

શ્રીલંકીવંશની ગોધરા શાખાનો
ઇતિહાસ.

ગુજરાત વિદ્યાર્પઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઝિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૭૮૮૦ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ સ્વોત્તરિંલિંશિન ગોચર

શાપાત્રો ૭૨૫

વિષય સ ૩૫૯૨૪ સોલ ૨૩૧૮૪ ગાગા

સોલંકી વંશની ગોધરાશાખાનો ઇતિહાસ.

(વ્યવહાર ધર્મ નિરૂપણ કાવ્ય સમેત.)

(ગાજણા સ્વસ્થાનના ઠાકોર સાહેબ નામદાર મહારાણા
શ્રી હિંમતસિંહજી રાયસિંહજી સાહેબની આજ્ઞાનુસાર
તેઓશ્રીની નોંધપાથી ઉપરથી)

રચી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

કવિ ભાઈશંકરજી વિદ્યારામ પંડિત,
'કવિભૂષણ'

'આયુર્વેદાદિત્ય', 'ઇલમજંગમહાદુર', 'રતુવિહાર કાવ્ય',
'પ્રહ્લાદ વિજય' 'જળધર અને સતીવ્રંદા' 'પાંડવ વનવાસ'
'પાંડવ રાજ્યાભિષેક' આદિ ગ્રંથ-ચંપુ કર્તા; અને

માલીક

. . પ્રાણરક્ષક ઔષધાલય.

કાલ્યાદેવી-મુ'આઈ.

અમદાવાદ-સત્તાપોસ રોડ,
ધો ડાયમંડ જ્યુબિલિ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં
પરીખ દેવીદાસ છબનલાલે છાપ્યા.

ઇ. સ. ૧૯૨૮. સંવત ૧૯૭૫.
આવૃત્તિ ૧ લી. પ્રત ૫૦૦.

(સર્વ હક્ક સ્વાધિન.)

કિંમત બે રૂપીયા.

રૂપાતિ ગમયતિ સુજનઃ સુકવિર્વિદધાતિઃ કેવલં કાવ્યમ્ ।
પુષ્પાતિ કમલમમ્ભો લક્ષ્મ્યાતુ રવિર્નિયોજયતિ ॥

ખ્યાતિ પ્રમાટે સુજનો, કવિ તો માત્ર સુકાવ્ય રચી બાણે;
જળ પોષે કમળો પણ, પ્રકુક્ષતા તે માંહી રવિ આણે.

૨

અમ્ભોધિઃ સ્થલતાં સ્થલં જલધિતાં ધૂલી લવઃ શૈલતાં
મેરુર્મૃત્કણતાં તૃણં કુલિશતાં વજ્રં તૃણ પ્રાયતાં ।
વન્હિઃ શીતલતાં હિમન્દહનતા માયાતિ યસ્યેચ્છયા
લીલાદુર્લલિતામ્દુત વ્યસનિને દેવાય તસ્મૈ નમઃ ॥

આહા ઉદ્ધિ ત્યાં સ્થળ, સ્થળ દધિ, જ્યાં ધુળ્ય ત્યાં પર્વત,
મેરૂ ત્યાં રજ, વજ્ર તુલ્ય ખડને, પ્રાયઃ તૃણે વળત;
અગ્નિ ત્યાં શિતતા, શિતે દહનતા, સંકલ્પ માત્રે મને,
સાધે એ અદ્ભૂત કાર્ય વ્યસની, સાષ્ટાંગ સર્વેશ્વરને.

૩

વિદત્કવયઃ કવયઃ કેવલ કવયસ્તુ કેવલં કવયઃ ।
કુલ જાયા સા જાયા કેવલ જાયા તુ કેવલં માયા ॥

વિદિતાધર કવિવર, કેવળ કવિરૂપ કવિની છાયાનું;
કુળબા! તે બાયા, કેવળ બા! સ્વરૂપ માયાનું.

ઉપોદ્ધાત.

ઇતિહાસને રાજ્યશક્તિનું અંગવસ્ત્ર, ઉગતિ પ્રજનું મોક્ષતીર્થ, અને પ્રકૃત ઉન્નતિનું મુળ માનનાર રામનરાજ્યભૂષણ કેટલા જન્મ્યા અગાઉ સહ-આવધિ વર્ષો પૂર્વે ભારતવર્ષમાં વાદિમકિ અને વ્યાસ એજ પ્રકૃતિવંદ મહાનિયમના ધુરંધર ઉત્પાદક ને પ્રચારક થઇ ગયા છે. તેમનાં રામાયણ ને મહાભારત એ બે પ્રમાણભૂત-સજીવ-ઇતિહાસ માત્રનાં બીજક મનોહર રૂપો જોઇ; મહાકવિ કાળિદાસે, વેદાભ્યાસજડઃ કથં નુ વિષયવ્યા-વૃત્તકૌતુહલો નિર્માતું પ્રમવેન્મનોહરમિદં રૂપં પુરાણો મુનિઃ ॥ એ પદ્યપંક્તિઓમાં જે આશ્ચર્યચકિતતા બતાવી છે તે સુયોગ્યને સર્વમાન્ય છે. ભાષાસંસ્કાર સાથે આ કળા પાછળથી મનોરંજક વર્ણુનોને વ્યવહારમોલક ચિત્રોના ધટિત ઉમેરણે શિષ્યપરંપરામાં ધપતે પગલે આગળ વધ્યાની કાષ્ઠથી ના પાડી શકાશે નહીં; પણ તેમાંનો તિથીસંવત્સર તરફનો દુર્લક્ષ તો મુળની માફક કાયમ રહેલો તે છેવટે લગભગ બારસેના સૈકા પછી જ, પાટણની સોલંકી રાજ્યસત્તાના મધ્યાનકાળમાં હેમાચાર્ય, મેરુતુંગ, અભયતિલકગંજ ને કૃષ્ણાજી વગેરે સારાસારા ઇતિહાસકારો ઉદ્ભવ્યા ત્યારે જ દુર થયેલો લાગે છે. એ સમયના સોલંકીવંશને લગતા દ્વાપ્રય, રત્નમાળા, કીર્તિકૌમોદી, સુરયોત્સવ કાવ્ય, હમીર કાવ્ય, પ્રમંથચિંતામણી, ચતુરવિંશતિપ્રમંથ, ને લેખપંચાશિકા વગેરે અમુક્ય અંખ્યામંથ ગ્રંથો ને રાસાઓ સંવત્સર ને વર્ણુનના થોડાઘણા ફેરફાર સાથે; પાટણના ચાલુક્ય રાજ્યસિંહાસને અજરામર કીર્તિ ને દૈવિપ્રભુતા બક્ષી ઐતિહાસિક ને સાહિત્ય સમૃદ્ધિના સુંદરકોષ રૂપે ગુજરાતને બેશક રૂણી બનાવી ગયા છે. પણ આ સત્રજા ઇતિહાસકારોનું કામ પાટણપતિઓને પ્રસન્ન કરવા કરતાં વિશેષ હોય એમ તેમના અંથારંભો જોતાં જણાતું નથી. તે દરેકે મુગરાજથી મુગ માંડી, તેની અગાઉના મુવ-નાદિત્ય, સોમાદિત્ય, ચંદ્રદેવજી, કલ્યાણદેવજી, ને મુવદેવજી સુધીના પાછે પગલે પાંચ છ પૂર્વજોને સ્થાનસ્થીતિની સુચના વિનાના માત્ર નામે જ ગણાવી જઇ તેમાં જ આખા સોલંકીવંશના મૂળની ઇતિમી વાળા છે, આથી મુગરાજના વડવાઓનું રહેઠાણ ત્રિશંકુની સ્થીતિને પામતાં, અર્વાચિન બ્યુલર, ફલીટ, વિલસન, કેમ્પબેલ, બર્જેસ, પ્રીન્સેપ, જેક્સન, અને ફારબસ વગેરે વિદેશી વિદ્વાનોમાંના કોઇએ તેને ઉત્તર તરફના કોઈ અશ્વવિદ્યાપરિક્ષક યાત્રાળુના વંશનો, તો કોઇએ તેને જયશ્રીખરીને મારનાર

કલ્યાણીના બૂવડના વંશનો કદમી લેધ પોતાની સિસોટીનો અવાજ ઉગાંત પ્રજના અંતરમાં સ્વચ્છે ફેલાવા દીધો છે. આ અત્યાર સુધીના જોવાયલા અદ્દશ્ય ઇતિહાસિક મુળ સાથે, આ ગ્રંથમાંના તદ્દન નવા સંગ્રહાયલા ઇતિહાસનું સપ્રમાણ જોડાણ કંઈક અંશે નવું ઉઝરું નાખે, એ અભિલાષના ઉપકાળમાં આ ગ્રંથનું ખીજરોપણ છે.

સોલંકીવંશનો પ્રમાણભૂત ઇતિહાસ હાથ લાગતાં સાધનોથી તારવતાં રાયસલગઢથી ઉતરી આવી ટુંકટોડામાં રાજ્યગત ધારણ કરી બેઠેલા સોલંકી રાજ્યવંશીયોમાંના છેલ્લા રાજા ખેંગારદેવજીના **બલ્લકંદદેવજી** અને **દલ્લકંદદેવજી** નામના બે શુરવીર કુવરોથી શરૂ થાય છે. જેમાંના પાટવીકુવર **બલ્લકંદદેવજી**ની શાખામાં, સંસ્કૃત ઇતિહાસકારોએ ગણુવેલા પાંચ રાજાઓમાંના બુવનાદિત્યનો, રાજા નામે પાટવીકુવર ગોત્રહત્યાના નિવારણીયે, ટુંકટોડાનું રાજ્યસિંહાસન પોતાના લઘુઅંધુ **દંડક**ને સોંપી, મધ્યઅંધુ **બીજરાજ** સાથે બ્રહ્મચારી વેષે તિર્થાટન કરતો અણહિલવાડની બાગોળે આવી પહોંચ્યો, તે વખતે એ દરવાજે થઇને અશ્વક્રિડા ખેલતો ચાવડાવંશનો છેલ્લો રાજા સામંતસિંહ સગર્ભા ઘોડીને ચાલુક ચમચમાત્રી ઠેકાવતો શહેરમાં દાખલ થતો જોઇ, શાળીહોત્ર વિદ્યાસંપન્ન રાજે, તેને પલાણેલી ઘોડીના પેટમાંના પંચદશ્યાણી વહેરાતી જમણી આંખ કુટેલી જણાવી, તેની ખાતરીની હોડમાં ચાવડારાણા પાસેથી તેણે, તેની ખડેન લીલાદેવી મેળવી, તેને પેટે પાકેલા **મુઝરાજે** મામાના કુટુંબનું નિકંદન કાઢી સંવત્ ૯૯૮ના અરસામાં અણહિલવાડનું રાજ્યસિંહાસન શરૂ કર્યું, એ મેર-તુંગની બ્રમણતા કે ભાટોની ભાટાઇનું પરિણામ નથી પણ ટુંકટોડાને પાટણની આત્મકથાનો સાચો સંબંધ છે; અને ખીજા કુવર **દલ્લકંદદેવે** બવિષ્ય અજ્ઞમાવવાને બદલે પૃથ્વીપર્યટન કરતાં શંકર કૃપાથી ખાવીસસે ગામના મહિયડ પ્રદેશના બીલરાજાને મારી સંવત્ ૧૧૦ માં ગોધરામાં પોતાની ગાદી સ્થાપી, તેમાંથી સંવત્ ૨૪૨માં શહેર માંડવીમાં, સંવત્ ૨૯૭ માં બાકરોલ-ગઢમાં, સંવત્ ૫૧૨ માં પંપાવતિમાં, સંવત્ ૫૮૬ માં નાપામાં, સંવત્ ૫૮૬ માં કુણાહરેરામાં, સંવત્ ૭૦૨ માં મેહસેલમાં, સંવત્ ૯૧૬ માં શીળીમાં, સંવત્ ૯૧૬ માં સોજિત્રામાં, સંવત્ ૧૩૭૨ માં નાપાડમાં, સંવત્ ૧૪૮૦ માં ગઢગાજણામાં, સંવત્ ૧૪૮૦ માં વાલુવડમાં, સંવત્ ૧૬૧૨ માં વડોદમાં, સંવત્ ૧૪૮૨ માં હાથેજમાં, સંવત્ ૧૭૭૪ માં મોગરમાં, સંવત્ ૧૪૮૦ માં દેવામાં, સંવત્ ૧૭૦૦ ના અરસામાં છાલીયેરમાં તે સંવત્ ૧૭૫૩માં સોનપુરમાં પોતાની મુખ્ય શાખાઓ સ્થાપી, અને તે ઉપરાંત ત્રણસે

છુટક ગામેમાં પોતાના બાપાતોને વિસ્તારી આઘક્ષત્રીવટની અનુપમ છાયા સંજવન રાખી એ દુંકટોડાને ગોધરાની આત્મકથાનો સાચો સંજંધ છે. પણ ગિદ્દહણ કવિ દહે છે કે:—લંકાપતે: સંકુચિતં યશોયત્ યત્કી-ર્તિપાત્રં રઘુરાંજપુત્ર: । સ સર્વં ઇવાદ્યકવે: પ્રભાવો ન કોપની ય: કવય: ક્ષિર્તીદ્રૈ: ॥ લંકાના રાજા રાવણની કીર્તિ ઓછી ને રામચંદ્રનો યશ વિશાળ એ બીજું કંઈ જ નહીં પણ આઘકવિનો પ્રભાવ છે; તેની રીતે પાટણશાખા પ્રસિદ્ધ, ને ગોધરાશાખા ગુપ્ત એ બીજું કંઈ જ નહીં પણ એ તેમની કવિપાલક શક્તિની શ્રેષ્ઠતા-ન્યુનતાનું જ કારણ ગણી શકાય.

પાટણશાખા ઉગીને આથમી ગઈ, તેના ઉદય પહેલાં આડસે વર્ષ અગાઉ તેજ કુંડુંમની જે એક શાખા ગુજરાતમાં પ્રવેશી ગોધરા શાખા રૂપે સ્થિત થયેલી ઉપર વર્ણુની તે આ અંથનું મુખ્ય વસ્તુ છે, આ શાખા સંજંધીના સંશોધકો અત્યાર સુધીમાં કોઈ થયા જણાતા નથી; તેમજ તે સંજંધી બીજા અંથોમાં સુચનો કે ઉદ્દેશ્ય મળતા નથી, તેથી ખિન્ન થયેલા તેજ પુણ્યપાદ શાખાના કુક્ષેત્રપત્ર ગઢગાજણા સ્વસ્થાનના ઠાકોર સાહેબ સદ્ગુણાલંકૃત નામદાર મહારાજાશ્રી હિંમતસિંહજી રાયસિંહજી સાહેબ બહાદુરે, પોતાના કુંડુંમના વહીવંયાના ચોપડાઓ, જુના લેખપત્રો, ચારણીગીતો, દંતકથાઓ ને પોતાના પંચાશી વર્ષના બહુશ્રુત વહીવ વડાવાના કાકા શ્રી બાવાજી ગોરધનજી સાહેબ પાસેથી સાંભળેલાં અસરકારક વૃતાંતો ઉપરાંત સંવત ૧૮૮૨ માં નામદાર ખ્રીડીશ સરકારે કરેલી આ શાખાની કલમ બંધી ખેડા જીલ્લાના માજી કલેક્ટર મી. કુક સાહેબ પાસેથી મેળવી સઘળા દુગપ્રાપ્ય હોળાણામાંથી એક આવકારદાયક નોંધપોથી તૈયાર કરી, તે ઉપરથી એક ગોધરાશાખાની ગાદીઓનો ઇતિહાસ તૈયાર કરવાની ને તેમાં જોષ્ઠતા ધનની મદદ આપવાની તેઓશ્રીએ મને આજ્ઞા કરી, એ શિરોમાન્ય સુચનાનુસાર વર્ગીકરણ કરી સઘળા ઇતિહાસને પૂર્વાપૂર્વ સંજંધ સાચવતાં તેર પ્રકરણોમાં જોડેલી નાંખી તે દ્વારા મહિડાનીર કુંડુંમીયોનાં યશસ્વિકાર્યોને ને તેમનાં અઘાપિ પર્યંતનાં વંશવૃક્ષોને આ અંથમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યાં છે. વળી તે સાથે પ્રાચિન રાજ્યોની જુગ્મમી હકુમત સામે નાનાં નાનાં રાજ્યા હિંદુ ધર્મના રક્ષણ અરથે ગામ ગરાસ ગુમાવી કેવી રીતે ખહારવડું ખેડતાં; અને તે વખતનાં રાક્ષસીરાજ્યો સાથે સરખાવતાં હાલની ન્યાયિ ક્ષિટિશ શેનશાહતની પ્રજા પાલકતા, ધર્મપ્રિયતા, રચિરતા ને વિદ્યા ઉદ્યોગની ખિલ-વણી આપણી પ્રજાને દેશ ઉત્કર્ષ સાધવામાં કેટલી બંધી કીમતી મદદ કરી રહી છે તે સુયોગ્ય પ્રસંગો વિવરણ દૃષ્ટાંત સહિત સમજાવવામાં આવ્યા છે, કે જેથી સ્વસ્થાનિક છુટક છુટક રાજ્યશક્તિયો ધર્મચંચી ખીટન રાજ્ય શક્તિનું

વિવેક વિધિએ તોલન કરી તે પ્રતિની પોતાની યોગ્ય ફરજ અદા કરી શકે. આ સંગ્રહનો હેતુ માત્ર પરંપરા અને તેની અભિવૃદ્ધિ બતાવવાનો હોવાથી પ્રદેશ મર્યાદા કે પ્રાચિન જમાવંધીની આવક જવક વિષે તેમાં બહુજ થોડું જણવાનું મળી શકશે, છતાં વાર્તાની ધાટીએ દોરવામાં આવેલી રૂપ રેખાથી તેવી ઉણપ વાચકને નિરાશ કરશે નહીં. વંશવૃક્ષોની ઘટનામાં વડોદરાના વહીવંત્યા કુલજી મુળજી ભાઈની પ્રશંસાપાત્ર મદદ અને ચારણી-ગીતોની પરિપુષ્ટી માટે ગઢગાજણના મીર ગલુજી કાળુજીને હસ્તક્ષેપિત પુરાણે ચોપડે અગત્યની ગરજ સારી છે. ગદ્ય વાંચનથી કંટાળેલા સુઝ વાચકો માટે ઇતિહાસની સમાપ્તિએ હરિલીલામૃતથી છાંછાં બરેલા કાવ્ય કટોરાઓ પણ લાંબી મુસાફરીને અંતે આવતી સુંદર સરાહ સરખા આવકાર દાયિ લેખાશે. શ્લોકો અને ગદ્યપદ્ય પરત્વે અર્થના ને અક્ષરના મુખ્યત્વે પ્રથમના એ ત્રણ ફરમાઓમાં ધણા દોષો રહી ગયા છે છતાં વસ્તુનિ ઉપયોગિતા તેવા દોષને અવશ્ય ક્ષમાપાત્ર ઈરવશે. છેવટે દરેક વાચકને મારી પ્રાર્થના છે કે:-**कस्त्वं रोहित लोचनास्य चरणो हंसः कुतो मानसात् किं तत्रास्ति सुवर्ण पंकज वनान्यमः सुधा संनिभम् । मागार्ण निचये प्रवाल मणियो वैडूर्यरोहः कच्छिम्बूका न वसन्ति नेतिच बकैराकर्ण्य हृदि कृतम् ॥** એ શ્લોકમાં હંસને આવતો જોઇ બગલાને ટાળે તેને જેમ પુછ્યું કે અલ્યા નેત્ર મુખને ચરણની રક્તતા વાળા તું કોણ છે ? હંસે કહ્યું હું હંસ છું. બગલા કહે ક્યાંથી આવ્યો ? હંસ કહે માનસ સરોવરમાંથી. બગલા કહે ત્યાં શું છે ? હંસ કહે સોતેરી કમળોનાં વન, અમૃત જેવું જળ ને પ્રવાલ મણિ વૈડૂર્ય વગેરે રત્નોના ઢગલા. બગલા કહે ત્યારે શું ત્યાં શાંખ નથી ? હંસ કહે ના. આ હંસનો છેલ્લો જવાબ સાંભળી હીહીહી કરી બગલાંઓએ તેની મશ્કરી કરી, તેમ આ ગ્રંથમાં વર્ણનાયલી અત્યારની જીર્ણાવસ્થા વાળી ગોધરાશાખાની પૂર્વ જાહેજલાલી સાંભળી તેમાં તમે કદાચ અતિશયોક્તિ દોષ આરોપો તો તે પડેલા સાથે સાથે તે સરખાં બીજાં રાજ્યોને પડતી સ્થીતિનો પણ જરા વિચાર કરજો.

આ કુટુંબમાંથી જીવારાનાં ગામો લેઇ જુદા પડેલા બાયાનોનો ઇતિહાસ સંગ્રહાય અને તે પ્રગટાય ત્યાં સુધી તો આટલાથીજ સંતોષ માનવાનો છે. બીજા હાલના ઇતિહાસિક ગ્રંથકારોની પેઠે આમાંથી તેમાંથી ભેગું નહીં કરેલું હોવાથી આટલું પણ સ્વતંત્ર લખાણ હવે પછીના આ શાખાના સંશોધકને સર્યલાઈટની ગરજ સારશે એમ મને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે. **इतिशम.**

કાવિઠા--પંડિત પર્ણકુટિ. } કવિ ભાઈશંકરજી વિદ્યારામ પંડિત
તા. ૧૮ અક્ટોબર ૧૯૧૮.

ગોધરા શાલાના વીર વંશજોને આશિર્વાદ.

શાદૃલ વિકોડિત છંદ.

૧

આધે શ્રી દલકંદ દેવવિભુતી હૈ ને પ્રતિગા પકી,
આબ્યા ભૂમિ ઉલંઘતા ગઉઝરે, જે હુંકટોડા થકી;
ઉમારી દિનપુત્રિ અર્જન હણ્યો, ત્યાં નિશ્ચયી નેમથી,
એ સોલંકિ સકુલને પ્રભુ તહમે, પાળો સદા પ્રેમથી.

૨

તાપીને તિર ખેતિમાં ખળપણે, ગાયો ગણે વર્જ્યના,
માયો તે પિપલાડનોપતિ ગજે, જેથી કરી ગર્જના;
સ્થાપી ત્યાં પછિ માંડવી અચલને, આપી રૂડી રે'મથી,
એ સોલંકિ સકુલને પ્રભુ તહમે, પાળો સદા પ્રેમથી.

૩

કહાવે કહાનહ જેહ હુકર પુઠે, જે રતનમાળે ઠાર્યા,
હુધા ટાળિ સમર્થ શક્તિ સતિને, જહાલે કરી ત્યાં વર્ચ્યા;
પાળી રૈયત પુત્ર તુલ્ય પ્રભુતા, સંરક્ષિને ક્ષેમથી,
એ સોલંકિ સકુલને પ્રભુ તહમે, પાળો સદા પ્રેમથી.

૪

ગાદી ગીઝરિ ત્યાગિ વાચક વડા, ચાસ્તરે ચળવળ્યા,
વાસીને ગઢ બાકરોલ વસી તે, પીતાની આણ પળ્યા;
ગોવાળે કરી ગાદ જેહ હમણાં, પંપાવતીમાં નથી,
એ સોલંકિ સકુલને પ્રભુ તહમે, પાળો સદા પ્રેમથી.

૫

એમાંના મુદરાજ ને વિરમ બે, છત્રશ્વરી છાપના,
નાથે એકનિગાદીને કરી બિજે, ફૂણે જઈ સ્થાપના;
જેમાં હાલ નૃપાળ ન્હાર, મુહુની કીર્તિ ન બળે કથી,
એ સોલંકિ સકુલને પ્રભુ તહમે, પાળો સદા પ્રેમથી.

૬

સોણત્રે પાંચ સોળ આદિ નવમાં, વાશીસ્થિતી વાગળે,
સ્થાપી સોનીપુરેજ ગાદિ શરમાં, આ વંશના અર્જને;

જાણું આજ જુવાન એ નૃપપદે, શોભે રૂડા સર્વથી,
એ સોલંકિ સકુળને પ્રભુ તહમે પાળો સદા પ્રેમથી.

૭

વાશ્યા મહેલ હતા બિન્ન હરબ્રમે, શીળી વિષે શોભિતા,
તે વંશે અગરાજીના પછિ થયા, છે છાલીયેરે છતાં;
છત્રે ત્યાં ચળકાવ્યું છત્ર અતિશે, પુર્ણમાદિના પર્વથી,
એ સોલંકિ સકુળને પ્રભુ તહમે, પાળો સદા પ્રેમથી.

૮

નાપે આપ દુધાજિ તે પછી થયા, જે ચૌદશે અંશીયે,
જોધા-સોમ-અજાજિ એહ નૃપના ત્રણે સુતો લેખણે;
પામી થોગ્ય જીવાઈ પાટન જીજ્ઞવી, સ્થાપી ક્રમે સંપ્રથી,
એ સોલંકિ સકુળને પ્રભુ તહમે, પાળો સદા પ્રેમથી.

૯

સત્તાવીસ સ્વગામમાંથિ સુખદા, શોધી ભુમી સાદશા,
જોધાજિ જશવંત મુર્તિ જયની, જે ગાજણામાં વસ્યા;
હેતે ત્યાં હિમતેશ રૂપ હરિનું, ના ગૌરવી ગર્વથી,
એ સોલંકિ સકુળને પ્રભુ તહમે, પાળો સદા પ્રેમથી.

૧૦

સોમાજી પછિ સંચરી જઈ વસ્યા, વાલુવડે બહાલથી,
ત્યાં માનોજી મરાઈ પાટ પ્રજળી, જેતી તણી જ્યાગથી;
તેથી બાળ કલ્યાણ આપ વસિયા, મોસાળમાં મર્મથી,
એ સોલંકિ સકુળને પ્રભુ તહમે, પાળો સદા પ્રેમથી.

૧૧

લેખાંથી જગમાલ ને જયમલે, કિર્તિ બહી કેળવી,
દેવી સાનુબહેજ ગાદિ ગાઈલી, જે મોગરે મેળવી;
કેસરી ને અમરેશ આજ નૃપ ત્યાં, દાનેશ્વરી દ્રવ્યથી,
એ સોલંકિ સકુળને પ્રભુ તહમે, પાળો સદા પ્રેમથી.

૧૨

ત્રીજા બાઈ અજાજીનું કુળ વસ્યું, દેવા તણી ભોમમાં,
મેપે કોણિ કુળો તહીં અણગણ્યાં, હોમી દિધાં હોમમાં;
ઠાલી ત્યાં દકરાત બહેચણુ વધ્યે, તોયે પુરા ધર્મથી,
એ સોલંકિ સકુળને પ્રભુ તહમે, પાળો સદા પ્રેમથી.

૧૩

મેહ્સોલે નૃપ વીરમાદિ પછીના, જે ગોધરેથી ગયા,
અઘામિ ખર્ચત આઘરપમાં, છે સ્થીત તે ત્યાં થયા;
તેમાં હાલ શ્રી રાયસાંઈ નૃપતી, શોભે સ્વસામર્થ્યથી,
એ સોલંકિ સકુળને પ્રભુ તહમે, પાળો સદા પ્રેમથી,

૧૪

ખેડા શાહપુરા વિજા રૂણજને કોસુખ કોશિંદરા,
ને હાથેજ, ડભાસુરાઈ સધળે, ભાયાત ભાગો ખન;
જળીતા સહુ તેહ ક્ષાત્રપણનાં, સાક્ષાત સત્કર્મથી,
એ સોલંકિ સકુળને પ્રભુ તહમે, પાળો સદા પ્રેમથી.

૧૫

ઝારોળા રખિયાલ ને વડદલું, ભદ્રાસુ ને ગંભીરા,
ગાડા ને જલસેણુ ગોળજ અધે, છે ધર્મવંતા ધિરા;
વાદલા ને વળિ વાડુદા વળટવા, પોખ્યાં પરાક્રમથી,
એ સોલંકિ સકુળને પ્રભુ તહમે, પાળો સદા પ્રેમથી.

૧૬

ટિંબા ઈસરવાડ સુંજ મુળજે ને અંધજે આવર્યા,
ભુરાકોઈ ભરોડુ રાસ શિસવે, જીવાઈ લેઈ ઠર્યા;
દ્રવ્યે તે નથિ પૂર્ણ તોય તપતા, શોભા ભરી શર્મથી,
એ સોલંકિ સકુળને પ્રભુ તહમે, પાળો સદા પ્રેમથી.

૧૭

ખીજાં ગામ અનેકમાં બહુ વિધે, આ વેલિ છે વિસ્તરી,
જેની સર્વ ખિલતિ પુષ્પ કળિયો, છે સૌરભેથી ભરી;
હિંચે જે બનિ ગુચ્છ હિંદલુમિમાં હુલ્લાસનાં હર્મ્યથી,
એ સોલંકિ સકુળને પ્રભુ તહમે, પાળો સદા પ્રેમથી.

૧૮

મોટા ને લઘુ ચાલુકો નથિ ચુક્યા, ન્યાયાદિ ને નમ્રતા,
કોટયાધી કાંવ ભાઈશંકર કહે, છે ગૂણવંતા છતા;
જોતાં જે ન જણાય આજ જનને, માયાવિ દૃષ્ટ્યાર્દથી,
એ સોલંકિ સકુળને પ્રભુ તહમે, પાળો સદા પ્રેમથી.

હાલઆદેવી,
મુંબધ.

કાંવે ભાઈશંકરજી વિદ્યારામ પંડિત.

પ્રાણુરક્ષક ઔપધાલય.

હરી ચિંતવન ચિંતામણી.*

ચોપાઇ.

પ્રગટ્યો પાણીમાં પરવત પોતે,	દેવ દૈત્ય પામ્યા દુઃખ જો તે;	
ત્યારે કચ્છ રૂપે થઈ અકલ,	ધર્યો પીઠપર મંદ્રાચળ.	૧
ધારી વ્યારાહ રૂપ દયાળ,	રાખી પૃથવી જાતી પાતાળ;	
વળી માર્યો હરિણાક્ષ જોહ,	કર્યો ચરિત્ર ઇત્યાદિ તેહ.	૨
વામન રૂપ ધારી મહારાજ,	બળી જીવ્યો ઇન્દ્ર રાજ્ય કાજ;	
વપુ વધારીને વિશ્વ લીધુ,	પછે બળીને વરદાન દીધું.	૩
ધર્યુ કપીલ તન માતા કાજ,	કલું સાંખ્યતત્ત્વ મુનિરાજ;	
ધર્મ જ્ઞાન વૈરાગ ને ભક્તિ,	કલું માતા પ્રત્યે સાંખ્ય અતિ.	૪
જ્યારે હરી અવતાર ધાર્યો,	ત્યારે ગ્રાહથી ગજ ઉગાર્યો;	
રૂપી બેઉના શાપેથી એહ,	ગજગ્રાહ થયાતા તેહ.	૫
વળી ધરી તન મગવાન,	દીધુ ધ્રુવને પોતે વરદાન;	
એહ ધ્રુવાવતાર જાણો,	થયા તમ રાજ પ્રમાણો.	૬
વળી કહું અવતાર એક,	તેમાં જાણવો અતિ વિવેક;	
અતિ પૃથવી દોહન કર્યુ,	જ્યારે પોતે પૃથુતન ધર્યુ.	૭
થઈ આપે કૃતાત્રેય નાથ,	કર્યો યદુહત હવસ નાથ;	
બજે રાત દીન જીજ્ઞાસે દત્ત,	તેનાં વજે ચોરાશીશ્રાં ખત.	૮
થયા હરી હંસ રૂપ જોવા,	બ્રહ્મા નારદને જ્ઞાન દેવા;	
પુછ્યું બ્રહ્માને સનકાદિકે,	હંસે ઉત્તર કર્યો વિવેક.	૯
વળી નૃસિંહ તન ધારીનાયે,	હણ્યો હિરણ્ય કક્ષપૂને હાથે;	
કર્યુ પ્રહ્લાદનું પ્રતિપાળ,	દાસ ત્રાસ નિવાર્યા દયાળ.	૧૦
જ્યારે રુષભરૂપે પોતે થયા,	પુત્ર બોધી પરમહંસ રહ્યા;	
પરમહંસની રીત દેખાડી,	તેને અજ્ઞાનિ સમજે છે આડી.	૧૧
વળી યજ્ઞાવતાર ધારી,	હરિ ત્રીલોક પિડયા નિવારી;	
કર્યુ સુખ સહુને તે અતી,	મટી કરવી પ્રભુને વિનતી.	૧૨
વળી વલ્લીમદ્ર રૂપ ધારી,	માર્યો દ્વિવદ વાનર ભારી;	
ખીજાં પણ કામ કર્યો જોહ,	હસ્તિનાપુર આદિ કહીએ તેહ.	૧૩
કુમારાદિક રૂપને ધારી,	આત્મતત્ત્વની વાત વિસ્તારી;	
ધર્મ પ્રાપ્ત બજે જોહ જનન,	તે પર રાજ થાય ભગવંન.	૧૪
વળી હયગ્રીવ તનને ધારી,	વેદમય વાણી ઉચ્ચારી;	
મધુ દૈટભાદિક અસુર,	માર્યા પોતે તે મહા કૂર.	૧૫

* સ્વામિશ્રી નિષ્કુળાનંદજીએ અવતાર ચિંતામણી મધ્યે વર્ણવ્યા પ્રમાણે.

વળી નારદનું તન લહું,	નિષ્કર્મ સ્વાતંત્ર્ય કહું;	૧૬
રાજ સુત જે સાઠહજાર,	દષ્ટ જ્ઞાન કર્યા ભવપાર.	
વળી રામરૂપ થઇ રાજ	માર્યો રાવણ બાંધી સિંધુપાજ;	૧૭
એવાં અનેક ચરીત્રો કરી,	આબ્યા અયોદ્યામાં પોતે હરી.	
પોતે ધરી કૃષ્ણ અવતાર,	માર્યા દાનવ ને દૈત અપાર;	૧૮
નિજ શરણાગતનાં દુઃખ કાપ્યાં,	થઇ રાજ અચળ સુખ આપ્યાં.	
વળી ધરી વ્યાસ અવતાર,	કર્યો એક વેદ વિચાર;	૧૯
વળી કર્યા અરાઢ પૂરાણ,	તે જાણે ડાહ્યા સુજાણ.	
બુદ્ધજી એતે બોધજી આપી,	કલ્યાણની જડ નાંખી કાપી;	૨૦
છલી અસુરને તેહ વારે,	કરી દેવ રક્ષા એ પ્રકારે.	
વળી ધન્વંતરી તન ધારી,	ટાળ્યો રોગ આયુષ્ય વધારી;	૨૧
દીનબંધુ દિનદયાળુ,	કર્યું સર્વે જગતને સુખાળુ;	
ધર્યું મોહની રૂપ અકલ,	જોઇ અસુર થયા વિકળ;	૨૨
પાતાં અમૃત રાહુ શીર છેલુ,	વળી શીવજીનું વૃત્ત ભેલુ.	
પોતે ધરી પુરુષ અવતાર,	બ્રહ્મા આદિ રચ્યો આ સંસાર;	૨૩
તેમાં દૈવિજીવ પામે સુખ,	આસુરી જીવ ભોગવે દુઃખ.	
વળી નારાયણ તપ કરતા,	કામ ક્રોધ લોભ મદ હરતા;	૨૪
કરે તપ પોતે અતિ પ્યાર,	નિજ જનના સુખને સાર.	
વળી પ્રશ્ની ગર્ભાવતારે,	આપ્યું માખાપને સુખ ત્યારે;	૨૫
જો કોઇ પ્રાણી પ્રભુ શરણે થાય,	તેનાં જન્મ મરણ દુઃખ જાય.	
સહુનાં અંતરમાં રહ્યા જેહ,	એને વાસુદેવ કહીએ તેહ;	૨૬
કર્મ પ્રભાણે સુખ દુઃખ આપે,	નિજ જનનાં મહાદુઃખ કાપે.	
ધરી મન્વંતરાવતાર,	કરી મનુની રક્ષા તે વાર;	૨૭
એવા અનંત અવતાર થાય,	તોય પોતે અજન્મ કહેવાય.	
ધરી પરશુરામ અવતાર,	હણ્યા ક્ષત્રી એકવીશ વાર;	૨૮
સહઆર્જુને બહુ દુઃખ દીધું,	ત્યારે એમણે એ કામ કીધું.	
વળી મત્સ્ય થઇ મોરારી,	વેદ વાર્યા શંખાસુર મારી;	૨૯
કહું તોતે પણ પ્રસિદ્ધિ,	રાજ સત્યવ્રતની રક્ષા કીધી.	
કલી અંતે કલકી જે થાશે,	તેને ભજ કંઈક રાજ થાશે;	૩૦
પણ વર્તમાનકાળે આજ,	સ્વામિનારાયણથી થાય કાજ.	
આઘ મધ્ય અંતે અવતાર,	થયા અગણિત થાશે અપાર;	૩૧
પણ સર્વેના કારણ જેહ,	પોતે અક્ષરાતીત છે એહ.	
અહીં તો એકત્રીસ કલા છે,	ઝાઝા બીજા અંથોમાં રહ્યા છે;	૩૨
ધર્મભક્તિની રક્ષાને કાજ,	આબ્યા નિષ્કુળાનંદ મહારાજ.	

અનુક્રમણિકા.

વિષય.

પૃષ્ઠાક.

પ્રકરણ ૧	હું—ઉત્પત્તિ વિચાર ...	...	૧	થી	૧૯
પ્રકરણ ૨	હું—ગોધરામાં રાજ્ય સ્થાપના ...	...	૨૦	થી	૪૨
પ્રકરણ ૩	હું—પંપાવતી પ્રવેશ ...	...	૪૩	થી	૪૮
પ્રકરણ ૪	હું—નાપા શાખા... ...	...	૪૯	થી	૬૩
પ્રકરણ ૫	હું—ગઢ ગાજણા શાખા... ...	...	૬૪	થી	૧૧૯
પ્રકરણ ૬	હું—વાલુવડ શાખા ...	...	૧૨૦	થી	૧૩૪
પ્રકરણ ૭	હું—વડોદ (મોગર) શાખા ...	...	૧૩૫	થી	૧૪૨
પ્રકરણ ૮	હું—સોજિત્રા (સોનિપુર) શાખા ...	...	૧૪૩	થી	૧૫૦
પ્રકરણ ૯	હું—કુણા હરેરા શાખા ...	...	૧૫૧	થી	૧૭૯
પ્રકરણ ૧૦	હું—શીળી (છાલીગેર) શાખા ...	...	૧૮૦	થી	૧૮૫
પ્રકરણ ૧૧	હું—દેવા શાખા ...	...	૧૮૬	થી	૧૯૪
પ્રકરણ ૧૨	હું—શેહેર માંડવી શાખા... ...	...	૧૯૫	થી	૨૦૦
પ્રકરણ ૧૩	હું—અલારસા-લેટાશી-નાપાડ શાખા ...	...	૨૦૧	થી	૨૦૯
અવહાર ધર્મ નિરૂપણ કાવ્ય... ...	...	...	૨૧૧	થી	૨૫૩

ત્રણ કલાકમાં તાત્કાળિક અનુભવ આપી ત્રણ વર્ષ સુધીની ગેરંટી કરાવનારી

વીર્ય સ્તંભન ગોળી.

અમે ચોક્કસ ખાતરી આપીએ છીએ કે આ ગોળીઓ, ખાસ પુરાતની કોકશાસ્ત્રને આધારે શુદ્ધ વનસ્પતિમાંથી બનાવેલી છે. તેનું સેવન કરવાથી તે ત્રણ કલાકની અંદર પોતાના કિમતી ગુણો પ્રકાશીત કરી અદ્ભુત ચમત્કાર બતાવે છે. હમેશના સ્ખલિત યતા વીર્યને બમણા ટાઈમમાં લેઈ નય છે. બરડાની કરોડમાં અને કમ્મરમાંનું ચતું કળતર તુરત બંધ પાડી ચુંથાતી પત્ની પિંડીઓને મજબુત બનાવે છે. મગજ પ્રવૃદ્ધિત બનાવી ચાદ્દાસ્તીને ખીલવી, નવી જીવાની પ્રાપ્ત કરી આપે છે. ને હાયરસની કુટેવથી, સ્વપ્નઘાત જવાથી, મૂત્રક્રૂણથી કે ટાંકી પરમા આદિ કોઈ પણ કારણથી ધાતુક્ષીણ યદ્ય શુષ્કેન્દ્રિય સિથીલ યદ્ય હોય તેવી તમામ નામદાંઠઓનો એકદમ નાશ કરી, અખુટ શક્તિ પુરી પાડે છે. કીમત સેમ્પલની શીશી રૂ. ૧ આખી બાટલી રૂ. ૫. આ ઔષધાલયમાં “જંદગીની મજ” નામનું પુસ્તક મફત આપવામાં આવે છે.

મળવાનું ઠેકાણું:-પ્રાણરક્ષક ઔષધાલય-કાલબાદેવી, મુંબઈ.

A decorative border with a repeating floral motif, featuring stylized flowers and leaves, framing the entire text.

To,

JAMES CAMPBELL KER, ESQUIRE,

M. A., I. C. S.,

POPULAR COLLECTOR OF THE KAIRA DISTRICT

AND

IMAGE OF LOVE AND PATERNITY

This Historical book

IS

by kind permission Most Respectfully
Dedicated in remembrance of His
elegant disposition, philanthropic nature,
admirable administration, keen sense
of justice, and indefatigable efforts and
unimpaired zeal for protecting the
loyal subjects of the Kaira District
from the jaws of the present disastrous-
famine.

OPINIONS.

PRAGMAHAL,
Bombay, 10-5-16.

DEAR KAVIRAJ BHAISHANKERJI,

I received a copy of your "Solanki Vanshani Godhra shakhano Itihas" before printing. It gives me great pleasure to write that while most of the Gujarat writers write on fiction now-a-days, you have tried to throw light on the history of the Rajputs of smaller states. I hope the book will be a very useful guide in future to writers of Rajput history. I wish other writers follow you in the useful work of publishing the brave deeds of the noble race of Rajputs.

Yours Sincerely

Chaturbhai Vallabh Patel.

B. A.

Principal,

Elphinstone High School, Bombay.

વડોદરા રાજ્યના માણ શાહીસ કમીશનર સાહેબ. ખા.
ખા. જી. એ. તાલેયારખાન સાહેબ લખે છે કે:—સ્નેહી પંડિત
બાઈશંકરજી. મારી તખીયત અને આખો ખરાબ હોવા છતાં, શુદ્ધ સુદર
અને મહેનતથી લખેલો તમારો ઇતિહાસ મ્હેં પ્રેમપૂર્વક વાંચ્યો છે. તેમાં
તમારી કળજી અને હંમેશનો ભાષાપ્રેમ દેખાઈ આવે છે. અજમેર-ચીતોડ
સુધીનાં દુરનાં રાજ્યોના ઇતિહાસ જાણનારાઓ પણ નજીકના ગોધરા શા
ખાના સોલંકીઓથી અલુગજી રહેતા તેના ઐતિહાસિકો-અજ્ઞાસિકોને
તમારો આ નવો સંગ્રહ બહુ જ ઉપયોગનો થઈ પડશે એવી મારી ખાતરી છે.

તાલેયારખાન હાકેસ,

સુરત, તા. ૨૫-૧૧-૧૮.

Vaidya Bhuwan, Bhuleshwar,
Bombay, 2nd January 1918.

DEAR KAVI BHOOSHAN BHAISHANKERJI,

I have seen with pleasure your work on the "History of the Godhra Shakha of Solanki Vansh" which throws new light over the history of Gujrat. In publishing it you have supplied to the public a long felt want, It is very interesting as it is a historical as well as a poetic mixture of events described both in the form of thrilling incidents and Charani poems. I congratulate the Thakore Saheb of Gajana and yourself for putting before the public such a useful book.

Popat Prabhuram.

L. M. S., J. P.

Principal,

Prabhuram Ayurvedic College.

. . સ્ટીવનસન કોલેજ અમદાવાદ. ૧૧-૧-૧૯.

તમારો પત્ર આવવાથી ખુશી થાઉં છું. સાથે જે પુસ્તક મોકલ્યું તે પણ મને મળ્યું છે. આવા ઐતિહાસિક પુસ્તકને તૈયાર થયલું જોઈને મને ઘણો આનંદ થાય છે. * * * * *

Geo. P. Teylor.

કવિ બાઈશંકરજી વિદ્યારામ પંડિત દ્વારા 'સોલંકી વંશની મોઘરા શાખાનો ઇતિહાસ' જોઈ ગયો. * * * * * આવી હકીકતનું ગુજરાતીમાં કયન ખરેખર આવકારદાયક ગણાય તેવું છે. ઇતિહાસની જેવી તેવી પણ હકીકત પૂરી પાડનારાં પુસ્તકો ગુજરાતીમાં ઘણાં થોડાં છે, તેવા સંખ્યામાં આવી જાતનો હકીકતનો સંગ્રહ અમુક રીતની સારી સેવા બજાવનારો થઈ પડે એ દેખીતું છે, અને તેથી કવિ બાઈશંકરજીના આ પ્રયાસને યોગ્ય ઉત્તેજન મળે એવું ઇચ્છું છું. ૧૫-૧-૧૯.

હિમ્મતલાલ ગણેશજી અંબરિયા. એમ. એ.

ખજખર બીહડીંગ,

મુખર્ષ, તા. ૯મી જાન્યુઆરી ૧૯૧૯.

સોલંકી વંશની ગોધરા શાખાના ઇતિહાસની એક પ્રતિ મહારા અભિપ્રાય અર્થે મને મોકલવામાં આવી હતી. તેનું અવલોકન કરતાં જણાય છે કે સોલંકીવંશનો આ ઇતિહાસ, સાહિત્ય ભંડારમાં વૃદ્ધિ કરનારો થઈ પડશે. આ પુસ્તકનું ઉપયોગીપણું વધારવા માટે તેના કર્તા કવિ બાઇશંકરજી વિદ્યારામ પંડિતે તેમાં બુદ્ધિ પૂર્વક રચના કરેલી જણાય છે. સોલંકી વંશના રાજકર્તા અને ભાયાતોના ચારિત્ર્ય વર્ણન સાથે રાજ્ય ધર્મ, વફાદારી અને ઉત્તમ પ્રતિભા ઉપદેશ પ્રાપ્ત થાય તેવાં દૃષ્ટાંતોનું વિવેચન અસરકારક કીધેલું હોવાથી કોઈ પણ વાંચનારને રસિક લાગ્યા વિના રહેશે નહીં. શ્લોકો અને કાવ્યસંગ્રહ ઉત્તમ પ્રતિભા છે અને ભાષાંતરની શૈલી સરળ હોવાથી તેમ જ-જૂદાં જૂદાં પ્રકરણો પાડેલાં હોવાથી વાંચક વર્ગને ઇચ્છિત વિષયો શોધવાને પણ સુલભતા કરવામાં કવિ બાઇશંકરજીનો પ્રયાસ પ્રશંસનીય છે. લાયબ્રેરીઓમાં આ પુસ્તકને સ્થાન અવશ્ય મળવું ઘટે છે. છેવટ સાહિત્ય વિદ્યાસી અને કુળનું ગૌરવ ધરાવનાર ઠાકોર સાહેબ હિંમતસીંહજી જેવા રજપૂત રાજવીરને પણ તેમની નોંધપોથી માટે ધન્યવાદ ઘટે છે કે જેના ઉપરથી આ ગ્રંથહસ્તિમાં આવ્યો છે.

મગનલાલ દલપતરામ ખજખર જે. પી.

Blue Bangalaw,

Cutch Kera, 14-1-19.

The book (History of the Solanki Dynasty) is commendably written & promises to be useful to those for whom it is intended. It evidently displays patient and careful research. The style is remarkably pure some of the poetical pieces are so skilfully & felicitously composed that they deserve to rank as maxims. For example,

સંતતિ પેઠે સર્વદા, કરે પ્રજાપર પ્યાર,
સુચર્યો તેને શાસ્ત્રમાં નૃપ સાચો નિરધાર.

લોભી કને જે બહુ દ્રવ્ય હોય; ફરેજ થેને અતિ રંક તોય;
ચિંતા ધરે તે નિજ મૃત્યુ કાળે, રખે ચિતામાં બહુ કાષ્ટ બાળે.

ચોખા તણું છે નર જાતિ નામ, જે દાળમાં જે કરશે વિરામ;
તો તેહનું સૌ પુરુષત્વ જશે, ખરેખરી તે ખીચડી મણાશે;
અજાણથી જે અપરાધ થાય, મોટા જનો માફ કરે સદાય.

I wish some of the highly improbable traditional incidents inserted in this book had been omitted.

The concluding portion is specially interesting to the general reader, containing as it does useful common thoughts on various social & moral subjects.

The book is very well gat-up & clearly printed on good paper. The binding is pleasant to the eye.

K. R. Nanjiani. B. A.

*Late Govt. Deputy Edul. Inspector
& Principal*

High School-Cutch Mandvi.

Kaira 31st December 1918.

DEAR THAKOR SAHEB,

I have much pleasure in accepting the copy of your family history sent to me by the hand of Kavi-raj Bhaishanker. I shall be very pleased to accept the dedication of the book.

Yours very truly,

J. C. Ker.

Collector of Kaira.

I have perused with great pleasure and interest the history of the Godhra Branch of Solanki dynasty, entitled "Solanki Vanshni Godhra Shakha no Itihas" written by Kavi Bhaishanker Vidyaram. The book is on the whole well got up and well written. It is a valuable addition to the historical literature of Gujarat and throws a flood of light on a dynasty of Solanki chiefs whose memory was for long shrouded in the mist of oblivion. The task of evolving a readable and credible story out of the flimsy fibres of anecdotes, stories and traditions and ballads of old bards was no doubt most arduous and difficult. The Kavi has, however, succeeded to a great extent in sifting substance from the chaff of exaggeration and hyperbole to which the bards succumbed easily. In a book composed from such materials, some fiction and unauthenticated incidents are likely to creep in and allowance should be made for the same.

The poetical taste displayed by the author in expressing witty points and lofty ideas in verse is highly commendable & instructive.

The poems on social, religious & moral themes given at the end of the book are pleasant & refreshing and they are sure to be very much appreciated by the readers.

AHMEDABAD,

J. S. Kadri. B. A.

23rd/January 1919.

(Deputy Educational Inspector,)

25 January 1919.

To,

MR. BRAISHANKERJI VIDYARAM,

You have commendably attempted to furnish a long felt need in a connected history of Gujarat and especially of Charutar. It was often a puzzle as to how so many Rajput Girasia's came to spread over this strip of land with their separate estates quite independent of each other. Your book throws some light on this question and some future writer will get a good guide from your labours.

I hope your work will be appreciated by the Gujarati reading public.

Maganbhai C. Patel.

AHMEDABAD.

B. A., L. L. B. BAR AT-LAW.

HAMLI MAHAL.

Lunawada, 23rd January 1919.

MY DEAR KAVIRAJ BHAI SHANKER BHAI.

I received a copy of your history of the Solanki Rajputs of Godhra. It gives me great pleasure to say that it throws a great deal of light on the history of Rajputs of Gujrat on Godhra side which was nearly incognits to even the Rajputs of Solanki clau. In writing their history you have even obliged these Solankis. In the end I wish you every success.

Yours sincerely

Maganlal Premanand.

Mahalkari Hamli, Lunawada State.

मंगलार्थ देवपंचायतन प्रार्थना.

श्रीमद् गङ्गणनाथ मंगलार्थः सिद्धिमियः सिद्धिदो
रिध्यो रिद्धिकरः समृद्धि तनुजो बुद्ध्या सुबुद्धि प्रदः ।
विघ्नध्वंसकृते महायुध धरो लक्षप्रदो लक्षजः
प्रारंभेऽवतु मां मुदा कुरुतरां सं शंकरस्यात्मजः ॥ १

या कुन्देन्दु तुषार हारधवला या शुभ्र वस्त्रावृता
या वांजाव दण्ड मण्डितकरा या श्वेत पद्मासना ।
या ब्रह्माक्षत शंकर प्रभृतिभिर्देवैः सदा वन्दिता
सामां पातु सरस्वती भगवती निःशेष जाडयापहा ॥ २

शान्ताकारं जगन्नाथं पद्मनाभं सुरेशं
विश्वाधारं गगनसदृशं मेघवर्णं शुभांगम् ।
लक्ष्मीकान्तं कमलनयनं योगिभिर्ध्यानगम्यं
वन्दे विष्णुं भवभयहरं सर्व लोकैकनाथम् ॥ ३

ध्यायेन्नित्यं महेशं रजतगिरिनिभं चारुचंद्रावतंसं
रत्नाकल्पोज्ज्वलांगं परशुमृगवराभीति हस्तं प्रसन्नं ।
पद्मासीनं समन्तात्स्तुतममरगणैर्व्याघ्रकृत्तिवसानं
विश्वाद्यं विश्ववंद्यं निखिलभयहरं पञ्चवक्त्रं त्रिनेत्रम् ॥ ४

ब्रह्माण्ड संपुट कलेवर मध्यवर्ति
चैतन्य पिण्ड मिव मण्डल मस्ति यस्य ।
आलोकितोऽपि दुरितानि निहन्ति यस्तं
मार्तण्डमादि पुरुषं प्रणमामि नित्यम् ॥ ५

हो॥ हरे॥

दुरितो हरे करी अर्धा, अद्र अशे आशास;
सर्व देव सोदकिनी, उत्तम पूरे आश.

સોલંકી વંશની ગોધરા રાખાનો ઇતિહાસ.

પ્રકરણ ૧ લું.

ઉત્પત્તિ વિચાર.

તાયુગના આરંભમાં જમદગ્નિના પુત્રરૂપે અવ-
તરેલા વિષ્ણુ અંશી પરશુરામે પોતાની માતા
રેણુકા સમક્ષ લિધેલી પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે એકવીસ
વખત ક્ષત્રી સંહાર કરી નક્ષત્રિ પૃથવિ કર્યા
પછી, સુર્યવંશ અને ચંદ્રવંશના બે બીજક પુરુ-
ષોને હિમાલય વેદિત પ્રદેશ મધ્યેના* કલાપગ્રામમાં રાખ્યા. આ
પછી વીરરહિત પૃથવિમાં અધર્માચારી દૈત્યોનું સામ્રાજ્ય પ્રવર્ત્યું, વેદ
પ્રતિપાદિત ધર્મ કર્મો લુપ્ત થઈ ગયાં, પૃથવિ માતાએ રસકસ ચોર્યો
અને ઇંદ્રદેવે પોતાની ઉદારતાને સંકુચિત કરી નાંખી ઠેર ઠેર અના-
વૃષ્ટિની પધરામણી કરાવવા માંડી, જેથી વ્યાકુળ થયેલા વશિષ્ઠાદિ
રૂષીગણોએ આ લિષણુ પ્રસંગ ઉચ્છેદવા માટે વિષ્ણુ રૂદ્ર બ્રહ્માદિક દેવો
સાથે મળીને એક આબુરાજ ઉપર †કુંડ રચી રાજસૂયયજ્ઞ આરંભ્યો
ને તેમાંથી પોતાની વેદોક્ત માન્ત્રિકશક્તિના અદ્ભૂત પ્રભાવ વડે
કરીને આર ક્ષત્રિવીરોને ‡ ઉત્પન્ન કર્યા. તેમાં બ્રહ્માએ સોળે કળાયુક્ત

* આ સંગ્રહી વિસ્તીર્ણ વર્ણન ભાગવત રક ૪ ૯ ના અધ્યાય ૨૩ માં
છે. ૧ આ અનલકુંડ હાલ પણ વશિષ્ઠ મુનિના આશ્રય આગળ આબુજી ઉપર
નવસે કુટ લાંબો અને બસે ચાગીસ કુટ પહોળો નક્કર ડુંગરમાંથી કોરી કાઢી તે
ઉપર મજાનુત ખીજી ઘાટ્યો જડેલી હોય તેવો છે. ૨. આ સંગ્રહે પ્રાચિન

સુરજ સામે દૃષ્ટિ રાખી ઉત્પન્ન કર્યા તે ^૧સોલંકી જાતના ક્ષત્રિઓ કહેવાયા. આ સુરજના ઉપસ્થાન વખતે બ્રહ્માએ પોતે પોતાના પરિધાન કરેલા વસ્ત્રની આળમાં પ્રથમ ઝિલી લીધા તેથી તેઓ આલગ અથવા આલુક્ય પણ કહેવાય છે. આ પ્રમાણે ઉત્પન્ન થયેલા મુળ પુરૂષને રક્ષણ માટે આયુધમાં તરવાર આપી તેને ^૨શયસલગઢમાં પોતાનું રાજ્ય સ્થાપવાની આજ્ઞા કરી. ગોત્ર ભારદ્વાજ, કુળદેવી ક્ષેમ કદ્યાણી, ગણપતિ વક્રતુંડ, ^૩ત્રીપર્વ, માઘન્દિની શાખા પુજ્ય પદ્માસ વૃક્ષ (ખાખરો) ને શાખ સોલંકીની નિરમાણ કરી.

સંસ્કૃત સાહિત્યકારો કહે છે કે—

શ્લોક:

इन्द्रात्प्रभुत्वं ज्यलनात्प्रतापं
क्रोधो यमाद्वैश्रवणाच्च वितम् ।
पराक्रमं रामजनार्दनाभ्या
मादाय राज्ञः क्रियते शरीरम् ॥

કાવ્ય સાહિત્યમાંથી નિચે પ્રમાણેનું એક સાક્ષીભૂત કાવ્ય મળી આવે છે. (છપ્પો) તેત્રીશ કોડમલ દેવતા, રાજસૂય યજ્ઞ રચાયો, પહેલ કાઢ પઢિયાર, પીછે આલગ પડાયો; પીછે કાઢ પરમાર, બાણ ચઢુઆણા મંડે, જેને ભરનાં સુરમાર, દાણ ભૂતેશ્વર દડે, આગના પાય મારે અસુર, થર સુર, ભૂ થાપીયા; અક્તલ કુંડ આણુ શીખર, ચાર ક્ષત્રિ પેદા કીયા. એટલે કે તેત્રીસ કોડ દેવતાઓએ કરેલા રાજ સુયજ્ઞમાંથી પહેલા પઢિયાર, પછી આલગ એટલે આલુક્ય અથવા સોલંકી, ત્રીજા પરમાર ને ચોથા ચૌહાણ એ પ્રમાણે ક્ષત્રી પેદા કર્યા. ૧. રાસમાળા ભાગ ૧ ના બીજા પ્રકરણના ૨૬ મા પૃષ્ઠમાં લખ્યું છે કે સોલંકી વંશની કિર્તી ઘણી છે ને એ વંશ દેવનો છે. રત્નમાળા ગ્રંથમાં પણ આ સંબંધે ઘણો વૃતાન્ત છે. ૨. આ ગઢ અસલ મેવાડ તરફ હોવાનું અનુમાન થઇ શકે છે. ટોડ રાજ્યસ્થાનના ભાગ ૧ લાના પૃષ્ઠ ૧૬૪ માં લખ્યું છે કે માંદલગઢ મેવાડનું મોટામાં મોટું પરગણું છે. એના તાબામાં ૩૬૦ શેહેરો છે અસલના વખતમાં અહીં સોલંકી જાતના ક્ષત્રિઓની ઘણીજ પ્રજા સત્તા હતી. ૩. અસમ-તીમ-ધવળ.

(હરીગીત છંદ.)

પરિપૂર્ણ પ્રભુતા અંશને, સચિનાથ પાસેથી સંગ્રહી,
ક્રોધાંશ યમ પાસેથી ને, ઐશ્વર્ય અગ્નિથી ગ્રહી;
યશ્વેશથી ધનઅંશ, કૃષ્ણાદિથિ શક્તિબળ યજ્ઞ,
સુખકારી સરજનહાર, ક્ષત્રિવીરનાં તન દે સજ્જ.

“ જ્યારે વિધાતા ક્ષત્રિવીરનું શરીર બનાવે છે ત્યારે ઇન્દ્ર પાસેથી પ્રભુતાને, અગ્નિ પાસેથી પ્રતાપને, યમ પાસેથી ક્રોધને, કુબેરભંડારી પાસેથી ધનને, ને રામકૃષ્ણાદિક પાસેથી પરાક્રમ લેઈ તે વડે બનાવે છે.” આ ઉપરથી પણ એજ સાબીત થાય છે કે રાજાઓ દેવ અંશી છે અને તેમનામાં પ્રભુતા, ક્રોધ, ઐશ્વર્ય, ધન પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ અને પરાક્રમ જન્મસિદ્ધ વારસા તરીકે પ્રાપ્ત થયેલું હોય છે. જે વડે તેઓ અધર્મિઓને ઉચ્છેદી, ધર્મ નીતિ અને ન્યાયનું પરિપાલન કરી, સ્થાવર જંગમ રૂપ જગતની ઐહિક વિભૂતિઓના ઇશ્વર બની બેસે છે. આ પ્રમાણે ચાલૂક્ય વંશના મુળ પુરૂષે પણ રાયસલગઢમાં રહી, તેની આબુખાબુના મોટા પ્રદેશમાંના તમામ અનાચારોને જડમુળમાંથી ખણી કાઢી તે ઉપર પોતાની પવિત્ર ધર્મ સત્તાને છાઈ દીધી. પ્રજામાંથી ભય, દ્વેષને કુતર્કે નાશ પામ્યા, ને ઠેકઠેકાણે બળ બુદ્ધિ ધર્મ અને શૌર્યની વૃદ્ધિ થઈ નિસ્તેજ થયેલી પૃથ્વી માતા પુનઃ સ્વર્ગ તુલ્ય શોભવા લાગી. એક સાહિત્યકારે કહ્યું છે કે—

રાજ્ઞિ ધર્મિણ ધર્મિષ્ઠા પાપે પાપ પરાઃ સદા ।

રાજા ન મનુવર્તન્તે યથા રાજા તથા પ્રજાઃ ॥

(દ્વાહરો.)

રાજા ધર્મી હોય તો, રૈયત ધર્મી થાય;
પાપી નય તો પાપિજન, રાજા પેઠ પ્રભય.

“ રાજા ધર્માત્મા હોય છે તો પ્રજાઓ ધર્માત્મા થાય છે. અને રાજા પાપી હોય છે તો પ્રજા પણ પાપીજ થાય છે કારણ કે પ્રજા માત્ર રાજાનાજ ધર્મને અનુસરે છે.” આ પ્રમાણે ઉભયાત્મ રાજા પ્રજાની સુપાત્રતાથી ઉત્તરોત્તર એક બીજાનાં વૃદ્ધિ પામતાં કુટુંબો

આ સ્થળે દિવ્ય ભાવના ઉદ્દિપન વગેરે ઉત્પન્ન થતાં અનેક ઉચ્ચતર સુખો અનુભવતાં ઘણા કાળ સુધી વશ્યાં. ત્યાર બાદ, રાજ્યકુટુંબની વિસ્તરણ શાખા માંહેના મહા પ્રતાપી કેસરીસિંહજીના પુત્ર ખેંગાર-દેવજીએ, પોતાના બીજા રાજ્યકુટુંબીઓએ જેમ જુદાં જુદાં રાજ્ય સ્થાનકો સ્થાપ્યાં હતાં તેમ, પોતાના કુટુંબને લેઇને ગંગા જમના નદીની વચમાં આવેલા અંત્રવેદ (હોઆળ) પ્રદેશ માંહેલા ટુંક ટોડા નામે શેહરમાં આવીને સંવત ૮૦-૮૨ માં પોતાની ગાદી સ્થાપી. તે વખતના ક્ષત્રી રાજાઓ પ્રધાન અને વિદ્વાન પુરોહિતની સલાહ પ્રમાણે ચાલી દરેક કાર્યનો આરંભ કરતા હતા. જેથી દરેક કાર્યના પરિણામનો જશ અપજશ મુખ્યત્વે કરીને તે બંને પર રહેતો તેમાં શાસ્ત્રજ્ઞાનુસાર પુરોહિતને મત આપવાનો હોવાથી ધર્મ પ્રચારક મહર્ષિઓએ પણ લખ્યું છે કે—

રાજા રાષ્ટ્રકૃતં પાપં રાજપાપં પુરોહિતઃ ।

(હાહરો.)

પ્રજા કરે જે પાપ તે, નૃપને શીર નિરમાય;

ને નૃપનાં પાતક બધાં, પુરોહિત પર જાય.

“એટલે કે પ્રજા પાપ કરે છે તેનું સઘળું પાતક રાજાને માથે આવે છે ને રાજા જે જે પાપ કરે છે તેનું સઘળું પાપ પુરોહિતને લોગવવું પડે છે.” આ રાજ્ય સુત્રના અભ્યાસક મહારાજા ખેંગાર-દેવજીએ પોતાની સલાહ માટે એક યોગ્યતાપૂર્ણ પુરોહિતની નિમણૂક કરી તેની સત્તા નિચે એક હીસાબી દીવાન નીમી અંત્રવેદ પ્રદેશમાં ધર્મ રાજ્ય પ્રવર્તીવ્યું. લોકોમાં સંપ અને ધર્મસમૃદ્ધિનો ખડોળો ફેલાવો થયો. આજસ દંભ અને અવિવેકની સત્તા નિર્મુળ કરી, યજ્ઞો થવા લાગ્યા. દેવોને તેમના હવિલાગ અર્પાવા માંડ્યા. ને તેથી સંતુષ્ટ થયેલા ઇંદ્રરાજાએ મનોચ્છિત વૃષ્ટિ વરસાવી અનેક ગણું ધનધાન્ય પ્રગટાવી જીવ માત્રની દૃષ્ટિમાં આનંદરેખા દોરી દીધી. તેમને બળકંદદેવ ને દળકંદદેવ નામે બે મહાપ્રતાપી કુંવરો હતા. તેમાંના પાટવીકુંવર બળકંદદેવજીને રાજ્યગાદી સોંપી મહારાજા ખેંગારદેવજી સંવત ૯૭-૯૮ માં બિદેહ થયા.

બઝકંદદેવજી—સંવત ૬૭-૬૮ માં ગાદીએ બેઠા, ને લઘુબંધુ
દળકંદદેવજી, વડીલબંધુની છાયા નિચે સેનાધ્યક્ષ બની રહ્યા. તેમણે
જીલમથી નહીં પણ પોતાની અદ્વલ ઇનસાફી ધાર્મિક વૃત્તિથી લો-
કોમાં રાજ્યભક્તિનાં ઉંડાં બીજ રોપ્યાં. અકાળે મરણ થતાં અટકી
પડ્યાં ને ટુંકટોડાનું સિંહાસન ઈંદ્રાસન તુલ્ય શોભવા લાગ્યું. આ
પ્રમાણે તેમની વધતી જતી મહત્તા દૂર દૂરનાં રાજ્યોએ પણ સ્વિ-
કારી ને ત્યારથી તેઓ તેમને 'છત્રપતિનું' માન આપવા લાગ્યા.
એક વખત બંને ભાઈઓ સભા ભરીને બેઠા હતા તે વખતે એક
પરદેશી પ્રાકૃત કવિ ત્યાં યાચના કરવા માટે આવ્યો. તેણે વિધવિધ
પ્રસંગની કવિતાઓ સંભળાવી મહારાજને પ્રસન્ન કર્યા તેમાં એવો
એક દોહરો ગાયો કે—

‘પાન પદારથ સુધડ નર, વણુ તોળ્યાં વેચાય;
જયું જયું પરભોમ સંચરે, મુલ મોંઘેરો થાય.’

“એટલે કે પાન, ઉત્તમ પદાર્થો ને સુધડ પુરૂષો જેમ જેમ
દૂર દૂરના દેશોમાં જાય છે તેમ તેમ તેમની કીંમતમાં વધારો થતો
જાય છે.” આ દોહરાના માધુર્યે દળકંદદેવજીનું હૃદય આકર્ષી લીધું
ને તેથી તેમણે તેજ પળે દોહરાની સુચનાનુસાર વિદેશ વિચરણ કરી
પોતાની શક્તિની તુલના કરી લેવાનો નિશ્ચય ભર સભા સમક્ષ વડીલ-
બંધુ આગળ નિવેદન કર્યો. ને તેવા પૃથ્વીપર્યટનના નિમિત્તમાં તિ-
ર્થાટનની આવશ્યકતા પણ આગળ આણવામાં આવી. લઘુબંધુની
નમ્રતાપૂર્વકની માગણી સાંભળી મહારાજ બળકંદદેવજી નિઃશ્વાસ
જાંખતા ઉંડા વિચારમાં પડ્યા ને તેથી તેમનાથી પ્રતિઉત્તરમાં કંઈજ
બોલી શકાયું નહીં. વડીલબંધુની હૃદયગ્લાની દળકંદદેવથી અબાણી
રહી શકી નહીં તેથી તેમણે એવા ઉદ્વેગને તિલાંજલી આપવા માટે

૧ આ પ્રસંગને અનુસરતું નિચેનું કાવ્ય જાણીતા ભાટ્યારણ કવિએને
દંડાએ હજી પણ હયાતી ભોગવતું જોવામાં આવે છે કે—

સોલંકી રો ધર વડો, ટુંકટોડાં રો રાય;
ગંગામાતા હરપતા, સો ધર છત્ર ધરાય.

વડીલળધુને વિનંતી કરતાં કહ્યું કે મહારાજ આપને આ સંબંધે જરા પણ દીલગીર થવાનું કારણ નથી કારણ કે શાસ્ત્રકારો કહે છે કે-

નાહારં ચિંતયે પ્રાજ્ઞો ધર્મમેકં હિ ચિંતયેત ।

આદ્યારો હિ મનુષ્યાણાં જન્મના સહ જાયતે ॥

(દાહરો.)

જન્મની સાથે જગતમાં, લોજન દે લગવાન;

તેથી તે વણચિંતવ્યે, ધરવો ધર્મ નિદાન.

“ એટલે કે બુદ્ધિવાન માણસે મને કેમ ખાવાને મળશે એવી કાળજી રાખવી નહીં; પણ મને પરમેશ્વરે જે મોટી કૃપાથી માણસના દેહમાં ઉત્પન્ન કીધો છે તેથી તેને સંતોષ પમાડનારો ધર્મ મારાથી કેમ સચવાય તેની કાળજી કરવી જોઈએ. કારણ કે માણસને ખાવાનું તે જન્મે છે ત્યારથીજ તેની સાથે ઉત્પન્ન કરેલું હોય છે, માટે મનુષ્યોએ તે માટે વ્યર્થ કાળજી કરવી ઉચિત નથી. ” આવી મધુર તેમજ પરિમિત વાચી સંમતિથી બળકંદદેવજીની આંતર મુગ્ધવણતું નિરાકરણ થઈ ગયું તેથી તેઓ પુનઃ મુગ્ધ સ્થિતિમાં આવીને બોલ્યા કે ભાઈ તમો રસ્તામાં શું ખાશો કે પીશો તેનો મને શોચ નથી, કારણ કે આ ધનકોષ સર્વે તમારો છે એટલે તેમાંથી તમો જોઈતું ધન સાથે લેઈ શકશો; પણ મને ચિંત્યા માત્ર એ એક છે કે આપણી વડીલોપાર્જીત મહત્તા, જેવી અત્રે અત્યાર સુધી સચવાઈ રહી છે તેવી તમો અણબૂણ્યા પ્રદેશમાં સાચવી શકશો નહિ, ને તેથી પરિણામે તમો લઘુતાને પામી બેસશો. જુઓ એક સાહિત્યકારે એવા પ્રસંગ સુચનનો આ એક શ્લોક કહેલો છે-કે

અયમમૃત નિધાનં નાથકોણ્યૌષધીનામ્

મૃતમયશ શરીરં કાંતિયુક્તોપ ચંદ્રઃ ।

ભવતિ વિગતરશ્મિ મંદલં પ્રાપ્ય ભાનો

પરસદન નિવિષ્ટઃ કો લઘુત્વં ન યાતિ ॥

(હરીગીત છંદ.)

અમૃત તણો નીધિ આપ એ શશિ ઔષધિનો નાથ છે,
અમિથી લેઈયાં સર્વાંગમાં, તેજસ્વિપણું તે સાથ છે;
તો પણ જતાં રવિ ઘેર તે, નિસ્તેજ નિત્ય જણાય છે,
ત્યમ માનવી તણી માનવી, પરઘેર લઘુતા થાય છે.

“એટલે કે ચંદ્રમા પોતે અમૃતનું સ્થાન છે, બધાં ઔષધોનો માલીક છે, શરીર અમૃત તુલ્ય અને તેજસ્વિ છે તેમજ અન્યત્ર સર્વે પ્રકારે જો કે શ્રેષ્ઠ છે તો પણ તે સૂર્યને ઘેર જાય છે તેથી તે નિસ્તેજ થઈ જાય છે તો એક સાધારણ મનુષ્ય ખીજા પ્રદેશમાં જવાથી લઘુત્વ પામે તેમાં આશ્ચર્ય શું ?” આ સંબંધે તમો જરા વિચાર કરી પછીથી ખડાર પરદેશ જોડવાનો નિશ્ચય કરો. એ પ્રમાણેની વડીલ બંધુની શીખામણને શીરોમાન્ય કરી દગકંદદેવજી બોલ્યા કે મહારાજ આપનું કહેવું યથાર્થ છે પણ એનાએજ સાહિત્યકારે ખીજે પ્રસંગે આમ પણ કહેવું છે કે—

વિવેકી ન મનુ પ્રાપ્ત ગુણાયંતિ મનોજ્ઞતામ્ ।

સુતરાં રત્નમા ભાતિ ચામીકર નીયોજીતમ્ ॥

(દાહરો.)

મુજે ગુણ છે શ્રેષ્ઠ પણ, સુજ્ઞથી બહુ શોભાય;

હીરો જ્યમ સોને જડયે, અધિક મુલે અંકાય.

“એટલે કે ગુણ પોતેજ મુજે શ્રેષ્ઠ છે પણ તે વિવેકી માણસની પાસે જાય છે ત્યારે વધારે શોભા ધારણ કરે છે; જેમ કે રત્ન પોતાની મેળે જો કે સુશોભીતજ છે પણ જ્યારે તે સુવર્ણમાં જડાય છે ત્યારેજ અપૂર્વ તેજ ધારણ કરે છે.” તો કહો બંધુવર્ય મહારાજ આપ મને જ્યારે મહત્તાવાન માનો છો ત્યારે પછી મને પરદેશરૂપ કુંદન સાથે જડાવામાં શા માટે પ્રતિરોધ નાંખો છો ? તે મને જણાવી ઉપકૃત કરશો. મહારાજ બગકંદદેવજીએ જ્યારે લઘુ બંધુનો આ પ્રમાણેનો દૃઢ નિશ્ચય જોયો એટલે તેમણે પોતાના તરફની આનાકાની બંધ રાખી, લઘુબંધુને એક પુરોહિત, જોઈતો લશ્કરી રસાલો ને ધનવાડનાદિ સાધનોથી આચ્છાદિત કરી પરદેશગમન કર-

વાની રજા આપી. આ પછી સૃષ્ટિસૌંદર્ય જોતા જોતા દળકંદદેવજી દુંકટોડા છોડી થોડેક દીવસે હસ્તિનાપુરની સમીપમાં આવી પહોંચ્યા. ને ત્યાં સઘળી રીતની અનુકુળતા જોઈ થોડો વખત પડાવ નાંખ્યો. આ વખતે હસ્તિનાપૂરમાં તુવરરાજા સામંતસિંહજી રાજ્ય કરતા હતા. હવે પ્રસંગ એવો બન્યો કે હસ્તિનાપૂરના રસાલાવાળા એક અમલદારનો શીકારથી ઘવાયલો ડુક્કર નાસતો નાસતો આવીને સોલંકી-ઓનો રસાલો જ્યાં રાવટીઓ નાંખી પડ્યો હતો તેમાં આવીને ભરાઈ પેઠો. શરણે આવનારનું રક્ષણ કરવાનો સોલંકી રજપુતોનો ધર્મ હોવાથી તેઓ સઘળા આ ડુક્કરનું રક્ષણ કરવાને તૈયાર થઈ ઉભા રહ્યા. એટલે ડુક્કર પાછળ પડેલા તુવાર સ્વારોએ આવીને સોલંકી રસાલા પાસે પોતાના નારી છુટેલા શીકારની માગણી કરી, પણ તે પાછો મળે તેવી કોઈ જાતની ખાતરી તેમને જણાઈ નહી તેથી તુવાર પક્ષમાં ક્રોધ અને મમત્વની ચિણ્ણગારીઓ પ્રજ્વલી ઉઠી. ઉભય પક્ષને પોતાના બાહુબળનું અભિમાન હતું. તેથી કોઈએ પણ એક બીજાને નમતું આપ્યું નહીં. બંને પક્ષના ઉપરી અમલદારોએ રસાલાને છુટું મુકી દીધું તેમાં લાંબા વખત સુધી કીમતી જનોના લોગ લેવાયા દેવાયા, પછી તુંવારરાજ્યે પોતાને ભયંકર નુકશાન થયેલું જોઈ મહારાજને સલાહ કરવાની સંમતિ આપી તે સ્વિકારી સામંતસિંહજી પોતે પોતાનાં દીકરી રાણાંકુંવરીને લેઈ યુદ્ધ સ્થળે ગયા ને ત્યાં જઈ તેમણે યથાશક્તિ હાયજા સહીત દળકંદદેવજીને કન્યાદાન આપી* લડાઈનું છેવટ આણ્યું. નવા સગાઈના સંબંધથી અને

* આ જુદાના પુરાવામાં તે વખતના એક કવિએ રચેલું નિચે પ્રમાણેનું કવિત મળી આવે છે—

(છંપો.)

“ મલક એક મંછાવતી, રાજ્ય સોલંકી સારો,
અંત્ર વેદ અધિપતી, તખત દુંકટોડા તુહારો;
સેન સવાક્ષપ સજે, ધણી દળકદે દપટે,
દલી રાણ તુવરો, સર સરદાર સપટે,
ભલાં ભૂપ જે મન વિષે, પુત્રી પરણાવી પ્રીતશું,
જત્રા કારણ જગતમાં, વડો મુક્તક ગુજરાત વસુ. ”

રાણાંકુંવરીની ખુબસુરતીથી રંજન થઈ ગયેલા દળકંદદેવજીને આ સ્થળે વિશેષ થોભવું રૂચીકર થઈ પડ્યું. સંસ્કૃત સાહિત્યકારો કહે છે કે—

बंधनानि खलुसन्ति बहूनि प्रेमरज्जु दद बंधन मुच्यते ।
दारुभेद निषुणो पिषंडंघ्रि निष्क्रियो भवति यं कंजकोशो ॥

(દાહરો.)

જગમાં બંધન છે ઘણાં, પણ પ્રીતિ બંધન ઓર;
કાષ્ટ ખણે પણ કમળને, લેદિ શકે નવ ભોર.

“આ સંસારમાં માણસોને ઘણી તરેહનાં બંધનો છે પણ તેમાં જે પ્રેમરૂપી દોરડીવડે બાંધેલું છે તે ઘણુંજ દૃઢ બંધન છે, કે તેને તોડવાને મનુષ્ય કોઈ પણ દીવસ સમર્થ થઈ શકતો નથી. જેમ કે ભમરો લાકડાને કોરીને તેનો ભેદ કરી જાય છે પણ પ્રેમથી કુમળા કમળના અંતરભાગને વિષે જ્યારે તે નિષ્ક્રીય થાય છે ત્યારે તે કોઈ પણ પ્રકારે તેનો ભેદ કરવાને સમર્થ થતો નથી.” આવા પ્રેમના દૃઢ બંધનમાં બંધાઈ દળકંદદેવજીએ કેટલાક મહિના હસ્તિનાપુરની સરહદમાંજ ગુજર્યા. પણ પાછળથી જ્યારે દૃષ્ટિના કેન્દ્ર વગરનો મોહ સોળાંકીરાયના હૃદયમાંથી લઘુપણાને પામ્યો ત્યારે તેમને પોતાના પર્યટનની મહત્તાનું ભાન થયું, એટલે તેમણે તુરત સામંતરાજની રજા લેઈ પોતાના રસાલા સહીત દ્વારિકાં તરફ પ્રયાણ કર્યું. ત્યાંથી દડમજલ ચાલતાં થોડાએક માસે તેઓ મહીઅડ પ્રદેશનો મોટો ભાગ વટાવી તેના કુંકુંમયાંભલા નામના મુખ્ય ગામની નજીકમાં આવી પહોંચ્યા. અહીંની નિર્દોષ હવા, મધુર અને પાચક-પાણી, રસાળ જમીન અને રસપૂર્ણ ખીલેલી અરાઢભાર વનસ્પતિ જેઈ, થાકેલા સ્વારોને વિશ્રાંતિ આપવાની ઇચ્છાથી દળકંદદેવજીએ થોડો વખત મુકામ રાખવાની જાણાશા પ્રગટ કરી. આ વખતે અહીંયાં અરજણ નામે એક ભીલરાજ રાજ્ય કરતો હતો. તેની પાસેથી પરવાનગી મેળવી મહારાજ દળકંદદેવજીએ ચાર માસ ચોમાસું ગાળવા ત્યાં રસાલા સહીત છાવણી નાંખી. ખીજે દીવસે પ્રાતઃકાળમાં

શીવપૂજન કર્યા સિવાય પાણી નહીં પિવાનો મહારાજનો નિત્ય નિયમ હોવાથી કેટલાક સ્વાશે શીવના બાણુની શોધ કરવા માટે નિકળી પડ્યા, પણ એટલામાં કયાંય મળી આવ્યું નહીં. દુર દુરનાં ખંડીયેશે જંગલોને અગોચર ગુફાઓમાં બહુ તપાસ કરાવી તો એક મોટી કરાડમાં જંગલી ગાયને દુધ શ્રવિ જતી એક શોધ કરવા નિકળેલા વીર સામંતે જોઈ, તે ઉપરથી તેણે અટકળ કરી તેમાં ઉતરી તપાશ્યું તો ત્યાં એક પ્રાચિન શીવલીંગ પડેલું જોયું. જેની ત્વરીત બપર આપી તેણે દળકંદદેવજીને પ્રસન્ન કર્યા. મહારાજે તે બાણુની સંપૂર્ણભાવે સેવા કરીને સર્વ ક્ષત્રિવીરોની સમંતી લેઈ ગાયના ઝરેલા દુધમાંથી જડી આવેલા મહાદેવનું નામ ગૌઝરેશ્વર ઠરાવ્યું. અહીંયાં મહારાજ દળકંદદેવજી પોતાનો નિત્ય નિયમ કરતા ને પૂજનઅર્ચન કરી ધ્યાનાવસ્થિત થતા. એમ કરતાં કરતાં નવરાત્રીના દીવસો આવ્યા. મહારાજે પોતાના કુળાચાર પ્રમાણે કુળદેવીના જવારા સ્થાપન કર્યા. તેમજ દશેરાએ સમીપૂજન કરી મોટા મહોત્સવ સહીત સામંતોની યોગ્યતા પ્રમાણે તેમને શીરપાવ વગેરે આપી સર્વે પ્રકારે સંતુષ્ટ કર્યા, બાદ પુરોહિતે ઠરાવેલા શુભ મહુર્તે ત્યાંથી મુકામ ઉપાડી દ્વારકાં તરફ વિદાય થવાની તૈયારીઓ કરવા સામંતોને આજ્ઞા આપી પોતે મહારાજ દળકંદદેવજી, ગૌઝરેશ્વરનાં દર્શન કરવા માટે પધાર્યા તો ત્યાં તેમણે એક અવનવું આશ્ચર્ય દીધું. એક વયોવૃદ્ધ પ્રાદ્ધણ પોતાની બાર વર્ષની રૂપવતી જુવાન બાળકીને લેઈને શીવલીંગ ઉપર કમળપૂજા કરવા બેઠેલો જોયો. સંસ્કાર માત્ર છેવટનોજ બાકી હતો. મહારાજ જો એક ક્ષણવાર મોંઝા ગયા હોત તો તે જરૂરથી ત્યાં આગળ બંનેનાં ઘડને મસ્તકથી જુદાં પડેલાંજ જોઈ શકત. વિચિક્ષણ મહારાજએ પ્રાદ્ધણના દુઃખનું કારણ તેની સ્થિતિ ઉપરથી દુરથીજ અટકળી લીધું ને ત્વરીત વેગે તેમણે પાસે જઈને તેને અઘટીત કાર્ય નહીં કરવા સખુર સખુરની ખુમ મારી. પ્રાદ્ધણે ગૌપ્રાદ્ધણ પ્રતિપાળ ક્ષત્રિવીરને જોઈને એકદમ રડી દીધું. આશ્વાસન આપતાં દળકંદદેવજીએ કહ્યું કે ભાઈ તને આવું સાહસ કરવું ઘટતું નથી. શાસ્ત્રકારોએ કહ્યું છે કે—

સહસા વિદધીત ન ક્રિયા

મ વિવેકઃ પરમા પદાં પદમ્ ।

વૃણુતે હિ વિમૃશ્ય કારિણં

ગુણલબ્ધાઃ સ્વયમેવ સંપદ ॥

(હરીગીત છંદ.)

કરતાં ઉતાવળ કાર્યમાં, વિવેક જો વણુસાય છે,
તો તેથી જનને જરૂરથી, વિપત્તિ આવી વિંટાય છે;
નથી સરસ નરસે સમજાણા, તે સતત કષ્ટ વિષે સડે,
સંપત્તિ ગુણ લોભી રવયં, સજ્જન જનોને સોંપડે.

“કોઈપણ કામ એકદમ ઉતાવળથી વગર વિચારે ન કરી નાંખ. કારણ કે આ કામ-સાડું છે કે નહાડું એવો જો વિવેક ન રખાય તો તેમાંથી માણસને મોટી વિપત્તિ આવી પડે છે, ગુણમાં લોભી એવી સંપત્તિઓ વિચારવાનું પુરૂષની પાસે પોતાની મેળેજ આપો-આપ આવીને ઉભી રહે છે.” આવાં અમૃત વર્ષણ સરખાં અમુલ્ય વચનો સાંભળી, દેહ પ્રલય સરખા મહાન પરિતાપથી શુષ્ક કંઠવાળા બનેલા બ્રાહ્મણે, બળાત્કારે શબ્દોચ્ચારથી મહારાજને આશીરવાદ આપ્યો તે તેમણે શીરવંદ્ય ગણી લેઈ વાતસલ્યભાવ સહીત તેને તેના દુઃખનું ખડું કારણ પુછ્યુંઃ બ્રાહ્મણે મહાન મુખે નિવેદન કર્યું કે મહારાજ હું આ ગામનો બ્રાહ્મણ છું. અને મહારા ઉપર અત્યારે એવું એક સુદર્શન ચક્ર ફરે છે કે તેની ધાર નિચે મારે ક્ષણ બે ક્ષણમાં કપાઈ મર્યા વગર છુટકો નથી. તો તેવી રીતે મરવા કરતાં આ ઇષ્ટદેવ સમક્ષ પોતાના પ્રાણનું બળીદાન આપવું મને વધારે ઠીક લાગે છે એમ સમજી હું અત્રે આ મારી પુત્રીને લેઈને શીવ પીંડી ઉપર કમળ પૂજા કરવા માટે આવેલો છું. મહારાજ દળકંદદેવજીએ કહ્યું કે હવે તું તે સુદર્શનચક્રની ચિંત્યા તજી દેઈ મને તારા દુઃખનું કારણ કહે હું મહાદેવ પ્રતાપે મારી સંપૂર્ણ શક્તિએ તારું ગમે તેવું દુઃખ હશે તોપણ તે ભાગવાને સમર્થ થઈશ. કારણ કે શાસ્ત્રકારોએ ક્ષત્રિ ધર્મના પ્રકરણમાં લખ્યું છે કે—

વિક્રોશન્ત્યો यस्य राष्ट्रद्वियन्ते दस्युभिः प्रजाः ।

संपश्यत्तः सभृत्यस्यमृतः सनतु जीवति ॥

(ઠાહરો).

દુષ્ટોથી દંડાય જન, છતાં ન રહે રાય;

તે રાજાને મંત્રી સૌ, જીવતા મૃતક ગણાય.

“ જે રાજાઓ તથા મંત્રીઓ પોતાની હયાતી છતાં ચોર વગેરે હુંટારાઓથી પિડયા પામેલી પોતાની પ્રજાને આંખ આગળ પોકાર કરતી જુએ છે છતાં કંઈપણ કરી શકતા નથી તે રાજા તથા મંત્રીઓને સજીવ હોવા છતાં પણ સદાકાળ મરેલાજ સમજવા. ” એ કુળધર્મ મારા કુટુંબમાં પરંપરાથી પળાતો આવ્યો છે માટે મારા ઉપર તું વિશ્વાસ રાખ્ય, ને તારૂં સંપૂર્ણ દુઃખ મને ઇત્યંભૂત સંભળાવ. ગ્રીષ્મ કાળથી બળી રહેલા છોડવાઓ ઉપર જેમ મેઘવૃષ્ટિ થવાથી તે અપૂર્વ રંગમાં ખીલી ઉઠે છે તેમ પ્રાદ્યણતું હૃદયકળ પ્રકુલિત થઈ તેમાં અનહદ આનંદ ઉદ્ભવ્યો. ને તે આનંદના પ્રભાવની સાથે તેણે પોતાનું દુઃખ મહારાજા રૂબરૂ જાહેર કરતાં જણાવ્યું કે મહારાજા આ મારી સ્વરૂપવાન દીકરીના આકર્ષક ચહેરાથી લોભાઈ અત્રેનો શુદ્ધ અત્યાચારી અરજન રાજા તેની સાથે લગ્ન કરવા માગે છે. મેં તેને અનેક પ્રકારે વિનંતી કરી વર્ણાશ્રમના ધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવી એવું અંધર્માચરણ કરવાની ના પાડી છતાં તે એકનો બે થતો નથી. ને ઉલટો કહાવે છે કે જો તું તારી દીકરીને મહારી સાથે આનંદપૂર્વક નહીં પરણાવે તો હું તને મારી, તારી દીકરીનું હરણ કરી હું તેને બળાત્કારથી પરણીશ. માટે વિના કારણ મૃત્યુના મુખમાં ન ચવાઈ જતાં મારી ઇચ્છાને તારે થઈ ઇચ્છિતધનની મોજ મેળવી તું તારૂં જીવન સફળ કરી લે. આ કારણથી મહારાજા હું અત્રે મરવાને આવેલો છું જો આપ એ આપદામાંથી મને ઉગારી લેશો તો શંકરભગવાન તમારૂં કલ્યાણ કરશે. મહારાજા દલકંદદેવજીએ આ પ્રમાણે પ્રાદ્યણની વાત પુરી સાંભળી લેઈ સિંહગર્જનાથી પ્રતિઉત્તર આપતાં કહ્યું કે મહારાજા એ વાતની તું ફોકર કરીશ નહીં. ઐપ્રાદ્યણની વાર કરવા માટે તો અમારો જન્મ છે. ધર્મશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

નકશ્ચિદ્વંદ કોપાનામાત્મીયો નામ ભૂમૃતામ્ ।
 હોતાર મપિ જહંતં દહત્યેવ હુતાશનઃ ॥

(દાહરે.)

હોમાગ્નિ જ્યમ હોમતા, જનનો ઝડપે હાથ;
 ત્યમ રાજ પણ અરિતણો, ઉચ્છેદે સંગાથ.

“જેમ હોમ કરવાનો અગ્નિ, તેના પ્રત્યે નિત્ય હોમ કરનારા મનુષ્યના હાથને પણ છેડ્ય કરવાથી બાળ્યા વગર છોડતો વધી તેમ ક્રોધાવેશી રાજાઓ પણ પોતાના ઉપર ઉપકાર કરનારને તેના ગુન્હા બદલ શાસન કર્યા વગર છોડતા નથી.” તેમ હું પણ જો કે તેની સરહદમાં છું તેથી એક રીતે ઉપકારી છું છતાં પણ તેનો અર્ધમ હું સાંખી શકતો નથી. માટે તું તારી સર્વે પ્રકારની ફીકર તણ દે હું તને મારી લશ્કરી ટુકડી સહીત મદદ કરવાને તૈયાર છું. બ્રાહ્મણે કહ્યું મહારાજ આપનું કહેવું યથાર્થ છે પણ આપ જાણતા નથી કે તેણે આ લગ્ન માટે પોતાના તાબાનાં બાવીસસે ગામના સઘળા મહીયડ પ્રદેશની તમામ કામઠી તૈયાર કરાવી કુંકુંમથાંભલામાં હાજર રાખી છે. એટલે એવા મોટા લશ્કર સામે આપની નાનકડી લશ્કરી ટુકડી ગમે તેવી બળિષ્ઠ હોવા છતાં પણ પરિણામે વિજય મેળવી શકશે નહીં. તો પછીથી મારી તો આની આજ સ્થિતિ રહેશે. બ્રાહ્મણના આ છેલ્લા શબ્દોથી દળકંદદેવજીનો રહેરો જરા ઝંખવાયો, સ્થંભ્યા, ને અરજનના આસુરીબળ સામે થવાની પોતાની લશ્કરી શક્તિનો વિચાર કર્યો ત્યારે તેમને જણાયું કે બ્રાહ્મણ કહે છે તેમ મારા ક્રીમતી વીરસામંતોના પ્રાણનું બળિદાન આપવા છતાં પણ તેમાં વિજય મળશે કે કેમ એતો વાત શંકાસ્પદજ છે, તો એવી રીતે નાહક સ્વસૈનિકોનો સંહાર કરાવી હારબાઈ છેવટે ભુંડા મોંતે મરવું પડે તે કરતાં શીવજી સમક્ષ મરવું ખોટું નથી એમ સમજી તેમણે પણ તે સ્થળે બ્રાહ્મણ તથા બ્રાહ્મણની બાળકીના મસ્તક સાથે પોતાનું મસ્તક અર્પણ કરી ભોળા શંભુને રીઝવવાનો નિશ્ચય કર્યો. એક ધર્મને વાસ્તે પોતાની સમક્ષ ત્રણ પ્રાણની આહુતિઓ અપાતી

જેઈ શંકરના મનમાં મહાન ક્ષોભ ઉત્પન્ન થયો, ને દળકંદદેવજીએ જેવું પોતાના ખડગવતી સ્વહસ્તે મસ્તક છેદવા માંડ્યું તેજ પળે શીવપીંડી-માંથી શંકરે પ્રગટ થઈ તેમને આત્મઘાત કરતાં અટકાવી પ્રસન્નવદને વરદાન આપતાં કહ્યું કે વત્સ દળકંદદેવ હું તને અભય વચન આપી આજ્ઞા કરતાં કહું છું કે જા આ બ્રહ્મતનયાને તારા રસાલા સાથે જે ટુંકટોડેથી પુરોહિતનો પુત્ર આવેલો છે તેની સાથે પરણાવી દે ને જો તે કાર્યમાં અરજણુ વિઘ્ન કરે તો ત્હારા મુઠીભર સૈન્યથી તેની સામે થજે તેમાં હું તને સંપૂર્ણ વિજય આપીશ. એમ કહી શંકર અંતરધ્યાન થયા. આવા સર્વોત્તમ વરદાનથી ત્રણે જણ ઈશ્વરી પ્રેમમાં ગુલતાન બની ગયાં ને શંકરને પુનઃ પુનઃ સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરી પરભાર્યો છાવણીમાં આવ્યાં. આ વખતે ત્યાં સઘળા સૈનિકિયો પોતપોતિકો સામાન બાંધવા રૂંધવામાં ગુંથાયેલા હતા, તેમને દળ-કંદદેવજીએ થોભાવી આ આવેલા ધર્મ વિઘ્નથી માહિતગાર કર્યાં. ડાહ્યા હજુરીઆઓ મોંડી રાતે ભેગા મળ્યા, ને પછી તેમણે ચાલુક્ય-મણીની સંમતિ લેઈ એવો નિશ્ચય કર્યો કે, બ્રાહ્મણે અરજણુને લગ્નની લાલચમાં નાંખી તેની પાસેથી પુષ્કળ ધનની મદદ મેળવી લેવી ને આપણા સામંતવીરોએ તે ધનની મદદથી જોઈતું સાહિત્ય તૈયાર કરી નિરધારેલા લગ્ને બ્રહ્મતનયાને પુરોહિતપુત્ર વિદ્યારામ સાથે પ્રરણાવી દેઈ, અરજણુની આવતી જાનની સામે જઈ ઓચિંતા તુટી પડી તેમના બળનો સંપૂર્ણપણે સંહાર કરી નાંખવો. સર્વેને આ ઠરાવ પસંદ પડ્યો. ને તે પ્રમાણે બ્રાહ્મણને ચોકસપણે ચાલવાનું સમજાવી, કારતક સુદી ૧૨ નું દેવલગ્ન નક્કી ઠરાવી બાપ દીકરીને ત્યાંથી વિદાય કર્યાં. બ્રાહ્મણે ઘેર જઈ એક પડોશી સાથે અરજણુને કહાવ્યું કે આપની ઈચ્છા ઉલ્લંઘન કરી જીવવામાં હું સુખ જોતો નથી. જ્યારે તમારી, મારી પુત્રી સાથે પરણવાનીજ ઈચ્છા છે તો ભલે મને લગ્ન ખર્ચ માટે જોઈતું સાધન મોકલી આપો એટલે હું કારતક સુદી ૧૨ ના દેવ લગ્ને આપને કાન્યાદાન આપવા રાજી છું. અરજણુ આ આનંદાયી સમાચાર સાંભળી ઘણોજ ખુશી થયો. ને તેણે તેજ પળે અખુટ ધનદોલત ને માલમત્તાનાં ગાડાં ભરી બ્રાહ્મણને મોકલી આપ્યાં. ખીજી તરફથી તેણે અનેક ભઠીઓ

તૈયાર કરાવી પુષ્કળ દારૂ ગળાવ્યો. સઘળી મહીયડ કામઠી અરજીના લગ્નની અધિરી બની રહી. આ દરમ્યાનમાં બીજો એક એવો પ્રસંગ બન્યો કે બળકંદદેવજીનો મુખ્ય ખાસદાર પોતાના થોડા સ્વાશે સાથે જંગલમાં ઘાસ લેવા ગયો હતો તેને રસ્તામાં અરજીના કેટલાક સાથીઓએ રોકી ઘણો રંજડયો. તેથી તેણે છાવણીમાં આવી તે સંબંધી ફરીયાદ કરી જેથી રજપુતોમાં વિશેષ ઉશ્કેરણીનો પ્રસંગ ઉભો થયો. બળતામાં ધી હોમાયું. મુખ્યત્વે બ્રાહ્મણ ધર્મ રક્ષણની તો વાત હતીજ તેમાં બીજો અણધાર્યો આ બીજવાટ ફેલાતાં દરેક સૈનિક અરજનને પરાસ્ત કરવાને એછે પગે તલપાપડ બની રહ્યો. લગ્નનો દીવસ નજીક આવ્યો. અરજીના સાજનમાંજનમાં મહાલનારા સઘળા બીલ સરદારોએ અને સીપાઈ સપરાંઓએ ખુબ મદ્યમાંસનો આહાર કરી ચારે બાજુએ આનંદની આણો વરતાવી દીધી. લથડતે પગે ઉઠતા, પિતા, ને પાછા લાંબા ચત્તાપાટ પડતા એજ તેમનો એક અપૂર્વ દેહાવો હતો. આવી અજ્ઞાન દશામાં જ્યારે તેઓ ખરેખરે મધ્યરાત્રી અનુભવી રહ્યા હતા ત્યારે બીજી તરફથી ક્ષત્રીવીરો, જે જીત મળશે તો આ લોકમાં આપણને કીર્તિની પ્રાપ્તિ થશે ને જે લઢતાં મરણ પામીશું તો સ્વર્ગ લોકમાં. અપસરાઓ વરી આનંદ વિલાસ કરીશું એવી મહદ આશાએ ઈશ્વરભક્તિમાં તદરૂપ બન્યા. તેઓ વારંવાર સૂર્યને અર્ધ-પ્રદાન કરતા ને તેમની પાસે વિજયની માગણી કરી અધર્મી પક્ષને ઉચ્છેદવા વિનવતા હતા. એમ કરતાં કરતાં કન્યાદાન દેવા નિરધારેલો બારસનો દીવસ સૂર્યનાં રક્તવર્ણુ કીર્ણોથી આચ્છાદિત થયો. બંને તરફના વરરાજાઓમાં વિવાહની તૈયારીઓ થવા માંડી. બંને શાણગ-રાયા ને વરઘોડે પણ ચડ્યા. અણબણ્યા લોકોમાં અરજીનો આ ત્રાસ અને ભેદજનોમાં મહાદેવના વરદાનની વાત ગુપચુપ રીતે ચર્ચાવા માંડી. ગાનતાનને ડંકાનિશાન સહીત થકે થકે મુજરા કરાવતો અરજી માંહેરામાં આવવા નિકળ્યો તે અરસામાં રજપુતોએ બ્રાહ્મણકન્યાને પુરોહિતના પુત્ર સાથે પરણાવી દીધી. પાછળથી અરજી જ્યારે ઠેઠ માંહેરામાં આવ્યો ત્યારે તેને ખબર પડી કે તેની સઘળી આશાઓ આવી રીતે રજપુતોએ અસ્ત કરી દીધેલી છે. વાત સાંભ-

ળતાની સાથેજ તેને પગથી લાગેલી ઝાળ માથે પહોંચી. તેના કો-
ધનો પાર રહ્યો નહીં. આંખો લાલપીળી કરી, શસ્ત્ર પછાડી ઉગ્ર
સ્વરે તેણે આ કાર્યમાં થયેલા પ્રાહ્મણના મદદ નીશો સહીત સર્વત્ર
વિરોધીઓને ઠાર કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી. એક મોટા કુવામાં મોં
રાખી બોલવાથી જેમ કુવાના ઉંડાણમાંથી બોલેલા શબ્દોનો તેટ-
લાજ વેગથી પ્રત્યાઘાત થાય છે તેમ અરજનની આ લિખ્મ પ્રતિ-
જ્ઞાનો પ્રત્યાઘાત રજપુત ટોળામાંથી ઉભરાયો. સઘળા સૈનિકિયો-
અર્થ સાધાયામિ યા દેહ પાતયામિ ના સુત્રે—

(દોહરો.)

અર્થ સરે કે આ સ્થળે, લલે પતન દે' થાય;
બંને રીતે લાલ છે, મરાય કે જીવાય.

એવો નિશ્ચય કરી, શસ્ત્રો સજી ભયંકર યુદ્ધમાં ઉતરી પડ્યા. જેમ
એક મધપુડો તુટી પડવાથી કોધી બનેલી અસંખ્યાત મધમાંખીઓનો
ગણગણાટ અને તેમની પાંખોનો ફડફડાટ વિશ્વવ્યાપી સ્વર ગળતી
મુકે છે તેમ ગોઅરેશ્વર મહાદેવની જ્ય પોકારી ઘસતા રજપુત સૈન્ય
માંથી છુટતાં બાણોના સણસણાટે દિગંતમાં કોલાહલ મચાવી દીધો.
લીલસૈનિકો જો કે અસાધારણ સંખ્યામાં હતા પણ તેઓ એટલા
બધા તો નિશામાં ચકચુર બની બેઠા હતા કે અત્યારે તેમણે પોતા-
ની શુદ્ધસાન બોઈ નાંખી હતી. ને તેઓ પોતાનાજ શરીરને સાધ્ય
રાખવાને બીજની મદદ મેળવવા ઈંતેબર હતા ત્યાં તે અરજણને
શું મદદ આપી શકે; શાસ્ત્રકારોએ એક જગ્યાએ કહ્યું છે—

अयः पिण्ड इवोत्तमे खलानां हृदये क्षणात् ।

पतिता एव नस्यन्ति बला स्तोयकणाइव ॥

(દોહરો)

તવે તપેલે લોહને, જળખિંદુ શોંષાય;
ત્યમ દુર્જનના હૃદયનું ક્ષણમાં સૌર્ય બણાય.

“તપેલા લોહના તવા ઉપર જેમ જળનાં ટીપાં નાશ પામે છે,
તેમ દુર્જન પુરૂષોના હૃદયનું બળ પણ ક્ષણવારમાં નાશ પામી જાય

છે ” આ પ્રમાણે અરજણના પરાક્રમનું પણ છેવટ આન્યું. એની દુર્જનતાથી એનું સઘળું ઐશ્વર્ય નિરૂપયોગી થઈ પડ્યું. એક કુળ-દેવી તુલ્ય જીગણી પૂજવા યોગ્ય બ્રહ્મતનયાને પરણવા તૈયાર થયેલા અરજણ સામે રજપુત બચ્ચાઓએ પુરેપુરૂં પાણી બતાવ્યું, ને તેમાં સઘળા બીલાણાને કાપી, છેવટે તેના સરદાર અરજણનો શીરચ્છેદ કરી તેના મસ્તકને એક લાલા ઉપર ઘાલી, આમુરી લોહીથી ખરકાયેલી ઉઘાડી તરવારો રાખી ગૌઝરેશ્વર મહાદેવની જ્ય પુકારતા, સઘળા સો-લંકી વીરોએ છાવણીમાં જઈ વિશ્રાંતિ લીધી. રજપુત સૈન્યમાં પણ જોકે એકંદરે ઘણું તુકશાન થયું હતું, પણ તેમણે પ્રાણાંત સુધી લઢવાની લીધેલી પ્રતિજ્ઞા પાળી, પાછી પાની નહીં કરવાથી ધારેલી મુરાદ હાંસલ કરી શક્યા હતા. રાત્રી પડી ને તેરશનો દીવસ ઉદય થયો ત્યાં પતિના મૃત્યુની ખબર બીલારાણીને પહોંચી. તે પોતે સંપૂર્ણ ધર્મવતિ અને પતિવ્રતા સ્ત્રી હતી. તે વારંવાર અરજણને સદ્ઉપદેશ આપતી ને ઘોર અનાચારોથી દુર રાખવાને પ્રયત્નો કરતી હતી. છતાં જ્યારે અરજણ સુધર્યો નહીં ને છેવટે બ્રાહ્મણની કન્યાને પરણવાનો ઉમેદવાર બન્યો, ત્યારે તેનાં આવાં નીચ કૃત્યોથી કંટાળી ગયેલી બીલારાણી પતીથી દુર થઈ ઇશ્વર લજનમાં જીંદગી પૂર્ણ કરવા દુરના એક જંગલમાં જઈ બસી હતી. ત્યાં તેને પતિના મૃત્યુના સમાચાર મળ્યા કે તુરત સત ચઢ્યું, ને તે પતિના શબની સાથે બળી મરવાને તૈયાર થઈ નીકળી. દળકંદદેવજીના ફરતા સરદારોએ આ હકીકત મહારાજ દળકંદદેવજીને વિદીત કરી તેથી તેમણે તરત અરજણના મસ્તકને એક મુલ્યવાન જરીયાનના વસ્ત્રમાં બિંટીને પોતા સાથે રાખી તેઓ સતીનાં દર્શને આવ્યા. સતી અરજણના ધડ પાસે બેઠી હતી ત્યાં તેની નજીકમાં આવી દળકંદદેવજીએ નમ્રતાપૂર્વક નમસ્કાર કરી અરજણનું મસ્તક આગળ ધરતાં વંદના કરી કહ્યું કે દેવી ક્ષમા કરો. આ સર્વ કાર્ય મારે એક ધર્મના રક્ષણ માટે કરવું પડ્યું છે જેથી બીજી તરફથી આપનો હું સંપૂર્ણ અપરાધી બન્યો છું, જે બદલ આપ ઉચરે તેમ વસ્ત્રવાને હું તૈયાર છું એમ કહી તેમણે બીલારાણીના ખોળામાં અરજણનું મસ્તક અર્પણ

કર્તુ. એક કુલીન ક્ષત્રીવીરના હૃદયની નિઃસ્વાર્થિ અડગ ધાર્મિક શ્રદ્ધા જોઈ ધર્મદેવી ભીલારાણી તેમના તરફ નિઃચેષ્ટ નેત્રે દ્યાર્દ્ર ભાવથી જોઈ કુદ્ધ થવા બદલે પ્રસન્નતાપૂર્વક વરદાન આપતાં બોલ્યાં કે હું મારા પતીના અનાચારથી અજાણી નથી. ધર્મશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે-

વિમુઢાનાનુ પશ્યન્તિ પશ્યન્તિ જ્ઞાન ચક્ષુષઃ ॥

(ઠાકરો.)

મુઢ મનુષ્યને મુખર્તા, આંખો માંહી છવાય;

તેથી તેને જગતનો, ઉલટો રાહ જણાય.

“ મુઢ પુરૂષોને જ્ઞાનચક્ષુઓ નહીં હોવાથી તેઓ જીવંતીના સુખાવહ રાહને જોઈ શકતા નથી ” તેવા જીવો આવાં કાર્યો પ્રસંગે ગમે તેમ માનીલે પણ હું તો નિશ્ચયાત્મક ભાવથી બાણુંછુંજ કે-

ધર્મ એવ હતો હાન્તિ ધર્મો રક્ષતિ રક્ષિતઃ ॥

(આપાઘ.)

ખણે ધર્મનું જે જન મુળ, ધર્મ ખણે જઈ તેનું કુળ;

ધર્મ તણું જે રક્ષણ કરે, ધર્મ ન તેને કદિ પરહરે.

“ જે ધર્મનું રક્ષણ કરે છે તેનું ધર્મ પોતે રક્ષણ કરે છે, પણ જે ધર્મનો નાશ કરે છે તેનો નાશ કરવાને ધર્મ સદા તત્પર રહે છે. ” આ પ્રમાણે મારા પતીએ ધર્મનો નાશ કરેલો હોવાથી તેમનો ધર્મે નાશ કર્યો છે, તમે તો માત્ર તેના નિમિત્તભૂત બન્યા છો. હું તમારી નિર્ભયતાથીને નમ્રતા પૂર્વકના સ્પષ્ટ વ્યક્તબ્યથી રંજન થઈ છું. મારા પતિનું મસ્તક તમે મને સાદર કર્યું તેના બદલામાં હું તમને આ મારા પતીના બાવીસસેં ગામના સઘળા મહીયડ પ્રદેશનું રાજ્ય અર્પણ કરૂંછું. તે લેઈ તમે મારા પતીના ચિન્હ તરીકે*

* સોલંકીઓની સાત શાખાઓમાં મહીડાની શાખા પણ જાણીતી છે એ બવાઇસઁગ્રહમાં રામદેશના સ્વાગમાં આ નિચેની વર્ણવાતી સાખો ઉપરથી સાખીત થાય છે:-વીરપુરના વીર પરીઆ, હાલાવંશી, ગાજના ગાજનીયા, વાઘેયાના વાઘેલા, મહીકાંઠે મહીડા, જાઝા જળકરે જકોરા, ખીહોલા, કાલરીપાટ રાવતાં બાદરે સગોતર ખરા; કવિગદ કહે સુણ ઠાકરો, સાતસાખ સોલંકી તણા,

મહિહાનો ખીતાબ ધારણ કરી સુખરૂપ રાજ્યગાદી ભોગવો. માફ વરદાન છે કે તમારું કુટુંબ સદા સમૃદ્ધિ સંપન્ન બની જગતમાં પરમપ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરશે. એમ ઉંચા કરેલા કુંકુપ લેપીત બંને હાથે આશીર્વાદ દેતી, જ્યઅંખે જ્યઅંખે પુકારતી, છુટા કેશે, વિકાળ વાઘણ તુલ્ય એક છલંગે ખોળામાં પતીના મસ્તકને લેઈ ચીતા ઉપર ચઢી પોતાના પગના અંગુઠામાંથી અગ્નિ પ્રદીપ્ત કરી, ઢાલ નગારાં ભેરી શરણાઈને તુરાઈના ઘેં ઘેં ઘેં થતા ઘેંઘટ અવાજ વચ્ચે, પ્રાતઃસ્મરણીય બીલારાણી પોતાના પંચ તત્વથી પોષાયલા શરીરને પંચભૂતમાં પધરાવી દેઈ-

ન તસ્ય રોગો ન જરા ન મૃત્યુઃ

પ્રાપ્તસ્ય યોગાગ્નિમયં શરીરમ્ ।

(ઢાહરો.)

જરા રોગ મૃત્યુ જીતી. યોગાગ્નિ મય થાય;

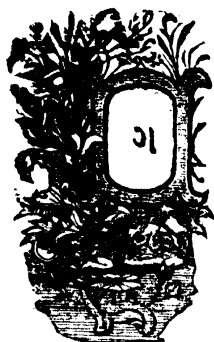
તે જન આ જનલોકમાં, પુરણ મુક્ત ગણાય.

“ એટલે કે જે દેહને રોગ, જરાવસ્થાકે મૃત્યુ જીતી શક્તાં નથી એવા યોગાગ્નિમય શરીરને પ્રાપ્ત કરી સદાને માટે તે ચિરસ્થાઈ સ્વર્ગ લોકને પામ્યાં. ”

*****
 ઇતીશ્રી કૃષ્ણપુરનિવાસી વિદ્યારામાત્મજ કવિ ભૂષણ
 લાઈશંકરજી પંડિત વિરચિતે સોલંકી વંશના
 ગાધરા શાખાના ઇતિહાસનું પ્રથમ પ્રકરણ
 સમાપ્તઃ
 *****

પ્રકરણ ૨ જી.

ગોધરામાં રાજ્ય સ્થાપના.

યા પ્રકરણમાં વર્ણવેલા ભયંકર યુદ્ધ વખતે કેટલાએક કેદ પકડાયેલા ભીલો પાછળથી દલ્લકંદ-દેવજીને શરણે થયા. તેમજ કેટલાક ભીલોને લઢાઈ વખતે રજપુત વીરોએ ઝાડ સાથે તાણી બાંધ્યા હતા તેમને પણ અભયવચન આપી છુટા કર્યા, તેથી તેઓ પણ અંતઃકરણપૂર્વક દળકંદદેવજીને પોતાનો મહારાજા માનવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે તાબે થયેલા ભીલોની મદદ લેઈ મહારાજા દળકંદદેવજીએ પ્રથમ ધા રૂઝવે તેવી જંગલમાંથી વનસ્પતિની ઓળ કરી મંગાવી, ને તે વડે ઘવાયેલા પોતાના રજપુત સૈનિકોને આરોગ્ય કર્યા, તેમજ ઘવાયેલા ભીલ સૈનિકોમાંના પણ જે જે જીવતા જણાયા તેમને તેમને તાંદુરસ્તી બક્ષિ વક્ષાદાર બંનાવ્યા. પછી સઘળા મહિયડ પ્રદેશની પ્રજાની ઇચ્છા અને અભ્યર્થનાથી સંવત ૧૧૦ ના માગશર સુદી ૧૦ ને સોમવારના શુભ મહુર્તે પોતાના વિજયરથાન ઉપર શ્રી ગૌઝરેશ્વર મહાદેવના નામ ઉપરથી ગોધરા નામે શેહેર વસાવી ત્યાં પોતાની ગાદી સ્થાપી. અને તેને કુંકુમ ધાંભલાથી આણેલી સઘળી રાજ્યરિક્ષી વડે સમૃદ્ધ બનાવી. આ પ્રમાણે મહારાજા દળકંદદેવજીની હૃદય વાન્છના પૂર્ણ થવાથી તેઓ અહીંયાં સ્થિતિ કરીને રહ્યા ને પોતાની સંપૂર્ણ કળાઓને વિસ્તરણ કરી પ્રજામાં ધર્મની અને વિદ્યાની અભિવૃદ્ધિ થવા સાડ રાજ્ય ખર્ચથી ચાલતી નિશાળો સ્થાપી. દુષ્ટોને શાસન આપવા માટે ન્યાય પ્રચારકોની ને વસુલાત મેળવવા મંત્રીઓની યોગ્ય યોગ્ય વ્યવસ્થા કરી પ્રજાજનોનાં હૃદયમાં પોતે પ્રજાપતિ બ્રહ્માતુલ્ય સન્માન પામી સંવત ૧૪૬ માં વિદેહ થયા. તે પછી તેમના પાટવી કુંવર સગણદેવજી ગાદીએ બેઠા.

સગળદેવજી—સંવત ૧૪૬ માં ગાદીએ બેઠા તેઓ પુર્ણ પિ-
તૃધર્મ પારંગત હતા, તેથી તેમણે પિતાજીની સ્થાપેલી વ્યવસ્થામાં
કંઈ ફેરફાર નહીં કરતાં તેની સ્થિતિમાં ઉચ્ચતરતાને વિસ્તરણુતાનો
વધારો કર્યો. તેથી તાજ રાજ્ય બંધારણ સાથે રાજ્ય લક્ષિતનું પ્રાપ્ત્ય
વિશેષ વધી શક્યું. દીનપ્રતિદીન લોકોમાં અવનવા ઉદ્યોગો જન્મ
પામતા ગયા, ને એ વડે રાજપ્રજા એક બીજામાં કુટુંબ તુલ્ય ગુંથાઈ
રહી. આ પ્રમાણે મહારાજ સગળદેવજી એકાવન વર્ષ ગાદી ભોગવી
સંવત ૧૬૭ માં પોતાના પાટવીકુંવર ગજસીંહજીને ગાદી સોંપી
પંચતવને પામ્યા.

ગજસીંહજી—સંવત ૧૬૭ માં ગાદીએ બેઠા. તેમને અવિચલ-
સિંહજી નામે એક નાનો ભાઈ હતો. આ બંને બંધુઓ એક
બીજામાં એટલા બધા પ્રેમ લુપ્થ હતા કે તેઓ કોઈ રીતે
પરસ્પરમાં જુદાઈ સમજતા નહીં. ગજસીંહજી જેમ ગાદીએ બેસવામાં
પોતાની મહત્તા સમજતા હતા તેમ અવિચળસિંહજી તેમની તા-
બેદારી ઉઠાવવામાં પોતાનું ગૌરવ માનતા હતા. આ પ્રમાણે બંને
ભાઈઓ રામ લક્ષ્મણની જોડય સરખા સભામાં બીરાજતા, શોભતા
ને ધાર્યા કાર્યો કરતા હતા. એક વખત એવો પ્રસંગ બન્યો કે
બંને ભાઈઓ સભા ભરીને બેઠા હતા તે વખતે એક બંગાળી મુ-
સાફરે દરબારમાં આવી ફરિયાદ કરી કે, મહારાજ હું તમારા
રાજ્યની ન્યાય નીતિ જોઈ અત્રે એક ફરિયાદ કરવા આવ્યો છું
તો મને ખાતરી છે કે તેનો આપ યથાયોગ્ય ન્યાય આપશો. શો-
ચત્રસ્ત મુસાફરની આત્મગ્લાની કળી જઈ અવિચળસિંહજીએ ઉભા
થઈ તેને અધાસન આપ્યું ને પછી મધુરસ્વરે હૃદયના શોકનું કારણ
પુછ્યું ત્યારે મુસાફરે જણાવ્યું કે મહારાજ તાપી નદીને કીનારે
પીપલવાડા કરીને એક, બીજલ નામના લીલરાજના તાબાનું ગામ
છે, ત્યાં ગજબ જેવું મેં એ જોયું કે ત્યાંની રાજ્ય તાબાની જમીન
બળદને બદલે ગાયને ગળે જુસડું મુકી રાજ તરફથી ખેડાવાય છે.
હિંદુ ધર્મ શાસ્ત્રમાં જે ગાયને પવિત્ર કહેલી છે તે દેવી ઉપર એ
અધર્મી લીલ રાજ આવી રીતે જુલમ ગુજારે છે તો તેનું રક્ષણ

કરવું તે આપ ક્ષત્રી ધર્મવીરોનો ધર્મ છે, માટે તે બળવી આપના ક્ષત્રીવટને ઉજવળ કરો. આપ ગૌપ્રાદ્યાણુ પ્રતિપાળનું. ખીર્દ ધારણુ કરો છો તો અવશ્ય તેમોએ આ અકરાકેર બંધ કરાવવો ઘટે છે. મુસાફરના મુખથી ગાયોના ઉપર ગુજરતા જીલમનો અહેવાલ, સંબંધી વર્ગ સહીત બંને રાજ્ય વીરોએ સાંભળ્યો એટલે તેઓ તરતજ ધણેણી ઉઠ્યા, મુસાફરના શબ્દોના આઘાતથી સકળ સલાનું હૃદય પણ એક સરખુંજ દગ્ધ થઈ ઉઠ્યું. ને સર્વે એ મળી તેજ પળે એવા અનાચારને ગમે તેવા ભોગે પણ બંધ કરાવવાનો નિશ્ચય કર્યો. મુમહુર્તે સજ થયેલા સૈન્ય સહીત બંને ભાઈઓ કેસરીઆ જામા પહેરી તાપી નદી તરફ વિદાય થયા, ને પિપલવાડા નજીક જઈ પડાવ નાંખ્યો. પછી ત્યાંથી તેમણે પોતાના દસોંદીદ્રારા ભી-લરાજ ખીજલને ગાયો ઉપર ગુજરતો જીલમ બંધ કરાવવાનું અથવા તો યુદ્ધ આપવાનું કેહેણુ મોકલ્યું. મદોન્મત્ત ખીજલનું મૃત્યુ નિકટ હોવાથી તેણે ગજાસંહજના કેહેણુનો તદ્દન અનાદર કરી લઢાઈમાં ઉતરવું વધારે પસંદ કે . શાસ્ત્રકારો કહે છે કે—

हरिणापि हरेणापि ब्रह्मणा त्रिदशैरपि ।

ललाट लिखित्ता रेखा न शक्या परिमार्जितुम् ॥

(દોહરો.)

બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેશ કે, દૃષ્ટ દેવતા દેખ;

સમર્થ નથી કે ટાળવા, લલાટ લખીયા લેખ.

“ લલાટમાં જે રેખા લખેલી હોય છે તેને ટાળવાને હરી, હર બ્રહ્મા અને દેવતાઓ પણ સમર્થ થતા નથી ” એમ ખીજલના સં-બંધમાં પણ બન્યું. બંને પક્ષના સામંતોનું જખડું જોધરાણુ જામ્યું ને જેમ મહાભારતના યુદ્ધ વખતે—

आर्याः ।

रुधिर विसर प्रसाधित-कराल करवालरुचिरभुजपरिघः ।

झटिति भ्रुकुटिविटङ्कितललाटपट्टो विभाति नृपभीमः ॥

(હરીગીત છંદ.)

રેલાયલાં. રૂધિરે ભર્યાં, ભુજ લોગળે ખડગો ધર્યાં,
કરીને બ્રગુટિ કોધમય, જે વક્તા અરિગમ વર્યાં;
તણ એષણા આ લોકની, ગુણબદ્ધ રણપથને ગ્રહો,
એવા ઉદંડ લલાટથી, શુરવીર ભીમ શોભી રહ્યો.

“ રૂધિરના પ્રવાહથી શણગારેલા વિકાળ ખડગથી શોભી રહેલી ભુજ રૂપી લોગળ વાળો, અને શત્રુઓની ઉપર કોધને લીધે આડી થયેલી બ્રગુટિઓના ઉદંડ લાગતા લલાટવાળો, ભીમ પોતે શોભતો હતો ” તેમ આ યુદ્ધમાં સોલંકી વીર ચુડામણી મહારાજ ગજસીંહજી ને અવિચળસિંહજી ખંને શોભવા લાગ્યા. શત્રુઆતમાં ખીજલ પક્ષે સાડું પરાક્રમ બતાવ્યું પણ પાછળથી લઢાઈ લંબાતાં સઘળી સ્થિતિ ફેરવાઈ ગઈ. યુદ્ધ દેવતાએ પરિક્ષા લેઈ બળવાન અને નિર્બળનો ભેદ પાડી બતાવ્યો એક સાહિત્યકારે કહ્યું છે કે—

उपस्थिते विप्लव एव पुसां

समस्तभावः परिमीयतेऽतः ।

अवाति वार्यौ नहि तूलराशे—

गिरेश्च काश्चित्પ્રાતિભાતિ ભેદઃ॥

(દાહરો.)

પડતી વણુ પર ઉપર તણી, કશી ન કસોટી થાય;

પર્વત ના રૂ-પાણુનો, પવન વિના પરખાય.

“ જ્યારે વિપ્લવનો પ્રસંગ આવે છે ત્યારેજ સર્વેના અંતઃકરણની પરિક્ષા થઈ શકે છે. જેમ કે વાયુ નથી વાતો ત્યાં સુધીજ રૂના ઢગલાનો ને મહાન પાહાડ વચ્ચેનો કશો ભેદ જણાતો નથી ” આ પ્રમાણે આ યુદ્ધનું પણ અંતિમ પરિણામ આવ્યું. મહિડા સૈન્ય વિજય પામ્યું, ને ખીજલ ભુંડે મોંતે માર્યો ગયો. પાછળથી મહારાજ ગજસીંહજીએ શામ દામ ભેદ અને દંડથી જીવતા ભીલ સૈન્યને તાબે કર્યું, ને ખીજલરાજની સઘળી સમૃદ્ધિ હસ્તગત કરી, તેના અધર્મી સ્થાનને ઉચ્છેદી, વિજયસ્થાન ઉપર એક નવું શેહેર

વસાવી ત્યાં પોતાના બંધુ અવિચળસીંહજીને ગાદી સોંપી તે શહેરનું નામ શેહેરમાંડવી ઠરાવ્યું-જે શાખાનો ટુંક ઇતિહાસ પાછળ તેના ખાસ પ્રકરણમાં સમાવવામાં આવ્યો છે. પછી મહારાજ ગજસીંહજી ગોધરે પાછા ફર્યા. આ પછી લગભગ બે વર્ષ જીવી, પોતાના પાટવી-કુંવર કાનડદેવજીને રાજ્ય ગાદી સોંપી તેઓ સંવત ૨૪૫ માં સ્વર્ગ વાસી થયા.

કહાનડદેવજી-સંવત ૨૪૬ માં ગોધરાની રાજ્ય ગાદી ઉપર આવ્યા. તેઓ ઘણા સત્ય પાલક, ન્યાયિને પ્રજાપ્રિય પુરુષ હતા. તેઓ એક દીવસ પોતાના સઘળા સામંતો સહીત સભા ભરીને બેઠા હતા. ત્યારે તેમની સમક્ષ રાજ્યના બાગવાને આવીને ફરિયાદ કરી કે મહારાજાધિરાજ આપણા મોટા બગીચામાં એક બગવાન ડુક્કર આવી ભરાયો છે. ને તેણે આપણા એકાદ બે મંજુરોને મરણ સ્થિતિએ પહોંચાડી, બગીચાના નાના મોટા સઘળા છોડવાઓ છુંદી નાંખ્યા છે. માટે બગીચાનું રક્ષણ કરવાને હુકમ ફરમાવો. ઉચ્ચારની સાથેજ બાગવાનને શાંતિ આપી, પોતાના સૈન્યને ત્વરીતગતિએ સજ થવાનું ફરમાવી, મહારાજા કહાનડદેવજી જાતે ડુક્કરને શીક્ષા કરવાને પધાર્યા. સ્વારોના કોટથી બગીચાને ઘેરી લેઈ. મહારાજાએ એવો હુકમ ફરમાવ્યો કે બગડદાર કોઈ પણ સ્વારે પોતાના ઘોડા પાસેથી એ ડુક્કર ને જીવતો નિકળી જવા દેવો નહીં. અને છતાં કદાચ જો એવો પ્રસંગ આવી જાય તો જેની પાસે થઈને એ ડુક્કર નાસે તેણે તેની પછવાડે પડી ઠાર માર્યા સિવાય શેહેરમાં પગ મુકવો નહીં. આમ નક્કી થયા પછી ડુક્કરને છંછેડવામાં આવ્યો તેથી તે ગાભરો થઈ એકદમ દોડતો ખુદ મહારાજાનાજ ઘોડાને તડપી એક ઉછાળે ખહાર નીકળી ગયો. આથી પોતાના હુકમનું પાલન કરવા ખાતર ખીજા સરદારોની આનાકાની છતાં ડુક્કરને શિક્ષા કરવા માટે પોતે કહાનડદેવજીએ તેની પુઠય પકડી. આગળ ડુક્કર અને પાછળ મહારાજનો ઘોડો પુરપાટ દોડતાં દોડતાં રતનમાળના ડુંગરા આગળ લગોલગ થઈ ગયા. તે પળસાધી મહારાજાએ તાકીને તરવારના એક ઘાથી ડુક્કરના બે ટુકડા કરી નાંખ્યા. આવી રીતે પ્રાતઃકાળના નિકળેલા

છેક દીવસ આથમતા સુધી મહારાજ પોતે અને ઘોડા કંઈ ખોરાક કે જળ પામ્યા નહોતા, તેથી મહારાજે ઘોડા ઉપરથી ઉતરી તેને માટે ઘાસચારાની જોગવાઈ કરી. પછી પોતાને પણ કુધા પુર જોશમાં બ્યાપી ગયેલી હોવાથી તેઓ હણાયલા ડુક્કરના માંસથી ભુખની નિવૃત્તિ કરવાને માટે એક ઝાડ નિચે ખેડા. માંસ છુંદી તેના ગ્રાસ ભરવા લાગ્યા. તેવામાં સોનેરી ચુડ વાળો એક હાથ નિકળતો તેમની દૃષ્ટે પડ્યો. આશ્ચર્ય ચક્રીત રાજાએ ઘણી વાર્તાઓમાં વનદેવીની હકીકતો સાંભળેલી તે ઉપરથી અટકળ કરી વિચાર્યું કે, આ કોઈ વનદેવીનો હાથ છે ને તે પણ મહારા જેવી ભુખગ્રસ્ત થયેલી, હાથ બહાર કાઢી આ મારા લોજનમાંથી થોડો ભાગ મેળવવા ઇચ્છતી હોય એમ જણાય છે, તો તેને ટળટળતી છોડી એકલાએ લોજન કરવું એ ક્ષત્રીનો ધર્મ નથી. એમ વિચારી તેમણે પોતાના ભાગમાંથી માંસનો એક લોચો લેઈ પેલા બહાર નીકળેલા હાથમાં મુક્યો. આથી વનદેવી ઘણી પ્રસન્ન થઈ ને તેણે પોતાનો હાથ પૃથ્વીમાં સમાવી દેઈ 'રાજા વરદાન માગ્ય' એવો ગેળી અવાજ કર્યો. મહારાજા કાનડહેવજીએ ગંભીરપણે કહ્યું કે જો તમારે મને વરદાન આપવું હોય તો મારા સામે પ્રત્યક્ષ પ્રગટ થઈ ઉભાં રહો, નહીં તો તમારું વચન ફોગટ જશે ને હું વરદાન લીધા વગર પાછો ફરીશ. આ વચન સાંભળી વનદેવીએ પોતાનું સઘળું સ્વરૂપ પ્રકાશ્યું. જેથી તેમની જાજ્ઞ્યમાન પ્રભાથી રાજાનું હૃદય એકાએક મોહાભિભૂત બની ગયું. ફરીને જ્યારે વનદેવીએ વરદાન માગવાનું જણાવ્યું ત્યારે તેમણે વનદેવીને પોતાનો રણુવાસ શોભાવવાની વિનંતી કરી. વચન બંધન થયેલી વનદેવીએ આ વાર્તા શ્રુત રહે ત્યાં સુધીની શરતે રાણી તરીકે રહેવાની રાજાજીની માગણી સ્વીકારી, સાથે સાથે ગોધરે પધાર્યા. લોકોમાં વચન પાલનાર્યે ડુક્કર મારી પાછા ફરેલા, સ્વરૂપવાન સુંદરીસહીતના રાજાને જોઈ આનંદનો પારરહ્યો નહીં. સર્વેએ પ્રશંસા કરી, મંગળ ગાયાં ને ઉત્સવ પાળી હૃદયનો પ્રેમ પ્રગટ કરી બતાવ્યો. ત્યારપછી કાળે કરીને મહારાજા કહ્લાનદેવજીનાં પટરાણીને એક પુત્ર પ્રસવ્યો તેનું નામ વાલ્મીકિવંશી પાડ્યું. ને આ વન-

દેવી શક્તિને એક પુત્ર અને એક પુત્રી પ્રસન્ન્યાં જેમાંના પુત્રનું નામ
 ચાંચકદેવજી ઠરાવ્યું. બંને રાજપુત્રો લેગા રમતા જમતા ને શુદ્ધના
 ચંદ્રની માફક દીનપ્રતિદીન ખીલતા ગયા. એક વખત રણુવાસના
 ઝડખા નિચે બંને રાજકુંવરો રમતા હતા, તેવામાં સાંકળ તોડી
 નાઠેલા એક મદોન્મત્ત હાથીને દુરથી બાળકો તરફ ધસી આવતો
 શક્તિદેવીએ જોયો, તેથી તેમણે ઝડપે રહી પોતાનો જમણો હાથ
 લંબાવી તે વડે બંને રાજકુંવરોને મેડી ઉપર ખેંચી લીધા. આ બનાવ
 ખીજા કોઈએ દીઠો નહીં, પણ પટરાણીના પુત્ર વાચકદેવજીએ જઈ
 પોતાની માતાને જણાવ્યું કે જો તેમણે હાથ વધારી અમને ઉંચકી
 લીધા ન હોત તો અમો બંને ભાઈઓ, આજે હાથીના પગ નિચે
 નક્કી છુંદાઈ જાત. આ પ્રમાણે પટરાણીના મેહેલમાં પ્રથમ વાત
 થઈ. એક મુખેથી ખીજે મુખે ફેલાઈ ને પછી ત્યાંથી ખવાસો દ્વારા
 વસ્તી માંહેના સારા નરસા સર્વે મનુષ્યોમાં ચર્ચાવા લાગી. આ પ્રમાણે
 જે હકીકત ગુપ્ત રાખવાની હતી તે લોકોમાં એકાએક પ્રગટ થતી
 જોઈ શક્તિદેવીએ પોતાનો આપેલો કોલ પૂર્ણ થયાનું જણાવી, રા-
 જાજી પાસેથી છેવટે પોતાના કુંવર વાચકદેવજીને ગોધરાની ગાદીએ
 રાજ્યાભિષેક કરાવવાનું વચન લેઈ પોતે ત્યાંથી અંતર ધ્યાન થયાં. આ
 પ્રસંગથી હજી સુધી લોકોમાં મહારાજ કહાનદેવજીને શક્તિ વર્ચાનું
 કહેવાય છે. કહાનદેવજી પોતે શરીરે તેજસ્વી, અને બાહુઓથી બળ-
 વાન હતા, એ વાતની સત્યતા ખીજા એક આ પુરાવાથી પુરવાર થઈ
 શકે છે. એક વખત સોનધડીના રાજા જગદેવની અનાજની પોઠ્યા
 માળવામાંથી આવતાં ગોધરાની સરહદમાંથી પસાર થતી હતી; તેને
 ગોધરાના રાજ્ય અમલદારે રોકી દાણ માગ્યું, જે જગદેવના ઉદ્ધત
 રક્ષાખાળોએ આપ્યું નહીં ને ઉલટી તેઓએ કહાનદેવજીની બગદોઈ
 કરી. આ વૃતાન્ત કહાનદેવજીને પહોંચ્યા એટલે પોતે તેને પોતાના
 સૈન્ય સહીત શિક્ષા કરવાને ચઢ્યા. ખીજી તરફથી લશ્કર સહીત
 જગદેવ ચઢી આવ્યો. પણ યુદ્ધના પરિણામે કહાનદેવજીએ જીત
 મેળવી, ને જગદેવ પાસેથી પોતાને થયેલી સઘળી નુકશાની ત્યાં ને
 ત્યાંજ ભરી લીધી. આ પ્રમાણે સકળ કળા સંપૂર્ણ સૂર્યસમાન તેજ-

સ્ત્રી કીરણો વડે એકાદન વર્ષ રાજ્યગાદી ભોગવી; પોતાની પાછળ શક્તિને આપેલા વરદાન પ્રમાણે ચાંચકદેવજીનો ગોધરાની ગાદીએ રાજ્યાભિષેક કરી સંવત. ૨૯૭માં તેઓ અક્ષરવાસી થયા.

ચાંચકદેવજી—સંવત ૨૯૭ માં ગાદીએ બેઠા. પણ આ ગાદી ઉપર પટરાણીના પુત્ર વાચકદેવજીનો હુક હોવાથી તેઓ, ચાંચકદેવજી સામે પોતાનો વિરોધ જણાવતા રહ્યા. આવી રીતે ભાઈઓ ભાઈમાં જંગેલા વિમનસ્થનો અંત લાવવા માટે રાજ્યના વિશ્વાસુ અમીર ઉમરાવોને સલાહકારોએ મળી, ચાંચકદેવજીને સમજાવી રાજ્યમાંથી વાચકદેવજીને જીવારા પેટાનાં ત્રણસેંપચીસ ગામ જીદાં કઢાવી આપ્યાં. તે લેઈ તેઓ પોતાના કુટુંબ સહીત ગોધરેથી છુટા પડી પોતાના જીવારાના પ્રદેશ પૈકીના* બાકરોલ નામે ગામમાં સંવત ૨૯૭ માં ગાદી સ્થાપીને વશ્યા, ત્યારબાદ ગોધરાતું રાજ્ય ચાંચકદેવજીએ પોતાને એકલ હાથે ચલાવ્યું. અને પોતાના શૌર્ય ને ચાંચલ્યથી પડોશી રાજ્યોમાં ગોધરાની ગાદીનો સારો મોલો વધાર્યો. પિતા કરતાં સવાઈ રાજ્યનીતિ પ્રવર્તાવી. દેશમાં ઘણા સુધારા વધારા કર્યા. ચોર ચખારોને નિર્મુળ કરી, બારણાંઓની સાંકળોને નિરૂપયોગી બનાવી, લોકોને શાંતિ અને આનંદમાં એક સરખા છલકાવે દીધા. તેઓ દાન કરવામાં પણ ઘણા ઉદાર હતા, તે એટલે સુધી કે ગમે તેવા સંકટ પ્રસંગમાં પણ સામે આવેલા અભ્યાગતને નિરાશ થઈ પાછો વળતો જોઈ શકતા નહીં. આ પ્રમાણે ચાંચકદેવજીને વાચકદેવજીની વહેંચણી સુધીનો ગોધરાની ગાદીનો ઇતિહાસ પ્રાચીન ચારણી કાવ્ય સંગ્રહમાંથી મળી આવ્યો છે તે નિચે ઇત્યંભૂત પ્રગટ કરીએ છીએ—

(હોહા.)

શકત શકત સમરે સહું, મત મુજ આપે માય;

ગુણ ખતરીરા ગાય શું, પણા તુજ લાગું પાય. ૧

* આ ગામ હાલ ગુજરાતમાં ગાયકવાડી રાજ્યના રક્ષણ નિચે મુકાએલું છે, ને તે બેડા જલ્લા પૈકીના આણંદ તાલુકા તાંબાના કરમસદ નામે ગામની નજીકમાં આવેલું છે.

સુંદાળો સુધ બુધ દીયે, સિંદુરે સણુગાર;
મોઢક માટે મોજમાં, આપે બુધ અપાર. ૨

(છંપો.)

કહાનડદે કળ તાર, કુંકટોડે ચ તવીને,
ચક્રવત જશ ચહુકોર, લાજ બહુ માજ લહીને;
વરણ અરાઠે વસુ, રામ વારો વરતાવે,
સત પાસે નહ અસત, અવર મીંટે નહ આવે,
અંતર વેળ અળ ઓપીયો, ઠોર ઠોર જશ ઇમ ઠવે,
મંજવતી તખત ને તેમ સત, એક છત્ર એકાણુવે. ૩

(દોહા)

પાટ કહાનડદે પેળ, કાશી શીવ કળતાર;
થાપણ કેક ઉથાપણો, ડાકી ભંજન ડાર. ૪
કાશી સંગ ને કેસરી, મણુ માલો મછરાળ;
ધન રાખી જાતી ધરા, દ્રુઠ વડે દિગપાળ. ૫
ખેંગે ખગ આલી ખરી, ખીજ્યો પાટણ ખાલ;
ચોરાહર ચાચર ચઢી, સીમાડાં ઉર સાલ. ૬

(છંપો)

સત ખેંગા શું અયો, ધર્મ જેણે કિંચ ધરતી,
પાપ પેળ પરજળે, વાર જેણુ સત વરતી;
દલકંદે દળ સળળ, ચઢી આયે હલ ચલે,
ઓળંગ દેશ અનેક, અનંત રાવત દંડલે,
દેરો વડ મહાદેવ રો, ખુંદાલમ પૂજે ખરા;
એ બહી વાત સુણુ તુંવરે, આવઠાં સર ઉતર્યા. ૭
સામતસં ધાયા સુણી, સુછતાં દીધ મરોડી,
સતરસેં અસવાર, ભંગ ભડ ઉઠય આરોડી;
રવ ચઢી મંડળ રણયે, ધાવ નિશાને ગાડીયાં,
પાળા હે નહ પાર, ખેડ અળ ખાગે ખડીયા.
વારાહ દેખ દળ વિંટિયો. કાયર કટક તુજ કાપીએ;
આપશું અગર અન માગશું, અશરણુ શરણુ ન આપીએ. ૮

(દોહા)

રાજખીજ રઢયે ચડા, લડવા કાજ ભૂપાળ;
અગનીમાં ધૂત હોમીયાં, આલ લગેન્યાં આળ. ૯

(પદ્મરીછંદ)

અળ આલેય લાગીય એમ હી આળ;
તુરી આણીયા તંગ તાણેય ત્રેંતાળ;
એહી ફેજમાં ફેરીયા ફરમાણ,
ખાણાવળ ખાંધેય યુ' કર ખાણ ૧૦

છતરીસેં આયુધ સજ કેક છંછાળ,
દરસાયાય ઠ તેહી દિગપાળ;
નર ધુધરા કેક વાગે નિશાન,
પડી ધાક તેં શ્રવણું પરમાણ, ૧૧

સથેં ઉલંધે દોય સેન સામંત,
એક આખીયે ઇશ ને એક અંદ્ર;
જડે વાય સોય ઉઠ્યા જમદૂત,
અખાડેય સદ શણે અદભૂત, ૧૨

છડાછડ તોમર ખાણ સુછુટ,
ખડાખડ થેં ખગ ક્ષત્રીજ ખુટ;
ખડાખડ તે ખાટકા ખુમરટ,
ધડાધડ સેલારાંય ધુમરટ. ૧૩

કડાકડ કટારીયાં કોપ કાઢે,
ફરા ફેફેરાં કાળજાં પાર ફાઢે;
ખથો ખથીઆ ખળીઆ ખળદાર,
કવિઆંણ સજે કેતર કતૃકાર. ૧૪

અળાય રૂધીર નદીયાંજ અંચ,
તોછે તોય તડફડે ધડ મંચ;
વર જે અછરાય કેતી વરમાળ,
રૂદ્ર કેતી આખીયે રૂંદમાળ. ૧૫

હાથે જોગણી ખખપરાં કંઠ હાર,
 પળ ચરતી પુરીયાં અણુ પાર;
 ભુત ખેચરી ખેચરાં લક્ષ પુરાં
 સામંત તુલર તણા ખુટીયા શુરાં. ૧૬
 જેર કીયો કબજે જગ જાણુ,
 રથ આપ સલામીયે માગણુરાણુ;
 સજે એમ શીકારમાં જત્ર કીજ,
 લંકાં લે એસી ભાત રસાળલીજ. ૧૭

(છપ્પો.)

મલક એક મંછાવતી, રાજ્ય સોલંકી સારો,
 અંત્રવેદ અધપતી, તખત દુકંટોડા તુહારો;
 સેન સવાલાખ સજે, ઘણી દળકંદે દપટે,
 દલી રાણુ તુંવરો, સર સરદાર સપટે;
 લલાં ભૂપ ખે મન વિષે, પુત્રી પરણાવી પ્રીત શું,
 જાતરા કારણ જગતમાં, વડો મુલક ગુજરાત વસુ. ૧૮

(ભુજંગી.)

ભરાથં દલકંદજો એમ લાળી,
 વળવે તંબાળુ વળે આંક વાળી;
 આળંગે ઘણા દેશ દુપટં આયો,
 પખત્તે અસો થાહ થાનક પાયો. ૧૯
 ગઉઝર મહાદેવ નામે ગણી જે,
 મુકામ કીયો દળકંદં મણી જે;
 દળં ઉતર્યા દેખતે એહી ડેરા,
 દળકંદદે પૂજ લેઈ ગયેરા. ૨૦
 પાઉં એક ઉલા રહી કીધ પુન,
 ભોળો ચક્રવર્તી ભલા મન રીઝયા;
 થાનકં લાખ એણી દીનં પ્રત થાપે,
 અવિચાળ સોલંકીયાં રાજ આપે. ૨૧

(દોહા.)

વંકો . મેવાસી વસે, અરજણુ નામે આદ; ૨૨
નાદ ઉતારણુ નરપતી, વહે નહીં કોઈ વાદ.
વાદ નિશાને વહીયા, તડમળ ઉંચી તાણુ;
ખાગ છાંડી ઉઠયો ખરો, ઝડવા કાજ જુવાણુ. ૨૩
સાત સઘકા સજ થયા, કોપીયો અરજણુ કાળ;
હળ હળકંદે દેખીયો, ભડ કોઈ સાથ ભૂપાળ. ૨૪
પાર કટકનો પેખીયો, જળમાં મચ્છાં જેમ;
ગેયણુ તારા કુણુ ગણુ, તરવર પાનાં તેમ. ૨૫
આસંદ સુરા આરસેં, દીપક પતંગ દીવાણુ;
પગીયા ધર પાધર કીયા, આપ વ્રતાવી આણુ. ૨૬

(છંદો)

સવત એકસો લીયા, છમ દાવોતર છાજે,
સકળ દશમ સોમવાર, રાજ દળકંદે રાજે;
ભડ કીધા વશ ભડી, જેર કીધા કંઈ જાલમ,
નળજાસળજા નહીં નડે, મોંડ મેહપતિયાં માલમ
ગોધરા ખગાં ઉતાવાસ ગણુ, આદ્ય શક્ત સવ ઓપીયો;
ખાવીશ સત ખાંડા જળે, થર દળકંદે થાપીયો. ૨૭
વરસ છતરીસે વદાં, દીવસ ત્યાં ખારડ દાખાં,
રાજ કીયો મહારાજ, આણુ વરતાવી આખાં;
દળકંદ સત દીપીયો, પાટ પ્રગટયો પ્રમાણુ,
સગણુ દે સોઈઓ જો જગ ચખડ જાણુ,
એકત્રીસ વરસ રાજકીયો, દેખ પુત્ર ટીકો દીયો,
ગજન્દ્ર ભલા તે ઝૂંજ તેં, સગણુ દે સ્વરગે ગીયો. ૨૮

(દોહા)

ગજસંગ ગુજરાવ કીયો, વંકા કાઢણુ વંક;
સુલદ્ર જાતી કેસરી, સથ અર માને શંક. ૨૯

(છઠ્ઠો)

વનો એમ વહે વાદ, જોડ રચ્યા કરજાણી,
 મુછે વળ મહીપતી, કોઈના દીયે કહાણી;
 ઓળંગ કરે અનેક, ચવાં નક્ષત્ર જેમ ચંદ્ર,
 કોડ તેત્રીસે જેમ, અળવશું ઓપે અંદ્ર,
 ખંગાળ દેશથી ખૂમીયો, ધૂસ કરી મન ધાઈયો;
 ચક્રવત ગાય વારે ચઢ્યો, ઓળંગ કહેતાં આવીયો. ૩૦
 રાજા મન રીઝીયો, ધામ સુણતે ખગઘોડી,
 સેહ કોઈ થાવ સોંતરા, આપસર ઉઠ અરોડી;
 ગાય વાર સુણગજ, ધરે કેમ જુસર ધારી,
 હોતે અધરમહી કંપ, વાત કેમ રહું વિચારી,
 અભઅરક ચંદન ઉગીએ, વેલ ગંગ ઉલટી બહે,
 જુધિષ્ઠર રાજ જો સતતજે, સુણ ગજેન્દ્ર સાંસે રહે. ૩૧
 ત્રંખાળાં ત્રેહે ત્રેહે, ખરાં દળ મેલ ખંધારાં,
 રાજકલી છતરીશ, પાર અશ નહીં થે પાળાં;
 સુંઢાળાં શોભીયાં, લડયાં કંઈ ઠાઠે લલે,
 પાછા પગ નવ દીયે, ચઢી એમ ચક્રવત ચલે. ૩૨
 કંઈ દપટ દેશ દોહવટ કરે, વાજાંત્ર જીત વળડે,
 ખંગાળે ખીજલ, જુદા આપરા જગાડે;
 ઝડવા કાજ જુવાણુ, ખગારા કીધ ખડાકા,
 ખડા ખડ ખરછીયાં, ભરે ખંધુક લઠાકા. ૩૩
 ગુગતી છરી ગરજ, કડય કટારાં કાઢે,
 દેડ ફેફર પગ ફાડે, અરક કરણુ ઉગાડે;
 જઠ વારે ખીજલ માર્યોજૂઝ, ધન ત્યાં લીજે ધરતી,
 સર ગાયે જુસરૂ, વેગળ આણુ વરતી. ૩૪
 ખંગાળે ખે વરસ, રાજ્ય કીધું મહારાજે,
 તોલ કરીયો તે તણો, શામ વજી રહ કાજે;
 ગજતાં આન્યા ગોધરે, તુલ ગુજરાતી તવીયે,
 મંત્રી સેહકો મળી, કીધ લલી ભાત કવીયે;

આપીયો દેહ અચળેશને, બળરાજ આપે ફરે;
સાંજ નાદ સેં સાતસેં, ગજ આબ્યો એમ ગોધરે. ૩૫

(દાહા.)

ઝોગણુપચા વ્રષ એકદી, રાજ કીધું મહારાજ;
ગજ વેકુંઠ પરીયે ગીયો, ઝોપે કાનડદે આજ. ૩૬

(છપ્પો.)

ઉગ્યો એમ આદિત, પાટ ગજેન્દ્ર તણે પત,
જોધ પવાડાં જીત, મહીયડ મેપ તણે મત;
સોયવાર એક સમે, સભા ભરી ખેઠા સઉ,
આબ્યો રાજ દ્વાર, ખુમ દેતો માળી બહું,
કે માર્યો કુણુ કોપીયો, નહીં માર્યો નહીં લુંટીયો;
વેરાહ વાડી વેળી સરવ, રાય વેણુ સુણુ રોપીયો. ૩૭

સરવ સેન સજ કરે, ચઢે એણુ સુચલે,
પાર નહી બહુ પરખ, રેણુ સાથે જેમ રેલે;
રવ છાયો જેમ ઉરજે, જોધ જાસણીઆ જોપે,
શખદ વેગ સંગાથ, આપ મહીં રાણુહી ઝોપે;
બિંટી વાડી કર વેગશું, આપ ખોલ્યા અખાડે,
જે આગળ થઈ જાય, લડ તે ચઢી બિલાડે. ૩૮

વેણુ સુણી વેરાહ, રાવ આગળ થઈ રેલે,
હુદે સહુ રણિયાત, ખેંગ કાનડદે ખેલે
રાઠ કરંતાં રાય, ઘાવ ખરછી ખગ ઘાતે,
આપ એક અસવાર, જોયે જંગલમાં જાતે;
રતનમાલ ધર આવીયા, આખો શેર ઉભડીયો,
કાનડદે શીકાર કરી, તહીં વેરાહ બિલાડીયો. ૩૯
આરંભથી ઉતર્યો, વળી દળ નહ કો વાંસે,
ખધ્યા લાગી બહુ ખરી, વળી વડરાવ વમાંસે;
છોડ જોસણુ અંખછાંચ, પ્રાંસ જળ પાયું પખાણુ,
અમલ ખતરીસેં આરોધ, પાડ ચક્રમક પ્રજાળે,

'સૂળા શીશા ભર્યા સામટા, બહુ એજ બરાડીયો;
 ઉછાહ કર આરોગતાં, કર એક વાંસે કાડીયો. ૪૦
 અધિપત આપે ખાય, વાત નહીં જુએ વિચારી,
 બહુ ભક્ષ કર્યા બંને, એકલગણ રહીયો બાકી;
 જુગમાયા બહુ જતન, આવી મેં આગળ રહીયાં,
 માગ માગ મનમાંહી, કથન ત્યાં સાચાં કહીયાં;
 કોલ કાંનડદે કર દીપીયો, કામની થઈ રહેવું કહું,
 રાજવી રહું તુજ ઘેર પણ, કોઈ જાણે નહીં એમ કહું. ૪૧
 પાઉં રસ દળ પડે, રતનમાળ દીઠો રાજ,
 જીત વધાવા વાધીએ, વાજ નાંખતડાં વાજ;
 શકત બેશ સુખપાલ, સૌ વિસમે બહુ થાય,
 નવ જાણે નવ લહે, કથન કોને ન કેહેવાય;
 સત ત્રીયા કીધી સવેગ, મંદીરે ચાલ્યા મહીં,
 સાઠ સાહેલી સામટી, અંગ રખીયાં આવી રહી. ૪૨
 એમ ઘણા દી ગયા, કુંવર આવ્યો બહુ કોડે,
 પહેલો વાચક પ્રમાણ, મેહ પતરાહજ મોડે;
 ચાંચક ચંડી તણો, ધાવ નિશાને ગડીયા,
 મળીયા અખાડે મલ, જોર તન મદના ભરીયા;
 જેજેકાર સહુકો જપે, ગેંદ એક ભાગી ગીયો;
 મારીયો મનમાતંગ જાણ, લાંબખાંડે મ્હોંલે લીયો. ૪૩

(સોરઠા.)

વાત સૌકોએ વિચારી, પુત્ર પ્રાણને ઝાલોયો;
 આલમ આપું અવતારી, વાત કોઈ કોઈને નવ કહે. ૪૪
 વડા મનમહીં વસીએ, રાજને ઘર રોયડું;
 હાથ તાળી દૈહસીયે, મહીપત આપ મ્હોંલે ગયા. ૪૫
 શકતને એમ જાણ થઈ, પુત્ર પુત્રી મુકી પ્રગટ;
 કથન એમ ચાલ્યાં કહી, દેશ કંઈ દાખટ. ૪૬
 તવડ ઉંચી તડતાંણુ, ગ્રાસ શું આગા ગળે;
 અદળ કોની ન આણુ, આંણુ વરતે આપની. ૪૭

(દોહા.)

ક્ષત્રિ લીધા ખાંડા બળે, પાણુ જોડય રહે પાસ;
માંણુ છંડે રહિયા મળી, ગોઝરે કાનડ ગ્રાસ. ૪૮
ભુપ જેર કીજે લાઈ, સે કોઈ સમઢાઈએ;
ચક્રવત ડે ચાલો ચઢી, નરપત હીસો નમાઈએ. ૪૯
આપ નકીખાં ફેરબ્યાં, ગડે તંબાળાં ઘોર;
સીંધુર સાકર સોહડસજ, જલમ કરવા જોર. ૫૦

(છંદ.)

જલમ કરવા જોર, શેહર મચવા શોર;
સિંધર સાર શીકાર, અંબાડી ઓપે ઉપાર. ૫૧
પાખરાં કેતાં પવંન, શેલાઅંધ સોચંન;
ઉંટે સમિઆણુ અંત, વાવરે ખુટે વંત. ૫૨
પરાઠી દળાંકા પ્રમાણુ, નખત્ર નાળ નવાણુ;
પાંચ કોસરો પરમાણુ, મંડોયે તે થહી મેલાણુ. ૫૩
ઓળંગે ભોમીયાઅનેક, આવીયો ખુમીઆરો એક;
સહુ સાથ થૈએ સજ, લોપે હમારી લજ. ૫૪
એવહો કુણુ ઉનાડ, પરશણુ લેવહું પછાડ;
સામો આવ હે સચાળ, કેવીયાં કતકાળ. ૫૫
કાનડદેવ એમ કોપ, રહીયો રાણુપાવજ રોપ;
સમયા બનેછ સકાજ, ઉપમા જડે વાંચ આજ. ૫૬
વાળાં હોંસથે વજડાય, સીંધુ રાગથે સુણવાય;
બાણાં ખાગહી બંધુક, કરે ઘાવ કટારી કુક. ૫૭
આછટ સેલહી ઉલટ, ફરંગાં ફેફરાંહી ફટ;
ગુપતિ છરીઆદ ગરજ, કરહી વાવરે સકજ. ૫૮
ધ્રાંહડાં કેકરાંરા ધડ, એવાં ચડે કેક ઉકડ;
વજે અળહી વચ, તરફડે તુંગહી તચ. ૫૯
ભુચરાં ખેચરાં સુભર, પંખણી ભરે પાનપતર;
ઓપે રૂંઢમાલ ઈશર, આણેહાર વર અછર. ૬૦

ખરો અહીં રૂધિરાં ખેલ, રણુવટ નદીયાં સુરેલ;
 મારી આખતા મેવાર, લલપણુ લીયા શીરે ભાર. ૬૧
 આવડો અહીં ચંદ્રાભાણુ, સોલંક સામ સુખાણુ;
 સમજે રાઠોડ રૂપ, ભાંણુ ભારડ-ભૂપ. ૬૨
 ખાટકયો એમ પ્રદાળ, અઘાટ સોંખ્યો ઝોંટાળ;
 પાંચો જસોળ પરમાર, આંખો ને જગો અપાર. ૬૩
 ઉમરા એતરા અખીહ, જપીયે કીયે એકે જીહ;
 સોળ હેં સામંત સોય, હવણાં હુવો નહ હોય. ૬૪
 ફેજહી એવી ફેલ, ખળીઆરાં ધરખોળ;
 કાનડ અને ધુંધર કાળ, ભાગહી ગયો ભૂપાળ. ૬૫
 જીત્યો ગોધરીયો જાણુ, તોહી રાય આંતરડાં તાણુ;
 ખાવીસસેં મહિયડખંધ, જયજય જપે સંખંધ. ૬૬
 રામહી વરતે રાય, સોલંકીયાં સોહાય;
 કાનડદેવ દેહું કરણુ, વાખાણુ ખટહી વરણુ. ૬૭
 વરસ વહી એકાવન, ધરમરાજ કર્યું ધન;
 સોલંકી સધાર્યા સ્વર્ગ, જશ રાખે ચારે જગ. ૬૮

(દોહો)

વાચક પાટ વિરાજ્યો, કહાનડદેવ કરત;
 સેહ ઉમરાવ સલામ કરે, ચાંચક ચડ અભિમત. ૬૯

(છંપો.)

ચાંચક કોપે ચડ્યો, રાજ ચોભણું રહાવું,
 થાટ પાટ નવ ભજે, કુણુ ઠંકરાત કહાવું;
 વિચાર્યું સરવે મળી, થરૂ ચાંચકને થાપી,
 વાચકને મન વચન, અખે ઉમરાવે આપી.
 ખાવીસ સત હેં ખાંધીએ, રા ચાંચક ગોધરે રહે,
 વાચક ખાકરોલે વાસીયા, વેંચણુ કર આપી સહે. ૭૦

આ કાવ્યમાં જણાવવા પ્રમાણે એક પત્નિવૃત અને એક વચની-
 પણાથી નીતિ ન્યાય પુરઃસર તેરવર્ષ રાજ્યગાદી ભોગવી મહારાજ

વાંચકદેવજી સંવત. ૩૧૧માં દેવ થયા. તેમના પછી ગોધરાની ગાદીએ પીંથલદેવજી, મેદેપાલદેવજી, કલમાળજી, વિઠ્ઠલદેવજી, અતમાલ દેવજી, ને જગમાલદેવજી નામે રાજાઓ ગાદીએ આવ્યા. તેમાંના છેલ્લા રાજા જગમાલદેવજી ઘણા શુરવિર પુરુષ ગણાયા છે. તેમણે સંવત ૪૦૭-૮ના આરસામાં ચઢાઈ કરી ચંદેરગઢ, સુંથ ને કડાણા નામે ગામો સર કરી ત્યાં પોતાની દુવાઈ ફેરવી હતી. તેઓ સંવત ૪૩૦માં દેવ થયા. તેમના પછી વલપતદેવજી, અદેમાળજી, અમર-સંગજી ને ગજસંગજી વીજા નામે રાજાઓ ગાદીએ આવ્યા. તેમાંના છેલ્લા રાજા ગજસંગજી બીજાનાં રાણી ગજરાંદેવબા, પોતાના કાર-ભારી, સ્વાર તથા નોકર ચાકરો સાથે દ્વારકાં જત્રા કરવા માટે નિકળ્યાં હતાં, ત્યાં માર્ગમાં ખટનાલ ગામની હદમાં બપોરી ગાળવા માટે થોભ્યાં હતાં. તેવામાં ત્યાં ખટનાલના ગોહિલ ઠાકોર રણુમલદેવજી, ખંભાતના સૈયદ કમાલદીન સાથે શીકાર કરવા નિકળેલા, તે પોતાના રથના બળદો થાકી ગયેલા હોવાથી, બીજા બળદોની ખોળ કરતા આવી પહોંચ્યા, ને કારભારીના રથના બળદોને ના ના કહેવા છતાં બળાત્કારે છોડાવી તેને પોતાને રથે જોતરી ચાલતા થયા. આ પ્રમાણે બનાવ બનવાથી ગજરાંદેવબાએ ત્યાં પોતાનો મુકામ રાખી આ સમાચાર જણાવવા માટે પોતાના એક સ્વારને ગોધરે મોકલ્યો. જેથી કોઢે ભરાયેલા મહારાજા ગજસંગજી, લાવ લઈકર સહીત ત્યાં આવ્યાને લઢાઈ કરી સંવત-૫૧૨માં ઠાકોર રણુમલદેવજીને મારી ખટનાલ સર કર્યું, ને પછી ત્યાં પોતાની દુવાઈ ફેરવી ગોધરે પધાર્યા ત્યાં સંવત-૫૨૫ માં તેઓ દેવ થયા. તેમના પછી તેમના કુંવર વાંચકદેવજી વીજા ગાદીએ બેઠા, ને તે સંવત ૫૪૫માં દેવ થયા. તેમને કરણ-દેવજી ને કહાનડદેવજી નામે બે કુંવરો હતા. તેમાંના પાટવી કુંવર કરણદેવજી, પિતાના દેહોત્સવ પછી ગાદીએ બેઠા. પણ સંવત ૫૬૫ તેઓ અપુત્ર દેવ થયા, તેથી તેમની પછી તેમના નાના ભાઈ કહાનડ-દેવજી ગાદીએ બેઠા. તેઓ સંવત ૫૮૫માં કૈલાસવાસી થયા. તેમના પછી હઠીમલજી, જીતસંગજી, વીરસંગજી, જસંગદેવજી ને વજપાલદેવજી નામે રાજાઓ ગાદીએ બેઠા. તેમાંના છેલ્લા રાણા વજપાલદેવજીએ

સંવત્ ૭૦૨માં મેહલોલમાં દરબાર ખાંધ્યો, ને સંવત્ ૭૦૬માં એક
 બ્રાહ્મણની દીકરી સાસરવાસો લેઈ સાસરે જતી હતી તેને ભરૂચના
 ભીલરાજાએ લુંટી, તેથી તેની વારે ચઢી ભીલરાજાને મારી ભરૂચમાં
 પોતાની દુવાઈ ફેરવી. તેઓ સંવત. ૭૧૭માં દેવ થયા. તેમના પછી
 વીરમદેવજી, દુહલદેવજી, રાયચંદ્રજી, અરજણદેવજીને રણમલદેવજી
 નામે રાજાઓ ગાદીએ બેઠા. તેમાંના છેલ્લા રાજા રણમલદેવજીએ સંવત
 ૮૦૦માં કપડવણજના શેખરાજાને મારી ત્યાં પોતાની દુવાઈ ફેરવી,
 તેમના પછી તેમના કુંવર બાપલદેવજી સંવત ૮૩૪માં ગાદીએ બેઠા.
 તેમણે સંવત ૮૪૦ના કારતક શુદ્ધી. ૧૩ને સોમવારે ઘણું ધન ખરચી ગોધ-
 રામાં એક મોટું તલાવ કરાવ્યું, પણ તેમાં પાણી નહીં આવવાથી બ્રાહ્મ-
 ણોની સલાહ ઉપરથી રાજાએ એક ખત્રીસ લક્ષણા ઓડને તેમાં વધે-
 રાવ્યો. ઓડની પાછળ તેની ઓડણે સતી થતાં આ તલાવ સાથે
 પોતાનું નામ અમર કરવાનું વચન લીધું જેથી રાજાએ એ તલાવનું નામ
 ઓડણ તલાવ પાડ્યું જે અદ્યાપી પર્યંત એજ નામથી ઓળખાય છે.
 રાણાબાપલદેવજી સંવત. ૮૫૦માં દેવ થયા. તેમના પછી લક્ષ્મીદેવજી,
 શુરધીરજી, ગંગદેવજી, ને કહાનદેવજી બીજા નામે રાજાઓ ગાદીએ
 બેઠા. તેમાંના છેલ્લા રાજા કહાનદેવજી સંવત. ૯૧૬માં દેવ થયા.
 તેમની પાછળ તેમને વીરમદેવજી, વાગણદેવજી ને હરમ્મજા
 નામે ત્રણ કુંવરો હતા. તેમાંના પાટવીકુંવર વીરમદેવજી ૮૦૦
 ગામની જાગીર લેઈ ગોધરાની ગાદીએ બેઠા. તેમના વંશજો પાછળથી
 મેહલોલમાં ઠકરાત કરવા લાગ્યા. તેમાંના છેલ્લા રાણા નહારસીંહજી
 દેવ થયા પછી, તેમના કુટુંબના એક દલપતસંગજી નામે ચાલાક
 યુવાનને દત્તપુત્ર તરીકે રાજ્યભિષેક કરવામાં આવ્યો હતો, પણ
 પાછળથી મહુમ રાણાનાં કાઠીઆવાડવાળાં ઠકરાણીને પુત્ર થયા વિષે
 પ્રીવિકૌંસિલમાં તપાસ ચાલી, તેમાં દલપતસંગજીને રદ કરવામાં
 આવ્યા તેથી તેઓએ સાત વર્ષ ગાદી ભોગવી, તેની લગામ નવા હકદાર
 રાણા રાયસિંહજીને સ્વાધીન કરી; ત્યારથી તેઓ ગાદી ઉપર છે.
 તેમનાં લગ્ન મીયાં સ્વસ્થાનના ઠાકોર સાહેબનાં કુંવરી સાથે થયેલાં
 છે જેમણે પૃથ્વીરાજજી ને કેસરીસીંહજીને જન્મ આપ્યો છે. હા-

લમાં તે બંને કુંવરો ઘોલેરા કોલેજમાં અભ્યાસ કરે છે. આ સ્થાનના તાબામાં હાલ ૪૨ ગામ છે. ને તેમાં સઘળે સ્થળે રાજભક્તિની પવિત્ર ઘોષણાના શબ્દો કર્ણગોચર થાય છે.

વાગળદેવજીને ૭૦૦ ગામની જાગીર મળી તે લેધને તેઓએ પોતાની ગાદી સંવત્ ૯૧૬માં^૧ સોજીત્રે સ્થાપી ને હરમ્મજીને ૩૭૫ ગામની જાગીર મળી તે લેધને તેઓએ સંવત્ ૯૧૬માં પોતાની ગાદી^૨ શીળીમાં સ્થાપી. તેમની વિસ્તર્યું હકીક્ત આગળ તેમનાં ખાસ બે જુદાં પ્રકરણોમાં વર્ણવાશે.

વાચકદેવજી—સંવત ૨૯૭ માં પોતાને મળેલાં ત્રણસેં પચીસ ગામની જાગીરી લેધ^૩ બાકરોલમાં પોતાની ગાદી સ્થાપી. તેઓએ પોતાના પિતાશ્રીના વખતમાં રાજ્યબંધારણનો અભ્યાસ કરેલો હતો તે પ્રમાણે ચાલી તેમણે પોતાની ઠકરાતને શોભાવી. તળાવ કુવાઓ ખોદાવી પાણીની પિડ્યા મટાડી રૈયતને રાજ કરી. તેઓ સ્વભાવે શાંત ને અનુપમ શીવભક્ત હતા. પોતાને બહુ વખાણ કે આજીજી પસંદ નહોતાં. વ્યસન માત્રને દરબારગઢના દરવાજા ખૂલાર હાંકી કાઢ્યાં હતાં. આવો ધર્મ વ્યવહાર પ્રવર્તાવી સંવત ૩૪૫ ના આરસામાં તેઓ દેવ થયા. તેમની પાછળ તેમના પાટવી કુંવર અદેરાજજી, તેમના પાટવી કુંવર અમરસંગજી, તેમના પાટવી હરરાજજી, તેમના

૧. એમના વંશજો હાલ સોનીપુરમાં ઠકરાત કરે છે.

૨. એમના વંશજો હાલ છાળાએરમાં ઠકરાત કરે છે.

૩. ક્ષત્રીઓના પ્રખ્યાત ગણાતા છત્રીસ ગઢ પૈકીમાં બાકરોલગઢની પણ ગણના કરેલી જણાય છે. જે બવાઇ સંગ્રહમાં વર્ણવેલા રામદેશના સ્વાંગમાં ગવાતા નિચેના ગાણાથી સમજાશે:—આઘગઢ ઝોંકાર, ચહુદશ ચાર, પ્રથમ આદ પરમાર; પૃથ્વી પરમાર તણી ધરા ઉજ્જણુ ધાર. ચોથો અરખત ગઢ બેસણો, આયુગઢ એકાણું, સોનેલગઢ ઉતપત્ત, નાગોરગઢ ચહુઆણુ, બાકરોલ ગઢ મહીડા, આઘગઢ ગેલોતેર, બ્રહ્માનગઢ બારોડ, યુદ્ધગઢ હાડા, ચાંદગઢ ચાંદેલા, આસગઢ ટાક, કસનગઢ ડોડીયા, જેતલપર જેતાણુ, જેતળધઢ ડોડ, સુનેગઢ પઢીઆર, ગાજનખપરા, બસત રોહીલા, જેસલમેર બાઠી, પારગઢ કાઠી, કનોજગઢ રાઠોડ, કુમેલગઢ તુમેલા, મુબવાધેલા, રાયગઢ સાંખલા, ને પડને નડીબી.

પાટવી વાઘજી, તેમના પાટવી બાદંજી, ને તેમના પાટવી જગમાલજી અનુક્રમે ગાદીએ બેઠા તેઓ સર્વે પિતૃભક્ત અને પ્રબળપ્રિય પુરૂષો હતા. મહારાજ જગમાલજીને છેલ્લી અવસ્થામાં મારમલજી નામે એક કુંવર હતો તેમને ગાદી સોંપી સંવત ૫૦૨ માં દેવ થયા. ત્યાર બાદ મારમલજી ગાદીએ આવ્યા. તેમને ગોવાલચંદ્રજી ને વજેકરણજી નામે બે કુંવરો હતા. તેમાંના પાટવી કુંવર ગોવાલચંદ્રજીએ પોતાના પિતાના દેહોત્સવ પછી બાકરોલની ઠકરાત પોતાના નાના ભાઈ વજેકરણજીને સોંપી, પોતે 'પં'પાવતી નગરીમાં ગાદી સ્થાપીને વસ્યા. એટલે હવે તેમનો ઇતિહાસ આ પછીના ત્રીજા પ્રકરણમાં વર્ણવાશે.

મહારાજા વજેકરણજી, બાકરોલની ગાદીએ રહ્યા. તેમના કુંવર જેતરાણા થયા. તેઓ ઘણા બળીષ્ઠ ને પ્રતાપી પુરૂષ હતા. જેઓ પં'પાવતીની સરહદમાં મરાયા છે તે સંબંધી વૃતાન્ત આપણે ત્રીજા પ્રકરણમાં જણાવીશું. જેતરાણાને શુરભ્રમજી કરીને એક કુંવર હતા તેમણે પિતા પાછળ ઠકરાત કરી આવકમાં સારો વધારો કર્યો. તેઓ પછી પોતાના કુંવર હરભ્રમજીને રાજ્યની લગામ સોંપી અક્ષરવાસી થયા. હરભ્રમજીને મુદરાજી ને વીરમદેવજી નામે બે કુંવરો હતા. તેમાંના પાટવી કુંવર મુદરાજીએ પોતાની ગાદી 'ના'પામાં સ્થાપી. અને વીરમદેવજીને એકસોછાસેટ ગામ જીતી પેટે મળ્યાં તે લેઈ તેમણે પોતાની ગાદી 'કુ'નાહદેરામાં સ્થાપી, જેથી તેમતેમનાં કુટુંબો ત્યાં જઈને વસ્યાં એટલે તેમના સંબંધનો ઇતિહાસ હવે પછીનાં તેમનાં ખાસ પ્રકરણમાં વર્ણવાશે.

૧. આ શહેરને હાલ લોકો પેટલાદને નામે ઓળખે છે ને તે ગાયકવાડી રાજ્યમાં એક મહાલ તરીકે સુપ્રસિદ્ધ છે.

૨. આ ગામ બ્રીટીશ શેનશાહતના ખેડા જિલ્લા પૈકીના આણંદ તાલુકામાં આવેલું છે.

૩. આ ગામ ખેડા જિલ્લા પૈકીના મેહેમદાવાદ તાલુકામાં આવેલું છે.

બીજા પ્રકરણમાં આવેલા ઇતિહાસનું વંશવૃક્ષ નં. ૧.

કેસરીસિંહજી.

(હુંકટોડામાં રાજ્ય સ્થાપનાર)

ખેંગારદેવજી.

બળકંદદેવજી.

(આ શાખાનો ઇતિહાસ પ્રસ્તાવનામાં સુચવ્યા પ્રમાણે પ્રસિદ્ધ છે. તે વંશના મુળરાજે સં. ૯૪૨ માં પાટણની ગાદી લીધી.)

દળકંદદેવજી.

(સં. ૧૧૦ માં ગોધરાની ગાદી સ્થાપી.)

સગણદેવજી

ગજસીંહજી

અવિચળસિંહજી

(સં. ૨૧૩ માં શેફર માંડવીમાં ગાદી સ્થાપી રહ્યા)

કહાનકદેવજી

(એમને પનદેવી શક્તિ વર્ધા હતી)

વાચકદેવજી

(સં. ૨૯૭ માં બાકરાલમાં ગાદી સ્થાપી)

અદેરાજી

અમરસંગજી

હરરાજી

વાધજી

બાદજી

નગમાલજી

ભારમલજી

ચાંચકદેવજી

પીથલદેવજી

મેહપાળદેવજી

કલમાણજી

વિઠ્ઠલદેવજી

અતમાલદેવજી

નગમાલદેવજી

(સં. ૪૦૭ માં ચંદરેગઢ, સુંથ ને કડાણા સર કર્યા)

દલપતદેવજી

અદેમાણજી

અમરસંગજી

ગજસંગજી

(સં. ૫૧૨માં ખટનાલ સર કર્યું)

વાચકદેવજી (બીજા)

ગોવાળચંદ્રજી

(સં. ૫૧૨ માં પંપાવતીમાં ગાદી સ્થાપી)

વજ્રેકરણજી

જેતરાણા

સુરબ્રમજી

હરબ્રમજી

મુદરાજી

(સં. ૫૮૫-૮૬ માં નાપામાં ગાદી સ્થાપી)

વીરમદેવજી

(સં. ૫૮૫-૮૬માં કરણદેવજી કુલાહરેરાની ગાદી સ્થાપી)

કહાનકદેવજી

(સં. ૫૬૫ માં પોતાના ભાઈની ગાદીએ બેઠા. આ

પછીનું વંશવૃક્ષ આ સાથે નં. ૨ માં છે.)

કહાનડદેવજી

હઠીમલજી

જીતસંગજી

વીરસંગજી

જેસંગદેવજી

વજ્રપાળદેવજી

(સં. ૭૦૨ માં મેહસોલ દરબાર બાંધ્યો તથા સં. ૭૦૯ માં ભરૂચ સર કર્યું)

વીરમદેવજી

ફુલસદેવજી

રાયચંદ્રજી

અરજણદેવજી

રણમલદેવજી

(સં. ૮૦૦ માં શેખસરદારને મારી કપડવણુજ સર કર્યું)

બાપલદેવજી

(સં. ૮૪૦ માં ઓડણ તલાવ કરાવ્યું)

લખધીરજી

શુરધીરજી

ગંગદેવજી

કહાનડદેવજી (બીજા)

વીરમદેવજી

વાગણદેવજી

હરબ્રમજી

(સં. ૯૧૬ માં ગોધરાની ગાદીએ બેઠા તેમના વંશજો હાલ મેહસોલમાં ઠકરાત કરે છે જેમાં હાલ)

(સં. ૯૧૬ માં સાતસેં ગામ લેઈ સોજીત્રે ગાદીસ્થાપીને રહ્યા તેમના વંશજો હાલ સોની-પુરમાં ઠકરાત કરે છે)

(સં. ૯૧૬ માં ૩૭૫ ગામ લેઈને શીળાએ ગાદી સ્થાપીને રહ્યા. તેમના વંશજો હાલ છાલીએરમાં ઠકરાત કરે છે.)

રાયસીંહજી

(ગાદી ઉપર છે.)

પૃથ્વીરાજજી

કેસરીસીંહજી.

ઈ ઇતિહાસી સોલંકીવંશની ગોધરા શાખાના ઇતિહાસનું
દ્વિતીય પ્રકરણ સમાપ્ત:

પંપાવતી પ્રવેશ.

અ.

પણે ગયા બીજા પ્રકરણમાં વાંચી ગયા તેમ મહારાજ ગોવાળચંદ્રજી એ બાકરોલથી ઉઠાવી, સંવત ૫૧૨ ના પોષ સુદી ૩ ને રોજ આવી પંપાવતી નગરીમાં પોતાની ગાદી સ્થાપી. તેઓ સંપૂર્ણ અંશે શીવભક્ત અને અદલદીનસાપ્તી રાજા હતા.

કદી પણ તે પોતાની પ્રજાને ઉપાધિગ્રસ્ત થયેલી જોઈ શકતા નહિ. ઘરેઘરમાંથી દુઃખ અને ગરીબાઈનો કેમ નાશ કરી શકાય એજ એમની સતત વાંચના અને અભિલાષા હતી. શ્રી મહાભારતના શાંતિપર્વના ૫૯ અધ્યાયમાં લિખ્યપિતાએ યુધિષ્ઠિરને કહ્યું છે કે:-

न वै राज्यं न राजासीन्न च दंडो न दांडिकः।

धर्मेणैव प्रजाः सर्वा रक्षन्ति स्म परस्परम् ॥

(ટાહરો.)

નહિ નૃપ, રૈયત, દંડ કે, દંડ તણા દેનાર;

સ્વયં ધર્મથી શોભતું, ધર્મ રાજ્ય નિરધાર.

“ રાજ્યમાં જાણે કે કોઈ રાજ્ય, રાજા, દંડ કે દંડ દેનાર જણાતું નહિ. પણ સર્વે પ્રજા પોતપોતાના ધર્મ વડે રક્ષા કરીને રહેતી હતી. ” આ પ્રકારની મહારાજ ગોવાળચંદ્રજીની સુખદાયક રાજ્ય-નીતિ હતી. એમની રાજ્યકારકીદીમાં એક એવો પ્રસંગ બન્યો કે સંવત ૫૪૦ ના અરસામાં કાબુલ તરફથી ફરતા ફરતા મલેક મોરાદશાહ નામે એક ચુસ્ત મુસલમાન સાધુપુરુષ પોતાની સાથે કેટલાક ફકીરોને લેઈને પંપાવતી નગરમાં આવ્યા. અહીંયાં બડવો બહોરો નામે એક તેમનો ભક્ત રહેતો હતો, તેને બારણે આ સઘળા ફકી-

રોએ જઈ ખુદા વાસ્તે પોતાને માટે ખાવાનું માગ્યું. બડવો વહોરો સાધારણ સ્થિતિનો માણસ હતો તેથી તેણે વિશેષ સંખ્યામાં ફકીરોને જોઈને, અનાજના ખોરાક બદલ પોતાનો કાબરીઓ બળદ ફકીરોની સેવામાં અર્પણ કર્યો. આથી મોરાદશાહ ઘણા રંજન થયા ને તેમણે તે બળદ ખેતરમાં પોતાનો મુકામ હતો ત્યાં લેઈ જઈને હલાલ કરી તેના માંસથી ફકીરોની ક્ષુધા નિવૃત્ત કરી. આ બનાવથી પંપાવતીનો સઘળો અહિંસક હિંદુ વર્ગ ઘણોજ ઉશ્કેરાઈ ગયો તેથી તેમણે સર્વેએ મળીને એ સંબંધીની મહારાજ ગોવાળચંદ્રજીની હજુરમાં ફરિયાદ કરી. મહારાજને પણ આ વાત સાંભળીને ઘણો ક્રોધ ચઢ્યો તેથી તેમણે તરત એક હજુરીને બોલાવીને કહ્યું કે જા તું મોરાદશાહના મુકામ ઉપર શું શું બન્યું છે તે જાતે જોતો આવ, ને પછી તે સઘળા ફકીરોને તેડીને અહીં આણુ. હજુરી, ફકીરોના મુકામ ઉપર ગયો ત્યારે એક તરફ મોરાદશાહને બડવો વહોરો બેઠા બેઠા વાતો કરતા હતા ને બીજી તરફ સમકાથી ઉગમણું એક બળદનું તાબુ ચામડું સુકવેલું પડ્યું હતું, તે જોઈ પછી તેણે મોરાદશાહને મહારાજનો હુકમ જણાવ્યો જેથી તુરત મોરાદશાહ બડવા વહોરા સાથે ઉઠી હજુરી સાથે રાજ્ય મેહેલમાં આવ્યા. મહારાજએ તેમને માનપૂર્વક પોતાની પાસે બેસાડયા ને પછી મર્યાદાપૂર્વક કહ્યું કે અમારા હિંદુ રાજ્યમાં ગાય બળદની હિંસા થતી નથી, તે જાણવા છતાં તમે આજે અમારા રાજ્યદંડની અવગણના કરી બળદ હલાલ કરી ખાધો છે તેથી મારું તથા મારી પ્રજાનું હૃદય બળીને દુઘ્ધ થઈ જાય છે. આવો અધર્મ તમારા જેવા સાધુ પુરૂષોને કરવો ઘટતો નથી. આ પ્રમાણે રાજાજીનું બોલવું સાંભળી મોરાદશાહએ નમ્રતા પૂર્વક કહ્યું કે રાજા સાહેબ અમે જે જે રાજ્યમાં જઈએ છીએ ત્યાં ત્યાંના કાયદાને જરા પણ ખાધ આવે એવું આચરણ કરતા નથી. છતાં આપ આજે બળદ હલાલ કર્યાની વાત કરો છો તેથી આપની પેઠે અમે પણ ઘણા દીલગીર છીએ. કારણ કે એ વાત તદ્દન ખોટી છે. જો આપને તે વિષે ખાતરી કરવી હોય તો આપ જાતે અમારા મુકામે પધારો એટલે સર્વે સમજશે. ફકીર સાહેબનું આવું હડહડતું બુદ્ધ

બોલવું સાંભળી કેટલાક હિંદુભાઈઓ બળદ મારતાં જોયા સંબંધીનો પોતાનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો આપવા લાગ્યા. છતાં મોરાદશાએ તે સર્વેને જુઠા ઠરાવીને મહારાજને જાતે તે સંબંધી તપાસ કરવાની વિનંતી કરી, તેથી બધી સભા સહીત ગોવાળચંદ્રજી ફકીરોના મુકામે તપાસ કરવા ગયા, તો ત્યાં તેમણે સમડા નીચે કાબરીઆ બળદને ચરતો જોયો તેમજ તે જગ્યાપર બળદને હલાલ કર્યાની કશી પણ નિશાનીઓ જણાઈ નહીં. આવા અદભૂત ચમત્કારથી રાજા અને સાથે આવેલી સઘળી સભા આશ્ચર્ય ચક્રીત બની ગઈ. સર્વેને પોતાની ભુલનો પરતાવો થવા લાગ્યો, ને તેથી તેઓ મોરાદશાહ પાસે જઈ જઈ પોતાના ગુન્હા બદલ ક્ષમા મેળવવા લાગ્યા. આ પછી મહારાજાએ સર્વે ફકીરો સહીત મોરાદશાહને ખેતરમાંથી તેડી લાવી શેહેરમાં ઉતાર્યા ને તેમની રાજ્ય ખર્ચે મિષ્ટાન્નભોજનાદિ સારી આગતાસ્વાગતા કરવી ચાલુ રાખી. આથી મોરાદશાહ ઘણા પ્રસન્ન થયા ને ત્યહીંથી જ્યારે મુકામ ઉપાડવા માંડ્યો ત્યારે તેમણે ગોવાળચંદ્રજીને કંઈ વરદાન માગી લેવાનું જણાવ્યું. આ વખતે રાજાજીને કંઈ પ્રજા હતી નહીં તેથી સઘળા હજુરીઆએ મળીને રાજાને એક પુત્રનું વરદાન મેળવવાનું સુચવ્યું, તે પ્રમાણે રાજાજીએ વરદાન માગ્યું ત્યારે મોરાદશાહે કહ્યું કે જો રાજા તું મને એક પુત્ર અર્પણ કરવા કબુલ થાય તો હું તને બે પુત્રનું વરદાન આપું. રાજાએ એ પ્રમાણે એક પુત્ર પાછો આપવાની હા પાડી, એટલે મોરાદશાએ તેમને બે પુત્રનું વરદાન આપી દીલ્લી તરફ કુચ કરી. બાદ બે માસ પછી પટરાણીને ગર્ભ રહ્યો ને પુરા દશ માસે તેમણે એક કુંવરને જન્મ આપ્યો જેનું નામ અરજણસિંહજી પાડ્યું. ફરીને બીજા વીસ મહીને તેમણે બીજા કુંવરને જન્મ આપ્યો તેનું નામ હમીરસિંહજી ઠરાવ્યું. બંને કુંવરો અનુક્રમે બાર બાર વર્ષની ઉમ્મરના થયા. એ આરસામાં એટલે લગભગ સંવત ૫૫૨-૫૩ માં ફરીને મોરાદશાહ પંપાવતી નગરીમાં આવ્યા. મહારાજાએ તેમની ઘણી આગતાસ્વાગતા કરી પ્રસન્ન કર્યા. પછી મોરાદશાએ વખત જોઈ ઠરાવ પ્રમાણેના પોતાના એક પુત્રની રાજાજી પાસે માગણી કરી. આથી રાજાજીના હૃદયમાં ઘણી ઉદાસીનતા

છવાઇ. છેવટે તેમણે કોઇ પણ ખંડાને મોરાદશાને પુત્ર નહીં આપવાનો નિશ્ચય કર્યો. કારણ કે શાસ્ત્રકારોએ કહ્યું છે કે—

સંસારતાપદગ્ધાનાં ત્રયોવિશ્રાંતિહેતવઃ ।

અપત્યં ચ કલત્રં ચ સતાં સંગતિરેવચ ॥

(દાહરો.)

ત્રીવિધી તાપ વડયે તપ્યા, નર ને કાજ નિદાન;

સ્ત્રી સંતતિ ને સતપુરૂષ, શાંતિ તણાં ત્રણ સ્થાન:

“ સંસારના તાપથી દગ્ધ થયેલા પુરૂષને પુત્ર, સ્ત્રી અને સત-પુરૂષની સંગતિ એ ત્રણ વિશ્રાંતિના હેતુ ગણેલા છે ” તેથી ગોવાળ-ચંદ્રજીએ તેનું યથાવત પાલન કરવાની વૃત્તિને જાગ્રત કરી, પણ ખીજી તરફથી એ મુશ્કેલી ઉભી થઇ કે કદાચ આવી રીતે ચોખ્ખી ના પાડતાં મૌલા ગુસ્સે થશે તો પણ ખોટું છે. માટે મૌલાને માઠું લાગે નહિ ને આપણું કામ થાય એવી એક યુક્તિ શોધી કાઢી, તે એ કે બે પુત્ર થયાની વાત ખીલકુલ મૌલાને જણાવવીજ નહિ ને કહેવું કે અમારે તો આ એકજ પુત્ર છે એટલે તેથી કરીને અમો તમને તે અર્પણ કરી શકતા નથી. શાસ્ત્રકારો કહે છે કે:—

નહિ સ્તનંન્ધયી બુદ્ધિર્ગમ્ભીરં ગાહતે વચઃ ।

તલં તોયનિધેર્દ્રઘું યષ્ટિઃસ્તિ ન વૈળવી ॥

(દાહરો.)

સ્વરૂપ બુદ્ધિ નવ કરી શકે, ગંભીર વચન પ્રવેશ.

વાંસ સોટી શું વર્ણવે, દધિ તળિયાનો દેશ.

“ જેમ વાંસની લાકડી સમુદ્રનું તળીયું જોવાને સમર્થ થતી નથી તેમ નાની બુદ્ધિ પણ ગંભીર વચનોમાં પ્રવેશ કરવાને સમર્થ થતી નથી. ” આ પ્રમાણે આ રાજાના સંબંધે પણ બન્યું. મસલ-તીઆઓએ પણ હા માં હા પુરી પણ એટલો વિચાર કર્યો નહિ કે જેનામાં આપવાની સત્તા છે તેનામાં કેમ જાણ્યું કે લેવાની સત્તા નહિ હોય? રાજાજી ચારે બાજુથી માયાના આવરણે ઘેરાઈ રહેલા

હતા તેથી તેમને આમ જુદું બોલવામાં પાપ મનાયું નહિ ને તેથી તેમણે મોરાદશાને ઉપર પ્રમાણેનો ચોક્કસ કરેલો જવાબ આપ્યો, ને વિશેષમાં અરજણુસીંહજીને લોંચરામાં સંતાડી ફક્ત હમીરસીંહજી એકલાને મૌલા રૂબરૂ હાજર કર્યા. આ સઘળી મોહમાયાની ખેંચા-તાણુનું સ્વરૂપ મોરાદશાહ અગાઉથીજ કળી ગયા હતા તેથી તેમને રાજના જવાબથી કંઈ પણ આશ્ચર્ય ઉપજ્યું નહિ. તેમણે હાજર કરેલા પુત્રને રાજને સાંપતાં કહ્યું કે જ્યારે તમારે એ એકજ પુત્ર છે ત્યારે તેને તમે તમારી પાસેજ રાખો, હું મારા પુત્રને મારી મેળે હાંક મારી બોલાવી લઉં છું. એમ કહી તેમણે અરજણુશા બેટા ચલા આવ, એમ કહી જોરથી ખુબ મારી તેજ પળે લોંચરામાં સંતાઈ બેઠેલો અરજનસિંહ જોરથી લોંચરાનું બારણું તોડી દોડતો મોરાદશાહ પાસે આવીને હાજર થયો. મોરાદશાએ તેને પ્રેમથી ભેટી માથે હાથ મુક્યા ને પછી તેને પોતાનું પીઘેલું પાણી પાઈ મુસલમાન કર્યો. પછી ગોવાળચંદ્રજી સામે જોઈને કહ્યું કે મેં એને પાણી પાયું તો, ખાવાનું (જીવાઈ) હવે તમે આપો. આ સંબંધે લાંબી વખત સુધી લાંજગડ થયા પછી સંવત ૫૫૩-૫૪ ના આર-સામાં મોરાદશાહના આગ્રહથી મહારાજ ગોવાળચંદ્રજીને ખુદ પંપાવ-તીની જાગીર અરજનસિંહજીને સ્વાધિન કરવી પડી, ને પોતે પોતાના કુટુંબ સહીત નાપામાં આવીને વશ્યા. બાદ પંપાવતીની જાગીરનો અરજણુસિંહજીએ ભોગવટો કર્યો. તેઓ જીવ્યા ત્યાં સુધી ચુસ્ત મુસલમાની મૌલા મોરાદશાહ સાથે પંપાવતીમાંજ રહ્યા. ને છેવટે સંવત ૫૮૩ માં પીર થયા. તેમનો રોજો હજી પંપાવતી (પેટલાદ)માં કાયમ છે. ત્યાં મોટો મેળો ભરાય છે ને તેના ખરચના નિભાવ માટે ગાયકવાડ સરકાર તરફથી સારી વાર્ષિક નિમણૂક મળ્યે જાય છે.

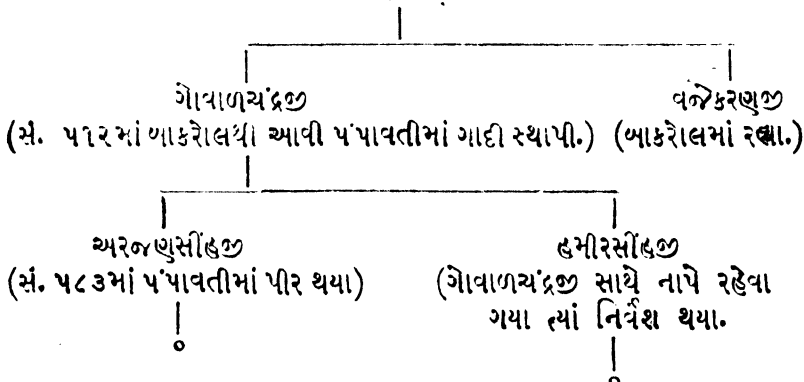
આ વખતે બાકરોલની ગાદીએ ઠાકોર જૈતરાણા રાજ્ય કરતા હતા. તેમણે અરજણુશાના પીર થયાના સમાચાર જાણ્યા, તેથી પંપાવતીનો ભોગવટો ફકીરો પાસેથી છીનવી લેઈ પોતાને હસ્તગત કરવાનો વિચાર કર્યો. તાબાનાં ગામડાંમાંથી સંખ્યાબંધ તીરંદાજોને અને હુથીઆરબંધ લઢવૈયાઓને તેડાવી ભેગા કર્યા ને પછી તેઓને

લેઈ તેમણે પંપાવતી ઉપર ચઢાઈ કરી. આ વખતે ગામમાંથી ખંડાર નિકળતાંજ “ પંપાવતી તરફ મત આવ ” એવો એક ગેળી અવાજ થયો તેથી સઘળા મદદનીશોના પગ પાછા પડ્યા, પણ તેને ભ્રમણા લેખી કાઢી જેતરાણાએ સર્વેને પાણી ચઢાવી પંપાવતી તરફ લીધા, ને શેહેર નજીકના એક વડ નીચે જઈ વિશ્રાંતિ લીધી. ત્યાં અચાનક સણુણુણુ કરતો એક ગેળી તીર આવી જેતરાણાની છાતીમાં વાગ્યો ને તેથી તે એજ પળે પરલોકવાસી થયા. આજ સુધી તે જગ્યાના વડને લોકો જેતરાણાના વડને નામે ઓળખતા હતા. ને તે નીચે જેતરાણાનો એક મોટો પાળીયો હતો તે મેં મારી નજરે જોયો હતો, પણ હાલમાં તે જગ્યાએ સ્ટેશન બંધાયું છે તેથી તે વડ અને પાળીયાનું નામનિશાન રહ્યું નથી. મહારાજ ગોવાળચંદ્રજી નાપે ગયા ત્યાં દેવ થયા, ને તેમની ખાછળ હમીરસીંહજી પણ અપુત્રદેવ થયા. આવી રીતે પંપાવતીની ગાદીનું છેવટ આવ્યું.

ત્રીજા પ્રકરણમાં આવેલા ઇતિહાસનું વંશવૃક્ષ.

ભારમલજી

ઇતિહાસી સોલંકીવંશની ગોધરા શાખાના ઇતિહાસનું
ત્રીયમ્ પ્રકરણ સમાપ્ત:

જા પ્રકરણમાં જણાવી ગયા તેમ સંવત્ ૫૮૬ માં બાકરોલથી મુદરાજર્જીએ આવી નાપામાં પોતાની ગાદી સ્થાપી, તે વખતે તેમના તાબામાં એક સો ને છ ગામની માલીકી હતી, તે તેમણે પોતાની કાર્યકુશળતા વડે શોભાવી રૈયતને રાજી કરી.

તેમના પછી વળવીરજી, દેવરાજજી, જસરાજજી, વલ્લભસંગજી ને મગવતસંગજી એ નામે અનુક્રમે પાંચ રાજાઓ થયા, તેમણે કુળાચારની પરંપરા પ્રમાણે પોતાની ક્ષત્રીવટને જાળવી રાખી. છેલ્લા રાજા ભગવતસંગજી સંવત્ ૭૬૮-૬૯ માં દેવ થયા. તેમની પછી આઠમી પેઢીએ લલ્લધીરજી સંવત ૧૧૨૧ માં ગાદીએ બેઠા. તેઓ સુદૃઢ અને ધર્મશીળ પુરૂષ હતા. તેમણે પોતાના તાબાનાં તમામ ગામોમાં શીકાર કરવાની મના કરી પ્રશુ પક્ષીઓને અભય આપ્યું હતું. તેમના વખતમાં પાટણની ગાદીએ સોલંકી વંશનો મહારાજાધિરાજ *સિદ્ધરાજ જયસિંહ રાજ્ય કરતો હતો. તે +એક વખત લશ્કર લેઈ ગુજરાતમાં ખંડણી ઉઘરાવવા ઉતરી પડ્યો હતો. તે ફરતો ફરતો જ્યારે નાપે આવ્યો ત્યારે મહારાજા લખધીરજીએ તેની સારી આગતાસ્વાગતા કરી. તેથી ઉભયમાં પ્રીતિ બંધાઈ. આ લાગ જોઈ વાતેવાતમાં લખધીરજીએ પોતાનો સગોત્રીપણનો સંબંધ બતાવી સિદ્ધરાજને કહ્યું કે મારા ઉપર આપની સત્તા સંભવતી નથી માટે હવે આ રાજ્ય ઉપરથી ઘાસ ચારાની કનડગત બંધ થવી જોઈએ. આ વાત સાંભળી સિદ્ધરાજે જાણ્યું કે લખધીરજી આવી રીતે મારી

* સિદ્ધરાજ સંવત ૧૧૫૦ માં ગાદીએ બેઠો ને સંવત ૧૧૬૯ માં ગુજરી ગયો. + લગભગ સંવત ૧૧૫૪-૫૫ માં તે ગુજરાતમાં ફરવા નીકળ્યો હતો એમ જણાય છે.

સત્તામાંથી છટકી જવા માગે છે તેથી તેને ક્રોધ ચઢ્યો, જેનું રૂપ પરિણામે વિગ્રહ જગાડશે એમ પાસે બેઠેલા સર્વેને જણાયું તેથી બન્ને પક્ષના પુરોહિતો અને ડાહ્યા હજુરીઆઓએ મળીને નાપાની ગાદીમાંથી સામટાં ૪૪ ચુંવાળીસ ગામ સિદ્ધરાજને આપવાનાં ઠરાવી ઘાસ દાણાની કાયમની તકરારનો નિવેડો આણ્યો. આથી બન્ને પક્ષનું સમાધાન થયું ને પરસ્પરમાં પ્રીતિનું અનુસંધાન હયાત રહ્યું. આ પછી સિદ્ધરાજે પોતાને મળેલાં *૪૪ ગામ લેઈને તે પોતાના સાળા વેંજલદેવ પરમારને સાળા કટારી પેટે આપ્યાં. તે દીવસથી એ ગામોની ઠકરાત નાપાની સત્તામાંથી છુટી પડી ભેટાશીઅડાસ ગામમાં સ્થપાઈ, તે સંબંધી વિશેષ હકીકત આગળ ભેટાશી શાખાના પાસ પ્રકરણમાં વર્ણવવામાં આવશે.

મહારાજ લક્ષ્મીરજી સંવત્ ૧૧૬૦ના આરસામાં પરલોકવાસી થયા. તેમના પછી અદેસંગજી, જેસંગજી, વેરાગજી ને દુધાજી મોટા કરીને અનુક્રમે રાજ્યો થયા. તેમાંના દુધાજી મોટાની રાજ્યકારકીદીમાં દીલ્હીના બાદશાહ અલાઉદ્દીનખુનિયે ગુજરાત ઉપર નસ્વારી કરી, કેટલીક ઠકરાતો લુટી ને ત્યાંના રજપુત રાજ્યોને કેદ કરીને તે દીલ્હી લેઈ ગયો. તેમાં દુધાજીમોટા પણ પકડાયો ને સર્વેની સાથે તેમને દીલ્હી લેઈ જવામાં આવ્યા. આ બનાવથી નાપામાં ઘણો હાહાકાર વર્તાઈ રહ્યો. ને રાજ્યમાં ઠેર ઠેર રાંધ્યાં ધાન્ય રહ્યાં. આવા પ્રજાના અપૂર્વ ખેદથી વ્યગ્ર થયેલા એક નાપાના દસોંદી બારોટ-કવિએ, મહારાજ દુધાજીને સ્વેચ્છ સત્તામાંથી છોડાવ્યા સિવાય અનન હિં બાવાના સોગંદ લેઈ, તે નાપેથી નીકળી દીલ્હી ગયો, ને ત્યાં

* આ વખતે સોજિત્રાપાટમાંથી પણ મંગળપુર, નિસરાયા, વાસણા ને વાછીએલ એ પ્રમાણે ચાર ગામ લેઈ આ સાથે વેંજલદેવજીને સાળાકટારીમાં અપાયેલાં છે. જે મળીને ભેટાશીની ગાદીએ અડતાળીસ ગામની ઠકરાત સ્થપાઈ કહેવાય છે. + રાસમાળા ભાગ ૧ લાના પૃષ્ઠ ૨૭૪ માં જણાવ્યા પ્રમાણે સંવત ૧૩૫૩ માં અલાઉદ્દીન ખીલજીએ પોતાના ભાઈ અલફતખાન સાથે મુખ્ય પ્રધાન નસરખાનને ગુજરાત જીતવા મોકલ્યા હતા, તેઓની આ સ્વારી હશે એમ અનુમાન બંધાય છે.

જઈ તેણે પોતાની કુદરતી કાવ્યશક્તિના લવ્ય પ્રભાવથી બાદશાહને, તેમની સઘળી સલા સહીત રંજન કરી દીધા. આથી બાદશાહે તેને ઇનામ માગવાની ફરજ પાડી ત્યારે તેણે તે ઇનામ પેટે પોતાના અજ્ઞાતા દુધાળુમોટાને દીવ્હીના કેદખાનામાંથી છુટા કરવાની વિનંતી કરી. તે બાદશાહે ખુશીથી કબુલ રાખી દુધાળુને છુટા કર્યો. તેમને સાથે લેઈ દસોંદી કાશી હરદ્વારાદિ તિર્થો ફરી પ્રયાગરાજમાં આવ્યો, ત્યાં હિંદુ ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે પ્રાયશ્ચિત આપી દુધાળુ મોટાને પાવન કરી નાપામાં આણ્યા. ત્યાર પછી તે થોડો વખત રહી દેહોત્સવ કરી ગયા. તેમના પછી અદેસંગજી, રાયમલજી, ગોપાલ-સીંહજી, લેલ્લધોરજીવીજાં ને રણમલજી નામના રાજાઓએ અનુ-ક્રમે રાજ્ય કર્યું. તેમાંના છેલ્લા રાજા રણુમલજીને દુધાજીનાના ને સારંગજી નામે બે પુત્રો હતા. તેમાંના પાટવી કુંવર દુધાળુનાના લગભગ સંવત્ ૧૩૭૧ ના આરસામાં *નાપાની ગાદીએ બેઠા. તે વખતે નાનાભાઈ સારંગજીજીને જીવાઈ પેટે બાર ગામની જાગીર મળી, તે લેઈ તેમણે નાપાઈ જઈને પોતાની જુદી ઠંકરાત સ્થાપી, એટલે તેમના સંબંધીનો ઇતિહાસ આગળ તેમના ખાસ પ્રકરણમાં વર્ણવાશે. દુધાળુનાનાને, મોટાજી, જોધાજા, સોમાજી ને અજાજી નામે ચાર કુંવરો હતા. તેમાંના પાટવી કુંવર મોટાજી જ્યારે નાપાની

* હાલ નાપામાં વાંટાનાં દક્ષિણાતાં ધર ગભાણુ ઉપર ત્રણ આરાનું જે તળાવ બાંધેલું છે તથા તેની આથમણી બારીના આરા ઉપર મસજીદ બાંધેલી છે તે તેમજ કાંસ વચ્ચે કરાવેલો અજય કુવો અને તળાવ વચ્ચે થઈને બંધે જવાની જે સુંદર ચાલ બાંધેલી છે તે આ આરસામાં એટલે લગભગ સંવત્ ૧૩૮૫-૮૬ માં રાણા નાનાદુધાજીએ, મેહેમદવાદના તાજખાં નામના એક મુસલમાન ગૃહસ્થની મદદથી બંધાવ્યાનું કહેવાય છે. અહીંના ધોખી આરાથી સીદ્ધા ગામ વચ્ચે થઈને સામી બાજુના તળાવના કમળીઆ આરા સુધી જવાય છે તેની ઉગમણી સત્રળી વાંટાની હદ છે. એટલે કે તે તળપદની વસ્તીમહિલા પડ્યા રણુછોડલાલ પિતામ્બર તથા છોટાલાલ રેવાશંકર વગેરેનાં ધરો પછવાડેથી શરૂ ગણી શકાય. વળી આ રાણાએ દરબાર બાંધ્યાનું, રાજકુવો કરાવ્યાનું ને મહાકાળેશ્વર મહાદેવનું દેવળ ચણાવ્યાનું પ્રાચીન લખાણોમાં મળી આવે છે.

ગાદીએ બેઠા ત્યારે જોધાર્જીને જીવાઈ પેટે સતાવીશ ગામની જાગીર મળી તે લેઈ તેમણે સંવત્ ૧૪૮૦ માં પોતાની ગાદી ગઢગાજીએ સ્થાપી. સોમાર્જીને જીવાઈ પેટે સાડી ચોવીસ ગામ મળ્યાં તે લેઈ તેમણે મહી નદીને કાંઠે મુળ વાલ્મિકિપુરી કે જેને હાલ વાલુવડ (વાલવોડ) કહે છે ત્યાં સંવત્ ૧૪૮૦ માં પોતાની ગાદી સ્થાપી. ને અજાર્જીને જીવાઈ પેટે બાર ગામની જાગીર મળી તે લેઈ તેમણે સંવત્ ૧૪૮૦ માં પોતાની ગાદી દેવામાં સ્થાપી. ત્યારથી તેમના વંશને ત્યાં ત્યાં રહ્યા તેથી તેમના સંબંધનો વિશેષ ઇતિહાસ તેમનાં આગળ ખાસ પ્રકરણોમાં વર્ણવાશે. એ પ્રમાણે વહેંચણીમાં સાડી ત્રેસઠ ગામ જતાં, નાપાની ગાદીના તાબામાં સાડી પીસતાળીસ ગામ રહ્યાં તે મોટાજીની સત્તામાં આવ્યાં તેનું તેઓ યથાવત પાલન કરી દેવ થયા. તેમની પાછળ તેમને અલ્ખરાજર્જી, અમેરાજર્જી, અરજણજી, વાઘજી, વીરમર્જી, પ્રગર્જી, સુજાર્જી, જેમલજી, લગ્નાજી, અદાર્જી, કેસરજી ને અદેસંગજી એ નામે બાર કુંવરો હતા. તેમાંના પાટવી કુંવર અલ્ખરાજર્જી નાપાની ગાદીએ બિરાજ્યા ત્યારે અરજણજીને અલારસા અને કોસિંદ્રા એ બે ગામે જીવાઈ પેટે મળ્યાં તે લેઈ તેઓ ત્યાં રહેવા ગયા જેમની શાખાના વંશને હજી પણ અલારસામાં છે. અદાર્જીને ગામ બોરીયું આપ્યું. વાઘજીને શીસવું. વીરમર્જીને જસદણ. અદેસંગજીને મોગરી, ભુરાકોઈ ને સુણાવ નામે ત્રણ ગામ. સુજાર્જીને વડદલા, જલા, ગાના ને ગાડા મળીને ચાર ગામ. *કેસરજીને

* સીહોલમાં કેસરજીએ પોતાની ગાદી સ્થાપી ત્યારે તેમણે પોતાના પુરોહીત તરીકે માળવાના શ્રીગોડ બ્રાહ્મણમાંથી કણેશ્વર દીક્ષીતને સન્માન-પૂર્વક તેડી લાવીને સીહોલમાં વસાવ્યા. કેસરજીની ચોથી પેઢીએ દેવરાજજી થયા તેમણે પોતાનું સર્વસ્વ પોતાની દીકરીના દીકરાને અર્પણ કર્યું ત્યારથી તેનો કુટુંબપરીવાર ચાલ્યો. એ વંશના જીવાજી નામે એક બળવાન પુરુષે સંવત્ ૧૭૭૮ માં ગૌહત્યા કરનારી બાદશાહી શીકારી ટોળા સામે થઈ, તેર મુસલમાન સીપાઇઓની લાસો રઝગાવી પછી પોતાનો જન ગુમાવ્યો હતો. તેનો પાળીયો હજી જુની સીહોલના તળાવને કીનારે મુકેલો છે. આ બનાવ પછી બાદશાહી બીકે જીવાજીના કુટુંબીઓ બાજુનાં ગામેમાં થોડો

સીહોલ. ને લલાજીને ગોરવા નામે ગામ જીવાઈમાં આખ્યાં. બાકીના આર કુંવરો નિર્વંશ ગુજરી ગયા એટલે તેમને જીવાઈ મળી નહિ. આ પ્રમાણે મહારાજ મોટાજીનું કુટુંબ પ્રથક પ્રથક સ્થળોમાં બહેંચાઈ તે તે ગામોમાં રહેવા ગયું ત્યારથી તેમની શાખાના વંશજો ત્યાં રહેવા લાગ્યા. હવે નાપાની ગાદીએ બેઠેલા મહારાજ અલ્લેરાજજીને હરદાસજી, વજેરાજજી ને મારમલજી કરીને ત્રણ કુંવરો હતા, તેમાંના બીજા કુંવર વજેરાજજી જન્મથીજ ઘણા હોંશીઆર હતા ને અખેરાજજીના વખતથીજ રાજ્યકારભાર કરતા હતા. તેથી જ્યારે મહારાજ અખેરાજજી દેવ થયા ત્યારે પાટવી કુંવર હરદાસજી પાસેથી તેમણે તકરાર ઠરી પોતાની જીવાઈ પેટે ધરમજ, સુદેઈણા, ખડીઆળ, વધાશી, વડેલી, વીરોલ ને શાહપરા એ પ્રમાણે સાત ગામનો હિસ્સો કબજે લેઈ ધરમજમાં ઠકરાત ખાંધીને રહ્યા. તેમના વંશજો હાલ ત્યાંથી નિકળી સુરત પાસે મોગર ગામ છે ત્યાં રહે છે છતાં હજી ધરમજના વાંટાનો લોગબટો તેઓનાજ હાથમાં રહેલો છે, તેમનું વંશવૃક્ષ આ પ્રકરણને અંતે આપવામાં આવ્યું છે. ત્રીજા ભાઈ મારમલજીને પેટલી, કણિયા ને દંતેલી નામે ત્રણ ગામો જીવાઈમાં આખ્યાં તે લેઈ તેઓ ત્યાં રહેવા ગયા. ને બાકીના રાજ્યની લગામ હરદાસજીએ પોતાને હસ્તક લીધી. તેઓ ભલાને ઇશ્વરી પુરૂષ હતા. આખો દીવસ તેઓ પ્રભુભજન કરી આનંદ માનતા હતા. કહેવાય છે કે આખી જીંદગીમાં તેમણે કોઈ પણ વખત મોંમાંથી ખરાબ શબ્દ કાઢ્યો નહોતો. તેમને કરસનદાસજી, પુંજાજી ને કરણજી નામે ત્રણ કુંવરો હતા. તેમાંના પાટવી કરસનદાસજી નાપાની ગાદી ઉપર રહ્યા, ને પુંજાજીને મોરડગામ, તથા કરણજીને રૂદેલ ગામ જીવાઈ પેટે મળ્યાં તે લેઈ તેઓ પોતાના કુટુંબ સહીત ત્યાં રહેવા ગયા, જેથી તેમની શાખાના લોકો ત્યાં વિસ્તાર પામ્યા. કરસનદાસજી પછી

વખત સંતાઈ રહ્યા ને વળી ફરીને આવી તેઓ સીહોલમાં વસ્યા. આ પ્રમાણે તેમણે પોતાની જગીર ગુમાવી, એમ તેમના પરંપરાના પુરોહિતના વંશજ જ્યોતિર્વિભૂષણ દીક્ષીત બેચર શંભુરામ પંડિત પોતે કહેતા હતા. જેઓ સંવત્ ૧૯૬૩ માં ગુજરી ગયા છે.

તેમના કુંવર આશકરણજી ગાદીએ આવ્યા, તેમના વખતમાં અમદાવાદમાં મહમદબેગડાની સત્તા પુરબ્બેસમાં ફેલાતી હતી. તેણે સંવત્ ૧૫૩૮ માં જુનાગઢના મંડળીક રાજાને હરાવી તે તરફના લગતા કાઠીઆવાડના પ્રદેશમાં મુસલમાની ધર્મ પ્રવર્તાવ્યો હતો. તેમ સં. ૧૫૪૧ માં પાવાગઢના પતાઇ રાજાનો નાશ કરી દીધા પછી ગુજરાતમાં મુસલમાની ધર્મ વધારવાની કોશેશો ચાલુ કરી રહ્યો હતો. તે માતર બેઠાના પરમાર ઠાકોરની દીકરી વેરે પરણ્યો હતો. એક વખત તેમનો પરમાર સાળો અમદાવાદ બાદશાહને મળવા ગયો. તે વખતે બાદશાહ ખાલુ ખાવા બેઠા હતા. એટલે તેમણે તેને પોતાના ભેગું ખાલુ ખાવાનો હુકમ ફરમાવ્યો. પરમારે રજપુતી નાતના સખત બંધારણને લીધે પોતાને ભવિષ્યમાં ભોગવવી પડતી ભયંકર હાનીઓ ગણાવી હજુરના હુકમનો અમલ કરવાની ના પાડી. તેથી મહમદબેગડો ગુસ્સે થયો ને કહ્યું કે જો તું ખાલુ નહિ ખાય તો હું તને હમણાંને હમણાં જ ગરદન મારીશ, એવી બીક દેખાડી તેથી છેવટે નાઈલાજે પરમારે ખાલુ ખાધું. આ વાર્તા પ્રસિદ્ધિમાં આવી તેથી સઘળા રજપુતોએ તેની સાથેનો ખાવા પીવાનો વેહેવાર બંધ કર્યો અને તેથી કન્યાની લેવડ દેવડ પણ અટકી પડી. આ પોતાને માથે આવેલા પ્રહસંકટની હકીકત તેણે પોતાની બેનને જણાવી તેથી તે પરમાર બેગમે આ બંધી હકીકત બાદશાહને જાહેર કરી. જેથી સઘળા રજપુત વર્ગ ઉપર બાદશાહની ઇતરાજી ઉતરી. બાદશાહે તેજ ક્ષણે હુકમ કરી મહીકાંઠાના સઘળા ઠાકોરોને પકડી મંગાવ્યા ને પછી તેમને પરમાર ભેગું ખાલુ લેવાનું ફરમાન કર્યું. આ વખતના બાદશાહના કોધને જોઈ કેટલાકોએ સેહમાં દબાઈ જઈ ખાલુ ખાધું. તેમાં આશકરણજી સામેલ હતા તેથી તે દીવસથી મોલેસલામ ગરાશીયા કહેવાયા. બાકીના થોડાઓ ત્યાંથી નાશી છુટ્યા. તેમના ભાગની જાગીરો અને જમીનો બાદશાહે જપ્ત કરી ત્યારથી ખાલસા અને વાંટો એમ ગરાશીના બે વિભાગ પડ્યા. આશકરણજીને અદેસંગજી, રાવલજી ને જગાજી નામે ત્રણ કુંવરો હતા. તેમાંના પાટવી કુંવર અદેસંગજી ન્યારે નાપાની ગાદીએ બેઠા ત્યારે જીવાઈ પેટે રાસ અને સંદેશર

રાવલજીને, ને વેરા અને કાલિદા ગામ જગાજીને મળ્યાં. તે લેઇ તેમના કુટુંબીઓ ત્યાં જઈ વસ્યા. અદેસંગળને અમ્રોજી ને લક્ષ્મીજી નામે બે કુંવરો હતા. તેમણે અદેસંગળના દેહોત્સવ પછી બાપીકી જાગીરને સરખે હિસ્સે વહેંચી લીધી. અમ્રોજીએ પોતાની જાગીરની વ્યવસ્થા કરવા માટે સીપાઈ કાદરબીખુલ તથા હરખલ નામે પ્રાદ્યુને નિમ્યા. તેમણે દુર દુરથી કણબી લોકોને લાવી જાગીરમાં વસાવ્યા ને તેમની પાસે ઉજડ જમીનોને ખેડાવી વાર્ષિક આવકમાં સારો વધારો કર્યો. તેઓ બંને વસુલાત ઉધરાવતા હતા અને અમ્રોજીને ભરતા હતા. એમ થોડો વખત ચાલ્યું પણ પાછળથી શાસ્ત્રકારો કહે છે કે:—

अग्नि रापः स्त्रियो मूर्खः सर्पो भूपाल एवच ।

नित्यं यत्ने न सेव्यानि सद्यः प्राण हराणिषद् ॥

(દ્રાહરો.)

અગ્નિ જળ સ્ત્રી મુર્ખને, સર્પ ભૂપતિ એવ;
યત્નેથી સેવ્યા છતાં, હરે પ્રાણ તતખેવ.

“અગ્નિ, પાણી, સ્ત્રી, મુર્ખ, સાપ અને રાજાનું સેવન હમેશાં યત્નથી કરવા છતાં પણ તત્કાળ તે પ્રાણનું હરણ કરે છે.” આ પ્રમાણે કાદરબીયાં ને હરખલના સંબંધમાં પણ બન્યું. બંને જણાએ એક વખતે કોઈક વાતના પ્રસંગમાં ન્યાયની રીતે અમ્રોજી સામે ટક્કર લીધી. તેથી ક્રોધમાં ચઢી વગર બિચાર્યે અમ્રોજીએ તે બંનેને દેહાંતદંડની સજા કરી, ને પછી તેમના હથિયું કામકાજ તેમણે, આણી વસાવેલા કણબીઓ પૈકીના આગેવાની લોગવતા પટેલોને સોંપ્યું. તે વખત પટેલોએ વખત ઓળખી જઈ ઠાકોર પાસેથી પોતાના લાભના કેટલાક દસ્તાવેજો કરી લીધા. ને તે પછીથી તેમણે સઘળી ખેડાત જમીનની ઉધડ આંકડે સાંચ આપવી શરૂ કરી. અમ્રોજીને *પુરોજી નામે એક પાઠવી કુંવર હતો તે ઘણો ચંચળ

* સં. ૧૬૨૦ના પ્રસંગ પછી તેમણે પોતાનું નામ બદલી રૂઝગજી રાખ્યું હતું.

નિહર અને સ્વાભાવિક ખુશનુમા રહેરાનો હતો, તેને એક વખત બાદશાહ તરફથી નિમાયલા વડોદરાના હાકેમ મીરમહમદ સાથે મુલાકાત થઈ ત્યારથી તે તેને વિશેષ ચહાવા લાગ્યો. આ પ્રેમના પરિણામે મીરમહમદે સંવત્ ૧૬૨૦ માં પોતાની દીકરી વેરે પુરાણને પરણાવવાની ઇચ્છા અગ્રાજી પાસે જણાવી. ટેકીલા અગ્રાજીના મગજમાં હજી રજપુતાઈની ખુમારી તાજી હતી તેથી તેણે એવી રીતે સગાઈ સાંધવાની યોજાખી ના પાડી. આથી મીરમહમદ ઘણો ગુસ્સે થયો ને તેણે તેજ પળે અગ્રાજીનાં અને લાખાજીના તાખાનાં તમામ વાંટા ગામે જમ કરાવ્યાં, આવી રીતે ગરાશીઆ અને બાદશાહી હાકેમ વચ્ચે તકરાર ચાલી તેમાં પેલા ખેડુત લોકોને ફાવતું આવી ગયું. ને તેમણે સાંથ બળે આપવી ખંધ કરી. આથી અગ્રાજી અને લાખાજીએ આ પિડયામાંથી મુક્ત થવા ખાતર આ બાબતની અમદાવાદના બાદશાહની હજીરમાં ઘણી ફરીયાદો કરી પણ તેમને કંઈ દાદ મળી નહિ, પણ પાછળથી તેમને અમદાવાદના નગરશેઠ સુરચંદ્રશાહ કારભારીની મુલાકાત થઈ, ત્યારે તેણે મદદ આપી બાદશાહને સમજાવી નાપા રાજ્યનાં વાંટા ગામે ઉપરની જમી ઉઠાવી લેવાની, ને જમેખંધીનો ઉદ્ધડ આંકડો ખંધાવી આપ્યો. ત્યારથી નાપાની ગાદીની વાર્ષિક આવક-માંથી, અગ્રાજીના ખીજા કુંવર સલ્તનજીના બે ભાગ, કરણજીનો એક ભાગ, અગ્રાજીના ત્રીજા કુંવર અલ્ખરાજજીનો એક ભાગ, મોહનદારજીનો એક ભાગ, ને અગ્રાજીના ભાઈ લાખાજીના દીકરા તેજકરણજીનો એક ભાગ, એ પ્રમાણે છ હિસ્સા પડ્યા. આ પ્રમાણે સંવત્ ૧૭૮૦ સુધી વહિવટ ચાલ્યો બાદ સંવત્ ૧૭૮૧ માં મરાઠા સરદાર ગનીમ નો અમલ થયો ત્યારે તેણે ચાલતી રૂઢીમાં ફેરફારકરી ઘાસદાણાના રૂ. ૬૭૫ અંકે છસોપંચોતેર ભરવા ઠરાવ્યા.

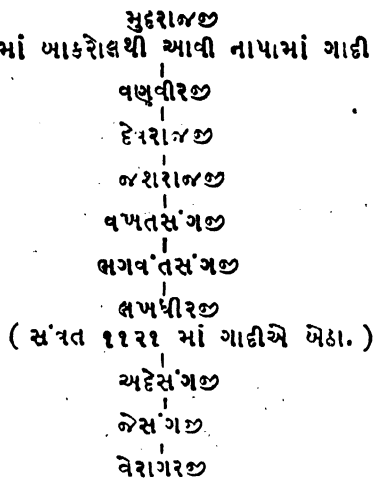
કરણજીના પાટવી કુંવર મારમલજી, ને તેમના કુંવર રાજમાદ થયા. તેમને પ્રજામાં માત્ર એક નાનખા નામે દીકરી હતાં તેમને રણા ગુલાબસંગ વેરે પરણાવી તેમણે પોતાની ઠકરાતનો હિસ્સો અર્પણ કર્યો ત્યારથી તે હિસ્સાનો ભોગવટો ગુલાબસંગના વંશમાં ગયો. સલ્તનજીને અમરસંગ, રૂપસંગ, અરવેસંગ, અજબસંગ, સબલસંગ, ને

કલાજી નામે છ કુંવરો હતા. તેમણે પોતાના પિતાને મળેલા બે લાગની ઠકરાતના લાઇએ લાગ પાડી તેમાંથી ૮૦ વિધાં જમીન અમરસંગે, ૪૦ વીધાં સંખળસંગે, ૪૦ વિધાં કલાજીએ, ને ૪૦ વિધાં અદેસંગે લેઈ, બાકીની જમીન ખીજા બે લાઇઓને વહેંચી આપી. તેમના તરફથી સંવત્ ૧૭૮૫ માં કરમસદના વાંટાની સાંથ ઉધરાવતાં પાટીદારોએ સંપ કરી જમાં આપી નહીં, તેથી તેઓની સાથે તેમને લયંકર તકરાર થઈ તેની મારામારીમાં કરમસદના પટેલ ગે. બિંદલાઈ તથા જીવાલાઈ ઠાર માર્યા ગયા. આથી વગર ખેડણે વાંટો ઉઝડ રહ્યા ને ગરાશીઆ અણુધર જઈને રહ્યા. પાછળથી સરકારે પોતાના મહાલ કરી દ્વારા કરમસદની વાંટા ઉપજનો પરવાનો કરી આપી ગરાશીઆઓને લાવી વસાવ્યા. આ પ્રમાણે એ વાંટાનો વહીવટ સંવત્ ૧૮૭૦ સુધી ચાલ્યો, તેવામાં ફરીને પાછી તળપદના પટેલો સાથે, વાંટાના ખેડુતોને મજૂરીએ નહીં લેઈ જવા સંબંધી ગરાશીઆઓને તકરાર થઈ તેમાં અદેસંગજી કામ આવ્યા, ત્યારથી વાંટાના પાટીદારોએ સરકારને અરજ કરી વાંટાનું સલામી ભરતીયું સરકારમાં દાખલ કરાવ્યું. તેથી તેની રૂએ સંવત્ ૧૮૭૬ થી ઠાકોરને રૂ. ૧૯૬૧ એકસો સાડીછત્રુની કોથળીખંધ સાંથ મળવા લાગી જે અદ્યાપી પર્યંત તેમના વંશજોમાં મળ્યે જાય છે.

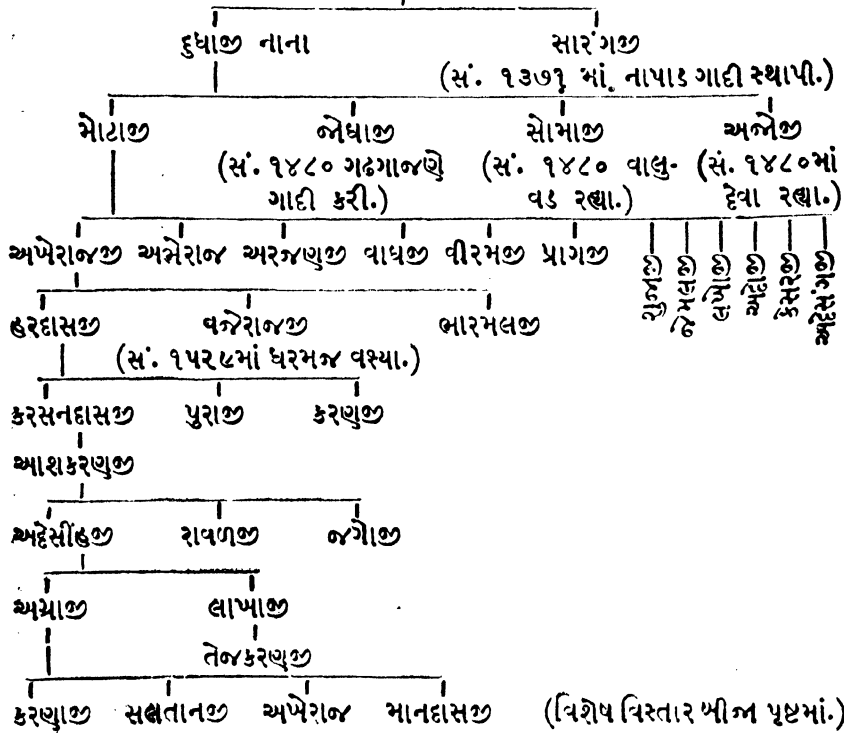
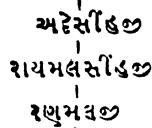
આ પ્રમાણે છ લાગ પૈકીનાં ચાર મતાં હાલ નાપામાં ચાલુ છે તેમનું વંશવૃક્ષ આ સાથે જોડવામાં આવ્યું છે. લાગીદારો માથે કરજ વધી જવાથી, સને ૧૮૭૭ ના ચૌદમા આકટ પ્રમાણે નામદાર સરકારે આ જગીરનો વહીવટ તાલુકદારી સાહેબની દેખરેખ નીચે જમીમાં મુકી કરજનો નિકાલ થયે હિસ્સાની જગીરો પાછી સાંપવા માંડી છે. આ શાખામાં હાલ ઠાકોર નારસંગજી, ને ઠાકોર અમેસંગજી પાટવીપણું ભોગવે છે. તેમના હસ્તકમાં અગાઉથી ચોરા ખર્ચની જમીનનો લાગ ઉતરતો આવે છે તેને લાઇએ લાગમાં વહેંચી નાંખવા માટે ખીજા લાગદારોએ ન્યાયની કોર્ટમાં દાવો કર્યો હતો. તે સંબંધી તપાસ કરી નામદાર સરકારે તે જમીનના ભાગલા નહીં પાડતાં, તે પાટવી ઠાકોર નારસંગજીના કબજામાં સોંપી છે. ને તેમની રૂણમુક્ત થયેલી જગીર મે. તાલુકદારી સેન્ટલમેન્ટ ઓફીસર મિ. ટપ્પર સાહેબે તેમને હસ્તગત કરી એક બાહોશ રાજવંશી વૈદકનિપુણ પુરૂષની યોગ્ય કદર પિછૂની છે.

ચોથા પ્રકરણમાં આવેલા ઇતિહાસનું વંશવૃક્ષ.

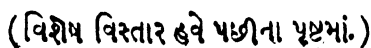
(સં. ૫૮૫-૮૬ માં બાકરોલથી આવી નાપામાં ગાદી સ્થાપી રહ્યા.)

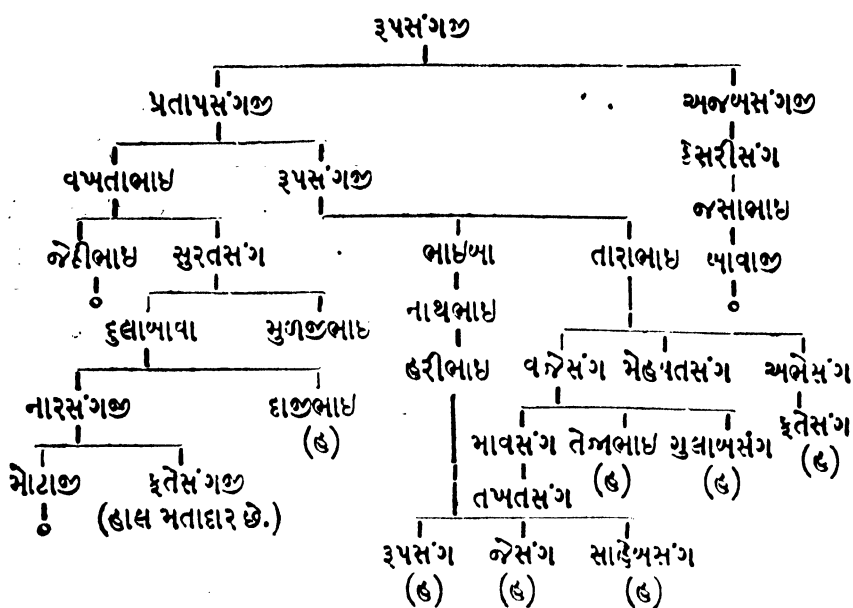

(સં. ૧૩૫૩ માં અલાઉદ્દીન ખુની તેમને કેઠ કરી દીલ્હી લેઈ ગયા.)

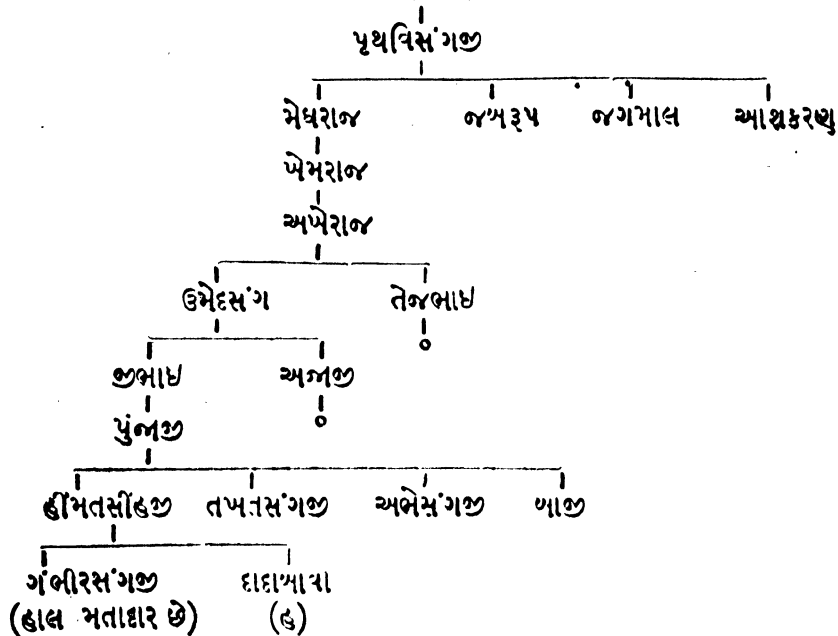

(વિશેષ વિસ્તાર ખીજા પૃષ્ઠમાં.)

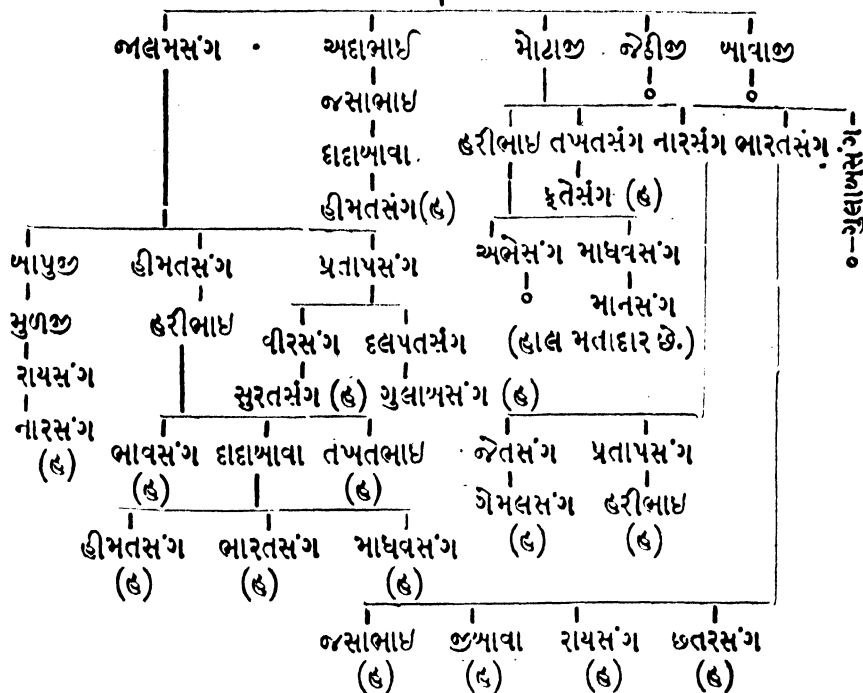

અખેરાજી.

(વિશેષ વિસ્તાર ખીજી પૃષ્ઠમાં.)

1

(साणोर.)

चख चढिया घणा पृथिपर चोरा, फोरा होय करत मखकुल;
ठाकर बोले घेण अथोरा, मागण मळते थावे मूल.
अंदर थका बहार ना आवे, विदु कां गावे बाखाण;
एड्डी हुइ अळ उपर, राखी अँ सरत महिडा राण.
जश लोभीराज अभेसंग जोयो, मनकव्य मोह्यो जाणमणी;
नारावत भजवे नत नकता, धन पकताकर महिडा धणी.
गोठ गावणां अमल गागडदा, ठावा कव्य भयारा ठाठ;
आठे पहोर कचेरी उजळ, पाटण सर गलाहर पाट.
सता अवागल नार सवाइ, हरदे घणो कव्यां परहेज;
पेख्या चोरा घणा पृथिपर, तुं घाले चोरे बोहो तेज.

ચોથા પ્રકરણમાં આવેલા ધરમજ શાખાના ઇતિ- હાસનું વંશવૃક્ષ.

(સંવત્ ૧૫૨૯ ના આરસામાં નાપાના મહિડારાણા અલ્લેરાજજી
દેવે થયા, ત્યારે તેમના બીજા કુવર વજેરાજજીએ ધરમજમાં પોતાની ઠકરાત
ખાંધી તેમની વંશાવળી નિચે પ્રમાણે મળી આવે છે.)

વજેરાજજી

(સં. ૧૫૨૯ માં ધરમજમાં રહ્યા.)

લીંમજના ભાઈ અદુજનો
પરીવાર.

ગોપાળસંગજી

અદુજ

કેસરજી

કલ્યાણજી

કરજી

નથુજ

મુંગલજી

નથુજ

જકતુજી

સાંચુજી

હરીસંગજી

હડીસંગજી

અવયજી

કસજી

ગોપાળજી

રૂપસંગજી

રૂનાથસંગજી

વીરસંગજી

ગાંગજી

નેધોજી

દુધોજી

આવોજી

લીંમજ

અદુજ

ભાવસંગજી

સમજસંગજી

માનસંગજી

રામસંગજી

સં. ૧૭૨૫ માં
હારકાં ને સં. ૧૭૩૯
માં કાશીબનના માટે
ગયા)

હતુજ

જેતસંગજી

પ્રથિરાજ

સદાજી

હાથીજી

મીઠુજી

જયમલજી

મહેરામણજી

મોંકમસંગજી

ઉમેદસંગજી

ગુલામ

લખુજી

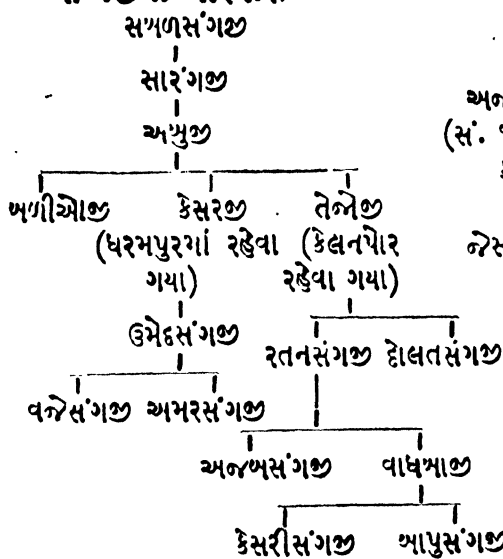
અનુજી

(લીંમજના પાટનીમાં
છેલ્લા પુરુષ)

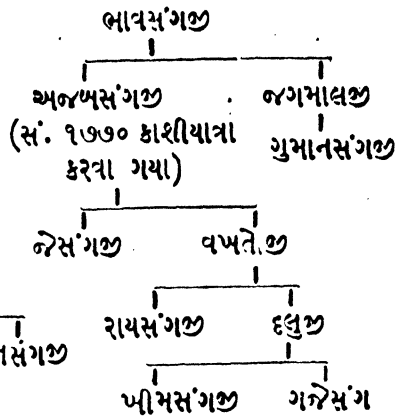
ગાધરસંગ અનોપસંગજી

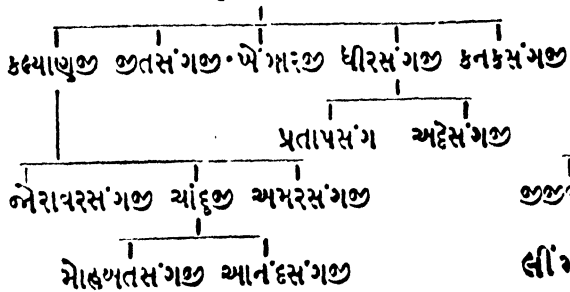
લીંમણના ત્રીજા ભાઈ સખળ-
સંગળનો પરિવાર.

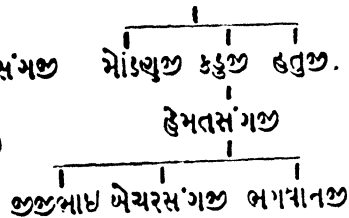
લીંમણના ભાઈ ભાવસંગળનો
પરીવાર.

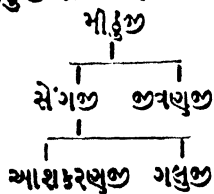
લીંમણના બીજા કુંવર પૃથિરાજનો
પરિવાર.
પૃથિરાજજી

લીંમણના ચોથા ભાઈ માન-
સંગળનો પરિવાર.
માનસંગળ

લીંમણના પાંચમા કુંવર
મીકુજીનો પરિવાર.

(આ સિવાય વિશેષ હકીકત અમને
ખારોટોના ચોપડામાં ગળી આવી નથી તેથી
આટલાથીજ સંતોષ માની વિરમીએ છીએ.)

ઈતિ શ્રી સોલંકીવંશના ગોધરા શાખાના ઇતિહાસનું
ચતુર્થ પ્રકરણ સમાપ્ત

પ્રકરણ ૫ મું.

ગઢગાજણા શાખા.

પણે એથા પ્રકરણમાં જણાવી ગયા તેમ નાપાની ગાદીના મહારાજ નાનાદુધાજીના બીજા પુત્ર જોધાજીને સત્તાવીશ ગામો જીત્યાં પેટે મળ્યાં તે લેખને તેમણે ગઢગાજણામાં આવીને સંવત ૧૪૮૦ માં મહિડારાણાનાં રાજચીન્હો ધારણ કરી

પોતાની ગાદી સ્થાપી. તે વખતે તેમના તાબામાં અરોળ, બોચાસણ, ઉનેલ, રણોલી, વીરસદ, દીવેલ, વીરોલ, ગંભીરા, કઠોલ, પીલોદર, સાલોલ, જંત્રાલ, બનેજડા, ખાનપૂર, પીલોદર, ખામણગામ, અમીયાદ, જાજ, કાંધરેટી, કણભા, તથા ગાજણા અને ગાજણાની પાછળ છ પરાં એ પ્રમાણે મળીને કુલે* સત્તાવીશ ગામ હતાં. તેઓ ઘણા નીતિમાન ને ધર્મી પુરૂષ હતા. શીવ ધર્મ પ્રતિ તેમની અત્યંત અભિરૂચી હતી. પ્રજા પાળવામાં તેઓ રાજ્યધર્મનિરૂપણમાં કહ્યું છે કે-

પ્રજા રક્ષેત્પિતેવહિ ।

(દાહરો.)

સંતતિ પેઠે સર્વદા, કરે પ્રજા પર ખ્યાર;
સુચબ્યો તેને શાસ્ત્રમાં, નૃપ સાચો નિરધાર.

“ રાજા તેનેજ કહી શકાય કે જે પોતાની પ્રજાનું પેટની પ્રજા તુલ્ય રક્ષણ કરે ” તેમ તે પોતાનાં બાળખત્ત્યાં તુલ્ય રૈયતને સમજતા હતા. વળી ધર્મશાસ્ત્રમાં રાજાને માટે કહ્યું છે કે-

રાજા બંધુરબંધૂનાં રાજા ચક્ષુરચક્ષુષામ્ ।

રાજા પિતાચ માતાચ સર્વેષાં ન્યાયવર્તિનામ્ ॥

* નામદાર બ્રીટીશ સરકારે સંવત ૧૮૮૨-૮૩ માં જે તાલુકદારી સંસ્થાનોની કલમ બંધી કરી છે તેમાં આ પ્રમાણેની ટીપ દાખલ કરેલી છે.

(ઢાહરે.)

ન્યાયિ, અંધને આંખસમ, અખંધુનો વીર આપ;
રાજા નિજં રૈયત તણો, મનાય એ માખાપ.

“રાજા પોતે અખંધુના ખંધુ, આંધળાની આંખ, અને ન્યાય માર્ગે વર્તનાર સર્વેના માતપીતા છે.” તેમ આ મહારાજ પણ પોતે નોધારાંઓના આધાર દેવમુર્તિ હતા, અને કર લેવામાં ન્યાયકાર કહે છે કે—

યથા મધુ સમાદત્તે રક્ષન્ પુષ્પાણિ ષટ્પદઃ ।

તદ્વદર્થાન્ મનુષ્યેભ્યઃ આદ્યાદવિર્હિસયા ॥

(ઢાહરે.)

ભમરે રસ લે લાવથી, પુષ્પ પિંખ્યા વણુ જેમ;
મેળવવો મનુષ્યો કને, રાજા એ કર તેમ.

“એટલે કે ભ્રમર જેમ પુષ્પને ખચાવતાં તેમાંથી રસ ગ્રહણ કરે છે. તેમ આ રાજાજી પોતે મનુષ્યોને નિચોવ્યા વગર તેમની પાસેથી આનંદપૂર્વક પોતાનો લાગો હાંસલ કરતા હતા, તેથી દીન-પ્રતિદીન તેમના ઉપર પ્રજાની પ્રીતિ વધતી જતી હતી. પુરોહિતની સંમતિ સિવાય તે કોઈ કામનો આરંભ કરતા નહીં. ઉપરી રાજ્યનો ગેરખંદોખસ્ત હોવાને લીધે તેમને પડોશી રાજ્યો સાથે કોઈ કોઈ વખત અણચિંતવ્યાં હતીઆરો ખડખડાવવાનો પ્રસંગ આવતો જેથી તેઓમાં પરસ્પરે એક બીજાનો વ્યવહાર વિશ્વાસજનક રહેતો નહીં. આ રાજાજીને ગજાજી, કેસરજી, રદ્દમલજી, માળજી, ને વીરમજી નામે પાંચ કુંવરો હતા. તેમાંના પાટવીકુંવર ગજાજીને ગાદી સોંપી મહારાજ દેવ થયા.

ગજાજી—સંવત્ ૧૫૦૭ ના આરસામાં ગાદી ઉપર આવ્યા તે વખત તેમના ભાઈ કેસરજીને બોચાસણ, ઝારોળુ, ઉનેલ ને રણોલી નામે ચાર ગામો જીવાઈ પેટે આપ્યાં. રણમલજીને ગામ વીરસદ, માળજીને ગામ દીવેલ, ને વીરમજીને ગામ વિરોલ મળ્યાં, તે લેઈ તેઓ પોતાનાં કુટુંબ સહીત ત્યાં રહેવા ગયા. ગજાજી સ્વભાવે શાંત અને પ્રમાણિક પુરૂષ હતા. તેમને મોજરાજજી, ઘજેસંગજી ને પ્રાગજી

નામે ત્રણ કુંવરો હતા. તેમાંના પાટવી કુંવર મોજરાજજીને ગાદી સાંપી, મહારાજ સંવત્ ૧૫૪૭ ના અરસામાં દેવ થયા.

મોજરાજજી—ગાદી આવ્યા ત્યારે તેમના ભાઈ વજેસંગજીને ગંભીરા, ને પ્રાગજીને કઠોલ ગામ જીવાઈ પેટે મળ્યાં, તેથી તેઓ પોતાના કુટુંબ સહીત ત્યાં રહેવા ગયા. આ વખતમાં બાદશાહી ઝુઝા પુરજોશમાં ફરકતો હતો. એક નાનામાં નાના અમલદારથી માંડીને ખુદ બાદશાહ સુધીમાં, સઘળે લાંચ કેફ અને ઇશકબાજીની રેલછેલ ચાલી રહી હતી. ફરિયાદીઓ પૈસાની ટોકર મારી ન્યાયને પોતાના લાલમાં પલટાવી શકતા હતા. એક માણસને પ્રતિષ્ઠિત બનાવવો કે તેને હલકટમાં ખપાવવો, તેનું ધોરણ તેની પોતાની વર્તણૂક ઉપરથી નહીં પણ તે વખતના નિમાયલા ઉપરી અમલદાર તરફથી નક્કી થતું હતું. રાજદારી નોકરી વિદ્યાના બળથી નહીં પણ પ્રપંચકળાથી મેળવાતી હતી. પોતાના ખરા હકની જાગીરો પણ સત્તાધિશ અધિકારીઓની મહેરબાની વગર સહીસલામત કોઈથી ભોગવી શકાતી નહીં. ટુંકામાં એટલી બધી રાજ્ય અંધારણની અંધાધુંધી હતી કે ગમે તે સ્થિતિમાં રાજ અથવા તો રાજના હજુરી સત્તાધિશો બોલે તેજ ન્યાયપૂર્વકનું લેખાતું હતું. દરવર્ષે બાદશાહી ફોજ જમાખંધી ઉઘરાવવા નિકળતી હતી. તે જ્યાં જ્યાં જતી ત્યાં ત્યાં શરાબપાણી ઉડાવી, કોઈ પણ જાને મારકુટચનું તોફાન ચલાવી, રૈયતમાં ધાક બેસાડવાનો પ્રયત્ન કરતી, છતાં તેને તેના ઉપરી તરફથી કે ખુદ રાજસત્તા તરફથી કોઈ જાતની અટકાયત નહોતી. દરેક મોટી ઠકરાતવાળાઓ, નાની ઠકરાતવાળા પાસે જમાખંધીને નામે કંઈ રકમ વસુલ લેઈ શકતા નહીં, પણ માત્ર જ્યારે બાદશાહી ફોજ સરહદમાં થઈને પસાર થાય ત્યારે તે તે ઠકરાતવાળાઓ પોતાની પાસેથી નજરાણા તરીકે એક ઘોડો, ને લક્કરી સ્વારોના ઘોડાઓ માટે ઘાસ દાણાની ગોઠવણ કરી લેતા એવો શીરસ્તો હતો. તે જ્યારે સંવત્ ૧૫૪૧ માં મહમદબેગડે પાવાગઢ જીત્યો ને રજપુત જાગીરના વાંટા તળપદરૂપે બે લેદ પાડ્યા ત્યાં સુધી હયાતી ભોગવતો હતો. આ પ્રમાણેના પોતાના વખતના રવૈયાને અનુકુળ વર્તી ભોજરાજજીએ પોતાની ઠકરાતને સુખરૂપ નિવેડી. તેમને

જગમાલજી ને કાનજી નામે બે પુત્રો હતા. તેમાંના પાટવી કુંવર જગમાલજીને ગાદી સાંપી તેઓ દેવ થયા.

જગમાલજી—સંવત્ ૧૫૮૦ ના આરસામાં ગાદીએ બેઠા. તે વખતે તેમના ભાઈ કાનજીએ પોતાને કાંઈ પ્રજા ન હોવાથી જીવાઈ નહીં લેતાં પોતાની આખી જીંદગી રાજ્યસેવામાં અર્પણ કરી, વડીલ બંધુ જગમાલજીને પ્રસન્ન કર્યા. મહારાજ જગમાલજી, દેખાવે ગંભીર, બોલવે મીઠા અને ભોજનમાં મિતાહારી પુરુષ હતા. તેઓ સલાહ માગનાર સાથે તેના પ્રતિનો શત્રુનો સંબંધ બુદ્ધી જઈ ખરેખરી વાત હોય તેજ કહેતા હતા, તે એટલે સુધી કે કદાચ તેવા મતે તેમનું પણ અનિષ્ટ થઈ બેસતું. તેમને રામાયણ ઉપર ખડુ શ્રદ્ધા હતી. વારંવાર તેઓ તેનું પઠન પાઠન કરી કરાવી રાજી થતા હતા. કહેવાય છે એક જીવજીરામ નામના રામાનંદી સાધુએ તેમને રામમંત્ર આપ્યો હતો, ત્યારથી તેઓ તેનો અખંડ જાપ કરતા હતા. ઘણી વખત ઉઘની લવારીમાં પણ તેઓના મુખમાંથી એજ ઉચ્ચાર નિકળતો, ને મરણ પથારીપર પણ જ્યાં સુધી હોઠનું હલન ચલન રહ્યું ત્યાં સુધી તેમાંથી એનોએજ મંત્ર નિકળતો પાસે બેઠેલાઓએ સાંભળ્યો હતો. તેમને અલ્ખરાજજી ને રાવલજી નામે બે દીકરા હતા તેમાંના પાટવી કુંવર અલ્ખરાજજી ગાદીએ બેઠા, ને રાવલજીનો નિર્વેશ થયો.

અલ્ખરાજજી—સંવત્ ૧૬૧૨-૧૩ માં તેઓ ગાદીએ બેઠા. તેમને ગજાજી, માળજી, મીમજી, સગરામજી, વીરમજી, વાસળજી, અમેરાજજી, અદાજી, શેષમલજી, કરસનજી, વશરામજી ને જગાજી એ નામે બાર કુંવર, અને વાલુબા નામે એક કુંવરી હતાં. તે કુંવરીને હળવદ રાજ્યના રાજસાહેબ સાથે પરણાવ્યાં હતાં. એક વખતે મહારાજ અલ્ખરાજજી હળવદ ગયા હતા, તે વખતે રાજસાહેબે તેમને કહ્યું કે મારે દ્વારકાં જત્રા કરવા જવાનો વિચાર છે પણ ઉપરી રાજ્યની અંધાધુંધીને લીધે રાજ્યનો ખરેખર બંદોબસ્ત કર્યા વગર મારાથી ઘરખંડાર પગલું ભરાય તેમ નથી. તેમજ એક અંગત માણસ વગર કેવળ એકલા કારભારીઓ ઉપર વિશ્વાસ મુકીને ચાલ્યા જવાનો મારો સ્વભાવ નથી કારણ કે શાસ્ત્રકારોએ કહ્યું છે કે:—

નિયુક્તહસ્તાર્પિતરાજ્યભારાસ્તિઘંતિ યે સૌધવિહારસારાઃ ।
વિઢાલવૃન્દાર્પિતદુગ્ધપુરાઃ સ્વપન્તિ તે મૂઢધિયઃ ક્ષિતીન્દ્રાઃ ॥

(હરોગીત છંદ)

સચિવો પરે વિશ્વાસ મુકી જે, ઝાંખી તે ગમ ના જીએ,
મસ્તાન ખનીને મોંજમાં, નિશ્ચિંતા સજીને સુએ;
તે જેમ દુધનાં પાત્રપર, રખવાળી કરવા કારણે,
મંઝાર મંડળીને નીમે, મતિભ્રષ્ટ ત્યમ મહારાજ એ.

“ ખરેખર જે મુઠ બુદ્ધિવાળા રાજાઓ, પ્રધાનના હાથમાં રાજ્ય કારભારની લગામ સાંપી, કેવળ મહેલમાં મોંજમળાડ કરે છે, તે ખીલાડાંના સમુહને દુધનું રક્ષણ કરવાનું સાંપીને ઉંઘી રહેલા છે એમજ સમજવું જોઈએ. ” આવાં કારણોને લીધે હું સંપૂર્ણ ઇચ્છા થયા છતાં જાત્રા જઈ શકતો નથી. આ પ્રમાણેનું રાજસાહેબનું બોલવું સાંભળી મહારાજ અશ્વેરાજજીએ તેમને કહ્યું કે આપસાહેબને જાત્રા પધારવું હોય તો ખુશીથી પધારો. આપ પાછા ફરશો ત્યાં સુધી આ રીસાયતનું હું શીરસાટે રક્ષણ કરીશ. રાજસાહેબને અખેરાજજીનો સંપૂર્ણ ભરોંસો હતો તેથી તેમણે ઉપરનો જવાબ ઘણા આનંદથી વધાવી લીધો, ને તેમને હાથે વહીવટ સાંપી પોતે કુટુંબ સહીત જાત્રા કરવા સિધાવ્યા. આ પછી મહારાજ અખેરાજજીએ ગઢ ગાજણેથી પોતાના મોટા છ કુંવરોને હળવદ તેડાવ્યા ને પછી તેમણે સરવેએ મળીને દરબારગઢની ચોકીને મજબુત કરી, તેમજ ખંડાર પણ જોઈતી દેખરેખ રાખી. આ આરસામાં રાજસાહેબની ગેરહાજરીનો લાભ લેઈ નજીકના કાઠી ચારણોની એક મવાલી ટોળીએ આવી અચાનક રાત્રે દરબારગઢ તોડી, માંહે લુટફાટ ચલાવી. તેથી મહારાજ અખેરાજજી પોતાના છએ કુંવરો સહીત તે લોકો સામે થયા, તેમાં લુટારાઓની મોટી સંખ્યા હોવાથી તેઓ ક્ષવી ગયા, ને મહારાજ અખેરાજજી સઘળા કુંવરો સહીત કામ આવ્યા. આ હકીકત સાંભળી બાકીના છ કુંવરો ગઢગાજણેથી હળવદ આવ્યા ત્યારબાદ

*રાણી ધનબાકુંવર, મહારાજ અખેરાજજીની પાછળ સતી થયાં. આ પ્રસંગનું એક કંઠણાસર પ્રાધાન્ય કાવ્ય ચારણી ભાષામાં કોઇ કવિએ લલકારેલું છે તે નિચે પ્રમાણેના દોહાથી શરૂ થાય છે:—

(દોહા.)

અર્ધંગા અખેરાજની, મહિડા કુલની માજ;
સતી થેં ધનબા સતી, રાણી ત્રેપલ લાજ.

ઉપર પ્રમાણેના હળવદમાં સમાચાર બન્યા, તે રાજસાહેબને જાત્રાથી પાછા ફરતાં મળ્યા. તેથી તેઓ બનતી ઉતાવળે હળવદ પાછા આવ્યા. ને બનેલા બનાવથી હીલગીર થઇ, મહુમ મહારાજ અખેરાજની રાજ્યસેવા બદલ, તેમના હયાત છ કુંવરો પૈકીના મીમજી નામે કુંવરને હળવદ પાસેનું દેવચરાડી નામે ગામ આવતુચંદ્ર દિવાકરૌ વંશપરંપરા ધનામ તરીકે આપ્યું. ત્યારથી ભીમજી પોતે ત્યાં રહ્યા.

માણજી—મહારાજ અખેરાજજી દેવ થયા, તેમની સાથે પાટવી કુંવર ગજાજી પણ મરાયા. તેમને પાછળ પ્રજામાં કંઈ હતું નહીં તેથી હયાત કુંવરો માંહેના પાટવી માણજી ગાદીએ બેઠા, ને બાકીના પાંચ ભાઈઓએ થોડો વખત ભેગા રહી ઠકરાત ચલાવી. પાછળથી માંહેમાંહે કુસંપ જાગ્યો તેથી સગરામજીએ આડાઇ કરી, ભાડાની જમીન પોતાને તાબે લેઇને બેઠાવી લીધી. તેથી તેને ઠાકોર ભાણુજીએ ભવાઈ પેટાની બીજી જમીન આપી નહીં. આ પ્રસંગે અદાજી ને વશરામજી પણ જુદા પડ્યા તેથી તેમને પચાસ પચાસ વિઠાં જમીન ભુવારા પેટે જુદી કાઢી આપી. ને જગાજી અપુત્ર ગુજર્યા. એ પ્રમાણે સૌ સૌનો જુદો વ્યવહાર ચાલ્યો, પણ પાછળથી

* મહારાજ અખેરાજજીને ધનાકુંવર સિવાયની બીજી રાણીયો પૈકીમાં ચાલડીઆ ચોહાણુ વીરભાણુની દીકરી દેવકીબાઈ, ઝાલા ઝમોરવાળાં વેણાંમાઇ, રામપરા ઝાલાનાં દીકરી કુલ્યા, વાસદીઆ પરમાર કૃષ્ણજીનાં દીકરી તારાબાઈ, ને શેરખીના પરમાર જીભાઈનાં દીકરી ગંગાબાઈ એ રીતે પાંચ રાણીઓ હોવાનો ઉલ્લેખ છે પણ તે સમજીઓ ધનયાકુંવર પહેલાં ગુજર્યાનું અનુમાન અટકળી શકાય છે.

અદાજીની ત્રીજી પેઢીએ થયેલા સત્તાજીએ સંવત્ ૧૭૧૦ માં પોતાના કુટુંબમાં જીવાઈ પેટાની ઉતરી આવતી પચાસ વિધાં જમીન કરતાં પોતાનો વધારે જમીન ઉપર હક હોવો જોઈએ એવી ગાદી સાથે તકરાર કરી, ગાજણા તાખાની જત્રાલ ગામની કેટલીક જમીન તેણે આપજીદીથી ખેડાવી લીધી. આ પ્રમાણે અનીતિ કરવાથી શાસ્ત્રકારો કહે છે કે—

हरणं च परस्वानां परदाराभिमर्षणम् ।

सुहृदश्च परित्यागस्त्रयो दोषाः क्षयावहाः ॥

(દોહરો.)

પર ધનને પરસ્ત્રી હરણુ, મિત્રતણો પરિત્યાગ;
તત્કાળિક ત્રણુ દોષએ, ખણે ખિલેલો ખાગ.

“ પારકા દ્રવ્યનું હરણુ, પરસ્ત્રીસંગ, તથા મિત્રનો પરિત્યાગ, એ ત્રણુ દોષો તત્કાળ ક્ષય પમાડનારા છે ” તેમ સત્તાજીની બાબતમાં પણ બન્યું. સદરહુ સાથે ખંડણી ઉધરાવવા માટે નિકળેલું ઉદ્ધત મોગલ સૈન્ય ગઢગાજણે આવ્યું. તેમની સાથે વાતવાતમાંથી સત્તાજીને ભારે તકરાર થઈ પડી, જેથી એક બાબુથી પોતાના ચાર ભાઈઓ સહીત સત્તાજીએ શસ્ત્ર ચલાવી, ભારે કષ્ટ ઉઠાવ્યા પછી પાંચ મોગલ સરદારોને ઠાર કર્યા. જે પીર થયેલા છે ને તેમની ત્રણુ મોટીને, પાછળ સાથે સાથમાં બે નાની એ પ્રમાણેની પાંચ કબરો અદ્યાપિ પર્યંત ગઢગાજણાના તલાવની પશ્ચિમ દીશાએ મોજુદ છે. આ પ્રસંગના બનાવનો દોહો લોકોમાં નિચે પ્રમાણે બોલાય છે.

(દોહા.)

गंजी न शके गाजणे, पंच पीर प्रगट्ट;

दल्लि से दल आवियां भाग्यां जाय दोवट्ट.

આ પ્રમાણેનું રમખાણ થયા પછી તુરત દીલ્હી સરકારની બીકે સત્તાજી પોતાના ચાર ભાઈઓ સહીત દુરનાં ગામોમાં નાશી સંતાયા, ને ગાજણામાં તથા જત્રાલમાં જે ખેડ કરાવી હતી તેની ઉપજ ધુળ-

ધાણી થઈ ગઈ. આ પ્રકારની હિંદુસ્તાનમાં કંપની સરકારનું રાજ્ય-સ્થપાયું તે પૂર્વેની રાજ્યનીતિ હતી. જ્યાં ત્યાં સત્તા તરવારની ધાર વડે સ્થાપન થઈ શકતી હતી. સ્વાર્થ માટે મનુષ્યસંહાર કરવામાં પાપ ગણાતું નહીં. દરેક જાગીરદારને આપીકી મીલકતનો ભોગવટો કરવા માટે પણ ઉપરી સરકારની દયા મેળવવી પડતી હતી. તુટી પડતી ધાડયો, આવતાં લશ્કરો ને લુટતા અધિકારીઓથી બચાત રહેવું મુશ્કેલ હતું. એક માણસ ઘડીમાં નગરશેઠ બનતો, તો બીજી ઘડીએ રંક બની આવતી ટંકને માટે ટળવળતો બેઠાતો હતો. ધાતુપાત્રો ઘણાંજ થોડી સંખ્યામાં હતાં, ને હતાં તેય પણ લોકોપયોગમાં ઘણાં થોડાંજ આવતાં. કારણકે લુટારાઓની બીકે તેમને ધરતીમાતાના ખોળામાં છુપાવી મુકાતાં હતાં. અધર્મના ભણકાર વગરનો અણદીઠ દીવસ જતો નહીં. ને વ્યાપાર કળા, વિદ્યાદિના ખેડાણ વગરની પુરૂષાર્થ હીણ બનેલી પ્રજામાં, નવી જાહોજલાલીનાં જ્વલંત કીરણો સહિત પ્રવેશાવી અશક્ય થઈ પડી હતી. આ વાત આજકાલની ખ્રીટીશશેનશાહત નિચેની પ્રજાના માન્યામાં કદાચ ન આવે તેવી છે, છતાં પણ હું ખાતરી પૂર્વક કહું છું કે હાલના સમયમાં જે શાંતિને સુખની સાધનાઓ સાધવામાં જે માત્ર થોડા ધનનોજ ભોગ આપવો પડે છે તે સાધનાઓ, ખ્રીટીશ-રાજ્યપૂર્વે જીવન અર્પતાં પણ મળવી કે સાધ્ય થવી મુશ્કેલ હતી. એક નાનકડું છ માસનું બાળક પોતાની આપીકી મીલકતને આજે જે સ્વેચ્છાનુસાર ભોગવી શકે છે, ને તેના વિરોધીઓને એક ક્ષણવારમાં વગર જાતિયગ્રમે પરારત કરી શકે છે, એ ખ્રીટીશરાજ્યનું ઐશ્વર્ય અને મોભો, ખરેખર આપણને ઈશ્વરે આપણી અનંતકાળની ફરીયાદ સાંભળીનેજ બક્ષીશ કરેલો છે, એમાં કોઈપણ જાતનો શંસય નથી. ઠાકોર ભાણજીને મોજરાજજી, સુજાજી ને જેતસિંહજી નામે ત્રણ કુંવરે હતા, તેમાંમા પાટવી કુંવર મોજરાજજી, ભાણજી ઠાકોરના દેહોત્સવ પછી ગાદીએ આવ્યા, તે વખતે જેતસીંહનો નિર્વંશ થયો ને સુજાજી ને જીવારા પેટે ૫૦ વીધાં જમીન આપવામાં આવી. ભોજરાજજી પછી તેમના કુંવર જગમલજી ગાદીએ બેઠા પણ તે થોડાજ વખતમાં અપુત્ર દેવ થયા. તેથી ભોજરાજજીના સગાભાઈ સુજાજી ગાદીએ

ખેડા. તેઓ ઘણા ચંચળ અને રાજ્યનીતિજ્ઞ પુરૂષ હતા. તેમને ગોવરધનજી મોટા, માવસાંહજીને વજેસિંહજી નામે ત્રણ કુંવરો હતા. તેમાંના પાટવી કુંવર ગોવરધનજી મોટાને ગાદી સાંપી ઠાકોર સુબજી દેવ થયા. આ વખતે ભાવસિંહજી તથા વજેસિંહજીની પાકટ ઉમર હતી તેમને કાંઈ પ્રજા નહોતી તેથી તેમણે જીવાઈ નહીં લેતાં જીવ્યા ત્યાં સુધી ભેગા રહી પોતાની જીંદગી પુરી કરી. ઠાકોર ગોવરધનજી મોટાને અલ્લેરાજજી, પૃથિરાજજી, મેઘરાજજી, શેષમલજી, નાનાજી ને મીઠાજી નામે છ કુંવરો હતા. તેમાંના પાટવીકુંવર અલ્લેરાજજી ને ગાદી સાંપી મહારાજ ગોવરધનજી દેવ થયા. આ વખતે પણ બાકીના પાંચ ભાઈઓને પરંપરાના રીવાજ પ્રમાણે જીવાઈ પેટાની જમીન મળી. ઠાકોર અલ્લેરાજજીનો સ્વભાવ ઘણોજ પરગજુ હતો. તેઓ જાત્રાઅર્થે કે તેવાજ બીજા કંઈ કારણ નીમિત્તે જહાર મુસાફરીમાં નિકળતા, ત્યારે તેમને જે જે જગ્યાએ માણસોને પાણી પિવાની હરકત જણાઈ ત્યાં તેમણે કુવા ખોદાવરાવ્યા હતા. તેમજ પોતાની ઠકરાતની સરહદમાંનાં નિયાણુમાં આવેલાં ખેતરોમાં જ્યાં જ્યાં વરસાદનું પાણી ભરાઈ રહી નુકશાન કરતું જણાયું ત્યાં તેમણે પાણીને નીકળી જવાના માર્ગ બનાવ્યા હતા. તેમને માળજી, મીમજી, જીજીમાદ ને અજબસિંહ નામે ચાર કુંવરો હતા. તેમાંના પાટવીકુંવર ભાણુજીને ગાદી સાંપી ઠાકોર અખેરાજજી સ્વર્ગવાશી થયા.

માળજી—સંવત ૧૭૨૯ માં ગાદીએ ખેડા. ને ભીમજી, જીજીભાઈ તથા અજબસિંહને જીવાઈ મળી તે લેઈ તેમણે પોતાનો નોંખો વ્યવહાર ચલાવ્યો. ઠાકોર ભાણુજી, ભલાને દેવાંશિ પુરૂષ હતા. તેમને સાધુ ગાયને બ્રાહ્મણ ઉપર ઘણી પૂજ્યબુદ્ધિ હતી. તેઓ વારંવાર બ્રહ્મ ભોજન કરાવતા હતા ને ફરતા અતિત સાધુઓને કાચુ અનાજ વહેંચાવતા હતા. એમના વખતમાં એક પ્રસંગ એવો બન્યો કે રામગઢના પટેલને તેમના ગામના બારૈયાઓ સાથે તકરાર થઈ તેમાં કીકુ નામના બારૈયાએ પટેલને ઠાર માર્યો, ને પછી ત્યાંથી પોતાની રોકડપુંજી લેઈ તે નાસરડે નીકળી ગાજીએ આવ્યો. તે વખતે ગાજીમાં છાંગજી કરીને એક બારૈયો હતો તે ઠાકોર તરફથી વળાવું ને આ-

રાનું રખોપું રાખતો હતો, તેની સાથે તે ને મુલાકાત થઈ. તેથી છાંગજી ખારૈયે પોતાની દીકરી તેને પરણાવી ગાજણામાં રાખ્યો. આ આરસામાં સરદાર મીરજી મુસ્તફાકુલબેગ ફોજ લઈ ખંડણી ઉઘરાવતો ઉઘરાવતો *સાલોલમાં આવ્યો, ને તેણે ચાકુ રીવાજ પ્રમાણેની ખંડણી માગી. પણ તેનો કોઈએ જવાબ દીધો નહીં તેથી તેણે ક્રોધે ભરાઈ સાલોલના દોડીઆ રજપૂત પટેલને પકડીને કેદ કર્યો, ને પછી તેને પેશ્વાના નાના ભાઈ રાઘુચંદાદા અમદાવાદમાં રહેતા હતા તેમની હજુરમાં મોકલી દીધો. આ પ્રસંગે ગાજણા ઠાકોર તરફથી કોઈ, સાલોલના પટેલને છોડાવવા ગયા નહીં, તેથી સાલોલના પટેલના કુટુંબીઓએ પરભારી છાંગજી ખારૈયાના જમાઈ કાકુખારૈયા સાથે સંધી કરી, તેમને સાલોલની પટલાઈનો હક લખી આપી તે બદલના ભેદતા રૂપીઆ લઈ તે વતી જમાળાંધી ભરી, ને અમદાવાદ કેદ થઈ ગયેલા પટેલને છોડાવ્યા. ત્યારથી કાકુખારૈયાનું કુટુંબ સાલોલમાં રહેવા ગયું. ત્યારબાદ કાકુખારૈયાએ પોતાની દીકરીઓને રજપૂતો સાથે પરણાવવાની ગોઠવણ કરવા માંડી. આ કામમાં ગાજણાના ઠાકોર અખેરાજજીના નાના ભાઈ નાનજી ને મીંઠાજી મળ્યા. ને તેઓ જઈ તેની કન્યાઓને પરણી લાવ્યા, આથી કુટુંબમાં કલેશ જાગ્યો. ગાજણાના રજપૂતોએ ભેગા થઈને એ બંને ભાઈઓને એકઠો કરી નાત બહાર કાઢ્યા, ને તેમનો હુકમો પાણી ખંધ કર્યો. આ કામમાં માળજી ઠાકોર પણ સામેલ હતા, તેથી નાનજીએ તેમની ઉપર રીસ રાખી બદલો લેવાનો લાગ શોધવા માંડ્યો. એવામાં એક વખત ભાણુજી ઠાકોર ચોરામાં બેઠા હતા તે વખતે નાનજીએ જઈ તેમના ઉપર બરછી નાંખી, પણ તે વખતે તેમના ભાઈ મીમજી ત્યાં પાસે બેઠેલા હતા તેમણે ભાલાને એકદમ પોતાની છાતીમાં ઝીલી લીધો, જેથી તેઓ બેઠે માર્યા ગયા પણ તે બદલ ભાણુજી ઠાકોરનો જીવ બચી ગયો. આ પ્રમાણેનું કાળું કૃત્ય કર્યા પછી લોકોમાં તેમને માટે ઘણો તિરસ્કાર

* આ સાલોલ અસલથીજ ગાજણા તાળામાં હતું. પણ પાછળથી ઠાકોરે સાલોલ લગ્ન કર્યા, ત્યારે તેમણે પોતાના સાળા દોડીઆ રજપૂતને સાળા કટારીમાં આવડ્યું.

ઉત્પન્ન થયો જેથી નાનજી તથા મિઠાજી બંને લાઇઓને ગાજણામાં રહેવું ભારે થઇ પડ્યું. તેથી તેઓ બંનેએ સંપ કરીને દરબારમાં અંબાજી માતાની એક સોનાની મુરતી રહેતી હતી તે ચોરી ત્યાંથી નાશી નિકળ્યા, તે જઈ કાનમ દેશના હરેરા ગામમાં વસ્યા, ત્યારથી તેમની ગાજણા તાબાની જવાઈની જમીન જમ કરી ભાણજી ઠાકોરે પોતાને હસ્તક લીધી. આ વખતે જીજીભાઈ ને અજબસિંહે ઠાકોરની પક્ષે રહી સારી મદદ કરી હતી, તેમના વંશજો હજી પણ ગાજણામાં છે ને તે પોતાને મળેલી જીવાઈ પેટાની જમીનનો ઉપલોગ કરે છે. આ પછી પોતાનો ભાઈ ભીમજી મરાયાથી માળજી ઠાકોરના હૃદયમાં નાનજી તથા મિઠાજી માટે જે રીસ હતી તે, તેઓ આંખ આગળથી દૂર થયા તેથી કમી થઈ ગઈ, પણ સાલોલવાળો કાકુ ખારૈયો આ સર્વે કારણનું મુળ હોવાથી, તેના તરફ તેમના હૃદયમાંનો વૈરનો અગ્નિ પ્રજ્વલિત થતો રહ્યો, તેને શાંત કરવાને ઠાકોરે પોતાની ઠકરાતનો બંદોબસ્ત કરી, પોતે જીનાગઢના નવાળ સાહેબને ત્યાં લશ્કરી નોકરીમાં જોડાવા માટે ગયા. ત્યાં નવાળ સાહેબની હજુરમાં દાખલ થતાંજ તેમની બોલાચાલી ઉપરથી તેમજ મુખમુદ્રા ઉપરથી વિગ્રિફણ નવાબે તેમનું નોકરી આવવાનું કારણ કંઈક મુદ્દાસરનું જાણ્યું, જેથી તેમણે ઠાકોરને એકાંતમાં બોલાવી તેમનાથી સઘળી વાતની પુછપરછ કરી લીધી. ને પોતાની પુરતી ખાતરી થયેથી તેમને લશ્કરની એક ટુંકડી ને બે તોપો, ભાઈનું વેર વાળવા માટે મદદમાં આપી. તે લેઈ ભાણજી ઠાકોરે આવી ઉમલાવ ગામમાં મુકામ કર્યો ને પછી ત્યાંથી સાલોલ ઉપર તોપોનો મારો ચલાવવા માટે તેમણે નવાબી લશ્કરને હુકમ કરમાવ્યો. જેથી લશ્કરે પિલુદર ગામ ઉરાડી મુકી, સાલોલ તરફ વળવા માંડ્યું. આથી સાલોલના સઘળા લોકો ઘણા ગમરાયા ને તેમણે આવી ભાણજી ઠાકોરને નમ્રતાપૂર્વક સલાહની વિનંતી કરી, જે ભાણજી ઠાકોરે કબુલ રાખી. સલાહ પેટે સાલોલવાળાઓ જે ગાજણા તાબાની રખોપા બદલની પસાયતા જમીન દબાણ કરી ઘાલી બેઠા હતા, તે બદલ હવેથી તેમણે દરેક વિદે એક રૂપીયો* સલામી ભરવાની કબુલાત

* કરાર વખતે આ જમીન સાલોલવાળાઓએ, ખુદીથી ભાણજી ઠાકોરને હવાત્રે સોંપવાને કહ્યું હતું પણ તે જમીનને કોઈ ખેડનાર નહીં હોવાથી, ઠાકોરે

આપી પરસ્પરની તકરારનો નિવેડો આણ્યો.

આ દૃષ્ટાંત ઉપરથી પણ દરેક વાચકને સહેજ ખ્યાલમાં આવી શકે તેમ છે, કે પ્રાચિન રાજ્યપદ્ધતિ કેવળ મનસ્વી હતી. પ્રજાનો પ્રાણાત્મા રાજા ગણાતો. વિદ્યાનો પ્રચાર ખીલકુલ નહીં જેવો હતો. રાજાઓ કરડકણા જંગલી કુતરાઓ પેઠે, જ્યાં સુધી રાજ સહેતા ત્યાં સુધી તેઓ શીર સાટે રક્ષણ કરતા; પણ જો તેમાંથી તે કંઈક કારણસર પલટાઈ ખીજાઈ બેસતા, તો પાળેલી પ્રજાના પ્રાણ લેવામાં તેઓ ન્યાય અન્યાયનું ધોરણ ખીલકુલ કબુલ રાખતા નહીં. મનુષ્ય સંહારથીજ મનુષ્યોને મોટાઈ પ્રાપ્ત થતી હતી. જાણવા જેવી તવારીખોના અહેવાલો લોકોની દંતકથામાંજ સમાઈ રહેતા. કુટુંબ કુટુંબની એક ખીજાની તકરારો તે વખતના હયાત મનુષ્યો, પૈસા આપી પોતપોતાના વહીવંચાના ચોપડાઓમાં જમાં કરાવી રાખતા, જે ઉપરથી તે વંશમાં જો કોઈ બળવાન પુરૂષ પાકતો, તો તે ચોપડાઓ ઉપરથી હજારો વર્ષ પૂર્વેનાં વેરને નવેસરથી તાજાં કરી તેનો બદલો લેવાને પૂર જોસમાં કંપી ઉઠતો. એક ખીજામાં ગાળા-ગાળી, મારામારીને ત્હારી મહારી કરી પરસ્પરમાં નુકશાન પહોંચાડવાનોજ તે વખતનાં મનુષ્યોનો રોજનો ખોરાક હતો. પેટ ભરવા જેટલો ઉદ્યોગ કરીનેજ સૌ સંતોષ માનતા, ને વડવાઓના રીતરીવાજોનેજ ધર્મનું અર્થ સ્વરૂપ માની બેસી, તેના વિરૂધ્ધના વર્તન સામે પોતાના પ્રાણનું બળિદાન આપતાં સુધી લઢતા હતા. આવી પણ તુલ્ય જીવન ગુજારતી અણખણ પ્રજાને ઉધ્ધારવા માટેજ પરમેશ્વરે કૃપા કરીને આજે આ આપણા ઉપર ન્યાયશીળ નીતિવાન બ્રીટીશ શહેનશાહતની અનુપમ નવાજેશ કરી છે. જેના પ્રતાપે આપણે સઘળી રીતે કેળવાઈ આગળ વધતા થયા છીએ. રાજ્યની ગમે તેવી કડક ઈચ્છાની સામે પણ આપણે આપણી જરૂરો ફરિયાદોને તેના ખરા રૂપમાં રજુ કરી પોતિકી સ્વાતંત્રતાને નિર્ભયતા અર્પી શકીએ

જમીન સ્વાધીનમાં નહીં લેતાં તે જમીન જેના તાબામાં હોય તે ખેડે અથવા ન ખેડે તો પણ તે દર વીંચાદીટ એક રૂપિયો સલામીનો ભરે એવી શરત લખાવી લીધી. જેથી જમીન ઉપરનો હક સાલોલવાળાઓનો રહ્યો.

છીએ ને દેશ પરદેશ ચેન કરતા વેહેપારો ખેડતાં, દીવાની કોરટની સબળ સહાનુભુતિવડે વગર બીકે, આપણુ એક બીજા ઉપર વિશ્વાસ કરતાં શીખી, હજારો રૂપીઆની લેવડ દેવડ કરી પોતિકી કમાણી ઉપર મુસ્તાક બન્યા છીએ. એ સઘળા રૂઠા પ્રતાપને માટે, આપણે અને આપણો આ ભારતવર્ષ સદાને માટે ખીટન શહેનશાહતના અપૂર્વ ઉપકારી અને રૂણી ઇછીએ.

ભાણુજી ઠાકોરે સસોલવાળા સામે ઉપર વર્ણવી ગયા તેવી રીતે વેર ચુકવ્યું, તે છતાં પણ તેમને શાંતિનો સમય નજીક આવ્યો નહીં, ને કંઈકને કંઈક તકરારોની ભાંગફેટો ચાલુ રહેવા લાગી. તેથી તેવી તમામ ઉપાધિઓથી મુક્ત થઈ પોતાની જાગીરનું યથોચિત રક્ષણ થાય તે માટે, તેમણે લાખા ખારિયાને પોતાના પક્ષમાં લેઈ તેની ખુબસુરત દીકરી સાથે પોતે લગ્ન કર્યા. તેમજ લાખા ખારિયાના બીજા સગા સંબંધીઓને ઘર જમિનાદિ આપી રાજ્ય વફાદાર બનાવ્યા. જેથી તેઓમાંના કેટલાકે કંઈ કંઈ રાજ્ય જોખમો પોતાને માથે ઉપાડી લેઈ, ભાણુજી ઠાકોરને નિશ્ચિંત કર્યા. આ પછી ઠાકોરે પોતાની બાકી રહેલી જીંદગીનો મોટો ભાગ પ્રભુલક્ષિતમાં અર્પણ કર્યો. તે વખતે ગામમાં કડવો ખાવો કરીને એક મહાત્મા રહેતા હતા, તેમની સાથે ઠાકોરને ખેસવા ઉઠવાનો ઘણો પ્રસંગ થયો. જેથી તેમનામાં પરસ્પર એક બીજાને માટે લાગણીમાં વધારો થતો આવ્યો. તેવામાં એક વખતે કડવા ખાવાને સમાધિમાં ઠાકોરના આયુષ્યની પુર્ણાહુતિનું ભાન થયું. જેથી ઠાકોર અપુત્ર ગુજરે, તો તે મારી સાથે ખેડા ને ના ખેડા એ બન્ને સરખુંજ ગણાય. એમ વિચારી તેણે બીજેજ દીવસે સવારમાં રનાનાદિ નિત્ય કર્મથી પરવારી લેઈ, પોતાનું બાકી રહેલું ચોવીશ વર્ષ ને બાર દીવસનું આયુષ્ય, ભાણુજી ઠાકોરને નામે અર્પણ કર્યું, ને પછી ઠાકોરને બોલાવી તેમને એક કેદાર કંકણ આપીને કહ્યું કે આ કંકણની પૂજા કરજો એટલે તેના પ્રતાપે તમને પ્રભુ એક પ્રતાર્પી દુવંર આપશે. એમ આશીર્વાદ દેઈ મહાત્માએ સમાધિ લીધી જે સમાધિ રથજા હજી જુના ગામમાં છે ને લોકો તેના તરફ ઘણાજ માનભાવથી જુઓ છે. આ બનાવ બન્યા પછી પુરા દશ માસે બા

સાહેબને પુત્ર અવતર્યો તેમનું નામ કન્યાણસિંહજી ઉર્ફે મોટાજી રાખ્યું. તેઓ શુદ્ધના ચંદ્રની માફક દીનપ્રતિદીન વધતી કળાએ ખીલતા ગયા, તેમ તેમ તેમના નામ પ્રમાણેના ગુણો પણ વૃદ્ધિ પામતા ગયા. તેમને કોઈ પણ જાતનું વ્યસન નહોતું. હંમેશાં સચ્ચાઈને વળગી રહી ન્યાયનું રક્ષણ કરવામાં એકકો હતા. સુલેહ શાંતિને વિશેષ ચહાતા, ને તે બદલ કદાચ પોતાને કંઈ નુકશાન વેઠવું પડતું તો તે આનંદથી ઉઠાવી લેતાં આગસ કરતા નહીં. આ પ્રમાણે કુળદીપક પુત્ર જોઈ, પોતાનું આયુષ્ય પૂર્ણ થયે ભાણુજી ઠાકોર દેહોત્સવ કરી ગયા.

કન્યાણસિંહજી—તેઓ લગભગ પચીસ વર્ષની પુખ્ત વયે ગાદી ઉપર આવ્યા. પણ તેમને રાજ્યકારભારની ખટપટ કરતાં પ્રભુભક્તિ ઉપર વિશેષ અભિરુચી વધતી ચાલી તેથી તેમના વિશ્વાસુ હજુરીઆઓને પેટ ભરવાનો સારો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો. તેઓ પોતાનું ગજવું ભરાતું તો ખરા હકદારને દબાવી તેની જગ્યાએ કોઈક ભજતાનેજ એસાડી દેતા ને પછી તેના માટે ભક્તિપરાણ કલ્યાણસંગજી ઠાકોરને બે વાતો એસતી ગળે ઉતારી ધાર્યું નિશાન સિદ્ધ કરતા. આ પ્રમાણેના ગઢ ગાજીના જાગીરનો ખટપટી મામલો જોઈ સાલોલવાળાઓએ, ભીમજી ઠાકોરની કરેલી જુની નુકશાનીને સંભારી, તેનો બદલો લેવાના પ્રયત્નો કરવા માંડ્યા. ગાજીના તાળાના ખેડુતોનાં ખેતરોમાં તેઓ વખત બે વખત પેશી કાચુ તુલ કાપી નાંખતા, અને માર્ગમાં કોઈ ગાજીના રેહેવાશી એકલ એકલ મળી જતો, તો તેને રંજડતા હતા. આવી રોજ બેચાર ફરિયાદો ઠાકોર કલ્યાણસિંહજી આગળ આવવા લાગી, તેથી તેમણે આ સંબંધે સાલોલવાળાઓ સાથે સમજુતીથી કામ કરી લેવાનો માર્ગ પસંદ કર્યો. પ્રથમ તેમણે પોતાના મિત્ર દેહેવાળા ઠાકોરને આ તકરારમાં મધ્યસ્થ નિમ્યા. તેમણે સાલોલવાળાઓને તથા કલ્યાણસિંહજી ઠાકોરને દેહેવાળુ બોલાવી સાલોલ પક્ષનાં મરાયેલાં મનુષ્યોના વેરના બદલામાં તેમને, ગાજીના ઠાકોર પાસેથી લુલાંબુલાં તલાવડીની આથમણી દીશા તરફની એંશી વિધાં *હાડિયાં જમીનનો માલીકી પટ્ટો લખાવી આપી તકરારનો

નિવેડો આણ્યો. આ કામથી પરવારી ઠાકોર કલ્યાણસિંહજી, કઠોલ-
વાળા વિરમજીભાઈ સાથે દેહેવાણથી નીકળી ગાજણ તરફ આવતા
હતા, તેવામાં ગાજણના ગગરેશ્વર મહાદેવના દેહેરા આગળ, અગાઉ
એક ખીલીયું કોળી મરાયેલું પણ તેનું વેર ચુકાવવું બાકી રહી ગયેલું
હોવાથી તેનો કુટુંબી આવી સંતાઈ રહ્યો હતો, તેણે આગળ
ચાલતા વીરમજી ઉપર ઠાકોર બાણીને તીર માર્યું, તેથી તેઓ ચક્કર
ખાઈ એકદમ ઘોડા ઉપરથી નીચે પડ્યા. આ વાત પોતાની પાછળ
આવતા કલ્યાણસિંહજી ઠાકોરને જણાવવા માટે તેમણે પડતાં પડતાં
ખુમ મારી, કે બાપા મને માર્યો. આ ખુમ સાંભળી કલ્યાણસિંહજી દોડતે
ઘોડે વીરમજીની મદદે આવી પહોંચ્યા પણ તેટલામાં તો ખીજે એક
તીર સણુણુણુ કરતો આવી કલ્યાણસિંહજીની છાતીમાં વાગ્યો, તેથી
તેઓ બંને એકી જગ્યાએ પડી રામશરણ થયા. આ પ્રમાણે બંને
સ્વારોના નીચે પડી જવાથી ખાલી ગલરાઈ ગયેલી ઘોડીઓ દોડતી
ગાજણમાં આવી, તેથી લોકોને આ અકસ્માત સંબંધી ખબર પડી.
ને એકદમ ગામેરૂ વારે ચઢી ગગરેશ્વર મહાદેવ આગળ ગયું ત્યારે
ત્યાં તેમણે ઠાકોરની અને વીરમજીની બે લાસો પડેલી જોઈ. તેથી
તેની આબુખાબુમાં ગામેરાનાં માણસોએ દુશ્મનને શોધી કહાડ-
વાની ઘણી મહેનત ચલાવી પણ કશો પત્તો લાગ્યો નહીં તેથી તેઓ
બંને લાસો લેઈ ગાજણમાં આવ્યા ને પછી તેને હિંદુ ધર્મ શા-
સ્ત્રની રૂએ અવલ મજલ પહોંચાડી. એમના વખતમાં સંવત્
૧૮૦૬ માં પેશ્વા સરકારના ભાઈ રઘુભાદાદાએ સરકારી થાણું ઉઠાવી
લેઈ ઘાસ દાણા બદલના રૂપીઆ બાંધી, કોટ કલ્યાણસિંહજીને સ્વા-
ધિન કર્યો. આ ચાલતા રવૈયામાં પાછી સંવત્ ૧૮૨૫-૨૬ માં
ન્યારે સુબેદાર આપાજી ગણેશની ફેજ આવી ત્યારે તેણે ફેરફાર
કરી જમાબંધી માટે ભાટ લોકોની જમાની લેવાનું ઠરાવ્યું. તેમજ
નાશી ગયેલી રૈયતને તથા ગરાશીઆઓને પાછા વસાવી, જમીનની
વજે લેવાતી તેને બદલે તેણે વિઘોટીની ઉદ્ધડ રકમ ઠરાવી, ઉપરાંત

* મરેલા માણસના વેરના બદલામાં જમીન આપવામાં આવતી તેને

હાડિયાં કહેતા હતા.

લાયાતોનાં કુટુંબોમાં જે જીવાઈની જમીનો પળતી હતી તેની સલામી ખાંધી *આપી. આ પ્રમાણે રાજ્યકારકીદી ચલાવતાં ઉપર જણાવવા પ્રમાણે ઠાકોર કલ્યાણસિંહજી એકાએક પરલોક ગમન કરી ગયા તેથી તેમની પાછળ તેમના કુંવર ગોવર્ધનજી ગાદીએ બેઠા.

ગોવર્દનજી—સંવત્ ૧૮૨૭ માં ગાદીએ બેઠા. તેઓ પોતાના પિતા જેવા ઇશ્વર ભક્ત ઉપરાંત શરીરે સુદૃઢ અને આત્મ વિશ્વાસુ પુરુષ હતા. તેઓ ખાસ કાર્ય વગર કદી પણ કોઈને ઘેર જતા નહીં. એક ન્યાયકારે કહ્યું છે કે:—

અતિપરિચયાદવજ્ઞા સંતતં ગમનાદનાદરો ભવતિ ।

મલયે ભિલ્લપુરંધ્રી ચંદનતરુકાષ્ઠ મિંધનં કુરુતે ॥

(ઢાહરો.)

અતી પરિચય આદર્યે, નષ્ટિ અનાદર થાય;

જયમ કીમતી ભીલડીગૃહે, ચંદન કાષ્ઠ બળાય.

“અતિ પરિચયથી તિરસ્કાર અને નિરંતર જવા આવવાથી અનાદર થાય છે, જેમકે મલય પર્વતમાં રહેનારી ભીલની સ્ત્રીઓ અતિ પરિચયને લીધેજ મલયાગર ચંદનની મહત્તા સમજી શકતી નથી તેથી તે એવાં કીમતી વૃક્ષનાં લાકડાંને બાળવાની જગ્યાએ વાપરે છે.” આ ઉક્તિ અનુસાર ઠાકોર ગોવર્ધનજી પણ મર્યાદા ખૂદાર કોઈની સાથે ઘાડો પરિચય જણાવતા નહી. ને જે વખત ફાજલ પાડી શકતા તેમાં પ્રભુ સ્મરણ કરી આત્માનું કલ્યાણ કરી લેતા, તેમજ ધિંગાણે ચઢવામાં પણ તેમના જેટલું બાહુબળ હાલમાં કોઈ ભાગ્યેજ બતાવીશકે તેમ છે. કહેવાય છે કે તેમની બીકથી ધુજી ઉઠેલા પુનાના સુબાઓ તેમને રાજી રાખવા માટે ઘોડાં ને સુવર્ણનાં કડાંના સરપાવો કરતા હતા. જે હકીકત નીચેના એક જીના ગીત ઉપરથી સાબીત થાય છે.

(ગીત.)

મહીડો મહાવેર નહ મુકે, રાઠ મચાવે દીનને રાત;

સર પટકે સવલ શત્રુવાં, ગોવરધન હુંટે ગુજરાત. ૧

* આ સમયનાં સરકારી મોઢોર છાપનાં કરારનામાં નામદાર ગાજળા ઠાકોર સાહેબ મહારાણાશ્રી હિંમતસિંહજી પાસે મોળુદ છે.

વઠ નહ મૂકે ભૂપતિવંકો, પ્રસળ કરળ સદા પ્રેમાલ;
 'કલઓત ફેરવી' કેકાળા, સ્વાધીવધી ચડોતર સ્વાલ. ૨
 ગઢપત વશ ન થાય ગોવરધન, ફોજાં નહ ફેરે 'ફરમાળ;
 પુને જડ હાકમ પોકારત, ધર મચવે નત એ 'ધોફાળ. ૩
 સુવો કહે મહીડાને મનાવો, 'પવંગ કડાં સરપાવ કરો;
 મોટાં શેર મારશે મોટો, હુવો પ્રાક્રમી 'માળહરો. ૪

એમને ઘણા વખતથી ગાજણાનું ગામઠાણ નાતંદુરસ્ત લાગતું હતું તેથી તેમણે ગાદીએ બેઠા તેને બીજેજ મહીને એટલે સંવત ૧૮૨૭ ના માગશર મહિનાની સુદી ૧૦ ના શુભ મુહુર્તે ઊંચાણ જમીન ઉપર નવું ગામ વસાવ્યું. ને તેમાં જુના ગામમાંથી રૈયતને જેને આવવું હોય તેને, ને પોતાના ભાયાતોને લાવી વસાવ્યા. એમની રાજ્યકારકીદીમાં પેલા સરકારના સુબા દિવાનશ્રી રૂદ્રરાજ ગરમાણ પંડિત શેજ લેઇને સલામી ઉઘરાવતા ગઢગાજણે આવ્યા, તે વખતે પોતાના તાબાની જમીનની સલામી નહીં ભરી શક્યાના સખએ ઠાકોરના ભાયાતો માંહેના સબઝાજી ને જોરા માફ, ગાજણેથી નાશી છુટ્યા, તેથી સુબાએ તેમના હકની સઘળી જમીન જપ્ત કરી તે ઉપરની સલામી બદલના પૈસા લેઇ તે જમીન, સંવત ૧૮૩૭ ના કારતક સુદી ૧૧ ની મીતિનો મોહોર છાપવાળો કરાર કરી આપી ઠાકોર ગોવર્ધનજીના હવાલામાં સાંપી. પાછળથી નાઉલાં બંને જણાઓનાં કુટુંબો ફરીને આવી ગાજણામાં વસ્યાં. તેમાંના સખજાજીના વંશજોને ઠાકોરે મેહોરખાની કરીને તેવણની જવાબદારી જમીન દર વીધે અઠી રૂપીઆ સલામીના ભરવા ઠરાવીને પાછી સાંપી. ને જોરાભાઈના દીકરાએ જમાબંધીના રૂપીઆ પેટે સંવત ૧૮૩૮ ના મહા વદી ૨ ને શેજ ભાડાની જમીનનો વેચાણ દસ્તાવેજ શાહ જોગ લખી આપ્યો. તેથી ભાડામાંથી વીશ વીધાં જમીનને ઉપલાણની પાટમાંનાં બાવીસ વીધાં જમીન, દર વીધે સલામીના અઠી રૂપીઆ

૧. કલઓત=કલ્યાણસંગીતના દીકરા. ૨. કેકાળ=ધોડા. ૩. ફરમાણ=

હુકમ. ૪. ધોફાણ=ધિંગાણું. ૫. પવંગ=ધોડા. ૬. ભાણહરો=ભાણજી પાત્ર.

ભરે ત્યાં સુધી લોગવટો કરવા માટે સોંપી. આ પછી સંવત્ ૧૮૪૪ માં જમાખંધી ઉધરાવવા માટે સુખેદાર ભવાનીશંકરભાઈ ગઢગાજણે આવ્યા. તેઓ લશ્કરને સ્વછંદીપણે વર્તવા દેવામાં પોતાની મહત્તા સમજતા હતા. તેથી લશ્કરીઓ ઘણી હુંટફાટ કરતા, ને પ્રજામાં ત્રાસ ફેલાવતા હતા. સલામી ઉપરાંત તેમની જ્યાં બરાબર માવજત થતી નહીં, ત્યાં તેઓ કંઈકને કંઈક પણ તુકશાનીની છાપ માર્યા સિવાય તેઓ આગળ જતા નહીં. એમને શરણે જવામાં કે સામે થવામાં એકી રીતે સુખ ન હતું તેમ લશ્કરી જીલમ માટે રાજ્યમાં કોઈ જવાબદાર પણ હતું નહી, તેથી લોકો હિરાનવેરાન થઈ જતા ને લશ્કર ગયા પછી બચતા તે પોતાને નવું આયુધ્ય મળેલું સમજતા હતા. આ પ્રમાણેની નબોદશાસ્ત્રમાં કેળવાયલી ભવાનીશંકરભાઈની ફેજે પણ ગઢગાજણે આવતાની સાથેજ કેર વરતાવી, પોતાના રાક્ષસીપણાનો પરિચય કરાવવા માંડ્યો. તેથી ઠાકોર સહીત સર્વે પ્રજા ત્રાસી, નાશી નાશી જઈ કોતરોમાં ભરાઈ પેઠી. આથી ખાલી થયેલું શેહેર લશ્કરીઓએ હુંટી લીધું, ને મથાળાં તોડી તેવડે પાણી પિવાના કુવાઓને, પુરી નાંખ્યા. આ વખતનો પુરાયલો હનુમાનીઓ કુવો હજી પણ એ વખતના અકરાકેરની સાક્ષી આપી ઉભો છે. આવી ભવાનીશંકર સુખેદારના લશ્કરની ગેરવર્તણૂકથી દીલગીર થયેલા ન્હાપાડના કુમાવીશદાર બાલાજીપંડિત, પોતે સંવત્ ૧૮૪૫ માં ઉજ્જડ પડેલા ગઢગાજણામાં આવ્યા, ને તેમણે સમજૂતી કરી ઠાકોર ગોવર્ધનજીને હવે પછી કોઈ પણ પ્રકારનો હરકતહેલો નડે નહીં, એવું સરકારી મોહોર છાપ સાથેનું કરારનામું લખી આપી, ફરીને ગાજણામાં વસ્તી દઢાવવાને વિનંતી કરી, તેથી નાઠેલી રૈયત સહીત ઠાકોરે આવી પોતપોતિકી જગાઓ સંભાળી લીધી, ને વગર હરકતે ઠરાવ પ્રમાણેની જમાખંધી દરવરસે ભરવા લાગ્યા. એટલામાં પાછો સંવત્ ૧૮૪૭ માં મોટો દુષ્કાળ પડ્યો, તેથી કુવાવગરની જમીનો ખેતીને માટે ખીલકુલ નિરૂપયોગી થઈ પડી. તેમજ નાશલાગના અગાઉના મામલાઓથી કોઈની પાસે પુરાણું કંઈ સાંચું સંગ્રહું રહ્યું નહોતું, તેથી લોકોને પોતાનો જીવન નિર્વાહ ચલાવવો ભારે થઈ પડ્યો. ઘણાજણા તો મેહેનત મજૂરી

કરી પેટ ભરવા માટે માળવા તરફ ગયા. આ પ્રસંગમાં ઉમેટાના ઠાકોરશ્રી નહારસંગજી વજ્રેસંગજીએ પોતાની દીકરી નામે લાડીબાનું સગપણ કરવાનું ઠાકોર ગોવર્ધનજીને માગુ મોકલ્યું ને તે બદલ કેસરના રૂપીઆ પાંચ હજાર આપવાના કબુલ કર્યા. તેથી વખતનો વિચાર કરી ઠાકોરે ઉમેટાનું માગું સ્વિકારી લેત્ર કર્યું. ને તે પેટે કેસરના જે રૂપીઆ મળ્યા તે વડે તેમણે નિરાધાર રૈયતને બચાવવાની યોજનાઓ ઘડી કાઢી. પ્રથમ માળવે જનારાઓને રોક્યા, ને તેમને જોઈતી અનાજની મદદ આપવાનો બંદોબસ્ત કર્યો. કેટલાકોએ આવી રીતે મદદ લેવાની ના પાડી ત્યારે તેમાંનાઓને, ઠાકોરે ત્રીસ વિધાના મોટા ખેતરમાં એક મોટો કુવો ખોદાવવાનું કામ શરૂ કરી ત્યાં કામે લગાડ્યા. આ પ્રમાણે જેમતેમ વિકટ વખત વિતાડાવી રૈયતની આળાદની સાચવી રાખી. એમની કારકીદીમાં બીજાં એક બનાવ એ બન્યો કે દેહેવાણુના ઠાકોર ભગવાનસંગજીને વડેય ગામના પટેલો સાથે તકરાર ચાલતી હતી. તેમાં મદદ કરવા માટે દેહેવાણુના ઠાકોરે, ગાજીણે બળર કરાવી. તેથી પોતાના સ્વારે લેઈ ગોવર્ધનજી ઠાકોર, દેહેવાણુના ઠાકોરની મદદે ગયા. ને તેમણે જઈ વડેયના કોળીપાટીના પટેલને પકડી, ગામમાં છુંટ ચલાવી દેહેવાણુના ઠાકોરનું પુરેપુરું વેરવાળી તેઓ સીમાડે આવ્યા. આ પ્રમાણેની પોતાના પક્ષની જીત થવાથી તેની ખુશાલીમાં દેહેવાણુના ઠાકોરે ખુબ દારૂ પીઈ પોતાનું ભાન ગુમાવી નાખ્યું. આવી બેશુદ્ધિમાં તેમને ઘણી પાણીની તરસ લાગી, તેથી તેઓએ ઘોડી હાંકી રજપુતપાટીમાં આવી પીવાનું પાણી માગ્યું. તે રજપુત પાટિલને દીકરે ખુશીથી આપ્યું છતાં બેભાન ઠાકોરે તેને શાખાશી આપવાને બદલે ત્યાંજ પુરો કરી નાંખવાનો વિચાર કરી, તેના ઉપર તરવારનો ઘા કર્યો. આલાક રજપુતપાટિલના દીકરાએ એ આવતો ઠાકોરની તરવારનો ઘા ચુકાવી, તેમની ઉપર પોતાની તરવારનો ઘા એવી રીતે કર્યો કે જેથી ભગવાનસંગજીની એક સાથળ કપાઈ, તેઓ ઘોડી ઉપરથી નીચે ઢળી પડ્યા. ત્યાંથી ચમકેલી ઘોડી દોડતી વગર સ્વારે, ગોવર્ધનજી ઠાકોર સીમાડે થોભ્યા હતા ત્યાં આવી તેથી સર્વેને અકસ્માતની ક્ષણ પડી. સર્વે ત્યાંથી આ બનાવનો તપાસ કરવા માટે ગામમાં આ-

વતા હતા એવામાં વેડચના ચોરા આગળના ખુરજમાંથી કોઈકે એક બંધુકની ગોળી છોડી તે લાગલીજ આવીને ઠાકોર ગોવર્ધનજીને વાગી તેથી તેજ ઘડીએ તેઓ ઘોડી ઉપરથી નીચે પડી* દેવ થયા. સાથેના સ્વારો ઠાકોરના સખને ઉપાડી ભાગોળે લાવ્યા ને પછી ત્યાંથી એ લાસને એક ખાટલામાં ઘાલી તેને ઉપાડીને ગઢ ગાજણે આવતા રહ્યા. ફક્ત ઠાકોર ભગવાનસંગજીની લાસ વેડચમાં રહી તેથી તેને તે વખતના સરકારી મુજબ જંબુસરના હાકેમ પાસે મોકલાવવી પડી. ત્યાં જંબુસરના ભાટ લોકોએ હાકેમ પાસેથી સ્વાધિનમાં લેઈ તેના મોંભા પ્રમાણે તેને અવલમજલ પહોંચાડી. ઠાકોર ગોવર્ધનજીને પ્રતાપસંગજી, હિંમતસંગજીને ખાવાજી નામે ત્રણ કુંવરો હતા તેમાંના પાટવી કુંવર પ્રતાપસંગજી ગાદીએ બેઠા. ને બીજા બે ભાઈઓને શીરસ્તા મુજબની જીવાઈ મળી.

પ્રતાપસંગજી—તેઓ સ્વભાવે ઘણા તીખા અને બળવાન પુરૂષ હતા. તેમને પોતાના પિતાના ખુન માટે ઘણી લાગણી હતી, તેથી તેમણે ગાદીએ બેસીને તરતજ તે બદલનું વેર લેવા માટે પોતાની મદદમાં માણસો રાખી વેડચ નજીકમાં હેરા ફેરા મારવા માંડ્યા. જેથી વેડચના લોકોને ગામની ખેડાર નિકળવું ભારે થઈ પડ્યું. આથી કાયર થઈને ગામલોકોએ મળીને તે વખતના સરકારી સુખાને ગાજણા ઠાકોર સાથેનું વેર ચુકાવરાવવાની અરજ કરી. તે ઉપરથી સુખાએ આવી બંને પક્ષના માણસોને હિંગળાજ માતાની જગ્યામાં લેગા કર્યા. ને પછી ઠાકોર પ્રતાપસંગજીને, તેમના પિતાના વેર બદલ સંવત્ ૧૮૬૦ ના જેઠ શુદ્ધ ૧૩ ને રોજ એકસો પંચોતેર વિધાં જમીન, ને રૂપીઆ એક હજાર એકસો એકાવન દાંડ બદલના અપાવી, તેમને તે ખાખતનો વેડચવાળા પટેલો પાસેથી સરકારી રીવાજ પ્રમાણેનો દસ્તાવેજ કરાવી આપી તકદારની પતાવટ કરી આપી. આ મળેલી જમીનમાંથી ઠાકોર પ્રતાપસંગે પંચોતેર વિધાં જમીન ગોચરા માટે મુકી ને બાકીની જમીનને પોતાની જગીર સાથે જોડી દીધી. જે સો કુમાં જમીનની ઉપજ હજી સુધી ગાજણાની ગાદીના વારસદારોને મળ્યે જાય છે.

* તેમનો પાળીયો હજી વેડચ ગામમાં છે ને લોકો તેમને માનતા ચઢાવે છે.

સંવત્ ૧૮૬૧ માં ખંભાતના નવાબ સરકારની ફોજ લેઇને સીધી ઉશમાન તથા લાલાઓલાનાથ જમાખંધી ઉધરાવવા માટે ગઢ ગાજણે આવ્યા. તેમણે સંવત્ ૧૮૪૫ ના સરકારી ઠરાવ મુજબની શાંતિ પૂર્વકની ખંડણી વસુલ કરી ચાલતી પકડી. પછી સંવત્ ૧૮૭૪ માં ઇંગ્રેજ અમલ શરૂ થવાથી વસુલાત ખાતાના ઉપરી તરીકે મેહેરખાન કમાન એક્સપ્રેટ રોબર્ટસન સાહેબ નિમાયા, તેમણે જુની પદ્ધતિની કડાકુટ ભરેલી જમાખંધીની રીત નાબુદ કરી તે બદલે ફરેક ઠકરાતમાંથી ઉદ્ધડ આંકડે રકમ લેવી ઠરાવી. એ પદ્ધતિની રૂએ ગાજણાની ઠકરાત બદલના રૂપીઆ છસો ને છાસેટ ઠાકોર પ્રતાપસંગજીને ભરવાના ઠર્યાં. આ પછી જુલમી પિડયાનો અંત આવી નવી હિંદગીની શરૂઆત થઇ. લોકોમાંથી લશ્કરી તોફાનની ખીક મટી ગઈ તેથી તેઓ સ્થાયી મકાનો ખાંધી જાહેજલાલીને લગતી વસ્તુઓનો સંગ્રહ કરવા લાગ્યા. રાજા પ્રજામાં એખલાસ વધવા માંડી, ને તેઓ એકબીજામાં કુટુંબી માણસો તરીકે લેગાવા લાગ્યા. આ પછી ઇ. સ. ૧૮૨૭ ના એકટ પ્રમાણે તા. ૨૧ નવેમ્બર ઇ. સ. ૧૮૨૭ ને રોજ એટલે સંવત્ ૧૮૮૩ માં નામદાર કંપની સરકાર તરફથી ઠાકોર પ્રતાપસંગજીને પોલીસ જમીદારના અગ્નિચારની સનંદ અર્પણ કરવામાં આવી. આ વર્ષે ગાજણાને લગતા મહિ નદીના બંહેણમાં એક ભાડું નિકળ્યું. આ વખતે વાલુવડગામ ગાયકવાડ સરકારના આપાજીરાવ મોટાના ભાઈ બળવંતરાવ ગાયકવાડને આયદામાં મળેલું હતું, તેથી તેમણે તે ગામ ઉમેટાના ખારૈયા ઠાકોર મારફતે વાલુવડના પટેલોને નરવા ઠરાવીને આપ્યું હતું. તે પટેલોએ તથા તાપીદાસ વગેરે એ મળીને ઉપરના નિકળેલા ભાડા ઉપર પોતાની હદ માલીકી દાખલ કરવાની ખાજીઓ રચવા માંડી. તેથી ગાજણા દરબારને તેઓ સાથે લડાઈ થઈ ને તેમાં બંને પક્ષનાં કેટલાંક માણસો માર્યા ગયાં. આથી કંપનીસરકાર બંનેની વચમાં પડી અને તેમને કોર્ટદ્વારા ન્યાય લેવાની ફરજ પાડી. તે ઉપરથી સંવત્ ૧૮૮૨ માં ભાડાની જરીફ કરી માપણી થઈ. આ વખતે રેવન્યુ અધિકાર ઉપરાંત દીવાની અગ્નિચાર પણ ખેડા જીલ્લાના મે. કલેક્ટર સાહેબના હાથમાં હતો, તેથી તેમણે રેવન્યુ ખાતાની રૂએ આ

લાઠા સંબંધી બંને પક્ષની તકરાર સાંભળી તેની માલીકી ગાજણા દરબારની ઠરાવી. પરંતુ નારાજ થઈ સામા પક્ષનાઓએ ફરીથી દીવાની અધિયારની રૂએ આ કેસને તપાસવાની મે. કલેક્ટર સાહેબને અરજ કરી, તેમાં તેમણે સામાપક્ષની માલીકીનો નિર્ણય આપ્યો. આથી અસંતુષ્ટ બની ગાજણા દરબારે સદરહુ કેસની, મુંબાઈ હાઈકોર્ટમાં અપીલ નોંધાવી. પણ સામા પક્ષવાળાને ગાયકવાડ સરકારની મદદ અને લલામણ હોવાથી નામદાર જજસાહેબે સામાપક્ષના લાલમાં હુકમનામું કરી આપી, તે ઉપરાંત ખર્ચ બદલના રૂપીઆ ત્રણ હજાર પણ ગાજણા દરબાર પાસેથી અપાવ્યા. આ પ્રમાણે પોતાના પ્રિયલક્ષ્મ ઉપર ગુજરેલો અન્યાય જોઈ જગદ્ગજનનિ દેવિ મહિમાતા કોપાયમાન થયાં તેથી તેમણે પાણીની પ્રચ્ચંડ છાંયોરૂપ પોતાના બગીચા બાહુઓવડે સંવત ૧૮૮૪ માં આ તકરારી શીયાળવા નામના લાઠાની જમીનને સમુગળી બોળી દેઈ, પોતાના પેટમાં સમાવી દીધી. તેમજ દક્ષણાતી બાજુએ લાકું હતું તેમાંથી પણ ચારસેં પચાસ વિદ્યાં જમીન રાખી; બાકીની અડધ ઉપરની જમીન સાફ કરી નાંખી. આ પ્રસંગ પછી ઠાકોર પ્રતાપસંગજીનું શરીર તાવથી શીકડાઈ ગયું તેથી તેઓ એજ માંદગીના ભોગ થઈ સંવત ૧૮૮૬ ના વૈશાખ વદી પ ને ગુરુવારે દેવ થયા. એમના આ દુખદ અવસાન માટે ઘણા ભાટચારણ કવિઓએ પોતાની કવિતાદ્વારા દીક્કગીરી પ્રગટ કરી હતી. તેમાં વાલુવડના સુપ્રસિદ્ધ *કવિ ઉમેદ દેધાના બારમાસા, તે વખતમાં લોકોએ પ્રશંસાપાત્ર લેખ્યા હતા.—જેમાંથી માત્ર આસાડ માસનું વર્ણન નિચે વાનગીરૂપે પ્રગટ કરીએ છીએ:—

(દુહો.)

“ સંવત અરાડ નેવાસીઈ, વઢ વૈશાખ માસ;
ગુરુવાર વદ પંચમી, વૈકુંઠ કરીયો વાસ. ”

(છંપો.)

“ આઢંવર અસાડ, વહે દલ્લવદલ વેગે,
ગાજે ગંણ અગાજ, વીજ ચમંકે અતવેગે;

મેહ ફડ મચે, દદર સર નેક ઢહકે,
મોરાં શોર મચાય, ગાય મલાર ગહકે;
વસુધા નીલ પહેરે અંબર, નવચંડ તૃણ નિલંબરે,
તળ રત રાણા પાતલ તુહી, સપાતરાં ઝર સાંભરે.”

ઠાકોર પ્રતાપસંગજીને નહારસિંહજી, કેસરીસંગજી ને જોબાવા નામે ત્રણ કુંવરો હતા. તેમાંના પાટવી કુંવર નહારસિંહજી ગાદીએ બેઠા, ને બાકીના બે ભાઈઓને રીવાજ મુજબની જીવાઈ મળી; જેમાંથી કેસરીસંગજી પાછળથી અપુત્ર ગુજર્યા એટલે તેમને આપેલી જીવાઈની જમીન ગાદીની સત્તામાં પાછી ફરી.

નહારસિંહજી-સંવત્ ૧૮૮૬ માં ગાદીએ બેઠા. તેઓ થોડાબોલા, વિવેકીને વિશ્વાસુ સ્વભાવના હતા. તેમને સરકાર તરફથી નં. ૫૭૮ ની તા. ૨૮-૭-૧૮૪૬ માં એટલે સંવત્ ૧૯૦૫ માં પોલીસ જમીનદારની સનંદ આપી હતી. આપણે અગાઉ વર્ણવી ગયા તેમ મહુમ ઠાકોરે ભાઈની તકરારમાં જે મોટું કરજ માથે ઉઠાવ્યું હતું તેમાંથી મુક્ત થવા ખાતર ઠાકોર નહારસિંહજીએ પોતાની જમીનમાંથી થોડો ભાગ ગીરવી મુકી દીધો કે જેથી તેમાં બ્યાજનો વધારો થાય નહીં. એ વખતમાં વસ્તીના વહેપારીઓ ઠાકોરને ઘર વેરો ભરતા હતા તે રીવાજ બંધ કરાવી સરકારે તે બદલ ઠાકોરને ઉંદ્રડ રકમ આપવાનો નિર્ણય કરવા માટે ખેડે હાજર થવાનો હુકમ ફરમાવ્યો હતો, પણ બુના ખામીભર્યા શિક્ષણને યોગે ઠાકોર આ તકનો મુદતસર લાભ લેઈ શક્યા નહીં, તેથી સરકારે તે કેસ માંડી વાળ્યો; જેથી તે ખાતાની આવતી રકમ તે દીવસથી બંધ પડી. આ ઠાકોરનાં લગ્ન, જંબુસર તાળામાં આવેલા શ્રી ગામના ઠાકોર પ્રતાપસંગજી અમરસંગજીનાં ખેન મહાકુંવરબા સાથે થયાં હતાં, તેમને રૂપાળાવા નામે એક કુંવરી હતાં. તેઓ જન્મથીજ સાક્ષાત મીરાંબાઈ સરખાં પ્રભુ ભક્ત, શ્રદ્ધાળુને સહનશીલ યોગબ્રહ્મ જીવ હતાં. તેમનું સૌંદર્ય, ઔદાર્યતા ને દિવ્ય ભાવનાના વર્ણન સંબંધે, ચારણીભાષાની પ્રાચિન સાહિત્યમાળામાં ઘણીએક કવિતાઓ સંગ્રહાયલી છે. તેમાંથી કવિ રતનભાઈ ખાંણીદાસ મયાની રચેલી એક મનોરંજક કવિતા નીચે આપીએ છીએ-

(જાંગડુ.)

શરમ અંગ સહેઆં ધરમરૂપ ^૧દાજીસધુ, માનઘર વધુ સનમાન ^૨મહીડી;
 રૂપઘા માપ અનમાન મેરુ વધે, વજન દોયજા શકે ન ^૩વરડી.
 એવડો વધે અતમાન થારો ^૪અઢા, ચાવ ^૫મછરીક કલ સાવ ચાહી;
 સુપિતા પલ્લો ^૬સધરાઓ લગ સોહવે, જનેતા પલ્લો ^૭ગરનાર જેહી.
 વદાં મલ્લ લાજ મરજાદ અંગ શીઠવત, સુકત ક્રમ સવુદ્ધિ સધ્રમસે તે,
 સાચ દાસી અલ્લે વાચમલ્લ ^૮સપાત્રાં તારાયા વેહુ પલ્લ બાઈ તે તે.

તેમને માટે લોકોમાં જોલાય છે કે તેમને ઘણી વખત દેવદે-
 વીનાં સાક્ષાત્ દર્શન પણ થયાં હતાં. તેમનામાં કુદરતી કાવ્યશક્તિ
 હતી, જે વડે તેમણે પ્રભુ ભજન સંબંધી ગીરધારીના મહીના, પ્રભુ
 લીલાની ગરબીઓ ને જીવને ઉપદેશ આપનારાં ઘણા ઘણાં પદો ગુજ-
 રાતી ભાષામાં જોડેલાં છે. આ પ્રમાણેની તેમની પ્રખ્યાતિ સાંભળી
 સામરખાના પ્રખ્યાત ચારણ કવિ કહાનદાસ મેહેડુ, પોતે ગાજણે આવ્યા
 ને તેમણે કુંવરીજીનું કાવ્ય વાંચીને પ્રમાણ કર્યું. પછી તેમાંથી થોડાં
 નમુનાનાં પદો લેઈ તેઓ ઉદેપૂર થઈ દેવગઢખારીઆ ગયા. તે વખતે
 ત્યાંની ગાદીએ સહારાજ પ્રથિરાજજી ગંગાદાસજી હતા. તેમની હજી-
 રમાં જઈ કવિરાજે પોતાની કવિતા સાથે રૂપાળીખાનાં પદો પણ
 ગાઈ જતાવ્યાં. તે સાંભળી પ્રથિરાજજી ઘણા પ્રસન્ન થયા. ને તે ગર-

૧ દાકેર નહારસિંહજીનું ખીજુ નામ દાજી સાહેબ હતું તેથી આ
 જગ્યાએ દાજીસધુ એટલે દાજીયાવાની દીકરી કવિએ લખ્યાં છે. ૨ મહિસા-
 કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલાં. ૩ વરડી અથવા વરવડી જુનાગઢના પ્રાંતમાં દેવી
 થયેલાં છે. તે મુજે ચારણકન્યા હતાં તે એક વખત નવ વરસની ઉમરે એક
 કુત્રડી લેઈ તેમાં ખાવાનું કરવાની રમત રમતાં હતાં, ત્યાં આગળ થઈને પોતાના
 નવલાખ સ્વાર સહીત નવઘણજી નિકળ્યા. તેમણે આ દેવી ગણુતાં કન્યા
 પાસે ભોજન માગ્યું, તે તેમણે આ કુત્રડીમાંથીજ પુર કર્યું હતું. તેઓ અગીઆર
 વર્ષની ઉમરે દિમાળો ગગવા ગયાં. તેમની કાઠીઆવાડમાં જ્યાં જ્યાં એહાં ઉઠ્યાં
 હશે તે સ્થળે મોટી માનતાઓ ચાલે છે. ૪ પૃથ્વી. ૫ ચૌહાણ. ૬ સીદ્ધરા.
 જ જયસીંહ, ૭ જલદવકુળ ગીરનારી આદિશાહ કહેવાય છે. ૮. કવિ. ૯. ત્રણેય
 વખતે તાર્યા છે.

ખીઓમાં છેલ્લુ નામાચરણ વળે છે તે બાઈ ક્યાંનાં છે; એ સંબંધી ખુલાસો માગ્યો. તે વખતે કવિએ રૂપાળીબાના ગુણ વર્ણનનું નિચે પ્રમાણેનું પોતે એક ગીત રચીને ગાઈ બતાવ્યું—

(ગીત.)

માહા જાણ પરવેળ કરભાણ વજમાતરી પાળ પરમાળ વાઘાંણ પચતા;
મા મેહરાળ હિંદુવાળ ભાણે મણે નવેશ્વંડ સજરા કીયા નચતા. ૧
પ્રગટ લેહલૂર લજ શીલ ધ્રમ પારણી ભવાની સારણી શતરૂ ભાણે;
આપથી પીરસધરાવ રાણે અંજસ મલપરા આપ સંસાર ભાણે. ૨
મુંછ હથ નાણે જદુરાળ મુંશાઝમાં રાવ ચહુઆળ અહંકાર રાણે;
ઉમા અવતાર રૂપકુંવરી તપ તેજ અત દોયજા સમોવડ કસો દાવો;
અટલ અજવાઝ વ્રહુવાં પચ ઉકસે પોરસે ટુક ગરનાર પાવો. ૩

આ પ્રમાણેનાં ઉમા અવતાર રૂપકુંવરીનાં વખાણ સાંભળી તેમજ તે ગાજણના નાહારસિંહજી ઠાકોરનાં કુંવરી છે એમ જાણી તેમની સાથે લગ્ન કરવાની રાજજી એ કવિરાજને પોતાની ઇચ્છા જણાવી, જેમના જવાબમાં કવિરાજે કહ્યું કે મહારાજ એ વાત બનવી ઘણીજ અશક્ય છે કારણ કે ગાજણવાળાઓ કચ્છદેશમાં જદવકુળ સિવાય બીજી શાખામાં પોતાની કુંવરીઓને પરણાવતા નથી. તેમજ તેમનો ભાયાતવર્ગ પણ જડેજાઓમાંજ પોતાની દીકરીઓ વસાવે છે કે જે કુળમાં આપ સરકારના વડીલો દીકરી આપતા હતા. આ સાંભળી રાજજીએ કહ્યું કે આપણા રણવાસમાં મોગરના ઠાકોરનાં કુંવરી છે તેમજ બાપુજી વાઘેલાની બહેન પણ છે કે જેઓ ગાજણવાળાના સગોત્રી થાય છે. એટલે તેમને તમે અહીંથી તહીં જઈને આ વાત સમજાવી જે તે પ્રકારે મારી ઇચ્છા પૂર્ણ થાય એવી ગોઠવણ કરે હું તમને તેના બદલામાં મોટે *હોદ્દે રાખીશ, ને હું થોડે ખર્ચે લગ્ન કરી ગાજણ પક્ષને પણ રાજ કરીશ. આ પ્રમાણેની બેવડી લાલચથી તેમજ ઉત્તમ સ્થાનનો લાભ જોઈ કવિરાજે આ કામ કરવાની હીંમત ભીંડી. ને આશા આપી તેમની પાસેથી આ સંબંધીનો કોલકશર એક કાગળ ઉપર લખાવી તેના ઉપર

મોહાર શીકડો કરાવી લીધો. ને તે સાથે રાજાજીના હાથની હિરાની વિંટી નિશાની તરીકે માગી લેઈ કવિરાજ ગાજીએ આપ્યાં. ને પછી તેમણે યુક્તિપુરઃસરં આ સધળી વાતથી ઠાકોર નાહારસીંહજીને જાણીતા કીધા. પણ પ્રથમ તો તેમણે આ વાતમાં હા લેણી નહીં, પણ બ્યારે કવિએ તેમને પ્રથિરાજજીના ગુણવર્ણન વિષેની પ્રખ્યાત ગઢવિ કવિ માવલજી ગગાભાઈ દેથાની રચેલી નિચેની મિષ્ટ કવિતા ગાઈ ખતાવી ત્યારે તેમણે આ કાર્યમાં પોતાની સંમતિ પ્રગટ કરી.—

(સપાહરુ ગીત.)

પંગીક્રતા ધરાસરે અનવેગ સંગે જંગે પળાં
કરે ગળાં ઢાળ બંકા કરેહી સકાજ;
વઢાહી આખરાં જાણ ખાખરાં ધકાવે વીરા
પાત્રાંહી પવંગાં મઢાં પાલે પ્રથિરાજ. ૧
કરેં ગ્રંથાં તળા અર્થા પાળી પંથાકો ધરાજી
મતિ જ્ઞાત્રી મંડે બાજી આજીમે અમંગ;
સમજે મેદરા ખારી વેગરા અતીશે શૂરા
ગળાં પુરાતરી મઢાં ઇસ્વે તળો ગંગ. ૨
પ્રગના ગંખીર ધીર હનુવીર વલે પાથ
ધીરખળાં સધીર રેળ આતુરી જોધાળ;
આસરી જેહાજ ખારી વેગકારી મીમઆસ
આતુરી સાકરાં સુરાં રાવે હી ચુવાળ. ૩
કીરતીકા વંચે જેમ રંખા ન ચે સંચેક્રીત
જંપે ગીત ગજાં ધડે જાજકા જહાજ;
દેવ અંજી જસીક પિઢાળ તસી જુધ દાસ્વે
રાસ્વે ઇવા શુર સાસ્વે રાજાહીધિરાજ. ૪

આ પ્રમાણેના સગુણશાળી જમાત્ર મળવાના યોગથી ઠાકોરે પાછા-
જી પોતાની પ્રસન્નતા પ્રગટ કરી સંવત ૧૯૦૧ માં લગ્ન કરવાનું
કરાવ્યું, ને તે સંબંધી કુંકુમ પત્રિકાથી દેવગઢખારીએ જણાવ્યું. એ

ઉપરથી તેઓએ મહુર્ત ઉપર ડંકા નિશાન સ્વારી સાથે મેનો લેઈ પોતાના ભાઈ મોટાજીને, જગેશ્વર ગોરને ને અમરતલાલ કારકુનને ગાજણે સમર લેવા માટે મોકલ્યા. તેમની સાથે ગાજણેથી ઠાકોર નાહારસીંહજી, પોતે પોતાના રામસીંહજી, ઈશ્વરસીંહજી, હરીસંગજી, ભગવાનસંગજી, ને તખતસંગજી એ પાંચે કુંવરો સાથે દેવગઢખારીએ ગયા ને ત્યાં જઈ રાજાજીને યથાવિધી કન્યાદાન આપ્યું. ને પહેરામણી પેટે બે હજાર એક રૂપીયા રોકડા; સોનેરિ સાજ સાથે ઘોડો, એક ઉંટ, બે દાસ, બે દાસીઓ, પચીસ સોના મોહોર, મંડીલ, સેલું, શીરપેચ, દુગ્ધ દુગ્ધી, અને એક ભારે મોતીનો તોરણ એટલું રાજાજીને અર્પણ કર્યું, ને તેમના શીરખંદીઓને ખસેં પાઘડી સીરપાવની તેમજ હજુરીઆઓને અને બ્રાહ્મણોને દક્ષણાના મળી બીજા ખસે. રૂપીઆ મોજ આપી, કમુંઓ કરી પચાસમણ સાકર વહેંચી. તેથી રાજાજીપોતે અને મેહેમાન આવેલા બીજા સરદારો વગેરે, સર્વે ખુશી થયા. પછી ઠાકોર નાહારસીંહજીએ ગાજણે આવવાની રાજાજી પાસે રજા માગી તે તેમણે નહીં આપતાં એક મહિનો વધુ રહેવાનો અત્યાગ્રહ કર્યો તેથી તેઓના હુકમ પ્રમાણેની મુદત સુધી ત્યાં રોકાવું પડ્યું. પછી મુદત પુરી થયે નાહારસીંહજીને રાજાજીએ વિદાયગીરીમાં સારો સીરપાવ આપવા માંડયો, તે નાહારસીંહજીએ નહીં લેતાં કહ્યું કે હિંદુ ધર્મ શાસ્ત્રમાં દીકરીના ધરનું અનાજ સુદ્ધાં ખાવાનું પણ ના પાડ્યું છે તો હું આપના તરફથી સીરપાવ કેવી રીતે લેઈ શકું તેનો આપ વિચાર કરી જુઓ. રાજાજી પોતે આ પ્રમાણેના નાહારસીંહજીના જવાબથી અવાચ્ય બની ગયા, તેથી તેમણે ઠાકોર નાહારસીંહજીને પોતાનું વચન આ રીતે નહીં તો બીજી રીતે કબુલ રાખવાની ફરજ પાડી, ને તે પેટે તેમના પાટવી કુંવર રાયસિંહજી પાસે, પોતાના ખર્ચે ભવાનજી ચોપદારને છડી સાથે રાખવાને સાંખ્યા. તેમજ ગાજણેથી આવેલા હજુરી નોકરોને પણ ઘટીત પોશાક આપ્યા. તે પછી ઠાકોર નાહારસીંહજી પોતાનાં માણસો સાથે ગઢગાજણે આવવા નીકળ્યા, તેમને રાજાજી, દેવગઢખારીઆને બીને દરવાજે વાવ છે ત્યાં સુધી વળાવવા માટે આવ્યા, પછી છુટા પડતી વખતે ફરીને રાજાજીએ, ઠાકોર નાહારસીંહજીને કહ્યું કે હવે આપ

અહીંથી વિદાય થાઓ છો માટે તે પ્રસંગે આપે અમને કંઈક વિદાય-
ગીરીમાં આપવું જોઈએ, એ સાંભળી નાહારસિંહજી ઠાકોરે જવાબ
આપ્યો કે મહારાજ હવે અમે આપને કન્યાદાન આપ્યું એટલે આપ
અમારા માથાના મુરખી બન્યા છો, ને હું તથા મારા આ સર્વ
કુંવરો આપના તાબેદાર છઈએ; એટલે હવે આપને અમારી પાસે
માગવાનું રહેતું નથી પણ માત્ર હુકમ કરવાનુંજ રહે છે. માટે આપ
સુખેથી હુકમ ફરમાવો તે ઉઠાવવાને હમો તૈયાર છઈએ. રાજાજીએ
કહ્યું કે જો આ આપનાં વચનો સાચાં હોય તો તમારા આ કુંવર
લગવાનસીંહજીને મારી પાસે રહેવા દેવાનું વચન આપો. કારણ કે
મને તેમની ઉપર બહુ પ્રેમ આવે છે તેથી તેમને હું અહીં રાખી
તેમની આજીવિકાનો ખંદોળસ્ત કરીશ, તેમજ તેમને માટે હવેલી,
નોકર, ચાકર વગેરે આપી મારા કંઠના હાર પ્રમાણે રાખીશ. ઠાકોર
નાહારસીંહજીએ, રાજાજીનું આ વચન ઘણી ખુશીથી કબુલ રાખ્યું ને
લગવાનનસીંહજીને તેમને સ્વાધિન સાંખ્યા. તેમને રાજાજીએ સારીયા
ગામ પરંપરાની જીવિકા માટે આપ્યું, ને વાવડી પાસે તેમને રહેવા
માટે એક સુંદર નવી હવેલી ખંધાવી આપી ત્યાં રાખ્યા, ત્યારથી તેમનું
કુટુંબ ત્યાં વિસ્તર્યું. આ પ્રમાણે રૂપાળીબાનાં લગ્ન કરી ઠાકોર નાહા-
રસીંહજી ગઢગાજણે આવ્યા તે વખતે આ રાજ્યની સરહદમાંથી ખુશકી
માર્ગે જનારા માલનું દાણ લેવાનું હતું તે રીવાજ ખંધ કરાવી તે બદલ
સરકારે ગાજણા દરબારને અમુક ઉદ્વડ રકમ ઠરાવી આપી જે રકમ
અદ્યાપી પર્યંત બોરસદ કોરટમાંથી તેમને મળ્યે જાય છે. આ પ્રમાણે
સત્યાઈ અને શાણપણથી રાજ્યની આબાદાનીમાં તથા જનપ્રતિષ્ઠામાં
વધારો કરી સંવત્ ૧૯૦૮ ના આસાડ શુદ્ધ ૧૫ ને રોજ ચઢતે પહોરે
ઠાકોર નાહારસિંહજી કૈલાસવાશી થયા.

રાયસિંહજી—સંવત્ ૧૯૦૮ માં તેઓ પિતાજીના દેહોત્સવ પછી
ગાદીએ બેઠા. તેમને ખ્રીટીશ શેનશાહતના ગૌરવ માટે બહુ સાડું અભિ-
માન હતું. તેઓ જ્યારે પ્રાચિન ઇતિહાસમાં વર્ણવાયલા જુલમોને
યાદ કરતા હતા ત્યારે પોતાને ઇંગ્રેજ રાજ્યની છાયા નિચે મુકાયલા
જોઈ પોતાનું અહોભાગ્ય સમજતા, તેમજ એવા સુખશાંતિ ભર્યા ઇશ્વરી

રાજ્યનો અમલ આ દેશમાં મોકલ્યા બદલ તેઓ પરમેશ્વરનો અનંત ઉપકાર માનતા હતા. તેમને સરકારે નં પરટ તા. ૧૬-૩-૧૮૫૩ માં એટલે સંવત્ ૧૯૦૬ માં કુટુંબમાં અગાઉથી અપાતી આવતી પોલીસ જમીનદારાની સનંદ આપી હતી. સંવત્ ૧૯૧૪ માં જ્યારે આખું હિંદુસ્તાન નાના સાહેબ તથા તાતિયા ટોપીના બુલમી બળવાથી અશાંત બની ગયું હતું, અને ઠેરઠેર ત્રાસ ફેલાવી બળવાખોરો તરફથી ન્યાયિ પ્રીટન સરકારની સત્તાને જડ મુળમાંથી ઉખેડી નાંખવાની હીલચાલો વિદ્યુત વેગે અમલમાં મુકાઈ ચુકી હતી, તે વખતે આપણા ધૈર્યપૂર્ણ કંપની સરકાર બહાદુરે પોતાના સ્વર્ગિય તેજના અલૌકિક પ્રભાવથી, દેવો જેમ રાક્ષસોનો એક ક્ષણમાં પરાજય કરી નાંખે છે, તેમ આ દેશનું રૂઢિચુસ્તનારી એ પીશાચી ટોળીઓનો સ્વરૂપ બારમાં નાશ કરી નાંખી, દુષ્ટોનાં કાવતરાંથી ધગધગી ઉઠેલી ધરતી ઉપર ફરીને પોતાના અમલની અમૃતજળ વૃષ્ટિ કરીને દુનિયાને પોતાના ન્યાયિ બળનો ને ઈશ્વરી મેહોરબાનીનો અનુપમ મહિમા પ્રત્યક્ષ બતાવી આપ્યો હતો. તે વખતે નામદાર સરકારના જાણવામાં એમ આવ્યું હતું કે આ ગુજરાતના અમાનુષિક કૃત્યમાં મહીકાંઠા ઉપરના કેટલાક કોળી ઠાકોરોએ પણ

હતો. એ ઉપરથી તેઓ નામદારના નિમેલા એક પ્રતિનિધિએ વેરાવાસદના મુકામે એ સંબંધી કામકાજની તપાસ ચલાવી, અણુધરના પગી કુંવરસંગજીને તોપે બાંધી ઉરાડવાનો, તથા કોટવાળ રઘનાથને તેમજ ખેરડાના ઠાકોર જેસંગબાવાને અને ખોરવાડના ઠાકોર પથીલાઈને દેશનિકાલની સજા કરવાનો હુકમ ફરમાવ્યો હતો. અને તે પછી થોડા વખત બાદ મહીકાંઠા પરની સઘળી ઠકરાતોનાં હથીઆરો લેઈ લેવાનો પણ હુકમ કર્યો હતો. આ ઠરાવની રૂએ બીજી ઠકરાતોની સાથે ગઢગાજણા સ્વસ્થાનનાં હથીઆરો પણ તુરતમાં લેવાયાં હતાં, પણ પાછળથી જ્યારે નામદાર સરકારની ગાજણા ઠાકોરની રાજ્ય-વફાદારી વિષેની ખાતરી થઈ ત્યારે તેમણે મેહોરબાન ખેડાજીજીના કલેક્ટર સાહેબની મારફતે, ઠાકોર રાયસિંહજીને એક બેનાળી બંદુક, બે ટોટાદાર બંદુકો, દશ તરવારો અને જમૈયા કટાર પિસ્તોલ વગેરે હથીઆરો પાછાં આપી તે વાપરવાની છુટ સંબંધીનો સરકાર લેખીત

પરવાનો કરી આપ્યો હતો. આ પ્રમાણે ઉપરી રાજ્યના અંતરમાં અને પોતાના રક્ષણ નિયેની પ્રજાના અંતરમાં ઠાકોરે પરમ હિતચિંતકપણાનું ને હિતસ્વીયણાનું ચિરસ્થાઈ સ્થાન મેળવ્યું હતું. જે બદલ ધણાક કવિઓએ તેમના ગુણાનુવાદ ગાયેલા છે જેમાંથી ગઢવી રતનભાઈ બાણીદાસ મયા નામના એક ચારણ કવિની સુરસ કવિતાનો નમુનો નિચે આપીએ છીએ—

(ગીત.)

દલાં ઢોહિયા મેંગલાં મારે દ્વપટન દાલે દુજા, દોધારો હમેલે
 અરાં સાલે જમદુત;
 ચોડે ભીમ ગદા મારે પ્રમરો સુદ્ર સંચાલે, કોદીઓ ધકાલે
 રાયાસંગ વાલોકુંત. ૧
 હુંથાં જુથ વુથાં સુંતે યોદરો બેરુ થલોધાં સ્વડસ્વાટ માતો જોધો
 દુથાં સરે સેલ;
 રોસેલરા પકી વાથાં પાથાં રોકે મંડરાજે સમરા બ્રાજે રાણા
 હાથે આસોસેલ. ૨
 ધિંગાળાં મચાવે ધરા અરાંપરાં માચે ધ્રીંહ બચુટો સાંકલાં શીરધી
 હમે બંબાલ;
 બલ્લરંદે યંતો ભીહ રામજીહ હુટોબાળ છાકીણલ આમાં રાળ
 ઇરહો છડાલ. ૩
 સીમાડીયાં પાડે ત્રાસ ઓદરાં નમાવે સાસ, ઓસાંકે આ
 આસપાશ ઉબંધાં ઉચંડ;
 બાહુ બથાં બકોદરં અંદરં સમ્રથં બજ્ર ભરથાં નાહરાસતંજી
 પળો મુડંડ. ૪

એઓએ પોતે ત્રણ વખત લગ્ન કર્યાં હતાં. તેમાં પ્રથમ માતરના ઠાકોર પ્રથ્વીસિંહજીનાં કુંવરી રામબા, બીજાં ઠકરાણી સ્વસ્થાન ઘોડાસરના ઠાકોર અજ્ઞસંગજીનાં કુંવરી બાઈજીબા, ને ત્રીજાં ખેરડાના પરમાર ઠાકોર રાધરસંગજીનાં કુંવરી પ્રતાપબા હતાં. પણ તેમાંથી કોઈને

કુંવર કે કુંવરીની સંતતિ નહોતી. તેમજ તેમનું પોતાનું શરીર દીવસે દીવસ ક્ષય રોગથી લેવાતું જતું હતું. જેથી તેમણે ભવિષ્યમાં પણ પ્રભુ થવાની આશા છોડી દેઈ પોતાના કુટુંબમાંના એક કુંવરને દત્ત પુત્ર લેઈ ગાદીએ બેસાડવાનો વિચાર કર્યો. પણ કારભારીઓએ તેમને એવી રીતે બીજાને હાથ ગાદી નહીં સાંપવાની સમજીત કરી, ને તે બદલ રજવાડી ખટપટો પ્રમાણે પુત્ર પેદા કરી લેવાની ગુપ્ત સલાહ આપી. આ સલાહ ઠાકોરને બીલકુલ રૂચી નહીં કારણ કે તેઓ સમજતા હતા કે એવી વર્ણસંકર પ્રજાની ઉત્પત્તિથી આખા કુળનું ઉચ્છેદન થઈ જાય છે, તેથી તેમણે એવી સલાહ આપનારાઓને શ્રીમદ્ ભગવદ્ગિતાના પહેલા અધ્યાયના આઠીસમા શ્લોકથી ચુંવાળીસમા સુધીના શ્લોકો અર્થ સહીત સમજાવ્યા કે—

કુલક્ષયે પ્રણશ્યંતિ કુલધર્માઃ સનાતનાઃ ।

ધર્મે નષ્ટેકુલં કૃત્સ્નમધર્મેભિભવત્યુત ॥
(દાહરે.)

લય પામે કુળ નાશથી, પુરાણ જે કુળધર્મ;
ધર્મ નાશથી કુળ બધે, વ્યાપી જાય અધર્મ.

અધર્માભિભવાત્કૃત્સ્ન પ્રદુષ્યંતિ કુલસ્ત્રિયઃ ।

સ્ત્રીષુ દુષ્ટાસુ વાર્ણેય જાયતે વર્ણસંકરઃ ॥

(દાહરે.)

અધર્મના જોરે કરી, કુળ સ્ત્રીઓ દોષાય;
કૃષ્ણ દુષ્ટ સ્ત્રીઓ વિષે; સંકર વર્ણજ થાય.

સંકરો નરકાયૈવ કુલન્ધાનાં કુલસ્ય ચ ।

પંતતિ પિતરો હૈષાં લુપ્તપિંડોદકક્રિયાઃ ॥

(દાહરે.)

કુલધાતિના વંશને, સંકર નરકથેજ;
ક્રિયા ત એના પડે, પિતરો પણ નરકેજ.

દોષૈરેતૈઃ કુલઘ્નાનાં વર્ણસંકરકારકૈઃ ।

ઉત્સાદ્યંતેજાતિધર્માઃ કુલધર્માશ્વશાશ્વતાઃ ॥

(ઢાહરો)

સંકર કારક દોષ જે, કુળધાતીના એહ;
કુબેજ તેથી જાતિકુળ, ધર્મો શાશ્વત જેહ.

હત્સન્ન કુલ ધર્માણાં મનુષ્યાણાં જનાર્દન ।
નરકે નિયતં વાસો ભવતીત્યનુશ્રુમ્ ॥

(ઢાહરો)

કુળધર્મોથી બ્રહ્મનો, વાસ નરકમાં સાર;
થાય નિત્ય હરિ એ અમે, સાંભળીએ નિરધાર.

આ પ્રમાણેના ધર્મબોધથી ઉલટાસલાહકારો સૌ અવાચ્ય થઈ ગયા. ને ઠાકોર શ્રીએ, પોતાના સગાભાઈ ઈશ્વરસિંહજીના કુંવર હિંમત-સિંહજી કે જેઓ પોતાના માતા બચપણમાં કૈલાસવાસી થયેલાં હોવાથી દેવગઢખારીએ બાસાહેબ રૂપાળીબા પાસે ઉછરતા હતા, તેમને ગાદી લાયક ગણી તેમને, ગાજણે તેડાવવા સંબંધીનો પત્ર દેવગઢખારીઆના રાજાજીસાહેબ ઉપર મોકલ્યો. આથી રાજાજીસાહેબ ઘણા પ્રસન્ન થયા. ને તેમણે તરત હિંમતસીંહજીને માફમાં બેસાડી તેમને અમરસંગ ચોધરી, પ્રભુદાસસ્વામી તથા બે મકરાણી સીપાઈઓ સાથે ગાજણે મોકલી આપ્યા. આ પછી ઠાકોર રાયસિંહજીએ તેમને પોતાની પાસે એક વર્ષ સુધી રાખી પોતાના કુળધર્મનું યથાર્થ અધ્યન કરાવ્યું. ને પછી સંવત ૧૯૧૫ના આસાડ વદી. ૧ ને રોજ હિંદુધર્મ શાસ્ત્રની રીત પ્રમાણે માતરવાળાં વડાં ઠકરાણી પશ્ચાતના રોગથી પિડીત હોવાને લીધે, ઘાડાસરવાળાં ઠકરાણી બાઈજીબા ઉર્ફે સાહેબ રાણીને ખોળે, શુભમહુર્તમાં હિંમતસીંહજીને બેસાડી વિદ્વાન ગ્રાહણોને હાથે દત્તવિધાન કરાવ્યું. તથા તે સંબંધીનો સરકારી સ્ટામ્પ ઉપર રૂલરવૈયા મુજબનો દસ્તાવેજ કરી આપ્યો. આ ક્રિયા સર્વે આનંદપૂર્વક પાર પડ્યા પછી રાત્રીથી ઠાકોર રાયસીંહજીની શારિરિક પ્રકૃતિ છેક લડથડવા લાગી ને બીજેજી દીવસે પ્રાતઃકાળમાં તેઓ પોતાના સઘળા કુટુંબને આશ્વાસન આપતાં સ્વર્ગ લોકોને પામ્યા. આ તેમની દુખદ મરણ તિથીની સ્મૃતિ આપતો સામરખાના સુપ્રસિદ્ધ કવિ બાપુભાઈ બનેસંગ વરસડાનો રચેલો એક સુંદર છાંયો. નિચે નજર કરીએ છીએ—

(છવ્વો.)

સવત ઓગળી સાલ, ગળા વ્રષ પનર ગહીજે,
અસાહ વિદ ચત્રદશી, લેઝી શુભ મહુરત લીજે;
ઉણદિન રાયસંગ, આપ હથ્થ તિલક સુઅપ્પ,
કઠરુપ કુંવર હિંમતેશકું, થરુ અધિકાર સુ થપ્પ,

અળભાંત રાજદીનો અચલ, ભુવન શબ્દ જે જે મયો;
તળ બાદ રાળ નાહર તળો, ગોલોક વાસ સ્વરગે ગીયો.

આ પ્રમાણે ગુજરેલા પ્રસંગ પછી કુંવર હિંમતસીંહજી નાના હો-
વાથી સઘળા રાજ્ય વહીવટની લગામ બાંધીબાંધે પોતાના હાથમાં
લીધી. તેમણે ઠાકોરના ક્રિયા ખરચ ઉપર પોતાનાં સર્વે સગાં બહાલાં
તેમજ સ્નેહીસંબંધીઓને આમંત્રણ મોકલી તેડાવ્યાં હતાં, તેથી તે
ઉપર મોગરના ઠાકોર અંદરસંગજી નારણજી, ભેટાશીના ઠાકોર કે-
સરીસંગજી, નાપાના ઠાકોર અલેસંગજી તથા ગેમલસંગજી, નાપાડના
ઠાકોર બાવાજી ભવાનજી; નાનાબાવા તથા અલેસંગજી, ઘોડાસરના
ઠાકોર અલેસંગજી સરદારસંગજી; માતરના ઠાકોર હિંમતસીંહજી પ્ર-
થિસીંહજી, શ્રીગામના ઠાકોર કૃતેસંગજી પ્રતાપસંગજી તથા દાદા-
બાવાસાહેબ, સિંઘરોટના ઠાકોર બાવુસાહેબ બાજીભાઈ, ઉમેટાના કા-
રભારી શેઠ પાનાચંદ મકનદાસ, અહિમાના ઠાકોર જીતસંગજી. ભુપત-
સંગજી, શીહોરાના ઠાકોર નાહારસીંહજી સામંતસંગજી તથા પરતાપ-
સંગજી, ખેરડાના ઠાકોર સરદારસંગજી, એકલબારાના ઠાકોર જેસંગ બાવા
બાધરસંગજી, દહેવાણુના ઠાકોર કૃતેહસંગજી રૂપસંગજી, તથા તેમના પ્રથ-
મના પિતા લક્ષ્મણસંગજી, ઉપરાંત ખાંધાના ઠાકોર સાહેબ, મીયાં ગામના
ઠાકોર સાહેબ તથા તેમનું કારભારી મંડળ, અડાસના ગરાશીઆ જીવાભાઈ,
અદારસાના મહીડા, પાદરાપિંપળીના ઠાકોર કુંવરસંગ બાપુજી, કઠોલના
ભાઈ માવસંગ કશળસંગ, ડબકાના ચુવાણુ તથા બારડ, તથા વેડચના
ભાઈ સુરમાબાપુને માનસંગ રૂપસંગ વગેરે સદ્ગૃહસ્થો પધાર્યા હતા.
તેમજ ભાટચારણ કવિઓ અને દસોંદીઓ સારી સંખ્યામાં હાજર થયા,
બાદ સરવાણીને દીવસે આ સર્વે આવેલા મહેમાનો સમક્ષ, મહુમ
ઠાકોર શ્રી રાયસિંહજીના ઓરમાન ભાઈ હરીસંગજીએ આવીને તકરાર

નાંખી કે ગુજરનાર ઠાકોરનો હું નાનો ભાઈ છું તેથી તેમના પછી વારસ નહીં હોવાને સળખે ગાદી ઉપર મારો હક પહોંચે છે, માટે આજે હિંમતસીંહજીને પાઘડી શીરપાવ નહીં આપતાં મને આપવો જોઈએ. આ તકરાર સામે બા શ્રી બાઈજીબાએ, મહુમ ઠાકોરના હાથનો કરેલો દશ રૂપીઆના સ્ટામ્પ ઉપરનો દસ્તાવેજ પોતાના કારભારી કલ્યાણદાસ પ્રભુદાસ મારફતે આવેલા સરદારો આગળ રજુ કરાવી, તે વાંચી બતાવરાવ્યો. તેથી સર્વે સરદારોએ હરીસંગજીને કહ્યું કે સરકારી કાયદાની રૂએ હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રના રીવાજ મુજબ દત્તવિધાન કરીને મહુમ ઠાકોરે પોતાના વારસદાર હિંમતસીંહજીને ઠરાવેલા છે, જેથી તેમાં હવે અમારાથી કંઈ ફેરફાર થઈ શકે તેમ નથી, તેથી અમો તો આજે હિંમતસીંહજીનેજ પાઘડી શીરપાવ કરીશું. આ પ્રમાણેનો જવાબ સાંભળી સભામાં હરીસંગજીના પક્ષના દેહેવાણુના ઠાકોર ફતેહસંગજી રૂપસંગજી, સિંધરાટના ઠાકોર દાજીસાહેબ સરદાર સાહેબ, સાલોલનો બારૈયા વર્ગ, તથા દેહેવાણુના ઠાકોરના સગા બનેલી ભેટાશીના ઠાકોર દાદા બાબા દલપતસંગજી બેઠેલા હતા તેમણે ભરાયેલી સરવણીમાંથી જુદા પડીને કહ્યું કે એમ દસ્તાવેજ કરી લેવાથી હરીસંગજીનો હક કાંઈ રદ થઈ શકે નહીં, માટે અમો તો આજનો પાઘડી શીરપાવ હરીસંગજીને આપીશું. એમ કહીને તેમણે બધી સભાના દેખતાં હરીસંગજીને પાઘડી શીરપાવ કર્યો. ને પછી ત્યાંથી વગર જમ્યે તેઓ પોતાને ઘેર ચાલ્યા ગયા. તે દીવસથી વારસહક માટે સરકારમાં તકરાર નોંધાઈ, જે સંબંધી સર્વે હકીકત બોરસદ તાલુકાના મામલતદાર સાહેબે, ખેડા જિલ્લાના કલેક્ટર સાહેબને જણાવી. તે ઉપરથી તેઓ નામદારે એક જમિદાર અધિકારી નીમી તેની દેખરેખ નીચે, તકરારનો નિવેડો આવે ત્યાં સુધી ગદગાજણા સ્વસ્થાનના કુલ વહીવટની સુપરત કરી. ને બંને હકદારોને અમદાવાદની જજકોર્ટમાંથી ન્યાયની રૂએ વારસાનું સર્ટિફિકેટ મેળવી લેવાનું ફરમાન કર્યું.

આ વખતે હિંમતસીંહજીની ઉમ્મર ઘણી નાની હતી. ને બા શ્રી બાઈજીબા સાહેબ ઓઝલ પડદે રહેતાં હોવાથી તેઓ ખુદાર નીકળી શકતાં નહીં. તેથી ગામના લોકો મોટે ભાગે હરીસંગજીની તરફેણમાં

થવા લાગ્યા. તેમાં મુખ્યત્વે કરીને થોડા વખત પહેલાં કારભારી થઈ ગયેલો ઠક્કર દયાળજી લાલદાસ. નથુભાઈ, ભાઈબા અનોપસંગ, ઉમે-સંગરણજી, પરમાર રૂપશા બાધર, અણુંદસંગ. વખતસંગ, દલાભાઈ વખતસંગ, ને સુતાર નરોત્તમ ભીખા વગેરે હતા. તેઓ હિંમેશાં હરી-સંગજીને આગળ કરીને જ્યાં ત્યાં ફરતા ને એક સોજીત્રાની ગુણિકા રાખી હતી, તેના નાચની મીજલસ ભરીને પછી ત્યાં હિંમતસીંહજીનું પેટ ભરીને ભુંડું બોલતા હતા. તેમજ ગામના જે જે લોકો હિંમતસીંહજીની તરફેણમાં હોય તેમને હરકોઈ ખ્હાને રંજડવાની યુક્તિયો શોધી કાઢતા હતા. આવા ઉઘાડા ત્રાસથી લોકોમાં તેમને માટે ધણુંજ ખરાબ બોલાતું હતું. ને જેઓ તેમનાથી દખાતા નહીં તેવા કેટલાકો તો તેમને મોંઢે ચઢીને પણ ઘણી વખત તેમને ચંડાળ ચોકડી માંહેલા કે કપટી કૌરવના કુળના કહીને ધિક્કારતા હતા. આ પ્રમાણેના બંધાયલા વિરોધી ટોળામાં ખરેખરી રીતેતો હરીસંગજી ને ઠક્કર દયાળજી લાલદાસ એ બેજ મોટા અગ્રેસરો હતા. તેમના સંબંધે તે વખતના એક આરણ કવિએ એક નિચે પ્રમાણેનું જોડકણું જોડી સાક્ષી ભરી છે કે:—

(છપ્પો)

તા દીનસેં હિમતેશ જકે સ્વત્રવાટ જમાયો,
 હરીયંદ સ્વોરહરામ લાલચ રાજહી લપટાયો;
 વંઢલ એક વર્ણીક દયાલ પ્રધાન સુદસે,
 નમક હરામી નીચ રાજપ્રતિ દ્વેષહી રસે,
 દાસવે દ્વેષ કોઈ દિન પ્રતિ, સુટલ હુવા સુવાર યું;
 ચાલકે અસવ ઠોકરે ચાઢી, પોચાયા ભવ પાર યું.

આ વખતે હિંમતસીંહજીના પક્ષમાં મુખ્યત્વે કરીને તેમના મુળ-ખીતા ઇશ્વરસિંહજી, પ્રથમ કારભાર ચલાવી ગયેલા બાવાજી ગોરધનજી, અભેસંગજી બાવાજી, પરોત જીભાઈ અંબારામ, પંડયા જીભાઈ પરસો-તમ, ગોર ગંગારામ કેશવરામ, પરવતસંગજી પોતે તથા તેમનો પરિવાર, વીરનાંગ સદાભાઈ, અમથાભાઈ નારણજી, સિંધા નથુ વસ્તા, સિંધા પથુ વતા, બુના પરાના પથુભાઈ દાદાભાઈ, દાદાભાઈ બાવાજી,

ખાવાભાઈ ખાવાજી, વજેસંગ રતનસંગ, શાંમભાઈ રૂપસંગ, દીપસંગ
માનભાઈ, ખેચરખાવા સાહેબસંગ, ઠક્કર રણછોડ દેવરાજ, પિતામ્બર,
હરજી જેઠા, ગોપાળ રામજી, નથુ વાઘજી, સારસ્વત પ્રાદ્યજી જોશી
જેઠારામ નારણજી, ખારૈયા રઘા રામા, ખારૈયા નાના રામા, રામા કુવૈર,
ગલાખ કુવૈર, દુધો, જીવો, નારો, અનોપ ખાધર, પાઠા ભાઈજી, કલ્યાણ
ભાઈજી, પગી હમીર અમરા, અને દાદા અમરા વગેરે હતા. તેમને
સામા પક્ષના વિરોધીઓ તરફથી ઘણું ખમવું પડતું હતું. તેમનાં
સુનાં ખેતર વખતે તેઓ કાપી નાંખતા કે ઘર સુતું જણાતું તો તેમાં
ચોરી કરતા કે છેવટે દેવતા મુકતા. છતાં આ પક્ષનાઓ પોતાની દૃઢ
હિંમતથી, ગમે તેવા નુકશાનને નહીં ગણકારતાં પોતાની જીંદગી સુધી
એક નેક અને ટેકથી હિંમતસીંહજીનેજ વળગી રહ્યા હતા.

ઉપર પ્રમાણેની સંખ્યાબંધ ઉપાધિઓમાંથી બાત્રી બાઈજીનાં
મુક્ત થવા ખાતર મેહિરખાન કલેક્ટર સાહેબના હુકમ પ્રમાણે હિંમ-
તસીંહજીના નામનું વારસા સર્ટિફિકેટ મેળવવા માટે, ખેડાસાના શાહ
ગુલાબચંદ ઈશ્વરને પોતાના નામનું કુલ મુખ્તઆરપત્ર લખી આપી
અમદાવાદ જજકોર્ટમાં અરજ આપવા મોકલ્યા, જે ઉપર જંને પક્ષના
સાહેબોની બોરસદ મુનસફ કોર્ટમાં તપાસણી શરૂ થઈ. વાદી તરફથી વકીલ
મોતીરામ ને પ્રતિવાદી તરફથી વકીલ નારણરામ હાજર થયા. હિંમ-
તસીંહજીના પક્ષમાં દેવગઢ ખારૈયા, ઉદેપૂર, આલી, નાંદોદ, સંજેલી;
રાજપૂર, ને લુણાવાડાના રાજાઓની મેજર આવેલી હતી તે, અને
સ્વસ્થાન રાજપુર મોગરના ઠાકોર સાહેબ વગેરે જે જે સરદારો સરવણી
વખતે હાજર હતા તેમની સાક્ષીઓ મુકાએલી હતી. અને પ્રતિવાદી તરફથી
દેહેવાણના ઠાકોર કૃતેસંગજી, ભેટાશીના ઠાકોર દાદાખાવા, નાપાના મોટાજી
રાજલા, દાદો આવડો, કૃતેસંગજી ને સાલોલનો ખારૈયાવર્ગ કે જેઓ ભરી
સરવણીમાંથી જીદા પડ્યા હતા તેઓની સાક્ષીઓ મુકાએલી હતી. મુન-
સફ સાહેબ જોરાભાઈ દ્વારકાંદાસે જંને પક્ષના સાક્ષીદારોની જીબાનીઓ
લેઈ તે પછી તે સંખ્યાંધી પોતાના મત પ્રમાણે દત્તવિધાનની શાસ્ત્રસિદ્ધ
મર્યાદાનું વજન, સગા અને ચોરમાન ભાઈના લેદો તથા ગુજરનાર

ઠાકોરના હસ્તાવેજના મુદ્દાઓ વગેરે બાબતોની રીમાકો કરી તે સઘળા કાગળો અમદાવાદની નામદાર જજ સાહેબની કોર્ટમાં મોકલી આપ્યા. તપાસણી વખતે વાદી તરફથી મહુધાના વકીલ દેશાઈ ભાઈ કાળીદાસ ને હાજર રાખવામાં આવ્યા હતા. તેમણે નામદાર જજ સાહેબને આ કેસ સંબંધે બોરસદના મુનસફ સાહેબે જે જે ટીપ્પણો તથા રીમાકો કરેલી હતી તે ખુલાસાવાર સમજાવી, તેથી નામદાર સાહેબે સામા પક્ષકારની તકરાર રદ કરી, હિંમતસીંહજીને વારસા સર્ટિફિકેટ આપ્યું. જે લઈને કુલમુશ્તિયાર ગુલાબચંદ ઇશ્વરે તે મેહરબાન ખેડા જીલ્લાના કલેક્ટર સાહેબની હજુરમાં રજુ કર્યું, તે ઉપરથી તેઓ સાહેબે ગાજણા સ્વસ્થાન ઉપરથી પોતાની જમી ઉઠાવી લેઈ, સઘળા કારોબારની કુલસત્તા બા શ્રી બાઈજીબા ઉર્ફે રાણી સાહેબને સ્વાધિન કરી. ત્યારથી તેમણે તેનું યથાવત પાલન કર્યું. તેઓએ સંવત્ ૧૬૨૭ માં અને સંવત્ ૧૬૩૧ માં એમ બે વખત, હિંદુઓમાં પુજ્ય ગણાતાં કાશી, ગયાજી, મથુરાં; પ્રયાગરાજ ને જગન્નાથ આદિ સર્વે તીર્થોની જાત્રા કરી હતી, અને તેના ગંગાપૂજનમાં ભારે ખર્ચ કરી બ્રાહ્મણોને સંતુષ્ટ કર્યા હતા. તેમજ ગાજણામાં ગૌતમેશ્વર મહાદેવનું દેવળ ચણાવવામાં તેમણે ત્રણસેં ઉપરાંત રૂપીઆનો ખર્ચ કર્યો હતો. આમ એક બાબતથી તેમણે ધાર્મિક કાર્યો કરી પોતાના જીવનનું સાર્થક કરવા માંડ્યું હતું, ને બીજી તરફથી જાગીરની સંભાવના કરવા માટે દેવગઢના પ્રસિદ્ધ જોશીને તેડાવી સંવત્ ૧૬૧૮ના વૈશાખ શુદ્ધ-૧૨ થડી-૧૩-પગ ૧૪ રવિવારે, ૧૮૮૪ સાલીવાહન શાકે, હસ્તથડી ૧૭ પગ ૨૬ વૃષભ લગ્ને થડી ૬ ને છ પગ પરે સિદ્ધિ યોગે, બાલવ-કરણે, પંચાંગશુદ્ધિ મેશસંક્રાંતિ ગતો શા. ૨૬ તે દીને સૂર્ય ઉદ્યાત થડી ૪ પગ અગીઆરના સુમુહુર્તે અપૂર્વ ઠાંઠમાડથી, દેવગઢ બારીયાના કારકુન મોતિલાલ, કાકા ભગવાનસંગજી, પુરોહિત મહાશંકરભાઈ, ઘોડા સર સ્વસ્થાનના કુંવર અલેસંગજી. ઉમેટા સ્વસ્થાનના કારભારી સાહેબ, શ્રીગામના ઠાકોર સાહેબ અને એકલબારાના ઠાકોર સાહેબ સમક્ષ મહારાણા હિંમતસીંહજીને રાજ્યાભિષેકની માંગલિક ક્રિયા કરવામાં આવી તે વખતે તેમની લગ્ન કુંડળી નિચે પ્રમાણે હતી:--

રાજ્યાભિષેક વખતે શીરપાવમાં દેવગઢખારીયાના રાજ્ય તરફથી એક ઘોડો અને શેલુપાઘડી, ઘોડાસરના ઠાકોર તરફથી એક ઘોડો અને શેલુપાઘડી, ઉમેટાના કારભારી તરફથી શેલુપાઘડી, એકલખારાના ઠાકોર તરફથી પાઘડી, શ્રીગામના ઠાકોર તરફથી શેલુપાઘડી અને ગાજણાના લુવાણાઓના પંચ તરફથી ચોળો કરાવ્યો હતો. દરબાર વખતે પાન સોપારી તથા સાકર એલચી વહેંચાઈ હતી. અને વાલુવડના પ્રસિદ્ધ ચારણ કવિઓએ અનુપમ કવિતાઓ રચી સમારંભને આનંદમાં ગરકાવ કરી દીધો હતો. તે પ્રસંગની ગઢવી કવિ માવલણ ગગાલાઈ દેથાની રચેલી કવિતા આ નિચે નમુના દાખલ આપીએ છીએ:—

(સપાલ્લહ.)

ગાઠો આજરે સમયે કઢી ફરંગાણે કીયો ઘેર,
વડા રાવ રાણા સરે ચુકી ગ્યા રવાજ;
વંદા खेल એण टाणे गजां ठेल चुके बया,
असा क्षतं खेल राणे ग्रह्या चंत्र आज. १
मोहणी नागेन्द्र वेण मृघानेण चंद्रमुखी,
मेहणी गजेन्द्र गती चंद्रकळा घण;
डगे इंद्र चंद्र देखी कोकदी जोगेन्द्र डगे,
डगे नै नरेन्द्र कदी हिंदवा दीवाण. २
घेंघुवे फोजरी छटा मेहरी ज्युं बणी घटा,
हुकळे हे थटा शुर जुवे थटा हुर;
झुटे वीर खाग झटा नारदं खेखटा,

જુણ ક્ષાત્ર ઘટા બીચ દાણે સ્વેત્રવટા શુર. ૩
 રજે વેદ વાકરણં ચીત્ર ગાંન ધાંન રજે,
 પાકડે કવાંન તરી સંગીતં પઢેલ;
 વૈદ વાજી ગીત નૃતં નાટકં જ્યોતિષ વંકી,
 અઠે સ્વટં વિદ્યા વંકી સોલંકી આંઠેલ. ૪
 એળ વેળા રાયાનંદ મોંજરા સમંદ્ર ઓપે,
 સોહંડ સુભટ્ટા મેળા ઉધોળા સમાજ;
 થાવે દહું વેળા મેળા રંગરા ફાળોળા થાવે,
 મોંજરા હિલોળા આવે સ્વતરીઆંરી માજ. ૫
 મનોજે સોહંડ બ્રાજા હિંદવાળા તળી માજા,
 ઘાઘરટં ભીમ સાજા, સમાજા ગણેશ;
 ફયળ સધારે કાજા ચારે સ્વેલ ગ્રહ્યા આજા,
 તપો દીહ ઘળા જાજા રાજા હિંમતેશ. ૬

આ સઘળો અદ્ભૂત રાજ્યરોહણ પ્રસંગ, ને કવિઓના થતા સત્કારથી કવિતા દ્વારા ફેલાતી કીર્તિ હરીસંગળ તથા તેમના પક્ષવાળાઓ તરફથી દેખી ખમાઈ નહીં તેથી તેમને સંસ્કૃત સાહિત્યકારો કહે છે કે:-

નિર્વિષેણાપિ સર્પેણ કર્તવ્યા મહતી ફળા ।

વિષમસ્તુ ન ચાપ્યસ્તુ ફટાટોપો ભયંકરઃ ॥

(દાહરો.)

છતાં ન વિષ કુફાટતા, સર્પથી સૌ ક્ષોભાય;

ફટાટોપથી એ રીતે, ડાહ્યા પણ ડર ખાય.

“ જેમ વિષ વગરનો સર્પ, પોતાનામાં વિષ નહીં હોવા છતાં પણ ફેણ ચઢાવે છે ત્યારે તેના એ ફટાટોપ-ખોટા ડોળથી સમગ્ર માણસો પણ ડર ખાઈ જાય છે ’ તેમ ખોટા ડોળથી ડરાવવા ખાતર તેમણે આ પ્રસંગે તાલુકા ફોજદાર ઉપર સુલોહભંગની એક અરજી મોકલી હુકમની ખગતરાને બુઝાવી. અરજી મળવાથી ખોરસદ તાલુકાના ફોજદાર સાહેબ, માણદેવ સાહેબ પાસેથી એકસ હુકમ મેળવી ગાજી

આવ્યા. ને તેમણે હરીસંગજીની તથા તેમની પાસેની ચંડાળ ચોકડીની શીખવણીથી વગર સમજણે હિંમતસીંહજીના પક્ષ તરફ આવેલા મેહેમાનોને હુકમ ખતાવી તાલુકે મામલતદાર સાહેબ આગળ રજુ કર્યા. ફોજદારની આ પ્રમાણેની ગેરવર્તણૂકથી મામલતદાર સાહેબે તેમને ઘણા ધિક્કાર્યા, ને કહ્યું કે તમે હુકમનો ઉલટો ઉપયોગ કરી શાંત રીતે પોતાનું કાર્ય કરનારાઓને પકડી આણ્યા છે, તેથી હું તેમને સરવેને નિર્દોષ ગણી છોડી મુકું છું. એ પ્રમાણેના હુકમથી પકડાઈ તાલુકે ગયેલા રાજવંશી પરોણાઓ આનંદપૂર્વક ફરીને ગાજણે આવ્યા, ને બે દીવસ રહી પછી પોતપોતાને સ્વસ્થાને સિધાવ્યા. આ પ્રમાણે એ દુર્જન મંડળીએ પોતાનાથી બન્યું તેટલું કર્યું છતાં છેવટે તો “સત્ય હોય ત્યાં જય વસે, અસત્યથી અળપાય; સાચે રાચે રામજી, કુદરતનો એ ન્યાય.” પુરવાર થયું.

ખીજી તરફથી માગતા વાળાઓએ પણ હરીસંગજીની શીખવણીથી પોતાનો નીતિ ધર્મ છોડી દીધો હતો. તેનાં બે દૃષ્ટાંત આ સ્થળે હું લખવાં યોગ્ય ગણું છું. અગાઉ સંવત્ ૧૮૮૩-૮૪ માં જ્યારે આ રોટને, મહીસાગરમાંના નિકળેલા ભાઠા સંબંધે વાલુવડના પેટેલો સામે કોરટે ચઢવું પડ્યું હતું ત્યારે નડીઆદના શેઠ ભાઈજી રામદાસ, ખારોટ રણછોડજી ઘેમલસંગ, ખારોટ જેઠા લાલજી, શેઠ શામળ શીવલાલ, શેઠ દ્વારકાંદાસ નંદલાલ, તથા જગમ નારના ખારોટ શીવાભાઈ ભગવાનજી, દલુભાઈ ભગતસંત, ને બનેસંગ ભાઈજી વગેરેનું કેટલુંક વ્યાજુકુ દેવું હતું. તેમને હરીસંગજીએ કહ્યું કે અહીં સેન્ટલમેંટ ખાતુ દાખલ થશે તો તમારૂં લેણું ફેક થશે એમ ભંભેરીને પોતપોતાની લેણી રકમો વસુલ કરવાની દરખાસ્તો બજાવરાવીયો. તેથી તેમનું દેવું ચુકવવા માટે ઠાકોર હિંમતસીંહજીનાં વાલી ખાશ્રી ખાઈજી બા ઉર્ફે સાહેબરાણીએ, ગીરો જમીનવાળાઓ પાસેથી જમીન ઉપર ચઢાવાના રૂપીઆ લેઈ તે રૂપીઆ હરાજીની મુદતને દીવસે બોરસદ કોર્ટમાં વસુલ ભર્યા. પણ લુચ્ચા વાણીઆએ તે દીવસની મુદતના હરા-

* આ લોકો હરીસંગના ઉશ્કેરવા છતાં પણ પોતાના મનનો કાબુ ખોઈ

બેઠા નહોતા, તેથી તેમણે દરખાસ્તો બજાવી નહોતી.

જીના હુકમનામામાં જમે નહીં કરતાં આવતી મુદતની હરાજીના હુકમ નામામાં જમે ભરી આપ્યા, ને પછી તે દીવસે સાયંકાળે ગા-જણે આવીને સાઠ વિધાં જમીનની લીલામી કરી લીધી. તેથી તેમની સામે મુનસફ કોર્ટમાં દાવો કર્યો પણ મુનસફ સાહેબ નડીઆદના વતની હોવાથી તેમણે સ્વવતનીની પક્ષ તાણી અરજદારની અરજ કાઢી નાંખી, થયેલી હરાજી કાયદાસરની ગણી કાયમ રાખી. જેથી તે હુકમની નકલો લઈ આ સ્ટેટને ખેડા ડીસ્ટ્રીક્ટ જજ સાહેબની કોર્ટમાં અપીલ માટે જવું પડ્યું. પાછળથી પંચ મારફતે ફેંસલો કરવાનું બોરસદના મુનસફે કહેવરાવ્યાથી છેવટે તેની રૂએ નિવેડો લાવી, જમીન હરાજ રાખનાર બારોટ રણછોડજી ગેમલસંગને રૂ. ૫૦૦) આપી, તેની પાસેથી તે જમીન ઉપરનો મળેલો હક રદ કર્યા સંબંધીનો દસ્તાવેજ લખાવી લેવો પડ્યો. આ પ્રમાણે ખોડી ખીલાડી અપશુકનમાંથી ન જાય તેમ આખરે તો હરીસંગજીના સાથીઓ, ઠાકોર હિંમતસિંહજીને ખર્ચમાં ઉતારી ચુક્યા છતાં નિસ્તેજજ રહ્યા, ને લેણદારોને પોતાની ઉતાવળને માટે પાછળથી ગંભીર પસ્તાવો થયો.

ખીજી દૃષ્ટાંત એ બન્યું કે જંત્રાલના વાંટાનું કુવાવાળું દશ વિધાનું ભાગોળીઉં ખેતર સદરહુ ગામના પટેલ ગરબડ નરોત્તમ તથા બાબાજી નરોત્તમને ત્યાં ગીરો મુકેલું હતું, તે ઉપર નડીઆદના બારોટ રણછોડજી ગેમલસંગના દીકરા દામોદરે, પોતાના લેણાના ત્રણસેં રૂપીઆનું હુકમનામું કરાવીને ટાંચ મારી, તેથી તેમનું દેણું પતાવવા માટે બાઈજીબા તરફથી ગીરેદારો પાસેથી ત્રણસેં આળીસ રૂપીઆની વધારાની રકમ લેઈ તેમને દસ્તાવેજ કરી આપવાનો ઠરાવ થયો. પણ રોકડા રૂપીઆ નહીં હોવાથી તે પટેલો વતી બારોટે પોતે રૂપીઆ કબુલી લીધા, તેથી તેમને દસ્તાવેજ કરી આપ્યો. બારોટને એ રીતે તેના માગતાનો જવાબ દીધો એટલે હવે કોર્ટમાં મુદત ઉપર જવાની જરૂર નથી એમ સમજીને બાઈજીબાનો મુજિતગાર મુદત ઉપર બોરસદ ગયો નહીં. એટલે બારોટભાઈને પોતાના બારે હિંમતે સ્વછંદે ફડફડાવવાની આ ઉમદા તક હાથ લાગી. તેણે મળેલા રૂપીયાની કોર્ટમાં વસુલ પહોંચ નહીં આપતાં, મુદતની સાંજે નાજરને જંત્રાલ લેઈ જઈ વગર હરાજી

બોલાવ્યે, ગીરેદાર પાસેથી વધારાનો અવેજ લેઈ સદરહુ જમીન તેને નામે હરાજમાં દાખલ કરાવી આપી. આ કામ બહુ છુપી રીતે કરવામાં આવ્યું. પણ હરાજમાં વધારે લખેલા દશ રૂપીઆ વસુલ કરવાને કોરટ તરફથી જ્યારે સમન્સ નિકળ્યો, ત્યારે આ વાતની સર્વેને ખબર પડી. તેથી તે સંબંધી બાઈજીબાના મુજિતઆરે ગીરેદારને ખુલાસો પુછ્યો, ત્યારે મલીન હૃદયના બાવાજીએ શાણપણાનો ઢાંગી પીછાડો ચોઢી ઠાવકે મોંઢે એવો જવાબ આપ્યો કે તમે બારોટના રૂપીયા ચુકવશો એટલે હું તમારી આ જમીન તમારે સ્વાધિન કરી દઈશ. માત્ર ખેતર ઉપર કોઈ હરાજ લાવે નહીં તે ખાતરજ મુદત ઉપર હાજર રહીને હરાજમાં મેં માફ નામ દાખલ કરાવ્યું છે. આ વખતે આ જમીન ઉપર વીરસદના અમીન લાલજી વિકુલભાઈ, અને શામળ વિકુલભાઈ ગીરોહકે રૂ. ૫૦૦૦) આપવાને તૈયાર હતા; પણ થોડી રકમમાં મુકેલી જમીન ઝટ છોડાવી શકાય એવી આજ્ઞાથી તે રૂપીઆ લીધા નહોતા. તેમ બીજી તરફથી મનુષ્યોનાં આચરણ જોયા સિવાય તેમના ઉપર વિશ્વાસ મુકવામાં આવ્યો હતો, તેથી જુજ રકમમાંજ તે જમીન પાટીદારોના હાથમાં રહી. પાછળથી પાટીદાર બાવાજી, દલીલ સહીત સમજાવે છે તે વાત ખરી છે કે નહીં તેની ખાતરી સાફ મુજિતઆર તરફથી તે જમીન રાણા હિંમતસીંહજીને નામે દાખલ કરાવવાને ખેડાના મેહેરબાન કલેક્ટર સાહેબને અરજ કરવામાં આવી હતી, પણ વિશ્વાસઘાતી પટેલ બાવાજીએ, ઠાકોર સાથેના કરેલા મોંઢાના ઠરાવ પ્રમાણેનો જવાબ લખાવ્યો નહીં; તેથી તે જમીન તેની માલીકીની ઠરી. આવા અધર્મો પ્રત્યે તિરસ્કાર દૃષ્ટિએ એક સાહિત્યકાર કહે છે કે:—

मन्यते पातकं कृष्ण न कश्चिद्वेत्ति यामिति ।

तदेव वेत्ति भूतात्मा यन्वैषांतरपूरुषः ॥

(દાહરો.)

ગુપ્ત પાપ કરી જન કદી, જગમાં શાહ જણાય;

પણ પ્રભુ આગળ ના કદી, છુપવ્યે તેહ છુપાય.

“ તેઓ પાપ કરીને અમને કોઈ જાણતું નથી એમ સમજે છે

પણ જાણતા નથી કે સર્વ ભૂતના આત્મારૂપ અંતર્યામિ ઇશ્વરથી એ વાત કદી પણ અજાણી રહેતી નથી.” એમ જાણતા હોવા છતાં આ લોકના ક્ષુદ્ર લાભને ખાતર તેઓ અનંતકાળનો નર્કવાસ વેડી, મનુષ્ય જીવનના મળેલા અમુલ્ય પ્રસંગનું દહાણું એળે ગુમાવી નાંખે છે. પણ ભવિષ્યની જીંદગીનો વિચાર કરતા નથી એ તેઓને માટે ઘણુંજ ધિક્કાર ભરેલું અને નિંદનિય વર્તન કહી શકાય.

સંવત્ ૧૬૨૦ માં ભાદરવાના રાણા જલમભાઈ જોરાભાઈનાં બે-નનું સગપણ કરવા માટે, ભાદરવાનાં આ સાહેબ સાહેબારાણીની, ગઢગાજીણે બાશ્રી બાઈજીબા ઉપર લલામણ આવી. તે વિવાહ વિના-આનાકાનીએ બાશ્રી બાઈજીબાએ કબુલ રાખ્યો તેથી ઠાકોર હિંમતસીંહજીને એ વાતની સંપૂર્ણ અનિચ્છા છતાં, વડીલબાશ્રીની આજ્ઞાને લીધે માન્ય રાખવી પડી. આ વખતના હિંમતસીંહજીના બાલ્યકાળમાં કારભારી શુલાબચંદ ઇશ્વરે, આ ઠકરાતનાં કોર્ટોમાં ચાલતાં કામકાજની તરફેણમાં સારી સેવા બજાવી હતી, તે બદલ બાશ્રી બાઈજીબાએ તેમને દશ વિઠાં જમીન ઇનામ પેટે આપી, તે બાબતનો કાયદેસરનો દસ્તાવેજ કરી આપ્યો હતો. છતાં એટલાથી સંતોષ નહીં થતાં બાઈજીબાને વારંવાર સમજાવી તથા આજીવજીવનાં માણસો દ્વારા કહેવરાવી, તેણે પોતાના માગતા ચાંદસો રૂપીઆ પેટે વડેચ ગામનો વાંટો લખાવી લેવાની હા પડાવી. આ વાત ઠાકોર હિંમતસીંહજીને રૂચી નહીં છતાં વડીલની આજ્ઞા નહીં ઉલ્લંઘાયાને લીધે તેમણે આ ગીરા ખત સંબંધીનો સરકારી દસ્તાવેજ પણ કરી આપ્યો. આ પ્રસંગમાં એક વખત એમ બન્યું કે ઠાકોર હિંમતસીંહજીને શુલાબચંદ બંને જણા સોગટાંબાજી રમતા હતા. તેમાં શુલાબચંદનાં બધાં સોગટાં પાકી ગયાં હતાં. માત્ર એકજ સોગટી કાચી હતી, તે પણ છેલ્લી વખતે જ પડેલા દાણામાંથી પો બાઈ જાય તો સોગટી પાકી જાય એમ હતું; તેથી શુલાબચંદ પો બાઈ જઈને સોગટી પકવવા ગયો, તેથી હિંમતસીંહજીએ તેને સોગટી ખડી કરવાનું કહ્યું. પણ શુલાબચંદે એ વાત માની નહીં ને હું જીત્યો હું જીત્યો કહીને ચાલવા માંડ્યું. તેથી હિંમતસીંહજીએ તેને પગ પકડીને બેસાડવા માંડ્યો એટલે

લાગલોજ તે તો રડતો રડતો બા સાંહેબ પાસે ફરીયાદ ગયો, ને ત્યાં જઈ તેણે પોતાને માર્યાની વાત કરી, તેથી હિંમતસીંહજીને બા સાંહેબ તરફથી ઘણો ઠપકો મળ્યો. આ પ્રમાણે એક પછી એક કારણો બનતાં જવાથી બંનેના મનમાં બુદ્ધાઈના અંકુરો ઉત્પન્ન થવા માંડ્યા.

એક વખત ચોમાસામાં હિંમતસીંહજી, હેતબાઈ ગોરાણીના ધંધુકવાળા ભાણેજ નાગરભાઈ તથા સીપાઈ કાલુમીયાં સાથે ઘોડીઓ લેઈને તળાવમાં નવરાવા ગયા; ત્યાં ઉપર બેશીને ઘોડીને તરાવતાં લગામ તણાયાથી ઘોડી ઉભી થઈ ગઈ ને તેથી હિંમતસીંહજી પાણીમાં પડી ગયા. પણ તેમના હાથમાં લગામ પકડાઈ રહેલી હતી તેથી, તે ડુબી નહી જતાં ઘોડી સાથે સાથે તણાવા લાગ્યા. આ બનાવ તળાવને કાંઠે જળજૂ જવા માટે આવેલા ઠક્કર કાનજી રણછોડે જોયો, તેથી તેણે એકદમ દોડી આવી પાણીમાંથી ઘોડી સહિત હિંમતસીંહજીને બહાર કાઢ્યા. આ વખતે હિંમતસીંહજીની આંખોમાં પીળાશ આવી ગઈ હતી ને શરીરમાં નાકોવતી દાખલ થઈ ચુકી હતી, છતાં તે હિંમતથી ઘોડી ઉપર ચઢી ઘેર આવવા નિકળ્યા ને પોતાના સોબતીઓને આ વાત કોઈને નહીં કહેવા માટે પંચ-ખીરના સોગંદ દીધા; તેથી સોબતીઓમાંના કોઈએ આ વાત આવીને ગામમાં કરી નહીં. પણ રસ્તે ગાંધ્યા આવતા કોઈકે આ હકીકત જોયેલી તેથી તેણે તે વાત હરીસંગજી આગળ કહી, ને કહ્યું કે તમારા શત્રુને કાનજી ઠક્કરે આજ મરતો બચાવ્યો. આ વાત સાંભળીને હરીસંગજીના હૃદયમાં આળ ઉડી, ને તેમણે તરત જઈને કાનજી ઠક્કરને ના કહેવાની લાખો ગાળો ભાંડી મારવા માંડ્યો. તેથી તે ધમાચકડીથી હકીકત તુરત બાઈજીબાને કાને આવી પહોંચી; ને તેમણે તે સંબંધીની પુછપરછ કરી પછીથી ફરી હિંમતસીંહજીને તળાવ ઉપર નહીં જવા દેવાનો પાકો બંદોબસ્ત કર્યો.

શાસ્ત્રકારો કહે છે કે:—

અભિયુક્તં બલવતા દુર્બલં હીનસાધનમ્ ।

ઋતસ્વં કામિનં ચોરમાવિશંતિ પ્રજાગરાઃ ॥

(હરીગીત છંદ.)

બળીઆ તણા વેરી અને, સાધન વિનાના દુર્બળા,
ધન હરણ થયેલા ધનિકને, લલનાતણા લંપટ ભલા;
બધી પર ધને લન પોષવા, જે ચિત્ત હરનિશ રહાય છે,
ઉત્તગચામાં એમની, જીંદગી બધી આ જાય છે.

“ બળીઆ સાથે વેર કરનારને, સાધન વગરના દુર્બળને, ધન-
હરણ થઈ ગયેલા મનુષ્યને, પર સ્ત્રી લંપટને, અને ચોરવાની વૃત્તિ-
વાળાને હમેશ ઉત્તગરા થયા કરે છે.” તેમ હરીસંગજીને પણ
હિંમતસોંહજીની ચઢતી જોઈને રાત્રી દીવસ ઉત્તગરા થવા માંડયા.
તેથી તેમણે કારભારી દયાળજી લાલદાસ સાથે મળીને જુના પરાના
રહેનાર પાડસંગ માવસંગને ઇનામ તરીકે બાર વીધાં જમીન ને
સાતસેં રૂપીઆ શેકડા આપવા કરીને તેને, ઠાકોર હિંમતસોંહજીને
ઠાર મારવા માટે ઉભો કર્યો. પ્રથમતો પાડસંગે દરબારમાં થોડા દી-
વસ આવજાવ કરી, ને પછી હિંમતસોંહજી મેડી ઉપર સુવે છે એ
વાત સમજી લેઈ, તે મેડીમાંથી બહાર નિકળે તેવાજ ઠાર કરવા
એવી આશાએ, મેડી નિચે હાલ જ્યાં ઘોડીનો સામાન મુકાય છે
તે કોટડીમાં, પુહેલાં અંબાજી માતાની પૂજા હતી, તેનું એક
બારણું મેડીવાળી પરસાળમાં ને બીજું બારણું ઉગમણા વાડામાં પ-
ડતું હોવાથી તેની સાંકળ ઉઘાડી તેમાં તે જુબ દાડ પીઈને, તથા
દયાળજીએ તરતની સીકલ કરાવી આણી આપેલી તરવાર હતી તે
લઈને, રોળી કોળી વખતે ભરાઈ પેઠો. પણ તેમાં તે ક્તેહમંદ થયો
નહીં પણ ઉલટું ધર્મશાસ્ત્ર જેમ કહે છે કે:—

યાન્તિ ન્યાયપ્રવૃત્તસ્ય તિર્યગ્શ્ચેઽપિ સહાયતામ્ ।

અપન્થાનં તુ ગચ્છન્તં સોદરોઽપિ વિમુચ્ચતિ ॥

(દોહરો.)

સંચરત્યાં સન્માર્ગમાં, પશુપક્ષિ દે સાહ્ય;

સગો ભાઈપણ સોડથી, અન્યાયે દુર થાય.

“ ન્યાયને રસ્તે ચાલનારા પુરૂષને પશુ પક્ષાદિયો પણ મદદ કરવાને

તત્પર રહે છે અને અન્યાયને રસ્તે ડગલાં ભરનારને તેનો સગો ભાઈ હોય છે તે પણ અલગ મુકી દે છે.” તેમ તેની પણ બાબતમાં બન્યું. તે એવી રીતે કે આ કોટડી નજીકની પરસાળમાં રૂપસંગ કરીને એક ઘરડો ચાકર સુધી રહેતો હતો. તેને આ કોટડી ઉઘડતી વખતે તેની ખડખડતી સાંકળનો જરા અવાજ કાને પડ્યો; તેથી તેણે જાણ્યું કે ચોરડી ઉઘાડી રહી ગયેલી હોવાથી માંહે કુતરૂં પેશીગયું હશે, માટે લાવ તેને હાંકીકાઢું, એમ વિચારીને તે કોટડી પાસે આવીને જોવા લાગ્યો તો તેને માંહેની સાંકળ વાસેલી હોવાથી કોઈ હરામખોર પેશી બેઠાનો શક ગયો. તેથી તેણે આસ્તેથી તેની ઉપરની સાંકળ ચઢાવી દીધી. ને પછી ચોર છે ચોર છે એમ કહીને મોટેથી બુમ મારી. તે વખતે ચકલામાં ધુમરડીઆ રમતા હતા તેથી ત્યાં ઘણાલોકો જોવા માટે ભેગા મળેલા હતા તે સઘળા આ બુમ સાંભળીને તરત દરબારમાં દોડી આવ્યા, ને પછી ચોરડીને ચારે બાજુથી ઘેરી, કોટડીનાં કમાડ ઉતારાવી નંખાવી માંહે જોયું, તો તેમાં ઉઘાડી તરવાર લેઈને પાડસંગને ઉભો રહેલો જોયો. તેને સઘળાએ મળીને તરવાર નહીં મુકી દે તો ઠાર મારવાની ધમકી આપી, તેથી તેણે સામે ભરાઈ ઉભેલા ઘણા માણસોને જોઈને તરવાર નિચે મુકી દીધી, ને ઇચ્છાર્જ મુખીએ તેને પકડી કેદ કર્યો તથા તે સંબંધીનો તાલુકે રીપોર્ટ કર્યો. જેથી ફોજદાર ગઢગાજીએ આવ્યા. તેમની રૂબરૂ તપાસમાં પુછતાં પાડસંગે, દયાળજી ઠક્કરના કહેવાથી, તથા તેમણે મને આ ડબકા ગામના સરાણીઆ પાસેથી ઉતારાવી મંગાવેલી તરવારથી મારે, હિંમતસીંહજીનું બુન કરવાનો ઇરાદો હતો એમ સ્પષ્ટ કબુલ કર્યું. તેથી ફોજદારે આ કેશ બુન કરવાની કોશેશ અને ધારણાનો ચાર્જ મુકીને ગુનેગારને તરવાર સહીત મેડેરબાન આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર તરફ સાર્વજનિક પાસે કમીટ કર્યો. પણ તરવાર સીકલ કરનારાઓ ગાયકવાડી રાજ્યના હોવાથી તેમને સમન્સ ઘણા મોંઠા પહોંચ્યા, તેથી ત્રણમાસ સુધી કેશ લંબાઈ છેવટે વીણા હાથજને મુકામે કેશ ચાલ્યો. તેમાં દયાળજી ઠક્કરને નુકશાન કરે એવું કેશનું રૂપ જોઈને, તે વખતે વીણામાં દયાળજી ઠક્કરનો સાળો રહેતો હતો તેણે ખરચ બદલના ત્રણસેં રૂપીઆ હિંમતસીં-

હજીને આપવાના કરીને કેશને ચુંથી નંખાવવાનો ઠરાવ કર્યો. પણ તેમાં શુભાખચંદ્ર કારભારીને કંઈ આપવાનું ઠર્યું નહીં, તેથી તેણે હિંમતસિંહજીને કહ્યું કે ઠાકોર સાહેબ આ કેશની માંડવાળ કરશે નહીં. આપનું માથુ કાપી નાંખ્યું હોત તો પછી એ રૂપીઆ આપ-ણુને શુ કામ લાગવાના હતા, માટે હવે તો કોરટની રાહે જે થાય તે ખરું, એમ કહીને એક તરફથી ઠાકોરને ઉશ્કેર્યો, ને બીજી તરફથી દયાળજી ઠક્કરના સાળા પાસેથી ઠરાવેલા ત્રણસેં રૂપીઆ લાંચ પેટે લેઇને સરાણીઆઓ પાસેથી, દયાળજી ઠક્કરે તલવાર સીકલ કરાવ્યા સંબંધીનો જે કાગળ હતો તે લેઇને ફાડી નાંખ્યો. તેથી સરાણી-આઓ પોતાની જુખાનીના પુરાવામાં કાગળ રજુ કરી શક્યા નહીં. જેથી સાહેબે પ્રત્યક્ષ પુરાવાના અભાવે આ કેશ નાસાખીત ગણીને છોડી મુક્યો. આવી રીતે શત્રુ વર્ગ તરફથી અને પોતાના હુમ્મલા અંગત કારભારીઓ તરફથી ઠાકોર હિંમતસિંહજીને બાલ્યકાળમાં ઘણું શોષણ પડ્યું હતું, પણ પોતાની નિર્મળ નીતિ અને ધાર્મિક શ્રદ્ધાથી તેઓ એવાં અનેક વિઘ્નોને તરીને ભવિષ્યમાં તેમણે ગઢગાજ-ણાના રાજ્ય સિંહાસનને, શુદ્ધના ચંદ્રમાના વૃદ્ધિ પામતા અમૃત વર્ષણી તેજની માફક સકળકળા સંપૂર્ણ શોભાવી દીધું છે. તેમજ નામદાર પ્રીટીશ સરકારે પણ તેમની રાજ્ય ચલાવવાની અનુપમ યોગ્યતા જોઈ આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર મી. સ્ટુવર્ડ સાહેબદ્વારા સંવત ૧૯૧૯ માં તેમને પોલીસ જમીનદારના હોદ્દા ઉપરાંત સને ૧૮૯૧ ના પચીસમા આકટની બાવીસમી કલમ પ્રમાણે, સેકંડકલાસ માજિસ્ટ્રેટનો પાવર બક્ષી, નામદાર પ્રીટીશ સરકારની તેમના ઉપરની નિગેહખાની સાખીત કરી બતાવી છે. એમના હાલના ધર્મરાજ્યનું વર્ણન, જેડીદાન બાપુજી વસ્સડા નામના સામરખાના એક ચારણ કવિએ પોતાની મધુર વા-ણીમાં નિચે પ્રમાણે વર્ણવ્યું છે:—

(કવિત છંદ.)

પાઈ પ્રમુતાઈ જનકાહુ મહલાતે રચી,
 કાહુ ધનસંગ્રહકો યત્ન નિરધાર્યો હૈ;
 કાહુ સત્સંવંધી નિજ કુટુંબ કવિલાકોસુ,
 કીનો સુહીત તામે વડપન વિચાર્યો હૈ;

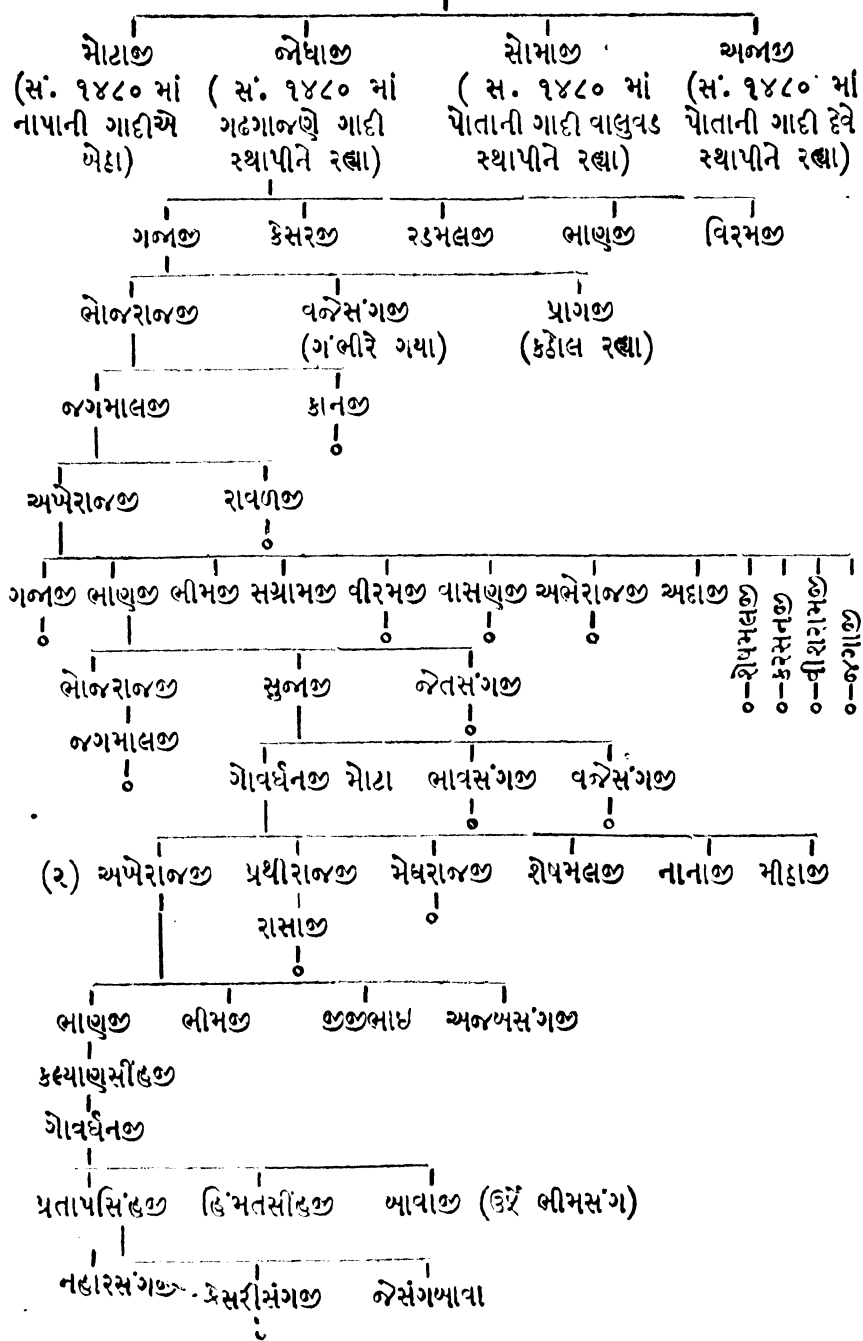
काहु निज नात जात पुत्र परिवारज्युंको,
स्वारथ सुधार्यो तामे धर्म सत्य धार्यो है.
परम पद पाइ हिंमतेश महाराणाज्युंको,
कीनो परमार्थ पर स्वारथ सुधार्यो है.
भानको महान जोलुं मंडल जहान मध्य,
मंडल महान जोलुं अमृत निधानको,
जोलुंहि रहावे ज्योति मंडल अखंड चंद;
जोलुंहि सुमेरु चंड मंडल जहानको;
विधीना विधान जोलुं संमत पुरानवेद,
जोलुंही रहावे ग्यान ध्यान सुमहानको;
जेषुं भनंत तोलुं हिंमत महेन्द्र ज्युंको,
ध्रुवलो बिराजो एही राज्य सुखदानको.
सागर सतोगुण के जाहिर जहान मध्य,
परमकृपाल गुनग्राहक सुजान हो,
काव्यकळा मायकसु पुरन प्रतापवंत;
धरम मर्याद वर सागर समान हो,
अरिनके दंडन त्युं मंडन महितलके;
खंडन अधर्म तम सोलंककुल भानहो,
जेषुकवि धन्य धन्य भूपहिंमतेश आज;
लायक सकळ बात, सुक्रत निधान हो.

आ प्रमाणे तेमनी अनेक कविताओंमां गवाती अनुकरणिय
राज्यनीतिनां सर्वोपरी गान सांभलवाने परमात्मा तेमने द्विधायुषी करे,
तथा तेमना कुलावतंस पाटवी कुंवर श्री भेडेरामणुसीं डल साडेभना तथा
कुंवरश्री गोपाणसीं डल साडेभना इहयमां पितृधर्म समुदाय स्थित उरी
तेमनी वंशवेदी अविचल करे ओवी शुभेच्छाओं सडीत विरमां ओ छीओ.

પાંચમા પ્રકરણમાં આવેલા ઇતિહાસનું વંશવૃક્ષ.

દુધાળ નાના

(સં. ૧૪૮૦ માં નાપાની ગાદીએ દેવ થયા.)

નહારસિંહજી

રાયસીંહજી ઇશ્વરસંગજી હરીસંગજી ભગવાનસંગજી તખ્તસંગજી
(સં.૧૮૦૧ સારીઆગામે રહ્યા) !

હિંમતસીંહજી ચંદરસંગજી ભીમસંગ જીતરસંગ
(રાણા રાયસીંહજીના (હ) (હ)

દત્ત ચંદ ગાદી ઉપર બેઠા) હઠીસંગજી પરતાપસંગજી
(હ) (હ)

મેહેરામણસીંહજી લાલજી ગોપાળસીંહજી
(પાટવીકુંવર) !

(આ વંશવૃક્ષમાંના ભાયાતવર્ગનું પેઢીનામુ આ પછી વર્ણવેલું છે તે જોવું.)

અદાજી

(રાણા પહેલા અખેરાજીના આઠમા કુંવરનો પરિવાર.)

માંડણજી દુધાજી !

સતીજી સર્વજી !

અતખજી ભાઈઆ કેસરજી ગોદડજી તાંતીજી

વીરાજી ગુલાબસંગ જાધરસંગ કરારજી

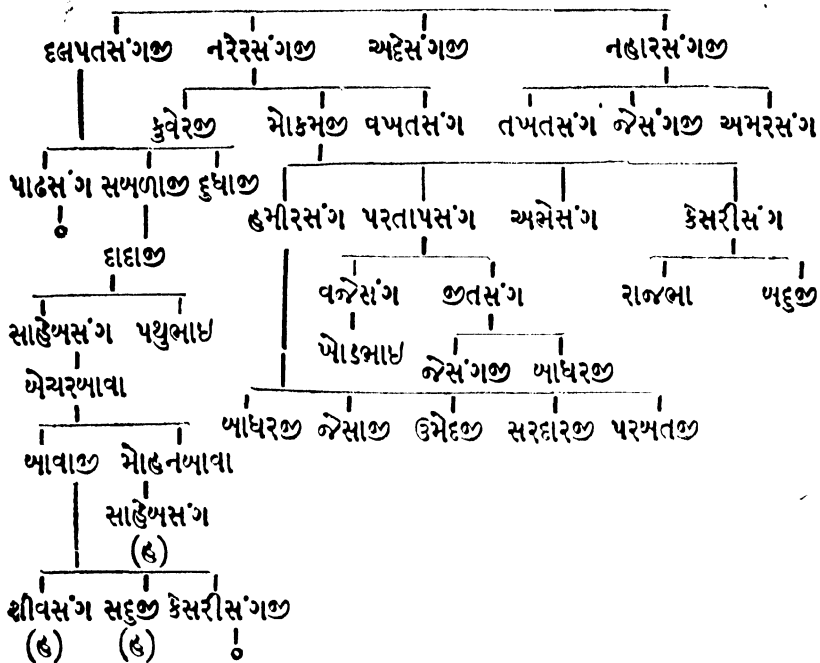
રતનસંગ દોલતસંગ મોટાજી

ધુળાજી મોકમ અનોપસંગ દાજીભાઈ

માધોજી ભીમજી સોમાભાઈ માવસંગ

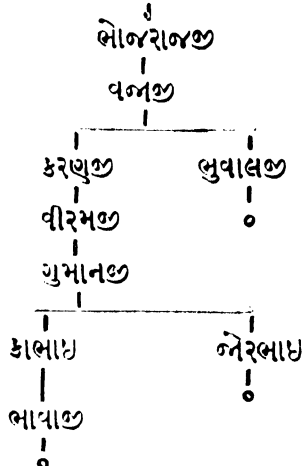
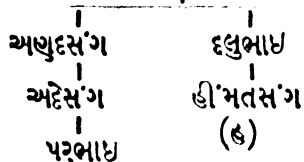
(હ) જોમલસંગ
(હ)

દલપતસંગજી નરેરસંગજી અદેસંગજી નહારસંગજી

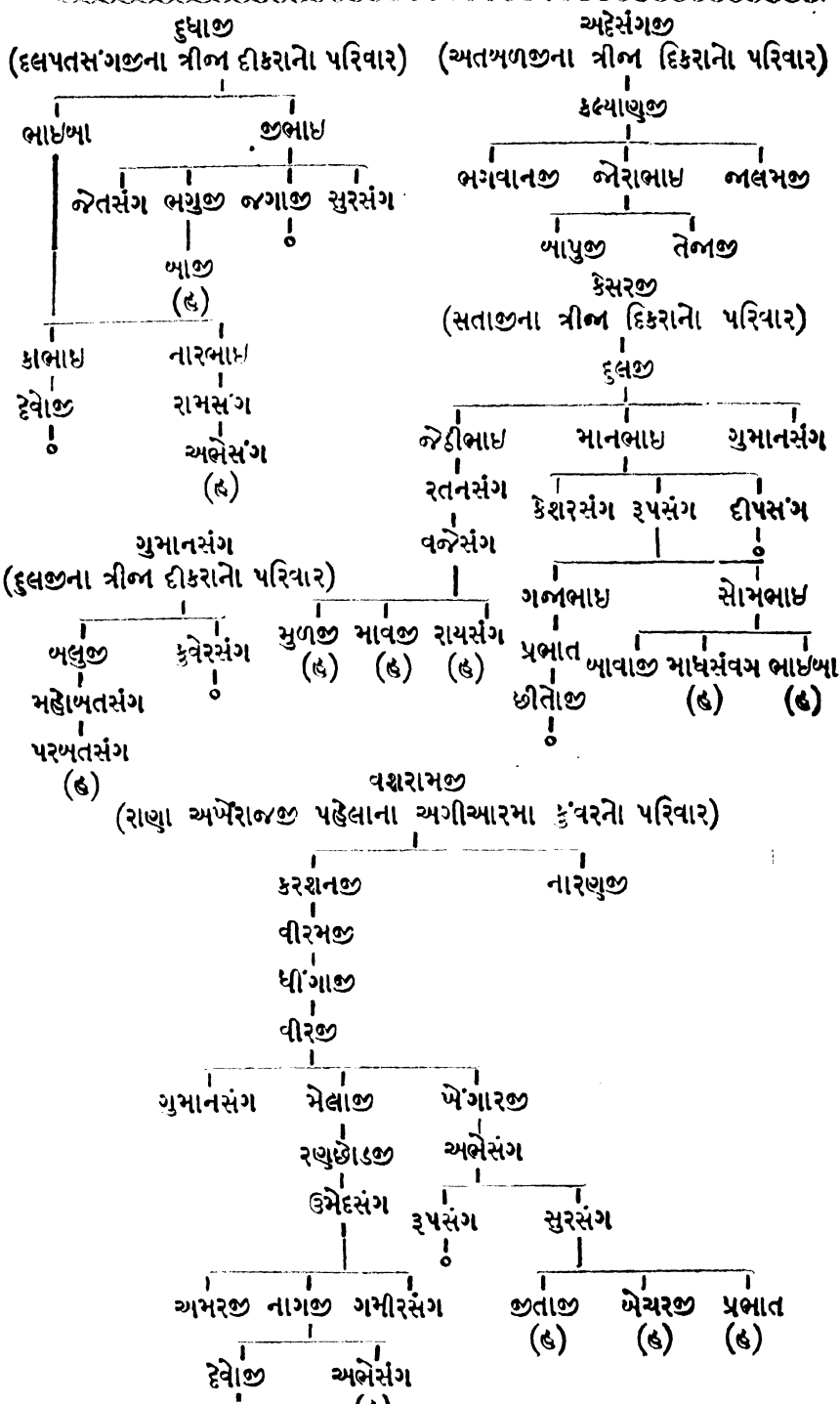

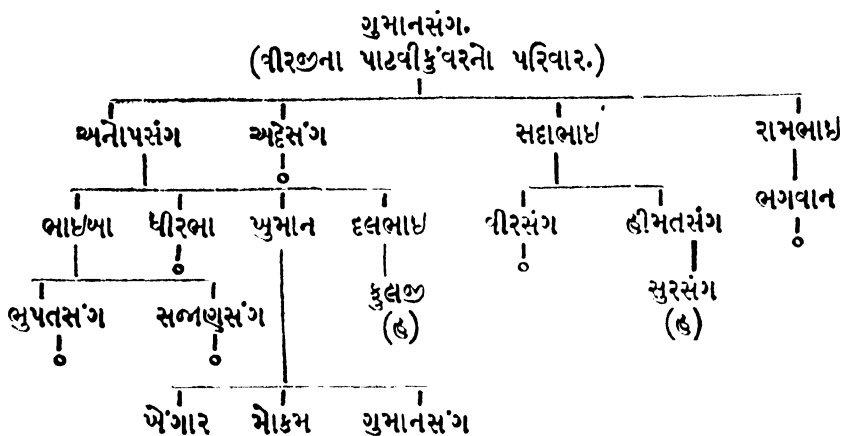
પ્રાગજી
(રાણા ગજ્જના ત્રીજા કુંવર કઠોલ
જયને રહ્યા તેમનો પરિવાર)

વખતસંગજી
(નરેરસંગજીના ત્રીજા દીકરાનો પરિવાર)

(આ સિવાયના ભાયાત વર્ગનું વિશેષ વંશવૃક્ષ આ પાછીનાં પૃષ્ઠોમાં
જોવાથી મળી શકશે.)

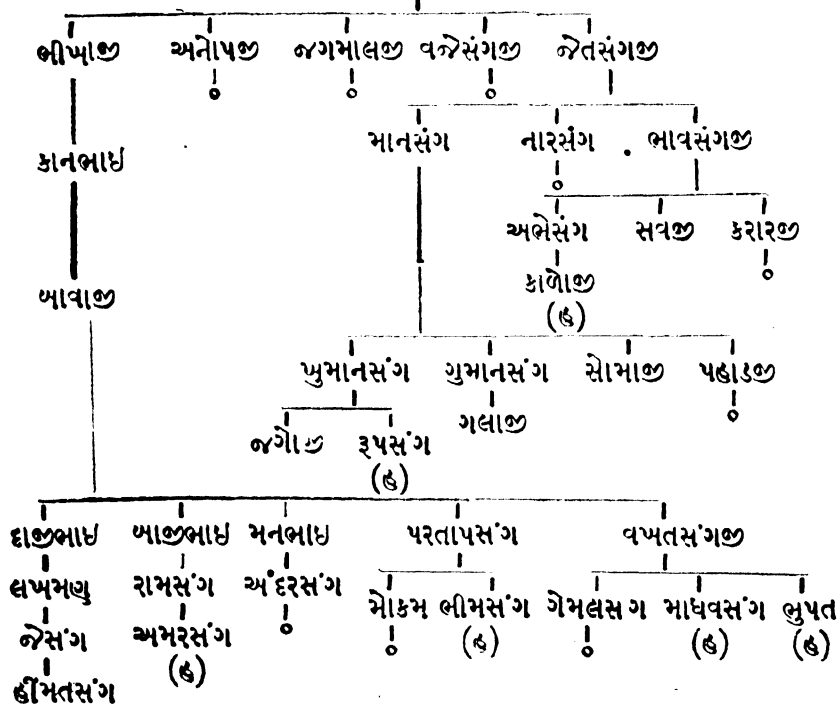

નારણજી

(વશરામજીના ખીજ દીકરાનો પરિવાર)

સારંગજી

அபுது

(વિશેષ વંશવિસ્તાર હવે પછીનાં પૃષ્ઠોમાં છે.)

સગરામજી
(રાણા અખેરાજી પહેલાના ચોથા કુંવરનો પરિવાર)

જેમલજી

માનજી

અન્નજી

રૂપસંગ

ગન્નજી

રામસંગ

જીતસંગ

ભગતસંગ

લાખોજી

સદુભાઈ

રૂપમા

ભીમજી

જીભાઈ

જોરાભાઈ

હરીભાઈ

સોમભાઈ

રામભાઈ

અદેસંગ

દાજીભાઈ

પરભાત

સેજીભાઈ

કાભાઈ

પ્રમાનસંગ

○

○

○

○

○

○

○

કેસરજી

સમજી

કુલજી

કુવેરસંગ હિંમતસંગ

કલ્યાણસંગ

(હ)

તખતસંગ પરભાતસંગ

(હ)

(હ)

પરતાપસંગ

(હ)

મહીજી

(હ)

માનોજી

(જતા રહ્યા)

જોડોજી

(હ)

શેષમલજી

(રાણા મોટા ગોરધનજીના ચોથા કુંવરનો પરિવાર)

નાનાજી

(રાણા મોટા ગોરધનજીના પાંચમા કુંવરનો પરિવાર)

વખતાજી

જીતાજી

ભોજી

પ્રમાનસંગજી

ઉદેસંગ

દોલતસંગ

ગંભીરસંગ

સેશાજી

ભાવસંગ

નથુજી

ખેયરજી

ભગવાનજી

દુલજી

પ્રમાનસંગજી

જીતસંગજી

જોડીસંગ

અદોજી

હડીસંગજી

સુંજી

આવાજી

કાભાઈ

નહારસંગજી

રતનસંગ

સાહેબસંગ

વજ્રસંગ

○

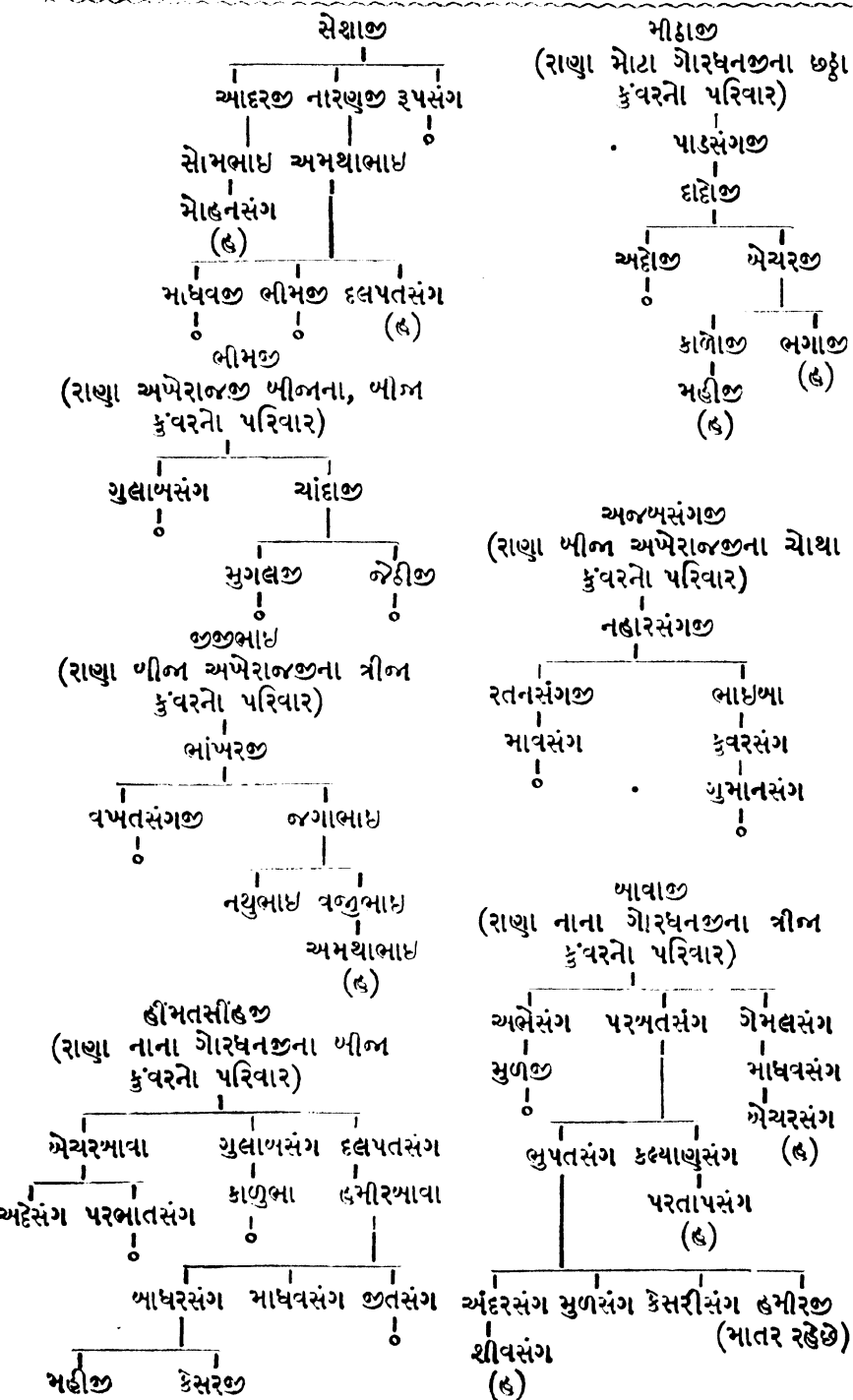
○

○

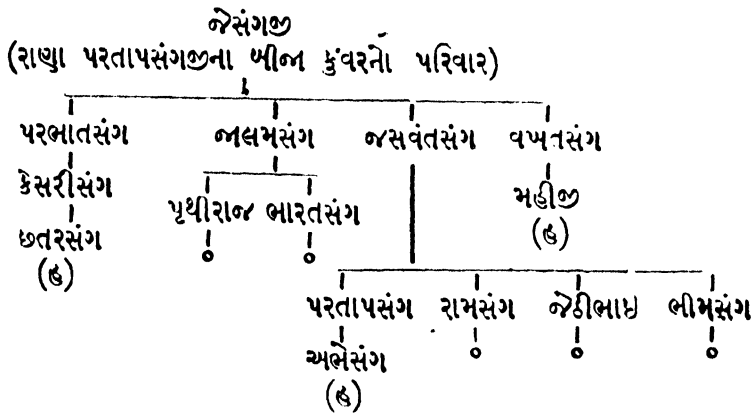
○

ભાધોજી

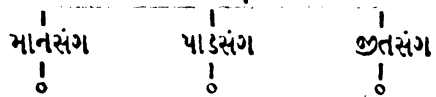
○

હરીસંગજી
(રાણા નહારસંગજીના ત્રીજા કુવરનો પરિવાર)

(છપ્પો.)

ન્યાયધર્મ નૃપનીત પરમગુન સર્વવિધિ લાયક,
પરમ ધીર ગંભીર સતત રૈયત સુખદાયક;
સકલ દુષ્ટજનદમન વિમલનૃપતિ નિજ મંડન,
ચલન સુપથનિરધાર કુપથ પાશ્વંડહિ શંડન,
પ્રતિદીન હિ ભૂપ મહિડાંપતિ પ્રણિત જનહિ સંકટ હરન;
કહે જેષ્ઠ ધન્ય હિંમત નૃપતિ પરહીત પરમારથ કરન.

ઇતિશ્રી સોલંકીવંશની ગાધરા શાખાના ઇતિહાસનું
પાંચમ પ્રકરણ સમાપ્ત.

ગાઉ ચોથા પ્રકરણમાં વર્ણવી ગયા તેમ સ્વસ્થાન નાપાના મોટાજી, જોધાજી, સોમાજી ને અજાજી નામે ચાર કુંવરો હતા તેમાંના પાટવી કુંવર મોટાજી જ્યારે નાપાની ગાદીએ બેઠા તે વખતે ત્રીજા કુંવર સોમાજી ને વાલુવડ, અરડી, ઘુટેલી, નરસંડા, બામણોલી, દંતેલી, હુંડાકુવા, ગામડી, જીડવુંપર, કસારી, દંતાલી, ભાદરણ,^૧ વેરા, *કાવિડા, સુણાબ, બાંધણી, દેદરડા, લાંબવેલ, કરોળી,

૧ વાસદ પાસે છે તે. * આ વખતે કાવિડાને કૃષ્ણપુર પણ કહેતા, ને તે પૂર્વ પશ્ચિમ ધામોટતળાવથી પિપટપુરા, ને ઉત્તર દક્ષીણ વડેકદેવીથી સુગરી માતા સુધીના વિસ્તરેલું વિસ્તારમાં હતું. તે સંવત ૧૫૧૩ માં વાલુવડના મહીડારાણા સારંગજીએ પોતાના સાળા ગેંદાલજીને સાળાકટારીમાં આપ્યું હતું. તેની કામાંધતા ને બીજા અનાચારોથી વસ્તી ત્રાસ પામીને ઘણી ભાગી ગઈ. તે વખતે એટલે લગભગ સંવત ૧૫૩૮ ના આરસામાં પિંપળાતાના કુશળજી પંડ્યો કાશીથી કર્મકાંડિ બનીને પાછા વળતાં ત્યાં આવ્યા. તેમણે પિડાતી પ્રજાની પ્રાર્થનાથી યચ્છારા વિદ્યુતપ્રભા નામની દેવી ઉત્પન્ન કરી ગેંદાલજીનો નાશ કર્યો. તે યચ્છસ્થાનને લોકો ગેંદાલગડબ્યાનો ટેકરો કરીને કહેતા. તે જગ્યા ઉપર પાછળથી સંવત ૧૮૩૪ માં અહલ્યાદેવી પોતાના પતિ પાછળ સતી થયાં તેથી તે ઉપર તેમના પુત્ર બચાબા પંડિતે અહલ્યેશ્વર મહાદેવની સ્થાપના કરી ત્યારથી તે દેવળને લોકો સતીના દેહેરાના નામે ઓળખે છે. ગેંદાલજીના નાશના સમાચાર વાલુવડ પહોંચ્યા તેથી રાજકુંવર જયમલજી કાવિડે આવ્યા ને તેમણે વર્ષાસન બાંધી આપી કુશળજીને પ્રસન્ન કર્યા. ત્યારથી પિંપળાતા પંડ્યાનું કુટુંબ કાવિડામાં અધવારે વસ્યું ને દેવ તરીકે ઓળખાયું. પાછળથી માનમહીડો મરાતાં વર્ષાસન હુમ થયું, ને પિંપળાતિયા જશુમહીડે પરલોક વાસ કર્યો ત્યારથી વલ્લવદેવ પંડ્યાનું મન પિંપળા-તેથી ઉંચું થયું તેથી તેઓ ત્યાંના અધવારાનો ત્યાગ કરી અખંડ કાવિડામાં વસ્યા. આ સુપ્રસિદ્ધ વંશનો ઇતિહાસ આ સ્થાને સુચનમાત્રથીજ વિરમે છે, વંશવૃક્ષ સામેલ છે. વિશેષ જાણવાની ઇચ્છાવાળાઓને એજ પ્રાતઃસ્મરણિય પૂર્વજોનો વંશજ (આ ગ્રંથ લેખક) ભવિષ્યમાં વિશેષ વિવરણથી તૃપ્ત કરવાની આશા આપે છે.

આશી, કઠોડા, ખાંધલી, કુંજરાવને આણુંદ અડધું એ પ્રમાણે સાડી-ચોવીસ ગામની જાગીર જીવાઈ પેટે મળી તે લેઈ તેમણે મહિડા-રાણાનાં સઘળાં રાજચિન્હ ધારણ કરી સંવત્ ૧૪૮૦ માં પોતાની ગાદી વાલુવડ (વાલવોડ) માં સ્થાપી.

સોમાજી—એમનો પ્રથમનો થોડો વખત મકાનો વગેરે ખાંધ-વાની વ્યવસ્થા કરવામાં ગયો. ત્યારબાદ તેમણે રાજ્યવ્યવસ્થાના ઉપાયો હાથમાં લીધા. તે વખતે હાલની પેઠે દરેક ઠકરાતનું દીવાની ફૈજ-દારીખાતું વડીસરકારના હાથમાં નહોતું, તેથી તેવાં સઘળાં ખાતાંનું એક સરખું કામ રાજસત્તા ધારણ કરી બેઠેલા રાજાજીનેજ ઉથલાવવું પડતું હતું. માત્ર ઠરાવ પ્રમાણેની જમાખંધી ભરી, આવેલા લશ્કરને ખુશી કરે એટલે પછી તે પોતાની પ્રજા ઉપર ગમે તેવો જીલમ ગુજારતો હોય છતાં કોઈ તેને પુછતું કે છ'છેડતું નહીં. આવી સ્વતંત્રતાના વખતમાં પણ હિંદુરાજ્યોએ પ્રજાના હૃદયમાં જે પ્રભુત્વ મેળવ્યું છે તે સઘળો પ્રતાપ તેમના સલાહદાતા પુરોહિતોનો છે. કારણકે તેઓ બ્રાહ્મણો હોવાથી હિંમેશાં સાદી અને સાચીજ સંમતિ પ્રગટ કરતા હતા. એ પ્રમાણેના કુળપરંપરાના રહેવાને માન આપી ચાલનાર ઠાકોર સોમાજીએ પણ પોતાની પ્રજાનાં દરેક જાતનાં દુઃખોનો નાશ કરવા તરફ લક્ષ આપી અખાલવૃદ્ધના મુખમાંથી પોતાની રાજ્ય કારકિદી માટે વાહવા બોલાવી હતી. તેમને સારંગજી, મીંમજી, સતાજી ને જેસંગજી નામે ચાર કુંવરો હતા, તેમાંના પાટવી કુંવર સારંગજી ને ગાદી સોંપી, રાજ્યકારકિદીના પચીસમે વરસે સોમાજી દેવ થયા.

સારંગજી—સંવત્ ૧૫૦૫ માં ગાદીએ બેઠા. તે વખતે સતાજી ને ગામ ગામડી તથા કસારી, મીંમજી ને ગામ દંતેલી, ને જેસંગજી ને ગામ સુણાવ જીવાઈ બદલ આપવામાં આવ્યાં તે લઈ તેઓ પોતાના કુટુંબ સહીત ત્યાં રહેવા ગયા, ત્યારથી તેમની શાખા ત્યાં ફેલાઈ. ઠાકોર સારંગજી ને સારા મદદનીશો મળી ગયેલા હોવાથી તેઓ રાજ્ય ખટપટનો મોટો ભાગ ઉપાડી લેતા હતા તેથી ઠાકોરને તે વિષે લાંબી પંચાતમાં ઉતરવું પડતું નહીં. તેઓ ઘણા પ્રભુ ભક્ત અને સત્યવક્તા હતા. તેમને જેમલજી નામે એક કુંવર હતો.

તેને રાજ્ય ગાદી સોંપી સંવત્ ૧૫૪૫ ના આરસામાં તેઓ દેવ થયા.

જેમલજી—તેઓ એક વીરલ યોદ્ધા તરીકે ગણાયા છે. તેમને જન્મથી તરવારના પટા ખેલવાનો બહુજ શોખ હતો. તેમજ દરેક જાતના હથિઆરની વપરાશનું તેમનામાં કુદરતી જ્ઞાન હતું. તેમને લુણાવાડાના રાજા માળજી સાથે ઘણી સારી મીત્રતા હતી. એક વખતે એ બંને મિત્રો મળ્યા, ત્યારે તે વખતે ઠાકોર જેમલજીએ, ભાણુજી સાહેબને ઘણા દીલગીરીમાં જોયા; તેથી તેનું કારણ પુછતાં તેમણે જણાવ્યું કે મારે કુંભારાણા સાથે વેર છે તે વળે નહીં ત્યાં સુધી મારું જીવ્યું સફળ થાય નહીં. આ વાત સાંભળી ઠાકોર જેમલજીએ એજ પળે દાંતાના કુંભારાણા ઉપર ચઢાઈ કરી, તેને ઓચિંતો ઠાર કર્યો. ને તેનું માથું રતોવાઈ કાપી લાવી ભાણુજીના હાથમાં મુક્યું. એવા તે મિત્ર હિતચિંતક હતા. તેમને માનજી, સોમાજી ને મેહેરજી નામે ત્રણ કુંવરો હતા તેમાંના પાટવી કુંવર માનજી ને ગાદી સોંપી તેઓ દેવ થયા.

માનજી—સંવત્ ૧૫૬૫ ના આરસામાં તેઓ ગાદીએ આવ્યા. તેમને બાંધકામ ઉપર ઘણી પ્રીતિ હતી. હાલમાં તળાવ ઉપર જે મહાદેવનું ડેરૂ તથા મોટો કુવો તથા દરવાજો છે તે આ ઠાકોરના વખતનાં બાંધાવેલાં કહેવાય છે. એમના વખતમાં મોરવાડ અને ભુજ તરફથી કેટલાક આરણો ભુખમરાને લીધે વાલુવડમાં આવ્યા તેમને માનજી ઠાકોરે ઘર તથા જમીન વગેરે આપી, બુદ્ધ માનપર વાસી તેમાં સન્માનપૂર્વક વસાવ્યા. આ પ્રસંગનું એક પ્રાચીન આરણ કવિત નિચે પ્રમાણે લોકોમાં બોલાય છે.

(છંપો.)

મુરઘર છોડ મલક, આવ સોઘર બંધ આશા,
 ચારણ નેહ સુચાવ, બસે વાળોવડ વાસા;
 મહીડો રાજમહીપ, 'દળી' ગ્રહ આશ્રય દીધો,
 ચાવો નામ જગચાર, કળાં જશ અમર કીધો;

અળાખત સથે ચારણ અઠે, કરત અનંદ સકાજહી;
જશવાસ પાસ બાઢયો જબર, રજવટ સોલંકી રાજહી.

ત્યાર બાદ તેમણે એક સારો રાજપુરજ ચણાવ્યો હતો. જેનું ખંડેર હજી વાલુવડમાં સાક્ષીભૂત છે તે ઉપર પરદેશી રાજ્યપરોણાઓનું આ-
તિથ્ય થતું હતું. ત્યાં એક વખતે ઇંડરના રાજ્યકુમાર ^૩કલ્યાણુમલજી,
માનજી ઠાકોરના ભાણેજ હોવાથી આવી ઉતર્યા, તેઓ જન્મથી ઇશ્કી
અને રમતિઆળ હતા તેથી તેઓ આખો દીવસ અહીયાં પોતાના એક
હજુરી ભાટ સાથે રમત ગમત કરતા હતા. એ આરસામાં એક દીવસે
લાખાજી ચારણની દીકરી જેતબાઈ એ ખુરજ આગળ થઈને પાણી ભરવા
નિકળ્યાં, તે કલ્યાણુમલજી ભાણાની દૃષ્ટે પડયાં. મુજે આ બાઈનું સ્વરૂપ
એટલું બધું સુંદર હતું કે સ્ત્રીઓ સ્ત્રીઓમાં પણ તેમના રૂપની અદે-
બાઈ ચાલતી હતી. એવા દૈવી તેજ ગમ ખેંચાતાં કલ્યાણુમલજીના
હૃદયમાં તેમના માટે દુર્વાન્ધના પ્રગટ થઈ. આ સઘળી વાત પાસે ખેડેલો
હજુરી બારોટ સમજી ગયો તેથી તેણે કલ્યાણુમલજીને રાજી કરવા
માટે તેમની દુર્વાન્ધનામાં ઉશ્કેરણી કરીને કહ્યું કે મહારાજ એક
ચારણની દીકરીને પરમેશ્વરે શું નુર આપ્યું છે; ખરેખર મારા ધારવા
પ્રમાણે તો આ બાઈ એક ચારણનું ઘર માંડવા યોગ્ય નથી; પણ
ખાસ આપના જેવા રાજવંશીના રણવાસને શોભાવા યોગ્ય છે. આ
સાંભળી કલ્યાણુમલજીએ તેને કહ્યું કે આપણે તો ઘણાએ એને ચા-
હીએ છીએ, પણ તે આપણી વાત કેમ કબુલ રાખે? બારોટે કહ્યું
કે મહારાજ ખાતરીથી માનજો કે જે સ્ત્રીઓ રૂપાળી હોય છે તે
ઇશ્કી પણ હોય છે, તેથી આપ તેના તરફ કંઈ ચીજ ફેંકી જુઓ
એટલે તે આપના તરફ જોઈ પોતાનો પ્રેમ પ્રગટ કરશેજ. અમુલ્ય
સરખી રાજકુંવરની દૃષ્ટિએ દેખાતી બારોટની સલાહનો તેમણે તરત
ઉપયોગ કરી, પોતે કેરી ચુસતા હતા તેનો ગોટલો કાઢી જેતબાઈ
તરફ ફેંક્યો, તે જઈને બાઈની પુક ઉપર વાગ્યો. આથી જેતબાઈએ
પાછુ વાળીને જોયું તો ખરું પણ આજીબાજીમાં કોઈ જણાયું નહીં, માત્ર

૩. કહેવાય છે કે આ બનાવના પ્રસંગે કલ્યાણુમલજીની ઉંમર લગભગ

૧૮-૧૯ વર્ષની હતી.

રાજ્યખુરજ ઉપર ભાણાસાહેબ કલ્યાણમલજીને બેઠેલા જોયા તેથી જેત-
 બાઈએ જાણ્યું કે રાજ્યવંશીકુંવર કંઈ આવું અટકચાળું કરે નહીં પણ
 તેમનાથી અણુજાણતાં ફેંકાએલો ગોટલો મને આવી વાગ્યો છે એમ
 સમજી તે પાણી ભરવા ગયાં. પણ ત્યાંથી પાછાં ફરતાં ફરીને પાછાં
 જેતબાઈ જ્યારે રાજ્યખુરજ આગળ આવ્યાં ત્યારે કલ્યાણમલજીએ
 તેમની મુખમુદ્રાપર કોઈ જાતનો ક્રોધ જોયો નહીં; તેથી તેમણે મનમાં
 માન્યું કે આ બાઈને મારી સાથે પ્રેમ જોડવાની ખુશી જણાય છે
 એમ સમજી ફરીને તેમણે એક ઇંટનો નાનો ટુકડો લેઈ તે જેતબાઈના
 બેડા ઉપર નાંખ્યો. તેથી જેતબાઈના માથા ઉપરના માટીના ઘડામાં
 ઝીણો છદ્દ પડ્યો ને તેમાંથી ઝરઝર પાણી વહેવા માંડ્યું. આ પ્રમાણેના
 ઉપરાચારપરીના આ બંને પ્રસંગોથી જેતબાઈના હૃદયમાં મહાન ક્રોધ
 ઉત્પન્ન થયો; તેથી તેમણે શાપ દેતાં કહ્યું કે—*આ દુરાચારણી રાજ્ય-
 કુમાર તેં જો કંઈ કુડમાં આમ કીધું હોય તો મારા બેડામાંથી જેમ
 પાણી ગળે છે તેમ તારા મરતકમાંથી બંને નેત્રો નિકળી પડજો.
 આ શાપ થતાની સાથેજ કલ્યાણમલજીની બંને આંખો નીકળી પૃથ્વિ
 ઉપર પડી; જેથી હસવાના સ્થાનક ઉપર એકદમ કમકમાટનું વાવાદળ
 ધવાઈ ગયું. હજુરી બારોટ અને મીયાંએ દોડાદોડ કરી આ હકી-
 કત ઠાકોર માનજીને જણાવી, ને તેથી તેઓ પણ બેબાકળા બની જઈ
 ત્યાં આવ્યા ને બનેલા બનાવ માટે અપૂર્વ આક્રંદ કરવા લાગ્યા. કાર-
 ãણકે પોતે કુંવરના મોશાળપક્ષના હોવાથી પોતાને માથે આ બાબ-
 તની ભારે કાળીટીલી ગણાશે એમ માન્યું. પછી તેમણે આ બનાવ બન-
 વાનું અથ ઇતિ કારણ સમજી લેઈ જાણ્યું કે જેતબાઈને છેડવાથી

* આ પ્રસંગ સંવત. ૧૫૮૭ ના પાંચમને શનીવારને રોજ બન્યાનું એક
 પ્રાચીન કાવ્યમાળાના આ દોહામાં જણાય છે. “ સંવત પંદર સતાસીઓ, થાવર
 પંચમવાર; જેતલ જમહર જે ચઢે, (તો) ભોરંગ ન ઝીલે ભાર. ” વળી આ
 શાપ દીધો ત્યારે જેતબાઈએ ઇંટને, ભાટને, ને આંખાને પણ શાપ આપેલો છે.

(ગાહા)

“ વાલૂવડ થાનક વંચાયા, સો ઘર પરટી મુલ સવાયા,
 હંટ મઃટ અરૂ અંવ હડાયા, મેહડુ કુલ પ્રગટી મહામાયા. ”

આ દશા આવી છે તેથી તેમણે તરત હુકમ કરી સઘળા ચારણોને લેગા કરાવ્યા ને પછી તેમને કહ્યું કે તમને મેં અહીં આશ્રય આપી રાખ્યા તેના બદલામાં તમારા તરફથી મને મારા જમાત્રપક્ષનું જીવિતપર્યંતનું આ લાણુભાઈને મરાયાનું મેણું માથે રહી જાય એ વાત ઘણી ખુરી થાય છે માટે તમો સરવે મળી જેતબાઈને સમજાવી કરીને ગમે તે રીતે આ અમારા લાણુભાઈની આંખો હટી તેવી કરાવી આપો, નહીં તો પછી હું પણ એક ક્ષત્રી છું તેથી મરતા સુધી આ વેર ભૂલીશ નહીં, એ ખાતરીથી સમજાવે. માનજી ઠાકોરના આ કહેણથી ચારણો ઘણા ગભરાયા ને તેમણે જેતબાઈ પાસે અનેક રીતે કરગરી શાપનું નિવારણ કરવા વિનંતી કરી; પણ જેતબાઈએ કોઈ રીતે માન્યું નહીં ને વધારામાં કહ્યું કે તમો કોઈ ગભરાશો નહીં; માનજી ઠાકોર પોતે પોતાના લાણુજનો વાંક જાણુવા છતાં જો તમારા ઉપર જીવન ગુન્નરવાનું કહે છે તો જાઓ એનું રાજ્ય પણ નાશ પામશે. આ પ્રમાણેનો ખીજો શાપ સાંભળી ચારણો ગભરાયા ને તેમણે જેતબાઈને કરજોડીને કહ્યું કે માનજી ઠાકોરનું રાજ્ય જશે તો પછી અમારી શી દશા થશે ? ત્યારે જેતબાઈએ કહ્યું કે તમારાં સો ઘર છે તેમાંથી એકે વધશે નહીં તેમ એક ઘટશે નહીં એ માફ વચન છે. આ પ્રસંગનો એક સોરઠો નિચે પ્રમાણે હજી લોકોમાં બોલાય છે—

“ તે પાતાલે પરઠિયા, સો ઘર મુલ્લ હઠા;

જેતી જાયના, વચન તારાં વિસરી. ”

આ પ્રમાણે જેતબાઈએ કોંધી બની કોઈ રીતે શાપનું નિવારણ કર્યું નહીં તેથી આંખો નિકળી પડ્યાના દરદે પિડાતા *કમધજ કલ્યાણમલજી મરણ પામ્યા. આ બનેલા પ્રસંગના સાક્ષીભૂત જેશાદેથા નામના વાલુવડના એક પ્રખ્યાત ચારણકવિના રચેલા ત્રણ છંપા, તેમના અપ્ર-

* કમધજ એટલે રાડોડ. આ પ્રસંગનો એક સોરઠો નિચે પ્રમાણે બોલાય છે—

તે કમધજની કાઢિયું, બાહ આંરવ્યું બે;

કડવી મીઠ કરે, જોવા પાલે જેતવાહ.

સિદ્ધ કાવ્યગ્રંથમાંથી ચુંટી સ્મરણ માટે આપીએ છીએ—
(છપ્પો.)

દાઘાં નવલખ દેવ, ચારુ કલ પ્રગટે ચારણ,
મારુ ધરાથી પ્રથમ, કાલ પડતે કોય કારણ;
નેહ સાતસો નકી, વાઝોવડ ગામ વસાયા,
મહીડે રાઘી માન, ગુણીજન સરસ ગવાયા.
ગાવીયા સજશ રહિયા ગુણી, સ્વટ સો પાછા સ્ખેલીયા;
સોઘરાં રહી અવિચલ સહી, માનવ પાછા મેલીયા. ૧

ભૂપ તળો ભાણેજ, કલાંણ રાઠોડ કહાવે,
મીયાં માટ લૈ મહોલ, અંબફલ વરદ યું લાવે;
જલ ભરવા જુગતંબ, તેયાં નિકલે જેતાઈ,
બોલ્યો માટ બચંન વેહદરૂપ ત્રિયા વતાઈ.
વતાઈ ગ્લોલ ગોઝી વડે, ગોઝો માર્યો ગોંધલો;
કમીટ જોઈ કમધજ કહું, આંસે થાજે આંધલો. ૨

અધતપ સુણે અભંગ, મઠયો ચારણ પેં ભૂપત,
તાકું કાઢું તેલ, લહુંહું સો ઘર હુંડત;
મહીડો બોલ્યો માન, ઇટલે દેવી આસે.
કરમાન ન અહંકાર, સોય ઘર સુરજ સાસ્યે.
સૂરજ સાસ્ય સોઘર સદા, ગઢપત રાજ ગમાવીઓ;
બીલપાડ સ્વપ્ન સ્વાતુ વેહદ, પાટ નગરનો પાડ્યો.

(દોહા.)

કમધજ કાંકરકો નાંચ્યો, ત્યાં ફુટયાં નેયણ;
ઐવડ અંધથીયો, જોવા કારણ જેતવાઈ.

આ પ્રમાણેનો અણુચિંતવ્યો ઉત્પાત ને યેવડા શાપનું માહું
પરિણામ આન્યાથી માનણ ઠાકોરને, આરણોને પરસ્પરમાં લયંકર કલેશ
શરૂ થયો. આ આરસામાં કોઠીઆખાડ અને ગંભીરા વચ્ચે મહી નદી-
માં એક ભાડું નિકળેલું હતું; તેમાં કોઠીઆખાડની હદ સામેના

ભાગનું ભાહું માનજી ઠાકોરના તાબાનું હતું ને ગંભીરાની હદ તરફ
ફરતું આવેલું ભાહું ગઢગાજણા દરબારની હદમાં હતું; તેથી આ જમીન
ઉપર બંને ઠકરાતની તકરાર ચાલતી હતી. તેનો નિવેડો લાવવા
માટે માનજી ઠાકોર પોતાનાં થોડાં માણસોને લઈને તે ભાડમાં
ગયા, ને ફાગણ માસના જુલમી તાપના બફારાને લીધે મુકામ પણ
ત્યાંજ રાખ્યો. અને પછી તેમણે ગઢ ગાજણા દરબારને માણસ મોકલી
કહાવ્યું કે આપણે બંને ભેગા મળી આ ભાડાની તકરારનો ખુલાસો
કરી લેઈએ માટે તમો અત્રે જરૂરથી આવજો. આ પ્રમાણે જે દીવસે
ગઢગાજણે માણસ મોકલ્યું તેજ દીવસે રાત્રે ગામ દીલપાડના* હુંટારા
ખારૈયા સ્વાતુ ને, જેતબાઈ માતાએ સ્વપ્નામાં જઈને કપાળે કંકુનો
ચાંદલો કરીને કહ્યું કે, જા મહી નદીના ભાડમાં વાલુવડના ઠાકોર માનજી
મહીડો મુકામ નાંખી પડ્યા છે તેમને ઠાર મારી તેમનું સઘળું રાજ્ય તું
સ્વાધીન કર; હું તને એ કામમાં આજ સહાય આપીશ, આ પ્રમાણેના
અદભૂત સ્વપ્નથી જાગી ઉઠેલા ખાતુખારૈયાએ તખ્તામાં પોતાનું મોં
જોયું તો તેણે પોતાને કપાળે તાળે કંકુનો ચાંદલો થયેલો જોયો.
તેથી તેને સ્વપ્ન ઉપર પાકો ઇતખાર બેઠો; એટલે તરત હાથમાં ભાલો લેઈ
તે ભાડમાં ગયો. તો ત્યાં આ વળતે માનજી ઠાકોર ન્હાવા બેઠા હતા,
ને તેમને એક હજમ ચોળીને નવરાવતો હતો. તે સિવાયનાં બીજાં
માણસો આમ તેમ નિકળી પડેલાં હોવાથી કોઈ ત્યાં હાજર નહોતાં.
આ લાગ જોઈને ખાતુખારૈયાએ એકદમ માનજી ઠાકોર ઉપર ધસી
જઈ તેમની છાતીમાં જોરભેર ભાલો માર્યો, જેથી તેઓ તેજ પળે

*એના પૂર્વજો અસલ ગઢગાજેરણથી આવી મુળીના પરમારોને આશરે
વસ્યા હતા. તેમાંનો એક ખારીઓ જાંઝણજી, વેજલ પરમારને બ્યારે ભેટા-
શીની ચુંવાણીસ ગામની જગીર મળી ત્યારે તેમની સાથે ભેટાશી આવ્યો
હતો. તેને ભેટાશીના ઠાકોર જોધાજીએ, પોતાના ફટાયા ભાઈ જગંગજીને
માર્યા બદલ આઠ ગામની જગીર ઇનામમાં આપી હતી ત્યારથી તે આઠ
ગામની જગીર ગામ દીલપાડમાં સ્થાપીને રહેતો હતો. તેના કુટુંબમાં ઝૂંઝ-
ણજી, ચાંપો, ગાંગજી, મુગલ ને તે પછી આ ખાતુખારૈયો થયો હતો. આ
સંબંધી ઇતિહાસ આગળ ભેટાશી શાખા પરત્વે વર્ણવાશે.

સંવત્ ૧૬૩૧ માં ત્યાંજ લાઠામાં રામશરણ થયા. આ પછી ખાતુખારૈયાએ ત્યાંથી વાલુવડમાં આવી રાજખુરજ ઉપર માતાજીની ધજા ચઢાવી ને આ જાગીરને પોતાના હુંટારૂ ટોળાથી ઘેરી લેઈ સઘળે પોતાના નામની દુવાઈ ફેરવી. આ પ્રમાણે એક શક્તિઅંશી ચારણ કન્યાના શાપથી, આજના અદ્વાપાશયિ મનુષ્યોના માન્યામાં ન આવે એવી રીતે વાલુવડની રાજશાખાનો હૃદયલેદકરીતે અંત આવ્યો.

માનજી ઠાકોર દેવ થયા ત્યારે તેમને એક અડાસનાં, ને બીજાં વાસદીઆ પરમારનાં એ પ્રમાણે બે ઠકરાણી હતાં. તેમાં અડાસવાળાં ઠકરાણીને એક ધાવણો કુંવર હતો તેથી તેમના તરફ પ્રજાજનોને ઘણીજ લાગણી હતી. તેથી તેઓ ખાતુખારૈયાની ફેરવાતી દુવાઈ સાંભળી ઘણા દુઃખી થયા. પણ માતાજીના શાપની બીકે અને હુંટારૂઓના ત્રાસે તેમને રોકી શક્યા નહીં; કે કોઈ રીતે આ ધાવતા રાજકુંવરને મદદ કરી શક્યા નહીં. જેથી નિરાધાર થયેલાં અડાસવાળાં ઠકરાણીએ બીજાં મનુષ્યો કરતાં શાપ આપનાર દેવી જેતબાઈનું શરણ લેવાનું યોગ્ય ગણ્યું. તેમણે જે વખતે જેતબાઈ ગાયો અડવવા જતાં હતાં તે વખતે પોતાના કુંવરને લાગ સાધી ગાયોની પગરબટમાં મુકી દીધો, તેથી તે ગાયોની દોડાદોડથી રોવા લાગ્યો. આ જોઈને જેતબાઈએ તેને દુરથી દોડી જઈ ઉંચકી લીધો ને તેને માથે હાથ મુકી આઈની રક્ષા કહી. આ વખતે દુર જઈ ઉભાં રહેલાં અડાસવાળાં ઠકરાણીએ માતાજી પાસે જઈને કહ્યું કે દેવી જ્યારે હવે તમે કુંવરને માથે હાથ મુક્યો છે તો તેનું હવે રક્ષણ તમારે કરવું જોઈએ. આ સાંભળી સતી જેતબાઈએ કહ્યું કે જાઓ બાઈ તમે અહીંથી તમારા કુંવરને લેઈને પીચેર જતાં રહો એટલે ત્યાં કુંવરને મારો શાપ નડશે નહીં; ને તેમનું કલ્યાણ થશે. આ પ્રમાણેના સતીનો આશિર્વાદ ઠકરાણીએ જોળામાં ઝીલી લીધો ને પછી તે પોતાના કુંવરને લઈને પોતાને પિયેર અડાસ જઈ રહ્યાં. પણ બીજાં વાસદીઆ પરમારનાં ઠકરાણી હતાં તેઓ વાલુવડમાં ખાતુખારૈયાની આજી વરતાવાથી ને માનજી ઠાકોરના મરાવાથી સંકોષ હૃદયે વાસદ જઈ પોતાના ચાર લાઈઓને કહ્યું કે તમારા બનેવીને

ગઢ ગાજણાવાળાઓએ દગો કરીને મરાવ્યા છે માટે મારા એ હેવાતન હુંટનારાઓને તમો જઈ ઠાર કરી નાખો. ને જો તે કરી શકવાની તમારામાં હીંમત ન હોય તો લ્યો તમો મારી આ ચુકીયો પહેરો ને મને તમારી ઢાલ તરવાર આપો, કે જે સજી હું ગઢગાજણાવાળા સામે જઈ મારા ભરથારનું વેર વાળું. આવા સખત શખ્દોના પ્રહારથી ચારે ભાઈઓના શરીરમાં લોહી ઉકળ્યાનો અણુણુટ વ્યાપી ગયો. તેથી તેઓ તેજ પળે હથીઆર સજી માનજીમહીડાનું વેર વાળવા નિકળી પડ્યા. તેમને ગઢ ગાજણાવાળા પણ સગા બનેવીજ થતા હતા, છતાં પણ ખડેનની સકોધ ઉશ્કેરણીના આવેશમાં તન્મય બની ગયેલા હોવાને સખએ તેમણે તે સંબંધી કંઈ પણ વિચાર ન કરતાં ગઢગાજણે આવી, તેમની સાથે જ્યારે ઠાકોર હેમકુશળતાની ખખર પુછવા બેઠા ત્યારે બંને બાબુથી તેમને ઘેરી કટાર વડે રેંશી નાખ્યા. આવો હૃદયસુન્ય પરમારોનો જીલુમાટ જોઈ ગઢગાજણાનાં દરબારી માણસો પણ ખુબ વેગ પર આવી ગયાં ને તેમણે પણ તે વખતે પોતપોતાની શક્તિનો ઉપયોગ કરી આ આ-વેલા પરમારોને પુરા કરી નાખી ઠાકોરની સ્થિતિએ પહોંચાડી દીધા. એવી રીતે એક સ્ત્રીની અવિચારી ઉશ્કેરણી ઉપર વજન રાખવાથી એક ઠાકોરનો નાશ કરતાં આખા પરમાર કુટુંબની પાયમાલી થઈ.

માતાજીનો આશિર્વાદ લેઈ અડાસ રહેવા ગયેલાં ઠકરાણીના કુંવર કલ્યાણમલજી આશરે દશ બાર વર્ષની ઉમ્મરના થયા એટલે તેઓ પોતાનાં માતાને લેઈ નરસંડે રહેવા ગયા. જ્યાં તેમને ભેટા-શીના પરમાર ઠાકોર હઠીસંગજીએ પોતાની હીરાંજી નામે કુંવરી હતી તે પરણાવી, ને તેના કન્યાદાન પેટે તેમને વેરા ગામ અર્પણ કર્યું; ત્યારથી એટલે સંવત્ ૧૬૪૩ ના અરસામાં તેઓ નરસંડેથી પોતાનો મુકામ ઉઠાવી, વેરામાં આવીને વસ્યા. આ પછી તેમની કમેકમે ચઢતી થતી ચાલી. આ અરસામાં અડાસ ગામ ભાયાતને આપેલું હતું ને અડધું ભેટાશીની સત્તા નિચે હતું; તે અરધીઆણમાં હઠીસંગ પરમારનો દીકરો લુણકરણજી રહેતા હતા, તેમને ત્યાં એક દીવસ સંવત્ ૧૬૫૨માં કલ્યાણમલજી મેહમાન ગયા. ત્યાં બંને સાળાબનેવીને સોગટાંબાજી ર-મવાનો ભાવ થઈ આવ્યો. ત્યારે લુણકરણજીએ કહ્યું કે શરત વગરની ચો-

પટ ઢાળવી મને રૂચતી નથી, માટે જો કંઈ ચોકસ શરત ઠરાવો તો આપણે ખેલીએ. આ ઉપરથી તે વખતે બંનેએ મળી હારજીત બદલ ૪૦૦૦) ચાર હજાર રૂપીઆની સરત નકી કરી, ઠરાવ્યું કે આ રકમ હારનાર જો દીવસ આથમતા અગાઉ ન ભરી શકે તો તેણે તે રૂપીઆ પેટે પોતાની જીવાણી જાગીર જીતનારને સ્વાધિનમાં સોંપવી. આ પ્રમાણેના કોલકરાર નક્કી કરી બંને રમવા બેઠા તેમાં હુણુકરણજી હાર્યા, તેથી તેમણે સરત પ્રમાણેના આપવાના રૂપીઆ લેઈ આવવા માટે પોતાના ગોરને ગામ વડોદ મોકલ્યા. તેઓ આ શરતથી સર્વે રીતે માહીતગાર હતા છતાં તેમને ભવિષ્યે બુલાવ્યા, તેથી તેઓ જરવજર રહેલા બાકીના થોડા દીવસને હજી ઘણો લાંબો દીવસ છે એમ સમજી માર્ગમાં કલ્યાણમલજી તરફનાઓએ કરાવેલાં મિષ્ટાન જમવા બેસી ગયા. આથી જમેલા બ્રાહ્મણના ગાઉ લાંબા થઈ પડ્યા, ને દીવસ અગાઉ જવાની તક ચુકી ગયા તેથી નાઈલાજે હુણુકરણજીએ, પછી કલ્યાણમલજીને વડોદ ગામ લખી આપી કરેલી સરત મંજૂર રાખી. આ પછી ટશુમશુ ચાલતા ગોર મહારાજ રૂપીઆ લેઈને આવી પહોંચ્યા, પણ તેમણે તક ગુમાવી તેથી હુણુકરણજીને તેમના ઉપર ઘણોજ ક્રોધ વ્યાપી ગયો હતો તેથી ઉમરા ઉપર જેવો ગોર મહારાજે પગ મેલ્યો તેવાજ હુણુકરણે તરવારના ઘાથી તેમના બે ટુકડા કરી નાંખ્યા; ને પછી એ થયેલી બ્રહ્મહત્યા બદલ તેમણે અડાસની પોતાથી ઠકરાત તાબાની ૮૦૦) આઠસેં વીઘાં જમીન ગોચર મુકી પાપનું નિવારણ કર્યું. આ બનાવ બન્યા પછી કલ્યાણમલજી વડોદ આવીને વશ્યા, ને જમીનને કેળવાવી વાર્ષિક આવકમાં દીન પ્રતિદીન સારો વધારો કરતા ગયા. આ અરસામાં બાદશાહી શમસેરસાહીની શરૂઆત થઈ તેથી તેમના પ્રવર્ત્તાવેલા રવૈયા મુજબ વડોદમાં પણ વાંટા તળપદના બે ભાગ પડ્યા; પણ તેમાં એટલું ઠીક થયું હતું કે તે વખતે વાંટા બદલનું કંઈ પણ નજરાણું ભરવું પડતું નહોતું. આ પ્રમાણે ભાગ્યોદયની ખીલતી કળીના પ્રતાપથી, વાલુવડની ગુમાવેલી જાગીરવાળા માનજી મહીડાના કુંવર કલ્યાણમલજીએ, વડોદમાં પોતાની ઠકરાત સ્થાપી, ત્યાં પોતાની સુખી જીંદગી ગુજારી, બાદ સંવત્ ૧૬૬૧ ના અરસામાં તેઓ દેવ થયા.

જોગીવાસજી—પિતાના દેહોત્સવ પછી ગાદીએ બેઠા. તેઓ દેવીભક્ત હતા. તેથી દર વર્ષે હોમાત્મક નવચંડી કરાવતા અને તે પાછળ બ્રહ્મ ભોજનમાં પણ સારો ખર્ચ કરતા હતા. તેમણે સંવત ૧૬૬૪ માં ચંચાઈ માતાનું દેહેડું બંધાવ્યું તથા એક કુવો ખોદાવ્યો. સ્વભાવે તેઓ ઘણા ઝાંઝી હતા, તેથી તેમને સંવત ૧૭૦૨ ના આરસામાં જમાબંધી ઉઘરાવવા આવેલા મીરજાંમુસ્તફાકુલબેગના લશ્કરીઓ સાથે બોલાચાલીમાંથી ભયંકર લઢાઈ થઈ, તેમાં તેઓ પોતાના મદદનીશો સહીત કામ આવ્યા. તેમને અદેમાળજી, માધવસંગજી, જગડુજી ને મનોરજી નામે ચાર કુંવરો હતા, તેમાંના પાટવી કુંવર અદેભાણજી પોતાના પિતાના દેહોત્સવ પછી ગાદીએ બેઠા. ને બાકીના ત્રણભાઈઓને રીવાજ મુજબની જીવાઈ મળી.

અદેમાળજી—સંવત ૧૭૦૨ માં ગાદીએ બેઠા તેઓ ઘોડે ચડવામાં તેમજ પ્રજા પાલનમાં ઘણા પ્રશંસાપાત્ર ગણાયા છે. વ્યભિચારી અને માંસાહારિઓના તે કફા શત્રુ હતા, ને ગમે તેવો ગુનેગાર પણ જો તેમના આગળ ખરેખરી વાત કહી દેતો તો તેઓ તેના ઉપર ખુશી થઈ તેને તેનો ગુન્હો માફ કરતા હતા. તેમને અમરસંગજી, જગમાલજી, જાયમલજી મેઘરાજજી, જોધાજી, સબલસંગજી, હરીસંગજી, રડમલજી, ને વાદેજી નામે નવ કુંવરો હતા. તેમાં પાટવીકુંવર અમરસંગજી ને ગાદી સોંપી તેઓ સંવત ૧૭૧૬ માં દેવ થયા.

અમરસંગજી—ગાદીએ બેઠા. તે વખતે તેમણે પોતાના ભાઈઓને જીવાઈ પેટાની જમીનો આપવા માંડી, પણ બ્રાતૃભક્ત ઠાકોર અમરસંગજીનો પ્રેમ તેમના સર્વેના ઉપર એટલો બધો ગાઢો હતો કે તેઓએ જીવાઈની જમીન નહીં લેતાં ભેગા રહીનેજ અરસપરસમાં મદદ કરી ગાદીને શોભાવવી ઠીક ગણી. તેમના મીલનસાર ગુણથી પરંપરાના વૈરીઓ પણ તેમના તાબેદાર બની રહેતા હતા, ને તેમને અમરસંગજી પોતાના સગાભાઈ તુલ્ય લેખતા હતા. આ પ્રમાણે તેર વર્ષ લગભગ વડોદની ઠકરાત ચલાવી ઠાકોર અમરસંગજી સંવત ૧૭૩૦ માં અચાનક અપ્પત્ર દેવ થયા. તેથી તેમની પાછળના આઠે

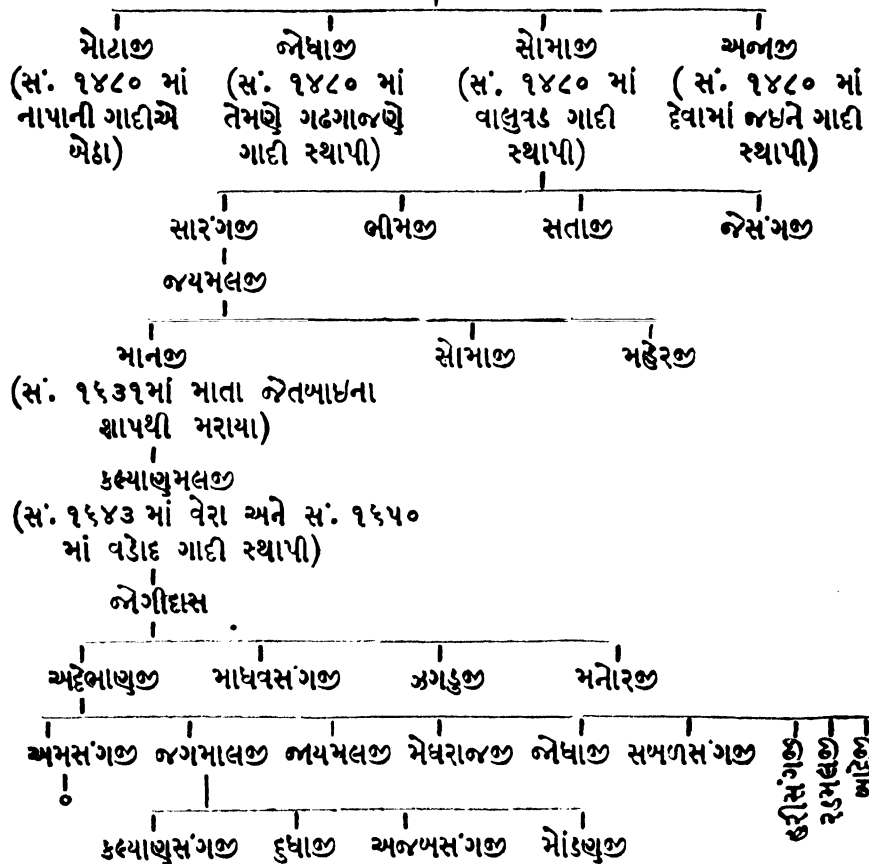
લાઈઓએ પોતપોતાનો ગાદી ઉપર હક સાબીત કરાવવાની યુક્તિ-
ઓ રચવા માંડી. આ પ્રમાણેના માંહોમાંહેના કુસંપથી પ્રજા-
માંના પાંચ સારા માણસોએ મળી આ તકરારનો નિવેડો આણુવા
માટે પેટલાદથી ગંગાદાસ પચાંણુજીને તેડાવ્યા; પણ પાછળથી તેમને
આ લાઈઓમાંના કોઈ એક જણે પરભાર્યા મૈથુસ પાસે મારી નાં-
ખાવ્યા ને પછી રાજસત્તાની ખીકે તેઓ સઘળા અનગઢમાં જઈને
ભરાઈ બેઠા. ને પછી ત્યાંથી તેમણે બાવીસ વર્ષ સુધી બારવટુ ખેડયું
તેમાં માત્ર જગમલજી ને જાયમલજી સિવાયના બધા લાઈઓ
કામ આવી ગયા. પાછળથી જાયમલજી ઉમેટાના બારેયા ઠાકોર વજે-
સંગજીનાં કુંવરી પતાપકુંવરબા વેરે પરણ્યા હતા, તેથી વજેસંગ-
જીએ તે બંને લાઈઓને સમજાવી સરખે ભાગે વડોદની જાગીર
વહેંચી આપી સંવત્ ૧૭૫૩-૫૪ માં કામ પાડ્યા. આ પછી બંને
લાઈઓએ વાંટામાં જુદી જુદી પોતાની ઠકરાત ચલાવી. એ
અરસામાં તળપદના પાટીદારોને ઠાકોર સાથે કંઈક કારણસર અનુ-
રાગ બંધાયા તેથી તેઓ એકબીજાનાં વિના કારણસર છીદ્રો શોધવા
લાગ્યા; તેમાંથી ગરાશીઆઓએ ચીઢાઈ એક વખત પટેલોને કેટ-
લુંક નુકશાન કર્યું તેની તપાસ ચાલી તેમાં ઠાકોરોની કનડગત
માલમ પડી તેથી તે વખતના હાકેમે બંને ઠાકોરોને વડોદ પાસેના
મોગર નામના નાના ગામડામાં પોતાની ગાદીઓ સ્થાપવાનો હુકમ
કર્યો. તેથી રાણા જગમલજી ને રાણા જાયમલજી બંનેએ સંવત્
૧૭૭૪ માં વડોદમાંથી પોતાની ગાદીઓ ઉઠાવી મોગરમાં સ્થાપન કરી.
એટલે તે પછીનો ઇતિહાસ આ પછી સાતમા પ્રકરણમાં વર્ણવાશે.

પ્રકરણ છઠ્ઠામાં આવેલા ઇતિહાસનું વંશવૃક્ષ.

દુધાળ નાના

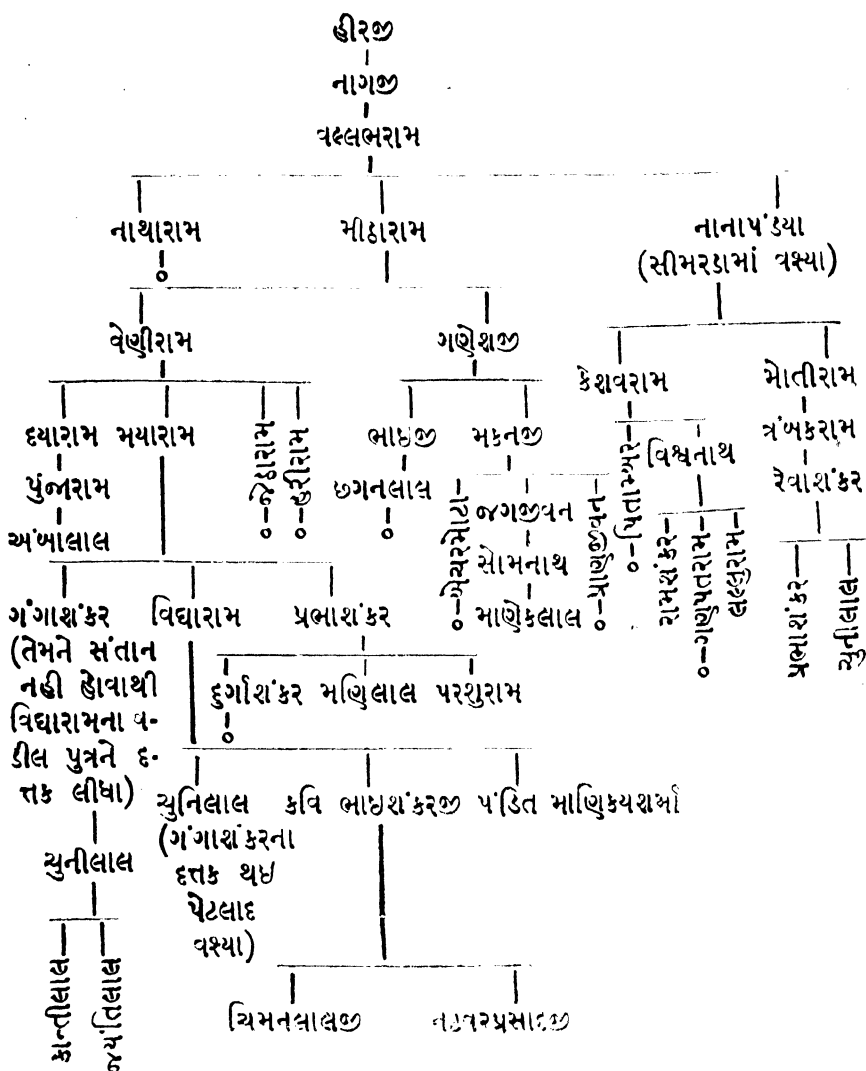
(સં. ૧૪૮૦ માં નાપાની ગાદીએ દેવ થયા.)

ઇતિશ્રી સોલંકી વંશના ગોધરા શાખાના

ઇતિહાસનું છઠું પ્રકરણ સમાપ્ત:

(પ્રકરણ છઠ્ઠામાં વર્ણવાયલા પિંપળાતા ધંડ્યા કુશળદેવજી કે જેમણે કવિહામાં ત્રાસદાયિ રાજકર્તા ગેંદાલજીને માનત્રિક શક્તિથી પરાસ્ત કરી, વાળુવડ રાજ્યસ્થાન તરફથી રાજ્યાશ્રય સહિત દેવપદ મેળવ્યું; તેમની અગી-આરમી પેઢી પછીના પરિવારનું વંશવૃક્ષ.)

પ્રકરણ ૭ મું

• વડોદ (મોર) શાખા.

પણે છઠ્ઠા પ્રકરણમાં વાંચી ગયા તેમ વડોદના તળપદના ખેડુતોની અરજ ઉપરથી, તે વખતના બાદશાહી હાકેમે ફરમાવેલા હુકમ અનુસાર રાણા જગમલજી, અને રાણા જાયમલજી બંને ભાઈઓએ સંવત્-૧૭૭૪ માં પોત પોતાના

કુટુંબ કબીલા સહીત મોગરમાં આવી સરખે હિસ્સે બે જુદા ભાગોમાં ધંભાયદી ઠકરાતો સ્થાપી. તેમાં રાણા જગમલજી ઉદાર અને ધર્મશીલ પુરૂષ હતા. એમને કલ્યાણસંગજી, દુધાજી, અજબસંગજી ને માંડણજી નામે ચાર કુંવર હતા. તેમાંના પાટવી કુંવર કલ્યાણસંગજી ઉપર તેઓનો અપૂર્વ ભાવ હતો. પણ સંવત્ ૧૭૯૨ માં ભયંકર કાળજ્વરથી પિડાઈ તેઓ અપુત્ર દેવ થયા. જેથી તેમની પુઠે તેમના સંતાપમાં રાણા જગમલજી પણ સંવત્ ૧૭૯૩ માં પંચત્વ પામ્યા. તેથી સંવત્ ૧૭૯૪ માં કુંવર દુધાજી ગાદીએ બેઠા. બાકીના બે ભાઈઓ પૈકીના અજબસિંહજી પોતાની આખી ઉમ્મર કુંવારી જીવનરી રાજ્ય સેવામાં જોડાયા, ને માંડણજીને રવૈયા મુજબની જીવાઈ મળી તે લેઈ તેઓ અલગ થયા. રાણા દુધાજી સ્વભાવે ઘણા મીલનસાર અને વિવેકી હતા. પોતાની ઉપજનો મોટો ભાગ તેઓ ભાટ ચારણો અને બ્રાહ્મણોને દાન દક્ષિણા આપવામાં ખરચતા હતા. કહેવાય છે કે તેમની કીર્તિ સાંભળી ઘણા દૂર દૂરના ગર્વેયાઓ ને નૃત્યકારો મોગર આવતા, અને દુધાજી ઠાકોરની મોજથી પ્રસન્ન થઈ તેમની પરદેશમાં કીર્તિ વિસ્તારતા. તેમને અદેસંગજી નામે એક કુંવર હતા તે દુધાજીના દેહોત્સવ પછી ગાદીએ બેઠા. તેઓ સ્વભાવે ક્રોધી અને વિનાકારણની વઢવાડ વહોરવાવાળા હતા; જેથી તેમને ગાદીએ બેઠા પછી થોડી મુદતમાં જ માંહોમાંહેના માણસોએ દગો કરી ઠાર કર્યા. તેમને અમેસંગજી, બાવાજી, ને અજુજી નામે ત્રણ કુંવર હતા તેમાંના પાટવી કુંવર અમેસંગજી ગાદીએ બેઠા ને

ખીજા બે કુંવરોને જીવાઈ મળી જે લેઈ તેઓ જીદા થયા. ઠાકોર અમેસંગજી પોતે પરમ શીવલક્ષ્મી હતા. શ્રાવણ માસમાં વિદ્વાન બ્રાહ્મણો પાસે પારથીશ્વર કરાવતા, તેમજ બ્રહ્મલોજનમાં પણ પોતાના દ્રવ્યનો અઢળક ઉપયોગ કરતા. લોકોમાં કહેવાય છે કે તેમને મૃત્યુ અગાઉ એક માસથી પોતાના દેહોત્સવની ખબર પડી હતી, તેથી તેમણે દુલા હાથે યથાશક્તિ ધર્મોપયોગી કાર્યો કરી જીવનને કૃતાર્થ કર્યું હતું. તેમને અદાજી, માંડળજી, નાનાજી ને જેઠીમા નામે ચાર કુંવરો હતા. તેમાંના પાટવી કુંવર અદાજી પિતાના અવસાન પછી ગાદીએ બેઠા, ને બાકીના ત્રણ ભાઈઓને પિતાની સુચના પ્રમાણેની જીવાઈ મળી તે સંતોષપૂર્વક લેઈ તેઓએ પોત પોતિકે જીદો વ્યવહાર ચલાવ્યો. પાટવી અદાજી શરીરે સુદૃઢ અને તેજસ્વી પુરુષ હતા. તેમજ ઘોડે ચઢવામાં ને પટા ખેલવામાં અઠંગ ઉસ્તાદ લેખાતા હતા. જળાશયો ખોદાવવા તરફ તેમની ઘણી અભિરૂચી હતી એમ નિચેના વાલુવડના ગઢવિ કવિ ગોદડજી મેહેડુના રચેલા, મિષ્ટ ગીત ઉપરથી સાબીત થાય છે.

(સજોર)

સગર તળા કલ તારવા મગીરથ સમર,
આળ જલ ૧વ્રહ્મ ૨વરવ્રહ્મ અંગા;
અદેસંગ આળીયો ઓથાળ કજ આપરી,
ગરથવલ રસાતલ હુંત ગંગા-૧.
ઝોયળ હું આળ દીલીપ સત ૪મદાગળ,
આરંગ પસારળ સંગ સત આળ;
સાઠ સહસ્ર પહાંતળા કજ સારા,
પર્વાં સત મેલ ઓધારવા પાળ-૨.
અરચહર સમહર ૫દુધાહર લરચ અથ,
ગમે ત્રલ દહળજલ સોર સર ગંગ;

વસોદે અપગાર કારી અચઢ વેયો,
પરંપર તળા પર હુતપર ^૧પંગ-૩
જમાવે સમોવડ કેયો પૃથીજશ
પાજ દધ ^૨દલીલગ માજ પાઢા;
વાળા સરોમળ કેયો ધ્રમ નવનેઘ,
વરળ વરળ અઘરળ વાઢા-૪

એમને માધવસંગજી ઠરીને એક કુંવર હતા, તે પિતાના દેવ થયા પછી ગાદીએ આવ્યા. નિઃપક્ષપાતપણે તેમણે પોતાની રાજ્યકાંકિદીને પ્રજાજનના હૃદયમાં અમર કરી છે. તેઓ સાધારણ ભણેલા હતા, પણ સ્મરણશક્તિમાં એટલા બધા પ્રબળ હતા; કે એક વખત જોયેલા માણસને કે વસ્તુને લાંબા વખતે પણ તે ભુલી જતા નહીં. તેમને સરદારસંગજી નામે કુંવર હતા, તે પિતાના કેલાસવાસ પછી ગાદીએ આવ્યા. તેમને કોઈ પણ પ્રકારનું વ્યસન નહોતું. અહાર વિહારમાં ઘણા નિયમસર હતા. પડોશી રાજ્યોમાં તેમનો સારો મોલો હતો. વડીલોનાં કરેલાં કાર્યો તરફ તેમની ઘણી પુન્ય બુદ્ધિ હતી. અને પિતૃઓની સેવા સમાન પરમતીર્થ બીજુ કોઈ વિદ્વાનોએ માન્યું નથી એમ તેઓ વારંવાર બોલતા અને અમલમાં મુકતા હતા. તેમને ગુમાનસીંહજી ને બાઘરસીંહજી નામે બે આજ્ઞાકિંત કુંવરો હતા; તેમાંના પાટવી કુંવર ગુમાનસીંહજી, ઠાકોર સરદારસીંહજીના દેહોત્સવ પછી ગાદીએ આવ્યા. તેમણે ઉપરી સત્તામાં ગાદીને વિશેષ વજનદાર બનાવી, તેમજ પ્રજા તરફથી સારો સત્કાર પામી વાર્ષિક ઉપજમાં સારો સુધારો વધારો કર્યો. ગમે તેવા વિકટ પ્રસંગે પણ તેઓ સંધ્યાવંદનાદિ ષટ્કર્મ કર્યા સિવાય જળપાન કરતા નહીં, તેમજ તેમને અશ્વપરિક્ષા સંબંધેની શોધબોળનો એટલો બધો શોખ હતો કે તે માટે તેમણે સંસ્કૃત-ગુજરાતી ને હિંદી લગલગ ત્રેસઠ ગ્રંથો, ધ્યાનપૂર્વક શોધી વાંચી તે ઉપરથી એક સુંદર

નોંધ તૈયાર કરી હતી* એમ કહેવાય છે તેમને રૂગનાથસિંહજી, કેસરીસિંહજી, શીવસંગજી, છતરસંગજી ને ફતેહસંગજી નામે પાંચ કુંવરો હતા. તેમાંના પાટવી કુંવર રૂગનાથસિંહજી ગાદીએ આવવા અગાઉ અપુત્ર સ્વર્ગસ્થ થયા, તેથી ઠાકોર ગુમાનસિંહજીના દેવ થયા પછી બીજા કુંવર કેસરીસિંહજીએ ગાદી ઉપર પોતાનો હક બતાવ્યો, આથી તેમનાં ખેરડાવાળાં આરમાન માતાએ તકરાર ઉભી કરી ગાદીને ભાઈએ ભાગમાં બહેંચી નાંખવા માટે દીવાની કોર્ટમાં દાવો કર્યો; પણ ચાલુ રજવાડી રીવાજ પ્રમાણેના સાક્ષિપુરવાઓ પ્રતિકુળ ઉતરવાથી સરકારે આરમાનભાઈઓને રવૈયા મુજબની જુવાઈ કાઢી આપી, કેસરીસિંહજીને સ્વતંત્ર ગાદી સ્વાધિન કરી, ત્યારથી તેઓ ગાદી ઉપર છે. તેમના મીલનસાર સ્વભાવ માટે દરેક પરિચિત માણસ તેમની પ્રશંસા કરે છે. ગુજરાતી ભાષા ઉપરાંત ઈંગ્રેજી રાજભાષાનો પણ તેમણે સારો અભ્યાસ કરેલો છે. તેમની રાજ્યવકાદારીની કદર પિછાણી નામદાર સરકારે તેમને બીજા નંબરના સરદારનો સ્તુત્ય ઇલકાબ ઇનાયત કર્યો છે. તેમના કાકા બાધરસંગજી ને પિતૃલક્ષ્મી બલ્લવંતસંગજી ને હિમતસંગજી નામે બે કુંવરો છે તે પણ શાણા અને વિવેકી વંશજો હોઈ, ઉતરી આવતી જુવાઈનો ચોગ્ય વહીવટ કરે છે.

રાણા અદેમાળજીના બીજા કુંવર રાણા જાયમલજી, પણ મોગરમાં આવી નોખા ભાગમાં ઠકરાત વાસીને રહ્યા, તે વખતે તેમને મેલાજી નામે એક કુંવર હતા, પણ પાછળથી તેમને રાયસંગજી ને લલ્લધીરજી નામે બે કુંવરો થયા; તેમાં મેલાજી પાટવી હોવાથી ઠાકોર જાયમલજીના ધામ પધાર્યા પછી, તે ગાદીએ બેઠા ને બીજા બે ભાઈઓને જુવાઈ મળી તે :લેઈ તેઓ જુદા પડ્યા. મેલાજી રાણા હૃદયના ઘણા ભોળા હતા, છતાં તેમનો બહારનો દેખાવ એટલો બધો દાબવાળો હતો કે ગમે તેવો કઠણ હૃદયનો મનુષ્ય પણ તેમની

* આ પ્રકારની એક બીજી નોંધ, ગાજણા સ્વસ્થાનના ઠાકોર સાહેબ નામદાર મહારાણાશ્રી હિંમતસિંહજી સાહેબ હાલ તૈયાર કરે છે.

આગળ પોતાની ખરી વાત છુપાવી શકતો નહીં. તેમને બચપણથી જગદ્જનનિ દેવિ અંબા ઉપર અડગ શ્રદ્ધા હતી તે તેમના જીવિત પર્યંત કાયમ રહી. પુરોહિતને લેઈને તેઓ દરેક વર્ષે આરાસુર જાત્રા માટે જતા, અને નવરાત્રીમાં નવચંદી આદિ હોમ કરાવી સંતુષ્ટ થતા. તેમને ઉત્તરાવસ્થામાં માતાજીના પ્રતાપથી નથુજી ને માવસંગજી નામે બે કુંવરો થયા, તેમાંના પાટવી કુંવર નથુજી મેલાજી રાણાના અક્ષરવાસ પછી ગાદીએ આવ્યા; ને ખીજા ભાઈ ભાવસંગજીને જીવાઈ મળી, પણ પાછળથી તે થોડાજ વખતમાં અપુત્ર ગુજ્યાં તેથી તેમની જીવાઈનો ભાગ ગાદી સાથે પાછો જોડાઈ ગયો. ઠાકોર નથુજીને ઉમેદસંગજી ને મહેરામણસંગજી નામે બે કુંવરો હતા. તેમાંના પાટવી ઉમેદસંગજી ઘણાજ દયાળુ ગણાયા છે. તેમણે પોતાની રાજ્ય-કારકીર્દીમાં રૈયતનું દીલ દુખાય એવું એક પણ કાર્ય કર્યું નથી. તેમની પાસે એક નાનું સ્કાટિકનું શીવલીંગ હતું જેનું તેઓ અખંડ એક ચિત્તથી આરાધન કરતા. કહેવાય છે કે અમુક પ્રશ્નનું ચિંતન કરી, તે શીવલીંગને હાથમાં પકડતા એટલે ઉત્તર લાભનો હોય તો તેમાંથી સુવર્ણમય અને નુકસાનપ્રદ હોય તો શ્યામરંગ પ્રસરતો. આ રીતે તેમણે અનેક પ્રસંગોએ નિરાકણ કરી અનુભવ લીધો હતો. ને તેમાં તે સંપૂર્ણ રીતે ફોહમંદ નિવડયા હતા. તેઓ જીવ્યા ત્યાં સુધી શીવરાત્રીનો મહોત્સવ ઉજવતા અને ભોજન દક્ષિણાથી આદ્ય-જીને રંજન કરતા. તેઓ ગુજ્યાં ત્યારે તેમને જાયમલજી, માવસંગજી, અમરસંગજી ને હરીસંગજી નામે ચાર કુંવરો હતા, તેમાંના પાટવીકુંવર જાયમલજી ગાદીએ બેઠા. એમને દેશ પરદેશ મુસાફરી જવાનો બહુ શોખ હતો. બે ત્રણ વખત દારિકાં ને બે વખત ગોકુળમથુરાં જઈ આવ્યાનું જણાય છે. તેઓ કહેતા કે મુસાફરી વગર કુષામાંના દેડકાની પેઠે મનુષ્યને નવું ચાંચલ્ય પ્રાપ્ત થતું નથી. આ સર્વમાન્ય સિદ્ધાંત પરત્વે સાહિત્યમાં પણ કહ્યું છે કે:—

દંશાટનં રાજસભાપ્રવેશો વ્યાપારિવિદ્વજ્જનસંગતિશ્ચ ।

સર્વેષુ શાસ્ત્રેષ્વલોકનં ચ ચાતુર્યલામૂનિ ભવંતિ પંચ ॥ ૧ ॥

(હરીગીત છંદ.)

મુસાફરીમાં મ્હાલતાં, રાજ્ય સભામાં સંચર્યે,
વ્યાપારિને વશવર્તી કે, વિદ્વાનની સંગતિ કર્યે,
અથવા અનંત અહીંભર્યાં, સદ્શાસ્ત્ર સંશોધાય છે,
પ્રાગટ્ય તો ચાતુરીનું એ, પાંચમાંથી પમાય છે.

“ દેશાટન, રાજ્યસભા પ્રવેશ, વ્યાપારીઓનો આસંગ, વિદ્વાનોની સંગતી અને સર્વે શાસ્ત્રોનું અવલોકન; એ ચાતુરીના પ્રાગટ્યનાં પાંચ સ્થાન છે ” આ વાત હરેક રાજવંશીઓને ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે. રાણા જાયમલજીના વખતમાં આ સિવાય કંઈ જાણુવા જોગ ખીજા ખનાવ ખન્યા જણાતા નથી. એમના પછી એમના કુંવર અવેમાણજી, ને તેમના પછી તેમના કુંવર નારણજીબાવા ગાદીએ બેઠા. એ અરસામાં ગુજરાતમાં કંપની સરકારનું રાજ્ય શરૂ થયું. તેમણે આ ઠકરાતનો ઉદ્ધટ આંકડો નવેસરથી ઠરાવ્યો, ને આ ઠકરાતને સંવત ૧૮૨૭માં આકટ ૪૫ની પંદરમી કલમની રૂએ પોલીસ જમીદારની સનંદ આપી. એમના દેવ થયા પછી એમના પાટવીકુંવર અંદરસંગજી ગાદીએ આવ્યા, તેઓ પણ પિતાના જેવાજ લોકપ્રિય મિલનસાર અને દુઠરાજ્ય ભક્ત હતા. પરંપરાના રીવાજ મુજબની એમને પોલીસ જમીદારની સનંદ ઉપરાંત ૧૮૬૧ના પચીસમા એક્ટની બાવીસમી કલમ મુજબનો સેકંડકલાસ સબમાજિસ્ટ્રેટનો પાવર પણ ખ્રીટીશ શહેનશાહત તરફથી મળ્યો હતો; જેનો તેમણે અપક્ષપાતપણે ઉપયોગ કરી સારી વિખ્યાતિ મેળવી હતી. સાહિત્યકારો કહે છે કે:—

નરપતિહિતકર્તા, દ્વેષ્યતાં યાતિ લોકે
જનપદહિતકર્તા, તજ્યતે પાર્થિવેન્દૈઃ ।
इति महति विरोधे वर्त्तमाने समाने
नृपतिजनपदानां दुर्लभः कार्यकर्ता ॥ ૧ ॥

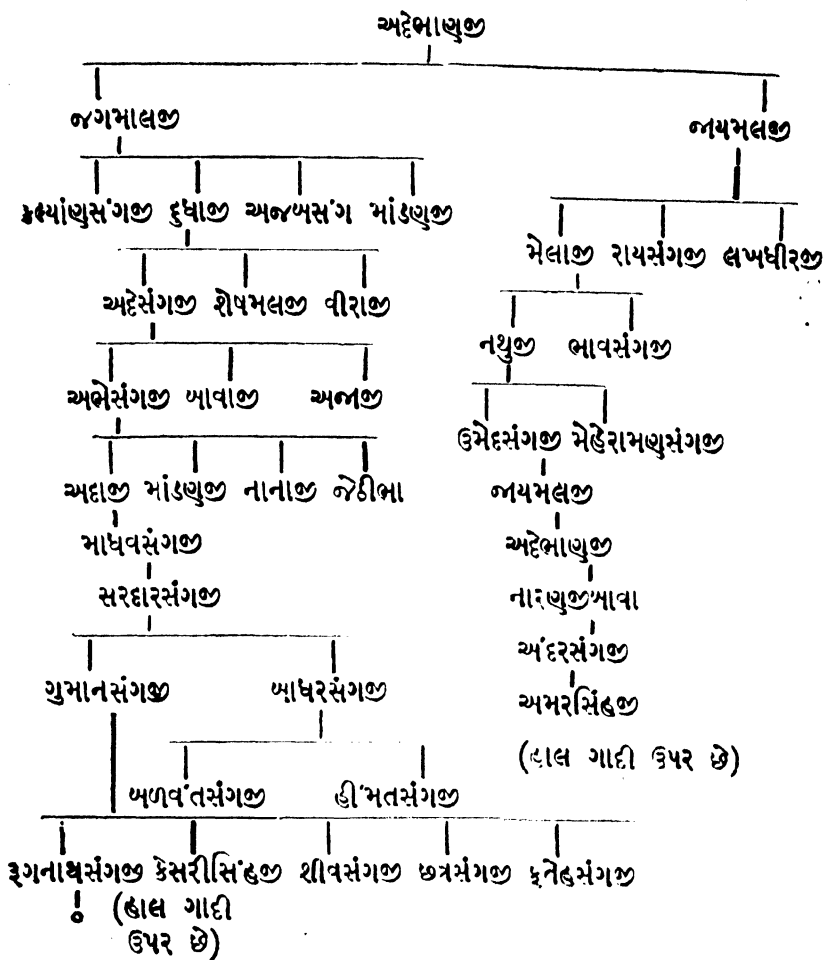
(માલિની છંદ.)

નૃપહિત કરવાથી, લોક નિંદે વિશેષ,
જનપદ હિત સાધ્યે, છોડવે રાય દેશ;

અતિશય ઉરમાં આ, વર્તમાને વિશોક,
ઉભય હિત ઉવેળે, વીરલા એહ કોક.

“ જે પુરૂષ રાજાનું હિત કરે છે તો તેના માટે લોકો પોતાનો વિરોધ જાહેર કરે છે. અને જ્યારે તે લોકોના હિત તરફ દોરાય છે ત્યારે રાજા તેને દેશપાર કાઢવાનો પ્રયત્ન આરંભે છે; આ પ્રમાણે વર્તમાનકાળના મહાન વિરોધ વચ્ચે રાજા પ્રજા બન્નેને સરખી રીતે સુખાવહ કાર્ય કરી પ્રસન્ન કરે એવા કાર્ય કર્તાઓ જન્મલેજ હોય છે ” આ છેલ્લી કોટીમાં રાણા અંદરસંગજીને પણ મુકી શકાય કારણ કે ઉભય પક્ષને તેઓ સરખા હિતકારક નિવડ્યા હતા, ને તેથીજ અઘાપિ પર્યંત લોકો તેમના પ્રાતઃસ્મરણિય નામને હરપ્રસંગે યાદ કરે છે. સમ્પ્રત્તિકે દૈનિક વર્તમાન પત્રોનો તેમને ઘણોજ શોખ હતો. સંવત ૧૯૩૦ના માગશર શુદ્ધ ૧૦ ને રોજ એમણે પોતાનાં કુંવરી, દેવગઢ ખારૈયાના મહારાજા સાહેબ માનસંગજી પ્રથીરાજ સાથે પરણાવી બહોળે હાથે લલિમનો સદ્વ્યય કરી ક્ષત્રિવટની શોભામાં વધારો કર્યો હતો. તેમના ભદ્રા અને ઉદાર પ્રયાસથી સંવત્ ૧૯૩૧-૩૨ ના અરસામાં મોગરમાં સરકારી નિશાળ કાલિકાના મહુમ પંડિત વિદ્યારામ મયારામ શર્માના આશિર્વાદિત હાથે સ્થપાઈ કાયમ થઈ. રાણા અંદરસંગજીના દેહોત્સવ પછી તેમના કુંવર રાણા અમરસિંહજી ગાદીએ આવ્યા, તેઓ હાલ રાજ્ય કરે છે. ઇંગ્રેજી ગુજરાતી ભાષાના કાબેલ અભ્યાસક ઉપરાંત ગાયન બાદનકળાના પરિક્ષક અને કુલાનુયાયિ સ્વધર્મમાં તેઓ સુદૃઢ છે; તેમજ ખ્રીડીશ રાજ્યના પૂર્ણ-વક્ત્રદાર અને પ્રજાવાત્સલ્ય માટે પણ મશહુર છે. નામદાર હિંદિ સરકારે તેમની યોગ્યતા પિછાણી બીજા નંબરના સરદારનો ઇલકાળ ઇનાયત કર્યો છે, જે સુવર્ણની સાથે સુગંધીના સંયોગનું યોગ્ય સ્વરૂપ લેખી શકાય.

સાતમા પ્રકરણમાં આવેલા ઇતિહાસનું વંશવૃક્ષ.

❖ ~~~~~ ❖
 ઇતિશ્રી સોલંકીવંશની ગોધરા શાખાના ઇતિહાસનું
 સાતમું પ્રકરણ સમાપ્ત:
 ❖ ~~~~~ ❖

સોજત્રા (સોનીપુર) શાખા.

અ.

પણે અગાઉ ખીજ પ્રકરણમાં જણાવી ગયા તેમ મહારાજ ચાંચકદેવજી ના વંશમાં છવીસમી પેઢીએ કહાનડદેવજી બોજા થયા, તેમના ત્રણ કુંવરો પૈકીના ખીજ કુંવર બાગળદેવજી ને ૭૦૦ ગામ જીવાઈ પેટે મળ્યાં તે લેઈ તેઓ સંવત્ ૯૧૬ માં ગામ

સોજત્રે પોતાની ગાદી સ્થાપીને વસ્યા. તેમના પછી સંવત્ ૯૪૬માં રાયસંગજી, સંવત્ ૯૭૩ માં હરમાળજી, ને સંવત્ ૯૯૦ માં કનકસિંહજી નામે રાજાઓ ગાદીએ બેઠા, તેમાં કનકસિંહજીની ઉદારતા સુપ્રસિદ્ધ છે. તેમણે સંવત્ ૧૦૦૩ માં પોતાની કુળદેવી ક્ષેમકલ્યાણીની સોજત્રામાં સ્થાપના કરી તથા ભીમનાથ મહાદેવનું દેવળ બાંધાવી તે પાછળ યજ્ઞયાગાદિ ને બ્રહ્મભોજન દક્ષણાદિમાં અઢળક ધન ખર્ચ્યું. સંવત્ ૧૦૨૬ માં કનકસિંહજી ગુજ્યાં તે વખત તેમને પૃથિરાજજી ને માનસંગજી નામે બે કુંવરો હતા. તેમાંના પાટવી પૃથિરાજજી ગાદીએ બેઠા, ને માનસંગજીને મામણગામ જીવાઈમાં આપ્યું, તે લઈ તેઓ જઈ ત્યાં વસ્યા. પૃથિરાજજી સંવત્ ૧૦૪૫ માં ગુજ્યાંનું જણાય છે ત્યાર પછી સંવત્ ૧૦૪૫ માં સલતાનજી, સંવત્ ૧૦૬૬ માં હમીરજી, સંવત્ ૧૦૭૯ માં વીરમજી, સંવત્ ૧૦૯૬ માં પુરણમલજી, ને સંવત્ ૧૧૨૧ ના અરસામાં મેઘરાજજી અનુક્રમે ગાદીએ બેઠા. તેમાં મેઘરાજજી ઘણા ધાર્મિક વૃત્તિના હતા. કહેવાય છે કે એક વખત શીકારે નિકળ્યા હતા તે વખતે તેમણે એક દોડતા હરણ પાછળ તીર નાંખ્યું; જે હરણને નહીં વાગતાં સામેથી આવતા એક પરદેશી બ્રાહ્મણને વાગ્યું; ને તેથી તેના પ્રાણ ગયા, આવી રીતે અજાણતાં થયેલી બ્રહ્મહત્યાના નિવારણાર્થે તેમણે પગે ચાલીને દ્વારિકાંની જત્રા કરી, ને પુન્યદાન તથા બ્રહ્મભોજનમાં

પુષ્કળ પૈસો ખરચ્યો; છતાં હૃદયની બળતરા તેમની શાંત થઈ નહીં તેથી તેઓ સંવત્ ૧૧૨૯ માં પિંપળાના લાકડામાં પુરાઈ પંચત્વ પામ્યા. તેમને રાઓતજી, માળજી ને વાઘજી નામે ત્રણ કુંવરો હતા તેમાંના રાઓતજી પિતાના અવસાન વખતે ગાદીએ બેઠા, ને ભાણુજીને ગામ નગરાઆણુ તથા વાઘજીને ગામ વાડુદા જીવાઈ પેટે આપ્યાં, તે લેઈ તેઓ ત્યાં જઈ વસ્યા. રાઓતજીને વ્રજમાળજી ને વિરાજી નામે બે કુંવરો હતા. તેમાં રાઓતજી પછી સંવત્ ૧૧૫૦ ના અરસામાં વ્રજભાણુજી ગાદીએ બેઠા; ને વિરાજીને વસો ગામ જીવાઈમાં મળ્યું. વ્રજભાણુજીને વીરમાળજી, અદાજી ને વજાજી નામે ત્રણ કુંવરો હતા, તેમાં પાટવી કુંવર વીરભાણુજી પોતાનાં માતા ગુજરી ગયા પછી નવાં માતાની સાથે નહીં બનવાને લીધે મોસાળમાં રહેતા હતા. અદાજી શરીરે અશક્ત હતા, ને વજાજીને નવું નવું શીખવા ઉપર અપૂર્વ પ્રીતિ હતી તેથી પિતાની હયાતીમાં તેઓ સઘળો કારભાર ચલાવી લેતા હતા. આ દરમ્યાન સંવત્ ૧૧૭૦માં વ્રજભાણુજી ગુજર્યા, તેથી વજાજીએ પાટવીકુંવર વીરભાણુજીના આવવા અગાઉ કેટલાંક ગામોને સ્વતંત્ર રીતે કબજે લેવાની કોશેશ કરી, પણ મોશાળની મજબુત કુમક લેઈ આવેલા અદાજીએ તેમને ફાવવા દીધા નહીં; ને તેમને ગામ સણાર, કસુંબ ને ડભાસરની બગીચ અને અદાજી ને આગરવા ગામ જીવાઈ પેટે આપી છુટા કર્યા. વીરભાણુજીને કેસરજી, કરણજી ને માનસંગજી નામે ત્રણ કુંવરો હતા, તેમાંના પાટવીકુંવર કેસરજી સંવત્ ૧૧૯૯ માં ગાદીએ આવ્યા; એ અરસામાં કરણજી અપુત્ર દેવ થયા અને માનસંગજીને ડાકોર ગામ જીવાઈ પેટે આપ્યું તે લેઈ તેઓ ત્યાં જઈ વસ્યા. કેસરજીને કલ્યાણસંગજી, મોજરાજી, ને મીંમજી નામે ત્રણ કુંવરો હતા. તેમાંના પાટવીકુંવર કલ્યાણસંગજી સંવત્ ૧૨૩૦ માં ગાદીએ બેઠા તે વખતે ભોજરાજીને ગામ ગોળજ અને ભીમજીને ગામ પેટલી જીવાઈ પેટે મળ્યાં. કલ્યાણસંગજીને જગદ્ગજી, જમણાજી ને કેસરજી નામે ત્રણ કુંવરો હતા, તેમાંના પાટવી જગદ્ગજી સંવત્ ૧૨૫૮ના અરસામાં ગાદીએ બેઠા એ પ્રસંગે જમણાજીને ગામ રખી-

આજી જીવાઈ પેટે મજ્યુ' ને કેસરાજી અપુત્ર ગુજ્યા. આ પછી લગલગ
 બે સૈકાં જેટલા લાંબા સમય બાદ સંવત ૧૫૧૩ ના આરસામાં સોજ-
 ત્રાની ગાદીએ રાવળ જેતસંગજી ઉર્ફે વાગણદેવજી રાજ્યકરતા હાથ
 લાગેછે; ને તેમના ભાઈ સુરાજી ગામપિંપલવાડામાં પોતાની જગીર
 સ્થાપીને રહ્યા જણાય છે. એ આરસામાં એટલે લગલગ સંવત ૧૫૪૧ની
 શરૂઆતમાં મહમદ બેગડે પાવાગઢના રાજા પતાઈરાવળને જીતી, નજી-
 કની નાની નાની હિંદુ ઠકરાતો ઉપર પોતાનો જીલ્લમ પ્રવર્તીવવા માંડયો
 હતો. આ ભયંકર ધર્મવિપ્લવના પ્રસંગમાં ઘણાક જમીનદારો અને
 ઠાકોરો અસ્તવસ્ત થયા, તેવીજ રીતે આ સોજત્રા રાજ્યની સરહ-
 દમાં પણ એ લોકોની કેટલીક ટોળીઓએ આવી નિડર રીતે હિંદુઓને
 વટાળવા અને રંજાડવા માંડયા; તેથી આ પ્રસંગે બન્ને ભાઈઓ એક સંપ
 કરી રૈયતની વારે ચઢયા, ને તેમણે બે ત્રણ વખત તુરકીટોળાંનો નાશ
 કરી ઝમોર વર્તાવ્યો. તેથી ચીડાઈ તેમને બન્નેને પકડવા માટે બાદશાહે
 છંછેડાયલું એક મોટું લશ્કર સોજત્રા ઉપર રવાના કર્યું, પણ તેમના આવી
 પહોંચવા અગાઉ બન્ને ક્ષત્રિવીરો પોતાના કુટુંબ સહીત ઇંડર તરફના ડુંગ-
 રાળ પ્રદેશમાં જઈ નાશી ભરાયા; ને બાલી ગાદીની હકુમત લશ્કરે પોતાને
 હસ્તગત કરી. આવી રીતે વગર હરકતે સોજત્રા રાજ્યની સત્તા મહ-
 મદ બેગડાના હાથમાં આવી, પણ વાગણદેવજીએ તે તેમને નહીં
 પચવા દેતાં કેટલાક તિરંદાજોની એક સારી ટુકડી તૈયાર કરીને તેમની
 મદદથી બન્ને ભાઈઓએ મળી મુસલમાની રાજ્યની સરહદમાં ભારે
 લુંટફાટો ને ખુનામરકી ચલાવવા માંડી, એટલુંજ નહીં પણ ખરે ખપોરે
 તેમનાં અરાઠ થાણાંનો નાશ કર્યો; તેમાં વાગણદેવજી ને સુરોજી બન્ને
 કામ આવ્યા, છતાં વાગણદેવજીના કુંવર જેસંગજીએ પોતાને પગલે
 ખડારવટ્ટ ખેડવાનું કામ ચાલુજ રાખ્યું, તેથી કંટાળી છેવટે મહમદ
 બેગડે સંવત ૧૫૫૬માં જેસંગજી સાથે સલાહ કરી, ને કેટલાંક ગામો-
 માંથી ખંડણીના તળપદ ભાગ કાઢી લેઈ, બાકી રહેલા વાંટાઓ તેમને
 સ્વાધિન કર્યા. તે લેઈ જેસંગજીએ સંવત ૧૫૫૭ માં પોતાની ગાદી
 ગામ સાંગોલમાં સ્થાપી ને પોતાના નાનાભાઈ અદાજીને ગામ ઇસ-
 રવાડા, ને કરણજીને ગામ મેહિંગાવ જીવાઈ પેટે આપી જીલ્લો કર્યા.
 જેસંગજીને જીવાજી નામે એક કુંવર હતો, તેને માટે કેહેવાય છે

કે તેણે પડોશી રાજ્યોમાં એટલો કરપ બેસાડ્યો હતો કે આ રાજ્યનું કુતરૂ ખીજ રાજ્યની સરહદમાં જતું તો તેને પણ તેઓ છેડી શકતા નહીં. તેમને ચાંદાજી ને મેઘજી નામે બે કુંવરો હતા; તેમાંના ચાંદાજી ગાદીએ બેઠા ત્યારે મેઘજીરાવળને ચાંગા ગામ જીવાઈમાં મળ્યું. ચાંદાજીને રતનજી ને રામસંગજી નામે બે કુંવરો હતા, પણ ચાંદાજીની હયાતીમાંજ રામસંગજી અપુત્ર ગુજર્યા તેથી રતનજી જ્યારે ગાદીએ બેઠા ત્યારે તેમને જીવાઈ કાઢવાની જરૂર રહી નહીં. રતનજીને વાઘજી, અગરસંગજી, અદેકરણજી ને આશકરણજી એ પ્રમાણે ચાર કુંવરો હતા, તેમાં વાઘજી ગાદીએ બેઠા ને ખીજ ભાઈઓને રવૈયા મુજબની જીવાઈ મળી. વાઘજીને સબલસંગજી, પૃથીરાજજી ને સુરજમલજી નામે ત્રણ કુંવરો હતા, તેમાંના સખળસંગજી ગાદીએ બેઠા એ આરસામાં પૃથ્વીરાજજીને સુરજમલજી ખન્ને અપુત્રદેવ થયા. સખળસંગજીને અરજજી, અદેસિંહજી, વાઘજી, વજેરાજી ને શૌરસંગજી નામે પાંચકુંવરો હતા. તેમાંના વડા અરજજીએ, સાંગોલગામ અદેસીંહને, ભદ્રાસાગામ વાઘજીને, વજેરાજીને ગામ વખતપુરા, ને ટિંબાગામ શૌરસંગજીને જીવાઈ પેટે આપી સંવત્ ૧૭૫૩ ના આરસામાં પોતે પોતાની ગાદી સાંગોલમાંથી ઉઠાવી મહી નદીને કાંઠે સોનીપુર હતું ત્યાં સ્થાપી વસ્યા. એ વખતે સોનીપુર એક નાનું ગામડું હતું ને તેમાં માત્ર થોડા માછી લોકોનીજ વસ્તી હતી, ત્યાં તેમણે દરબાર બાંધ્યો તથા બેડુત વર્ગને વસાવી ગામને આબાદ કર્યું. તેમજ ગામને ફરતો કોટ તથા કુવા તળાવ આદિ જગાશયો બાંધી વસ્તીને સુખી કરી. એ પછી તેઓ અપુત્ર ગુજરી ગયા તેથી તેમના પછી તેમની પેઢીમાંના રતનસંગજીના ખીજ દીકરા અગરસંગજીના કુંવર અમેરાજજી ગાદીએ બેઠા. તેમને ચાંદાજી, સલતાનજી, ને સુજાજી નામે ત્રણ કુંવરો હતા, તેમાંના પાટવીકુંવર ચાંદાજી પિતાની હયાતિમાંજ અપુત્ર દેવ થયા; તેથી અલેરાજજી પછી ખીજકુંવર સલતાનજી ગાદીએ બેઠા. એમના વખતમાં પેશ્વાઈ રાજ્યનો આરંભ થયો, તેમની લશ્કરી ફોજો ચોથાઈ ઉધરાવવા નિકળતી તે વખતે તેમને ઘાસદાણા પેટે ઘટતું આપવાનો રવૈયો ચાલુ થયો; ને પોતે રૈયતનું રક્ષણ કરીને ભાગવટાનો વેરો લેતા હતા. આ રીવાજમાં પેશ્વાઈ લશ્કરની ઉદ્ધતાઈથી

કોઈ વખત થોડો વધારો ઘટાડો થતો છતાં પદ્ધતિ તો એજ ચાલુ રહી હતી. રાવળ સદતાનજીને છત્રસાલજી, કેસરજી, સુરતાજી ને હાથાજી નામે ચાર કુંવરો હતા. તેમાંના છત્રસાલજી ગાદીએ બેઠા ત્યારે બાકીના ત્રણ ભાઈઓને ધરીગામ જીવાઈ પેટે આપ્યું, તેથી તેઓ ત્યાં રહેવા ગયા. પાછળથી તેમાં કેસરજીનો ને હાથીજીનો નિર્વેશ થયો માત્ર સુરતાજીના વંશજો રહ્યા તે હાલ ધરીમાં હયાતી ભોગવે છે. રાવળ છત્રસાલજીને જગતસંગજી, આશકરણજી, શેષ-કરણજી, આથકરણજી, કશલસંગજી, પૃથ્વીરાજજી, મેઘરાજજી, જસવંતસંગજી, સરદારસંગજી, જીતસંગજી, ને કેસરીસંગજી નામે ચારકુંવરો હતા, તેમાંના પાટવીકુંવર જગતસંગજી ગાદીએ બેઠા ને બીજા ભાઈઓને જીવાઈ મળી. એમની કારકીદી દરમ્યાન પહેલો એ બનાવ બન્યો કે તેમના ભાઈ આશકરણજીના દીકરા અરજણજીનો ચાકર એક વખત ગામ ચકલાશીની ભાગોળે થઈને સગેસાગવે જતો હશે તેણે, ત્યાં એક નિચા આંખા ઉપરની કેરી જોઈ ઢેબરામાં ખાવા માટે પાડી તે ગામના બેઠેલા બે ચાર પાટીદારોએ જોઈ તેથી તેમણે તેને ગામમાં પકડી લાવીને ખુબ માર માર્યો, આ વાત તેણે ઘેર જઈ અરજણજી આગળ કરી; તેથી તે ગુસ્સે થઈ સંવત ૧૭૫૩માં પોતાના રસાલા સહીત ચકલાશી ઉપર ચઢ્યા, ને ત્યાં જઈ ગામ ભાગી, લગવાનદાસ તથા મથુરાંદાસ નામના બે આગેવાન પટેલોને ઠાર કર્યા, આ વાત સાંભળી મરનાર પટેલોના મીત્રો પૈકીના, નડી-આદના જાગીરદાર હૈદરજીના દીકરા, શીંગીના જાગીરદાર સૈયદ મસ્તુ, મહુધાના જાગીરદાર, માતરના જાગીરદાર, ને ઉમરેઠના જાગીરદાર વગેરે સાત જાગીરદારો એકઠી વખતે સંપ કરીને અરજણજીપર ચઢ્યા; પણ અરજણજીના સાથીઓએ તેમને હરાવી નાશીજવાની ફરજ પાડી, ને પોતે ચકલાશી લુંટી સોનીપુરમાં પાછા ફર્યા. બીજો બનાવ એ બન્યો કે તેમના ભાઈ કશણસંગજીના કુંવર વસતસંગજી એ સંવત ૧૭૬૩ માં ઉજ્જડ પટેલું વખતપર ફરીને વસાવ્યું. રાવળ જગતસંગજીને ગજસંગજી નામે એક કુંવર હતા, તે પિતાના દેહોત્સવ પછી ગાદીએ આવ્યા. તેમના પછી રાજસંગજી, ને તેમના પછી સરદારસંગજી ગાદીએ બેઠા. તેમણે સંવત ૧૮૭૩ના કારતક વદી ૭ નેરોજ ઈંદ-

વાડા ગામ કબજે કરી ત્યાં પોતાની દુવાઇ ફેરવી. એ આરસામાં એટલે સંવત્ ૧૮૭૪માં કંપની સરકારનો અમલ શરૂ થયો, તેમના લોડરોન્ટ સાહેબ નામના અમલદારે સોનીપુરમાં આવી મળતા ઘાસ-દાણા પેટે ઉદ્ધડ આંકડો લેવો ઠરાવ્યો, ત્યારથી પ્રાચિન પિશાચી રાજ્યોની કનડગતનો અંત આવ્યો. તેમના પછી તેમના કુંવર જુશાલસંગજી, ને જુશાલસંગજી પછી તેમના કુંવર પ્રતાપસંગજી ગાદીએ બેઠા. તેમણે મહીનદીમાં દર ચોમાસે આવતા પાણીના પૂરથી કંટાળીને સંવત્ ૧૯૦૨માં નવું સોનીપુર ગામ વસાવી ત્યાં પોતાની સઘળી રૈયતને લેઈ જઈ રહ્યા. તેમના દેહોત્સવ બાદ તેમના કુંવર મોતિસિંહજી ગાદીએ આવ્યા. પણ તેઓ તે વખતે નાની ઉંમરના હોવાથી તેમના વતી તેમનાં વાલી માતૃશ્રી અંદરબા, કારભારી જાદવ સાલમભાઈ અદાભાઈ મારફતે કુલ મુખિતઆરપણાથી વહિવટ ચલાવતાં હતાં. સંવત્. ૧૯૦૨થી સંવત ૧૯૧૧ સુધી આ સ્ટેટ ઉપર ખેડાજીલ્લાના મહેરબાન કલેક્ટર સાહેબની જમિ રહી. આ આરસામાં ખેરડાના પરમાર ઠાકોર જેસંગવાવા રાઘરસંગજી ઉપર સત્તા-વનના નાનાસાહેબવાળા બળવામાં પ્રવર્તેલા અત્યાચારમાં ભાગ લીધાનું જુદું તહોમત આવ્યું; ને તેથી તેમને નામદાર બ્રીટીશ સરકારે દેશનિકાલનો હુકમ ફરમાવ્યો. પણ આ ઠાકોર શ્રી અંદરબાના ભાઈ થતા હોવાથી તેમના બચાવ માટે અંદરબાએ, પુષ્કળ ખર્ચના ભોગે, ફરમાવેલા હુકમ સામે વડી કોર્ટમાં અપીલ કરી ઠાકોર જેસંગબાવાનું નિર્દોષિતપણું સાબીત કરી બતાવ્યું, તેથી સરકારે તેમને દેશનિકાલના હુકમથી મુક્ત કર્યા. આ પછી સંવત્ ૧૯૨૦માં મોતિસિંહજી યોગ્ય ઉમ્મરના થયેલા હોવાથી, અંદરબા પાસેથી રાજ્યની લગામ તેમણે પોતાના હાથમાં લીધી, તેઓ સંવત ૧૯૬૩ના માગશર વદી ૨ ને સોમવારે કેલાસવાસી થયા. ત્યાર પછી તેમનાં સિંધરોટવાળાં ઠકરાણીના કુંવર જુવાનસંગજી ગાદીએ બેઠા, તેઓ હાલ રાજ્ય કરે છે. એમના તાબામાં સોનીપુર સિવાય છ ગામ અને ચકલાશી, અણુદી, દુણા-દરા, ચુણેલ, વરસડા, ગોધરાતાબાનું મોરોગામ, ને ધરી વગેરે ગામોના બાંટા છે, કુલ ઉપજ આશરે ૧૭૦૦૦૩૫૫૧આની છે. તેમને નામદાર બ્રીટીશ સરકારે પોલીસ જમીદારની સનદ ઉપરાંત બીજા નંબરના સરદારનું ઉચ્ચ પદ ઇનાયત કરી તેમની જાળજ રાજભક્તિ દઢિભૂત કરી છે.

પ્રકરણ આઠમામાં આવેલા ઇતિહાસનું વંશવૃક્ષ.

કહાનકદેવજી (૨)

વીરમદેવજી

વાગણદેવજી

હરભ્રમજી

(ગોધરે ગાદી સ્થાપીને
રણા જેમના વંશજો
હાલ મહેસોલમાં છે.)

(સાતસે ગામની જગીર લેઈ
સં. ૯૧૬ માં સોજીતે આવી વસ્યા)

(ત્રણસે પંચોતેર ગામની
જીવાઈ લેઈ સં. ૯૧૬ માં
શીળીમાં ગાદી સ્થાપીને
વસ્યા તેમના વંશજો હાલ
જાળીએર, ડેસર તે ભા-
જજમાં છે.)

રાયસંગજી

હરભાણજી

કનકસંગજી

પૃથ્વીરાજજી

માનસંગજી

(ગામણુ ગામ જીવાઈમાં આપ્યું.)

સલતાનજી

હમીરજી

વીરમજી

પુરણમલજી

મેઘરાજજી

રાઓતજી

ભાણજી

વાંધજી

(ગામ નગરાજી આપ્યું.)

(ગામ વડુદા આપ્યું.)

પ્રખભાણજી

વીરાજી

(વસો ગામ જીવાઈમાં આપ્યું.)

વીરભાણજી

અદાજી

(આગરવા આપ્યું.)

વગ્નજી

(સણાર, કસુંગ તે
ડભાસર ગામો આપ્યાં)

કેસરજી

કરગજી

માનસંગજી

(ગામ ડાકેર જીવાઈમાં આપ્યું.)

કલ્યાણસંગજી

જોગરાજજી

(ગામ જોગજ આપ્યું.)

ભીમજી

(ગામ પેટલી આપ્યું.)

જગરપજી

જમણાજી

(ગામ રખાયાળ આપ્યું.)

કેસરાજી

૦

જીતસંગજી હરે વાગણુદેવજી

જેસંગજી (સાંગોલમાં ગાદી સ્થાપી વશ્યા.) અદાજી (ગામ ઇસરવાડા આપ્યું.)

જીવાજી

ચાંદાજી

મેઘજી

(ગામ ચાંગા આપ્યું.)

રતનજી

રામસંગજી

વાધજી

અગરસંગજી

અદેકરણજી

આશકરણજી

સમગસંગજી

પૃથિરાજજી

સુરજમલજી

કેસવદાસજી

અરજણજી

અદેસંગજી

વાધજી

વજેરાજજી

શૌરસંગજી

અગરસંગજી

(ગામ સાંગોલ આપ્યું.)

(ગામ બદ્રાસા આપ્યું.)

(ગામ વખત પરા આપ્યું.)

(ટિંબા ગામ આપ્યું.)

અમેરાજજી

ચાંદાજી

સલતાનજી

સુગજી

(પેશ્વાઇની શર્યાત થઇ.)

જગપાલજી

જીતસાલજી

કેસરજી

સુરતાજી

હાથીજી

(આ ત્રણજણને ધરી ગામ જીવાઇમાં આપ્યું.)

જગતસંગજી

આશકરણજી

જેપકરણજી

કશાસંગજી

પૃથિરાજજી

મેઘજી

જસનંતસંગજી

કેસરીસંગજી

ગજસંગજી

અરજણજી

આશકરણજી

વખતસંગજી

(સં. ૧૭૫૩ માં)

સરદારસંગજી

જીતસંગજી

રાજસંગજી

(સં. ૧૭૫૩ માં ચક્રાવી ભાગી.)

(સં. ૧૭૯૩ માં વખતપર વસાવ્યું.)

સરદારસંગજી

ખુશાલસંગજી

પ્રતાપસંગજી

મોતીસંગજી

બુવાનસંગજી (હાલ ગાદી ઉપર છે.)

ઇતિશ્રી સોલંકી વંશના ગોધરા શાખાના ઇતિહાસનું

અષ્ટમું પ્રકરણ સમાપ્ત:

કુણાહરેરા શાખા.

પણે અગાઉ બીજા પ્રકરણમાં વર્ણવી ગયા તેમ બાકરોલની ગાદીએથી છુટા પડેલા મહિડારાણા હરભ્રમજીના બીજા કુંવર વીરમદેવજીએ આવી સંવત્ ૫૮૫-૮૬ માં પોતાને મળેલી જાગીર લેઈ, તેઓએ વાત્રક નદીને કાંઠે કુણાહરેરા ગા-

મમાં પોતાની ઠકરાત સ્થાપી; તે વખતે તેમના તાબામાં-કુણા, હારા, બોરીઆવી, ગોઠાદ, પિંપલગ, દાવડા, ખંભાલી, ખુમરવાડા, અઝાતિયું, ઉંધરા, કતકપડ, ભાનેર, સોડપૂર, લીંખાલી, ખંભાલી, ધ્યાવુ, નયણાવી, આખડોલ, વાઘા, કમળા, બામરોલી, ખેડા, સણ-સોલી, હાથેજ, ઘોડેલી, અરેરી; રીંછોલ, પિંપળાતા, અકલાચા, ભરોડા, બાવડ, કરોળી, ફીણાવ, છાપરા, ભાટેરા, બોરીયું કેાતર, કાંગાનું પડ, ખલાડી, સુંજ; ડડુસર, મંજીપડ, વાંટ સુંવાળી, માંકવા, કાછઈ, સલુણ, અંધજ, દતાવું, રૂદણ, વણસોલ, વિરોલ, કપડપર, મોદજ, દોલપડ, હાથરોલી, ધંધોડી, ખડોલ, ખુંટજ, ગાડવાલ, હરિ-યાળા, દંતાલી, વિણા, કેરીઆવી, કડી, સામરખા, પણસોલી, મીના-વાડુ, રતનપુર, ખાતરજ, વેમાલી, મંગળપર, આળજડુ, વડદલા, કણીયા, દેદરડા, ઝારોળા, ભૂમજ, બીલોદડ, નાની ખડોલ, રાવળપડ, મેહમદાવાદ, ફરોળી, આંતરોલી, શારતાપૂર, મરીડા પરસાંતજ, દેગામ, ગુતાલ, મુળજ, કોટડા, હેદરાખાદ, નવુંગામ, સેંગાલી, નતગામ, સોજલી, મહુધા, મોગરોળી, ડભાણ, જીલાઈરણજીનું પડ, બાઈધરા, સોખડા, ધડાલ, તોરાઈ, ફતેહપડ, વણસર, રધવાણજ, વડાળા, ખુરજ, વાસણા વગેરે મોટાં ગામ ને બીજાં નાનાં પરાં મ-ળીને કુલે ૧૬૬ ગામની સત્તા હતી. રાણા વીરમદેવજીએ પોતાની કાર્કિદીમાં વણસોલ તથા મોદજ ગામમાં પોતાને રહેવા માટે સુંદર મકાનો અણાવ્યાં તથા ધર્મ નિમિત્તે સુંજમાં વિશ્વેશ્વર મહાદેવનું

દેવળ બંધાવી તે પાછળ પુષ્કળ ધન ખર્ચ્યું. તેઓ સંવત્ ૬૨૮-૩૦ માં ગુજરાતનું જણાય છે. તેમની પાછળ તેમના કુંવર બાંદેજી ગાદીએ બેઠા. તેઓ એટલા બધા બહાદુર લઠવેયા હતા કે તેમણે એકલે હાથે જગદેવની સરદારી નિચેના સાતસેં માણસના લશ્કરને હરાવી નસાડ્યા હતા. તેમનો પછી તેમના કુંવર હમુજીરાણા ગાદીએ બેઠા. તેમને કુંભામાં રહેવાનું અનુકુળ જણાયું નહીં, તેથી પોતાના તાબાના હાથેજ ગામમાં તેમણે પોતાની ગાદી લેઈ જઈને સ્થાપી. તેમના પછી વાપુજી, દત્તરાજજી, દૈવરાજજી, વજેરાજજી, વંકલદેવજી, ગોવિંદદેવજી, ગંગજી, અરજળદેવજી, સલતાનજી, મેઘરાજજી, ગોવર્ધનજી, રાઘવદેવજી, તે ગોયાજી એ પ્રમાણે અનુક્રમે તેર રાજાઓ ગાદીએ આવ્યા. તેમાંના છેલ્લા રાજા ગોયાજી સંવત્ ૧૪૮૨ માં ગુજરાતે તે વખતે તેમને સલ્તરાજી, લોલાજી, અલ્લાજી લલ્લધીરજી, અમરાજી તે વિરમાળજી નામે છ કુંવરો હતા; તેમાંના બીજા કુંવર લોલાજીએ પિતાના મૃત્યુ દરમ્યાન તોફાન કરી હાથેજ, બેઠા, હરીઆળા, કમળા, કાછડી, ખામરોલી, વિશ્વા, નવુગામ, ડભાણ, વણસોલ, વિરોલ, છાપરા, માંગરોળી, કતકપરા, ક્ષેત્રેડપર તે બેરીઆવી એ પ્રમાણે સોળ ગામની જાગીર કબજે લેઈ હાથેજમાં પોતાની આગવી ઠકરાત સ્થાપી, તેથી પાટવી કુંવર સલ્તરાજી, હાથેજમાંથી નિકળીને કુંભામાં આવી વસ્યા; તે પોતાના ભાઈઓ પૈકીમાંથી અખાજીને ગામ પરસાંતજ, લખધીરજીને ગામ ઈયાવ, અમીરજીને ગામ ગુતાલ, તે વીરભાણજીને ગામ દેગામ જીવાઈ પેટે આપ્યાં તેથી તેઓ ત્યાં જઈને વસ્યા, તેમાંથી પરસાંતજને દેગામના મહીડારાણાનું હાથ લાગેલું પેઠી નામું આ પ્રકરણ પાછળ આપવામાં આવ્યું છે.

લોલાજીએ પોતાની સોળગામની ઠકરાત લેઈ હાથેજમાં પોતાની ગાદી સ્થાપી. તેઓ ત્યાં સંવત્ ૧૫૩૪ માં ગુજરાતે તે

૧ પ્રાચીન વંશ કથામાં આ જગદેવને જગદેવ પરમાર હોવાનું જણાવ્યું છે પણ સંવત્ ૧૧૬૦ ના આરસામાં થયેલા જગદેવ સાથે, સંવત્ ૬૪૫-૫૦ માં થયેલા નાદિજીને સંવત્ ૬૫૫ એ વાત વાસ્તવિક નથી.

વખતે તેમને અંધેરાજજી, અંદેસંગજી, હમીરજી, લાહજી, નદયાજી, અંદેમાણજી, ને રાજાજી નામે સાત કુંવરો હતા. તેમાંના પાટવી કુંવર અંધેરાજજી ગાદીએ બેઠા તે વખતે લાખુજી અપુત્ર ગુજ્યાં, અંદેસંગજીને ગામ વાહ્યા તથા વિણા, હમીરજીને કમળા ને નવું ગામ, અને અંદેલાણુજીને કાછઈ ગામ જીવાઈ પેટે મળ્યાં તેથી તેઓ ત્યાં જઈ વસ્યા. આ વખતે નૈયાજી ને રાજાજી બંને લાઈઓ જત્રા કરવા માટે ગયેલા હતા ત્યાં રાજાજી દેવ થયા, પાછળથી નઈયાજી સંવત ૧૫૪૨ માં પોતાની જીવાઈ સંભાળવા આવ્યા ત્યારે અત્યાચારી મહમદ બેગડાનો ગુજરાતમાં અમલ શરૂ થઈ ચુક્યો હતો અને તેણે રજપૂતો સાથે વૈર બુદ્ધિ રાખીને તેમને વિના કસુર રંજડવા, તથા પ્રત્યેક ઠકરાતમાંથી ખંડણી બદલના તળપદ ભાગ બુદ્ધ કાઢી લેવા શરૂ કર્યા હતા, તેથી તેની રૂએ આ રાજ્યમાંથી પણ કેટલોક ભાગ તેમના હાથમાં ગયાને લીધે નઈયાજીને ૩૦૦૦ વિધાનો બેડાનો વાંટો, ઉગમણો સાંગીપરા અને ઈયાવાના વડ સુધી; ને શેઠી નદીની ઉત્તર આથમણનો ગામ હરીયાળાનો ૬૦૦ વિધાનો વાંટો, ને ખીજા પરચુરણ ગામોના વાંટા જીવાઈ પેટે મળ્યા તે લેઈ તેમણે પોતાની ઠકરાત બેડામાં સ્થાપી. તેમના પુત્ર કડવાજી, ને કડવાજીના નાથુજી ને વજપાલજી નામે બે કુંવરો હતા, તેમાં હરીયાળાનો વાંટો વજપાળજીને જીવારા પેટે આપ્યો હતો, પણ પાછળથી તે અપુત્ર ગુજ્યાં તેથી તે વાંટો રાણા નાથુજીએ પોતાની દીકરી સાણુંદ દરબાર સાથે પરણાવી ત્યારે તેને કાંચળી પેટે આપ્યો. નાથુજીના જ્ઞાનજી, ને જ્ઞાનજીના અંદેસંગ થયા. તેમને પૃથ્વીરાજજી, વીરમજી ને ભાવસંગજી નામે ત્રણ કુંવરો હતા, તેમાંના વીરમજી અપુત્ર દેવ થયા તેથી પૃથ્વીરાજજીએ તથા ભાવસંગજીએ પોતાની જગીરને સંવત ૧૭૫૫ ના પોષ શુદ્ધ ત્રીજને દીવસે સરખે હિરસે વહેંચી નાંખી, તે બંને ભાગનું પેઠી નામું પ્રકરણ પાછળ આપવામાં આવ્યું છે. જેમાંના પૃથ્વીરાજજીના વંશમાં હાલ ઠાકોર રતનસંગજી છે, ને ભાવસંગજીના વંશમાં ઠાકોર વજ્રતસંગજી હતા; તે સંવત ૧૯૬૨ ના આસો વદી ૧૩ ને રોજ અપુત્ર

દેવ થયા તે વખતે તેમણે પોતાનાં ઠંકરાણી રતનબાને દત્તક લેવાનો અધિકાર આપ્યો હતો તેની રૂએ તેમણે પોતાના વંશમાંના રાણા અન્નસંગજીના છઠ્ઠા કુંવર જગમાલજીની પેઢીમાંનાં, દાજીભાઈના બીજા કુંવર માનસંગજીને દત્તક વિધાન કરી ગાદી ઉપર લીધા છે. આ ઠંકરાતને સંવત્ ૧૯૪૭ માં ડભોઈનો આખો વાંટો ફક્ત રૂ. ૪૦૦) વાર્ષિક આપવા ચાલુ રાખી પચાવી બેઠેલા ડભોઈના પા. હરીભાઈ રતનજી, શીવાભાઈ વજેભાઈ, ભીખાભાઈ વીઠલભાઈ, શના અબ્દુલભાઈ, શંકર બાજીભાઈ, ગલા ગોવિંદદાસ, શના શીધરભાઈ, ને ખુશાલ ગલાભાઈ ઉપર મુંબાઈ હાઈકોર્ટમાં અપીલ માટે ઉતરવું પડ્યું હતું; તેમાં ઠંકર રતનસંગજીએ પોતાના સબળ પુરાવાઓથી કેશનો ચુકાદો બેઠાની બંને ઠંકરાતના લાલમાં મેળવ્યો હતો. તે પછી સદરહુ વાંટાની મેહિસુલ રૂ. ૩૦૦૦ ઉપજે છે. જે પેટે જમીન ૩૮૦ એકર અઠાવીસ ગુંડા છે. બેઠામાં ઠંકર રતનસંગજીના તાબામાં ૨૦૮ એકર જમીન છે ને તેના સરકાર ભરતમાં ૨૮૭-૧-૦ હેકલેન્ડ સાથે ભરવા પડે છે, સિવાય તેમના તાબામાં સોબડા, વડાળા ને વાસણાખુરજ એ ત્રણ ગામના વાંટા છે, તેમના ચાલાક કુંવર શીવસંગજી હાલ ઇંગ્લેન્ડ રાજ્યભાષાનો અભ્યાસ કરે છે. માનસંગજીના ભાગમાં બેઠા તાબે ૧૬૩ એકર ને વીસ ગુંડા જમીન છે ને તેનું સરકાર ભરત રૂ. ૨૪૫-૧૦-૪ છે, ઉપરાંત તેમના તાબામાં છાપરા સોબડા, હરિયાળા, ધડાલ, ભેરાઈ, વણસર, ને રધવાણજ વગેરે ગામના વાંટા પણ છે.

લોલાજીના પાટવી કુંવર અખેરાજી, ને તેમના પાટવી હમીરજીએ પાછળથી કેટલાંક કારણોને લીધે હાથેજમાંથી ગાદી ઉઠાવી બામણો-લીમાં આણી હતી, તેમનું વંશવૃક્ષ આ પ્રકરણ સાથે બામરોલીઆ મહિડા રાણાના નામથી દાખલ કરેલું છે. રાણા સખરાજીને, વેરીસાલજી, માલજી, મેઘજી, અમેરાજજી, વીરમજી, રાજાજી ને રાણજી નામે સાત કુંવરો હતા; તેમાંના પાટવી વેરીસાલજી ઉર્ફે વેરો રાણો ગાદીએ બેઠા, ત્યારે માલજીને ગામ વડદલા, અભેરાજજીને ગામ ગોઠાદ ને અંધજ, વીરમજીને ગામ રીંછોલ, રાજાજીને ગામ ગાડા, અને રાણજીને ગામ પિંપળાતા જીવાઈ પેટે આખ્યાં

ત્યારથી તેઓ ત્યાં જઈ વસ્યા. તે પૈકીનાં વડદલા, ગોઠાદ અંધજ ને રીંછોલના વંશજોનાં પેઢીનામાં આ પ્રકરણ સાથે સામેલ છે.

રાણા ચેરોરાણોં બહાદુર લઢવૈયા હતા. તેમનાં બેન પાવાગઢના પતાઈરાવળ સાથે પરણાવેલાં હતાં, તેથી જ્યારે મહમદ બેગડો પાવાગઢ ઉપર ચઢ્યો ત્યારે કહેવાય છે કે તે પોતાના બનેલીની કુમકે ચઢવા માટે પોતાની માતાની રજા લેવા ગયા હતા. તે વખતે તેમનાં વીર માતાએ કહ્યું કે એક અત્યાચારી યવન ક્ષત્રીધર્મ લુટે, તેને રોકવા ક્ષત્રીપુત્ર રજા લેવા જોડેલો પણ વિલંબ કરે તો તેના સંસ્કારમાં જરૂર વિકાર હોવો જોઈએ, એ વાત આ તારું વર્તન સિદ્ધ કરે છે. મને યાદ છે કે એક વખત તું નાનો હતો ત્યારે હું રનાન કરવા બેઠી હતી, અને તું રડ્યો એટલે ગોલીયે તને ખોળામાં લેઈ ધવરાવ્યો. હું નાહીને ઉઠી અને તને રડતો બંધ જોયો એટલે મેં સાધારણ આશ્ચર્યથી પુછ્યું કે તેં ભાઈને ધવરાવ્યો? તેણે હા પાડી. મેં તેજ વખતે તને ઉંધે માથે બાંધીને દાસીના દુધને તારા પેટમાંથી કાઢી નાંખ્યું, તોપણ તે દુધનો કંઈક અંશ રહેલો. તેથીજ તેં મારી પાસે આવવા જોડેલો વિલંબ કરી ધર્મરક્ષણની જવાબદારીમાં સીથીલતા બતાવી છે. આ છેલ્લા શબ્દોથી ઉત્તેજિત થઈ તેઓ લાવલશ્કર સહીત પતાઈની મદદે ગયા હતા ને ત્યાં સાત દીવસ સુધી બાદશાહી લશ્કરને જેર જેર કરી આખરે કામ આવ્યા હતા. એ વીરક્ષણનાં બે ચારણી ભાષાનાં પ્રાચિન રૂપકો નિચે આપીયે છીયે:-

(શાળાંર)

ધ્રુજે અમર ધરા ધનુષ ધુંધારવ ધણેણે, ચહું ગમ કાંગરે મ્લેછ ચઢીઆ;
' વેરઢા ' ડઠયરે વીરવર વઢામણા, પોઠ પાવે દરંગ હાથ પડીયા.
ચઢે સરતાળ ' મેહમુદ ' ચાંપાનિયર, લોપે બજાર ગઢ સરંગ લીધા;
સઘર સમો ભ્રમ ડઠય પાવ સહો, કલસણે વેરસલ સાદ કીધા.
મઠે મછરીક ઘાયમાણ મુકે નહીં, મરંદ ધોરી તળ દેસે ગજમાર;
પઢપ પાવો કહે મુજપતશાહસું, વેરઢા ડઠય મજદાર અણવાર.

ધુમડા હાથદે પોઝ્ય મહીયડ ધર્ણી, સામહા સર મોવળ તળ સાથે;
ચઢે વેમાળ ચાઝકરાતો ચઢે, મ્લેછ વસવે લીયા તળ માથે.

(જાંગડુ)

ઊગે કેમ ભરક વેદ ક્યમ વરતે, ધારણ ધ્રુ ક્યમ રહે ધ્રંડે;
આંખે મું વેરાગર ડમે, ચકતો પાવે ક્યમ ચઢે.
જપી નહ જપે તપી તપ છંડે, વસુધા કુકે મકર વિવેક;
વમહા કથન કહું હું 'વેરો' તો અમર ધરા થિયે જો એક.
પાવો ચાઢેં રહ્યો પ્રત આપે, મોવળ સહુકો શાશ્વત ભરે;
વસવ લીયું દીયું વળ વઢિયે, ધરા શેષ ક્યમ ભાર ધરે.
પાવો દરંગ વેરાગર પોઝે, સઘરસમો ભ્રમ વઢિયો સપ્રાહ;
રઢ પાઝી જ્યમ રાવળરાણે, પઢિયા પઝી ચઢે પતશાહ.

આ ધર્મકસોટીના આખર પ્રસંગ પછી આ રાજ્યમાં પણ
વાંટા-તળપદ બિભાગ પડ્યા; પણ વેરાણાની બહાદુરીની છાપ યવન
સેન્યના હૃદયમાં એટલી બધી ઊંડી પડી કે કેટલાંક વરસ સુધી તે-
મણે આ રાજ્યની સરહદમાં ડરી ડરીને પગ મુક્યો. ઘણા ગઢવીઓને
કંઠાએ, હજી તેમના લુહકૌશલ્યની કાવ્યકીરતી હયાતી ભોગવે છે ને
સાંભળનારને તેમના અનુપબળની યાદગીરીથી ચક્રીત કરી દે છે. એ-
મના પછી એમના કુંવર મેહેરજી રાણા ગાદીએ બેઠા, તે વખતે તે-
મના બીજા ત્રણ ભાઈઓમાંથી રણમલજી ને મોંકવા-દેદરડા ને કોટડા
ગામો જીવાઈ પેટે આપ્યાં; ત્યાં પાછળથી તેમનું કુટુંબ બારૈયા
વંશમાં ભળ્યું, તેમનું મળેલું પેઢીનામું પ્રકરણ પાછળ આપેલું છે.
મોજજી ને ગામ દાવડા, ને જગતાજીને ગામ અરેરી જીવાઈ પેટે
આપ્યાં તે લેઈ તેમનું કુટુંબ તે ગામોમાં વસ્યું. મેહેરજીરાણાને
સારંગજી, દુરંગજી, ને સતાજી નામે ત્રણ કુંવરો હતા; તેમાંના
પાટવી સારંગજી ગાદીએ બેઠા ત્યારે દુરંગજીને ગામ મુળજ-પિંપ-
લગને ખંભાલી, તથા સતાજીને ગામ ડુસર જીવાઈ પેટે મળ્યાં.
તેમનું વંશવૃક્ષ પ્રકરણ પાછળ આપવામાં આવ્યું છે. સારંગજીને
પરતાપજી, સ્ત્રીમાજી, વીરમજી, ને સોમાજી નામે ચાર કુંવરો

હતા; તેમાંના પાટવી પરતાપસંગજી ગાદીએ બેઠા, ત્યારે સ્ત્રીમાજીને ગામ ઘોડેલી, વીરમજીને ગામ અરેરી ને રીંછાલ, ને સોમાજીને ગામ ધંધુડી-સુંજ-વાંટસુંવાળી અને ખડોલ જીવાઈ પેટે મળ્યાં તેમાં સોમાજીના પરિવારની નોંધ મળી આવી છે તે પ્રકરણ પાછળ આપવામાં આવી છે. રાણા પરતાપજીને મેલજી, અવલજી, ને જગડુજી નામે ત્રણ કુંવરો હતા, તેમાંના પાટવી સિવાયના બીજા બે કુંવરો નિર્વંશ થયા હોય એમ જણાય છે. મેલજીરાણાને મગવાનજી, નારણજી, અદેકરણજી ને ઉમેદસંગજી નામે ચાર કુંવરો હતા, તેમાંના પાટવી લગવાનજી ગાદીએ આવ્યા, નારણજી અપુત્ર ગુજ્યાં, અદેકરણજી ને ખડોલ ગામ જીવાઈમાં મળ્યું ત્યાં તે કોળી થયા, ને ઉમેદસંગજી ને આખડોલ ગામ જીવાઈ પેટે મળ્યું તેથી તે ત્યાં જઈને વસ્યા. રાણા લગવાનજીને રતનસંગજી ને જમલજી નામે બે કુંવરો હતા, તેમાંના રતનસંગજી ગાદીએ બેઠા ત્યારે કુંવર જમલજી ને ગામ મરીડા જીવાઈમાં મળ્યું, પણ પાછળથી તે નિર્વંશ ગુજ્યાં તેથી તે જીવાઈ પાછી રાજ્ય સાથે જોડાઈ. રાણા રતનસંગજી હિંદી કવિતાના ઘણા શોખી હતા. તેથી દુર દુરના કવિ-યોતુ તેમના દરબારમાં સાફ સન્માન થતું હતું. તેમણે ગઢવિ કવિ શાર્દૂલજીને તેમની કવિતાથી પ્રસન્ન થઈ ખારમુવાડાં ગામ વસાવી બક્ષિસમાં આપ્યાં હતાં તે પ્રસંગની ચારણી કવિતા નિચે નજર કરીએ છીએ:—

ગીત.

વઢા જોવંતે પંડકા આજ્ઞા, વજાતે જીતકા વાજા;
લોભીયાં વધારે લાજ્ઞા, મારથે અમંગ.
સમાપણો લંભ તાજા, સેવધાં જોતે સકાજા;
હીંદવાણાં તળી માજ્ઞા, રાજા રતનેશ.
ક્ષત્રીકવાં માર સીલે, રૂપકે વાગ જ્યું સ્વીલે;
હજારાં જહુરાં જીલે, આવતાં હમેશ.
નરાં જાત્રુ હગં પીલે, રાજીયાં નર્તીવે નીલે;

ટીલે સોલંકિયાં, તળો જગતેશ.
 રેશ તલોનકે દોલ્હી, હરીયાં દયા રેષ;
 પહેલી વેશ કીરતીયાં, પહોંચાડે પરદેશ.
 દેશ વયે કવાં નેશ 'રતનેશ' દીધા દાને;
 નેશ કવાં પાલે વેશ, દુજા રતનેશ.
 અમલાંકી ડર વડા, ચોગળો રજકે ચડા;
 મીડો હડા મુંજાઈણ એવડા ભરાય.
 અડાવીડ હાસટીયા, દોઝજાન આપે અડા;
 થાટે કડા જુડપડા, કચેરીયાં થાય.
 મલંતે અલુણા નકે, માગળાં સલુણા મલે;
 અદા તારાં ગ્રહે સુણા, અકુણા અજાણ.
 ડળા નકે દેગ તેગ, નકે સંગ રંગ ડળા;
 પ્રથી દુળા દતેકુળા, પૃથીકે પરમાંજ.
 વાપં ઢાઢાં જેમ તાળે, બેહુ કાંઠા છલે વાંળે;
 હીંદવાંળે તરકાળે, પરમાળે હાવ.
 જંગમાં પવંગાં આંળે, રેળવાંકુ દયારાળે;
 રેળવાં ભરંતાં વાંળે, દયારાળે રાવ.

રાણા રતનસંગજી પછી તેમના કુંવર સુરજમલજી ગાદીએ બેઠા, તેમને જગતસંગજી, ગજુજી ને ચંદ્રમાળજી નામે ત્રણ કુંવરો હતા; તેમાંના પાટવી જગતસંગજી ગાદીએ બેઠા ત્યારે સંવત્ ૧૬૧૨ માં ગજાજી ને ગામ મરીડાનો ૧૭૦૦ વીધાનો વાંટો; એક તરફથી બીલોદરાની ભાગોળ સુધી, બીજી તરફથી બહેળોને ભરડાં તલાવ સુધી, ત્રીજી તરફ કાટા તળાવ જવાની નાળ સુધી, ને ચોથી તરફ શીરાં-તળાવડી-મેઘુતળાવડી-કાળીયાં તળાવ-ખારોડાં-ચોળીયાં સુધીની હદનો જીવાઈ પેટે આપ્યો, તે લેઈ તેમણે પોતાની ગાદી મરીડામાં સ્થાપી, તેમનું સંપૂર્ણ વંશવૃક્ષ આ પ્રકરણ પાછળ આપવામાં આવ્યું છે; ને ચંદ્રમાળજી ને કુણાહરેશમાં જીવાઈ મળી તેમાંથી તેમણે કાશી

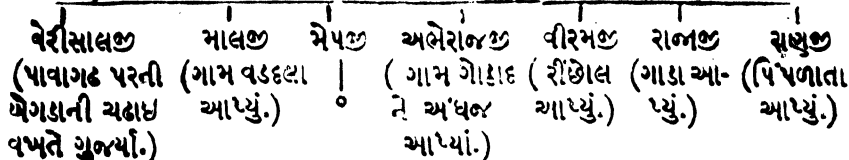
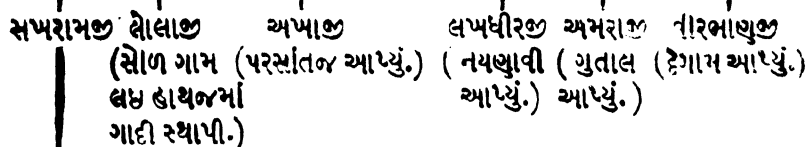
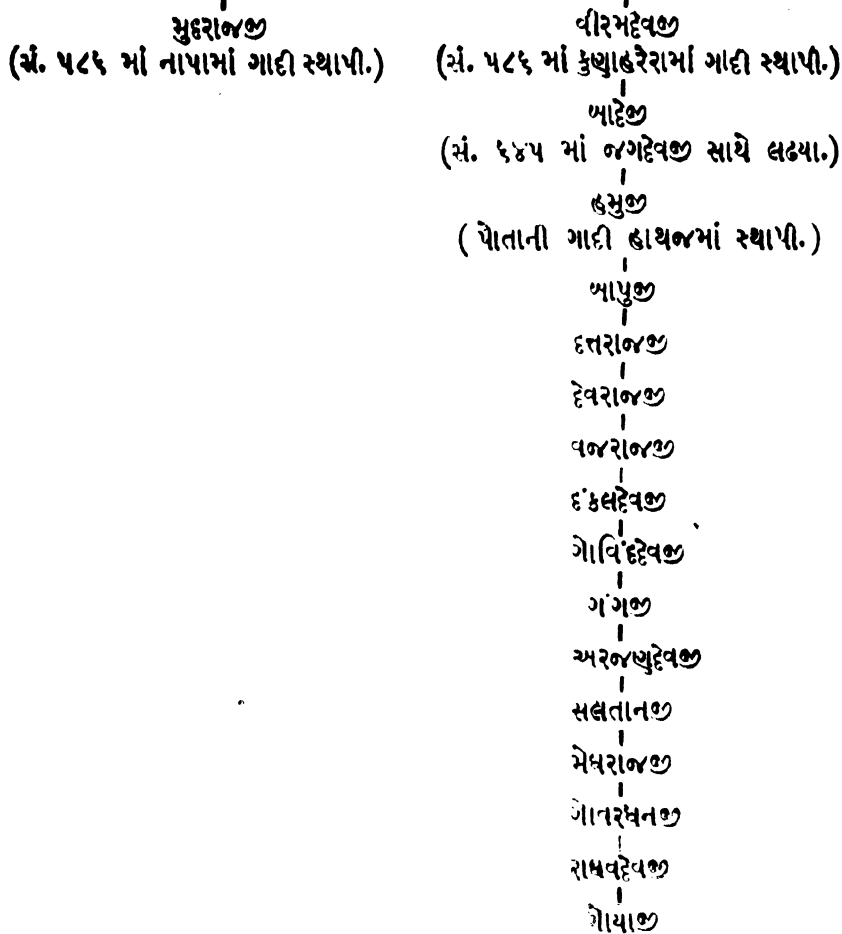
જાત્રા જઈ આવી સંવત્ ૧૬૪૬ ના ફાગણ સુદી ૨ ને રોજ ગામ કુણાની ઓતરાતી નદીની તેડે ચારસે વીધાનો ગોચરો મુકી વિષ્ણુ પદ સંપાદન કર્યું. રાણા જગતસંગજી, ખીહોલા દુરભેધનજીનાં કુંવરી શંભુજી સાથે પરણ્યા હતા તે રાણી જગતસંગજી પાછળ સતી થયાં. તેમની પાછળ હરીસંગજી, હઠીસંગજી ને કરમસીજી નામે ત્રણ કુંવરો હતા. તેમાંના પાટવી રાણા હરીસંગજી ગાદીએ બેઠા, એ અરસામાં કરમસીજી અપુત્ર દેવ થયા, ને હઠીસંગજી ને આળ-જડું ગામ જીવાઈમાં મળ્યું તેથી ત્યાં જઈ વસ્યા. રાણા હરીસંગજીને હમીરસંગજી, કેશરીસંગજી, ગુમાનસંગજી, જગરૂપજી, ને અરજગજી નામે પાંચ કુંવરો હતા, તેમાંના રાણા હમીરજી ગાદીએ બેઠા ત્યારે કેસરી-સંગજીને ગામ ખુટજ, ગુમાનસંગજી ને ગામ સેંગાલી, જગરૂપજી ને ગામ મંગળપર, ને અરજગજી ને ગામ વેંમાલી જીવાઈ પેટે આપ્યાં તેથી તેમનું કુટુંબ ત્યાં જઈ વસ્યું. રાણા હમીરજીને, પૃથીરાજજી, ઉમેદજી, જગમાલજી, ને જગતાજી નામે ચાર કુંવરો હતા, તેમાંના જગમાલજી પિતાની હયાતીમાંજ અપુત્ર ગુજર્યા; તેથી જ્યારે રાણા પૃથીરાજજી ગાદીએ બેઠા ત્યારે ઉમેદજી ને ગામ આખડોલ, ને જગતાજી ને ગામ અરેરી જીવાઈ પેટે મળ્યાં તેથી તેઓ ત્યાં જઈ વસ્યા. પૃથીરાજજી પછી તેમના કુંવર અનોપસંગજી ગાદીએ બેઠા. તેમને જગતસંગજી અજાજી, માદ્દવાજી, દીપસંગજી, માવસંગજી, રૂપસંગજી, ને માવસંગજી નામે સાત કુંવરો હતા. તેમાંના પાટવી રાણા જગતસંગજી ગાદીએ બેઠા ત્યારે બાકીના છ ભાઈઓમાંના અજાજી ને ગામ ખડાલી, ને દીપસંગજીને ગામ વણસોલ જીવાઈ પેટે મળ્યાં તેમનું મળેલું પેઢીનામું આ પ્રકરણ પાછળ આપવામાં આવ્યું છે; બાકીના ચાર ભાઈઓને જમીનો જીવાઈ બદલ મળી તે લેઈ તેઓ જુદા થયા. રાણા જગતસંગજી પરમ વૈષ્ણવ જીવ હતા. એમનાં રાણી વખતખાએ દારીકાંની જાત્રા કરી તેના ગંગાપૂજનના નિમિત્તે સંવત્ ૧૮૫૨ ના કારતક શુદ્ધી ૫ ને રોજ કુણા ગામ જમાડયું હતું. જગતસંગજીનું ખીજું નામ જીભાઈખાવા હતું તે ઉપરથી તેમણે જીભાઈપર વસાવ્યું હતું, ને તે તેમણે પોતાની આખર અજલે મે-

હેમદાવાદના વડદરા ગ્રાહણોને બોલાવી તેમને કૃષ્ણાર્પણ આપ્યું હતું. એમને હરીસંગજી ઉર્ફેં બાવાજી બાપુજી ને અમેસંગ નામે ત્રણ કુંવરો હતા, તેમાંના પાટવી હરીસંગજીએ બોરીઆવી પાસે હરીપરા નામે ગામ વસાવ્યું તે હાલ આખાદ છે. તેમને અનોપસંગજી બીજા, અ-
વેસંગજી ને મોટાબાવા નામે ત્રણ કુંવરો હતા, તેમાંના પાટવી અ-
નોપસંગજી બીજા ગાદી ભોગવી સંવત્ ૧૬૨૭ ના માગશર શુદ્ધ ૨
ગુરુવારે કૈલાસવાસી થયા. તેમને જીંબાવા કામાદ ને શીવસંગજી
નામે ત્રણ કુંવરો હતા. તેમાંના પાટવી કુંવર જીબાવા સંવત ૧૬૨૭
ના માગશર શુદ્ધ ૧૪ ને મંગળવારે ગાદીએ બેઠા, એ વખતે ભરા-
યલા મેળાવડામાં ગામ મોદજના બારીયા હાથીજીના ભાઇ સમસ્તે
શેલુ પાધરી તલવારને અરાઠ રૂપીઆ રોકડા નજરાણો કર્યો હતો,
તથા ઘોડાસરના ઠાકોરે પચીસ રૂપીઆ શીરપાવના આપ્યા હતા.
આ ગાદી ઉપર અગાઉથી આદ્યું આવતું વિશેષ કરજ બેઠે સને
૧૮૭૭ ના ચૌદમા આકટ પ્રમાણે મેહેરખાન તાલુકદારી સાહેબે આ
સ્વસ્થાન પોતાના જપતીવહીવટમાં લીધું. આ આરસામાં મલિક મુ-
અઝમ કૈસરેહિંદ મહારાણી વિક્ટોરીઆની રાજ્ય કર્યાની પચાસમા
વર્ષની સિલ્સર જ્યુબીલી અમદાવાદ ખાતે ભરવામાં આવી હતી તેમાં
રાણા જીબાવાએ આનંદપૂર્વક ભાગ લેઈ હિંદી સરકાર તરફની પો-
તાની વફાદારી સિદ્ધ કરી બતાવી હતી. તેમના અક્ષરવાસ પછી તે-
મના ચાલાક કુંવર મહારાણા મુઝસીંહજી ઉર્ફેં દાદાબાવા સાહેબ
ગાદીએ બેઠા છે. તેમણે બચપણથી ગુજરાતી ભાષાનો સારો અભ્યાસ
કરી તે પછી વઢવાણની તાલુકદારી કોલેજમાં મી. સ્ટીપ સાહેબની
દેખરેખ નીચે ઈંગ્રેજી ભાષાનું સંગીન જ્ઞાન સંપાદન કર્યું છે. તે-
મની ગાદીનું સર્વસ્વ કરજ અદા થયા પછી અને તેમની સંપૂર્ણ યો-
ગ્યતા સ્વિકારાયા પછી નામદાર હિંદી સરકારે તેમનું સ્વસ્થાન તેમને
સ્વાધિન સોંપી, તેમજ તેમને બીજા નંબરના સરદારનું પદ ધનાયત
કરી એક વફાદાર રાજ્યકર્તાની યોગ્ય કદર પિછાણવામાં ગવર્નમેન્ટ
બ્યાજબી ને યોગ્ય પરિક્ષક નિવડી છે.

પ્રકરણ ૯ મા માં આવેલા ઇતિહાસનું વંશવૃક્ષ.

હરબ્રમજી

(બાકરોલની માદીએ ગુજ્યા.)

વેરીસાલજી

મેહેરજી

રણમલજી

ભીમજી

નગતાજી

(મોકવા, દેદરડા ને કોટડા (દાવડા આપ્યું.) (ગામ અરેરી આપ્યું.)
આપ્યાં ત્યાં ખારૈયા થયા.)

સારંગજી

દુરંગજી

સતાજી

(મુળજી પિંપલગ ને ખંભાલી આપ્યાં) (ગામ હડુસર આપ્યું.)

પરતાપજી

ખીમાજી

વીરમજી

સોમાજી

(ગામ ઘોડેલી આપી.) (અરેરી ને રીંછોલ આપ્યાં.) (ધંધુડી, સુંજ, વાટસુંવાળા
ને ખડોલ આપ્યાં.)

મેલજી

અચળજી

નગડુજી

ભગવાનજી

નારણજી

અદેકરજી

ઉરે

રૂપજી

ઉમેદસંગજી

(ખડોલ આપી ત્યાં કોળી થયા.) (ગામ આખડોલ આપી.)

રતનસંગજી

જેમલજી

(ખાર મુવાડાં વસાવી, ચાર- (ગામ મરીડા આપ્યું.)
છોતે બક્ષીસ આપ્યાં.)

સુરજમલજી

નગતસંગજી

ગજજી

ચંદ્રભાણજી

(એમનાં રાણી શંભુજીયા (ગામ મરીડા આપ્યું.) (સં. ૧૬૪૬ માં તેમણે કુણામાં
સતી થયાં.) ચારસે વીધતો ચરો મુક્યો.)

હરીસંગજી

હડીસંગજી

કરમસીજી

(ગામ આળજડું આપ્યું.)

હમીરજી

કેસરીસંગજી

ગુમાનસંગજી

નગરૂપજી

અરજણજી

(ગામ ખુટજ આપ્યું.) (ગામ સેંગાલી આપ્યું.) (મંગળપરા આપ્યું.) (ગામ વેંમાલી આપ્યું.)

પૃથિરાજજી

ઉમેદજી

નગમાલજી

નગતાજી

અનોપસંગજી

(ગામ અરેરી આપી.)

નગતસંગજી

અજજી

ભાદમાજી

દીપસંગજી

ભાવસંગજી

રૂપસંગજી

ભાવસંગજી

ઉદે

(ખલાડી

(ગામ વણસોલ

જભાધ

આપી.)

આપી.)

જગતસંગળ

આપુળ

(જગતસંગળના બીજા કુવરનો પરિવાર)

હરીસંગળ

આપુળ

અભેસંગળ

વાગળ

કરણુળ

દેશળ

હિંગાળ

હમીરળ

ઉર્ફે

ભુપતળ

આવાળ

(બોરીઆવી પાસે
હરીપર વસાવ્યું.)

માધવસંગ

હીમતસંગ

કશરસંગ

અનોપસંગળ

અદેસંગળ

મોટાઆવા

(૨)

જાવા

કાભાઇ

શીવસંગળ

કેસરીસંગળ

મુળસિંહળ (હાલ ગાદી ઉપર છે.)

(મહારાજા શ્રી મુળસિંહળ સાહેબની સુજનતા વિષેનું મુવાડાના
ગઢવી કવિ આપુ જેસાલાઇનું એક રૂપક.)

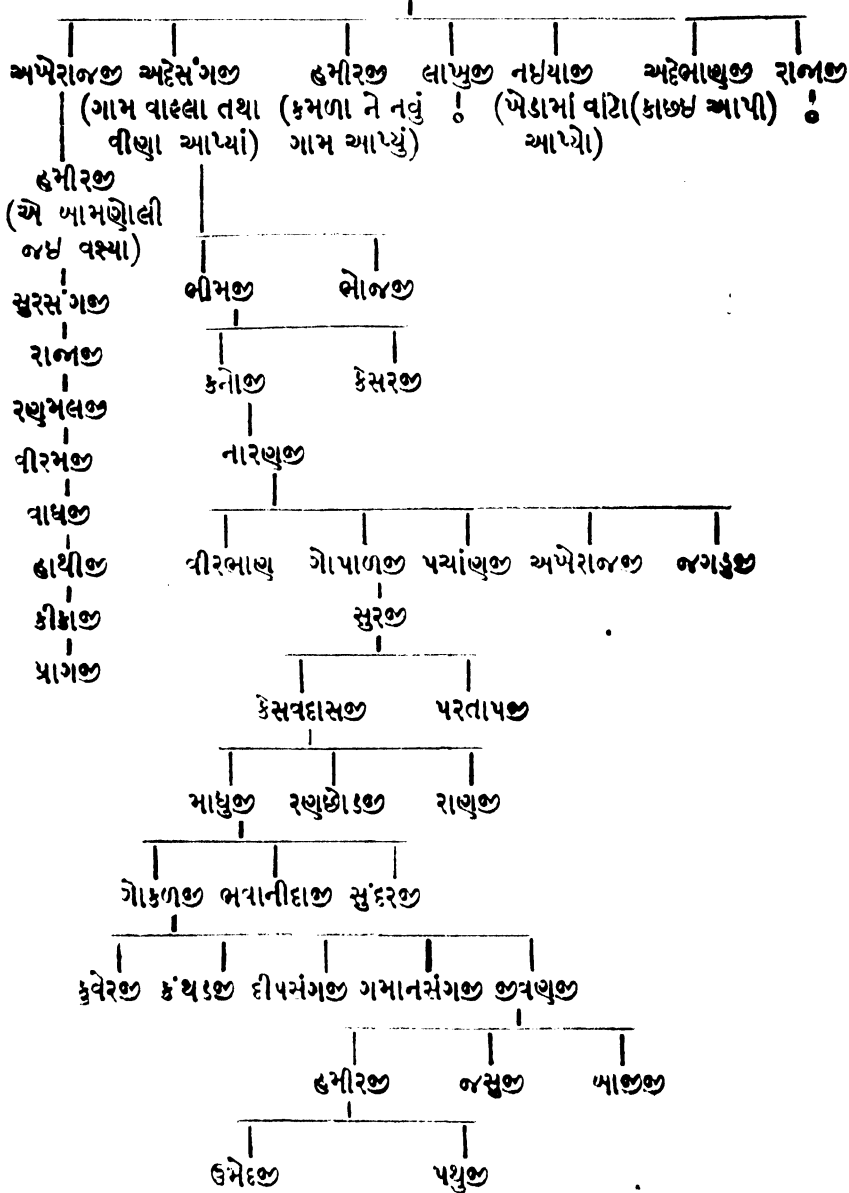
(રૂપક)

શુભ વચન એમ કહે સરસતિ, સજસ ભરતચંદ થયા છતા;
પારસમણિ મહાભટ્ટ પાવ્યો, 'દાદો' કુળે થયો દતા.
ઢહાપણ અધક વિવેકી દાતા, ગઢપત વધા માપ ધણા;
દેવી થાંને નવેનધ દેશે, તાલેવંત 'જીબાવા' તણા.
માયા અધલ પ્રધલ દલ મોટો, રીત સ્વત્રીયાં રક્ષણ રાજા;
પુરા શાસત્ર વેદ ચત્ર પરચે, મહીડો રાણ કરભાંણ માજા.
તારે દનદન ચઢા અઢાવેડ, થરુ અઢગ એમ સજસ થયે;
અનોપહરા હય ભૂપ અટંકા, દતા કવી સનમાન દીણ.
માયાં સાથ મલે સહુ મેલા, ઠાવો થીયે કચેરી ઠાઠ;
સશી સુરતિયાં લગ શોભે, પ્રાજે અચલ મહીડા પાટ.

(આ રાજ્યમાંથી જે જે શાખાઓ જુદી પડી તેમાંથી મળી આવેલાં
પેઢીનામાં આ પછીના પૃષ્ઠોમાં બતાવ્યાં છે.)

લોલાલ

(સં. ૧૪૮૨ માં સોળ ગામની જગીર લેઈ હાથજંમાં ખલાયદી ગાદી
સ્થાપીને વસ્યા તેમનું વંશવૃક્ષ.)

હમીરજી
(ભોલાજીના ત્રીજા કુંવર કમળા
ગામે રહ્યા તેનો પરિવાર)

રામજી
પતોજી
નાથજી
સામતમંગજી
શરણજી
અગ્રાજી
આશજી

નંદયાજી
(ખેડા હરીઆળામાં વાંટો લેખને
રહ્યા તેમનો પરિવાર)

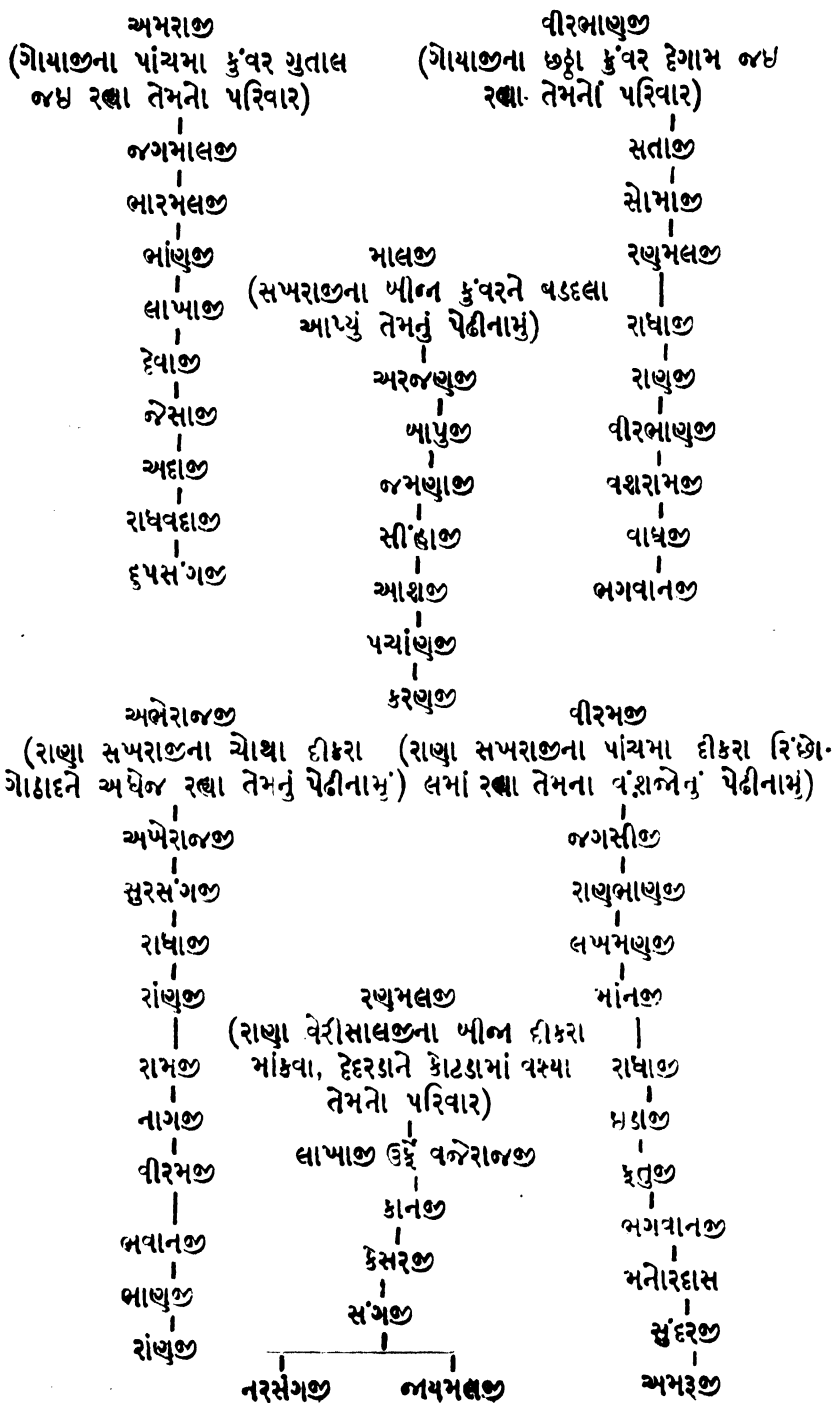
કડવોજી
નાથજી
ખાંનજી
અદેસંગજી
પૃથ્વીરાજજી
(હાલ ખેડામાં પહેલો
ભાગ છે તેના મુળ
પુરુષ)
વીરમજી
(હાલ ખેડામાં બીજો
ભાગ છે તેના મુળ
પુરુષ)
ભાવસંગજી
(આ બંને પુરુષનું ઇલાયદુ પેઢીનામું આ પછીના
૧૬૯ માં પૃષ્ઠથી આપેલું છે.)

અદેભાણજી
(ભોલાજીના છઠ્ઠા કુંવર કાછઠમાં
જન્મ વસ્ત્રા તેમનો પરિવાર)

લાલજી
કેસરજી
ભાણજી
ભીમજી
વસાજી
કડવાજી
નાગરજી
કેશવદાસ
નાથજી

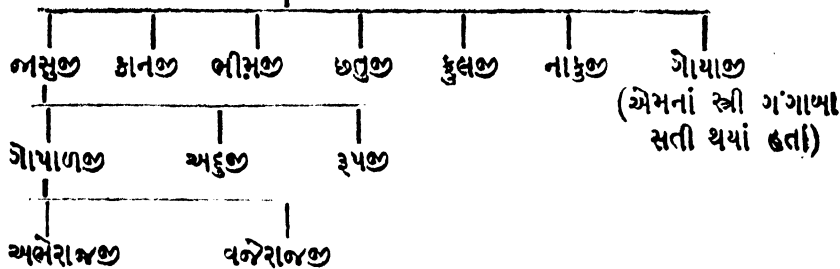
અખાજી
(ગોવાજીના ત્રીજા દીકરા પરસાંતજી જન્મ
વસ્ત્રા તેમનું પેઢીનામું)

ધાગજી
વસિજી
અમરોજી
દેવાજી
કાનજી
અરજી
ભવજી
રણજી
મનોજી
મીરાજી

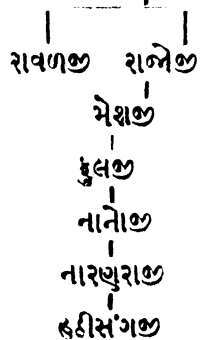

નરસંગજી

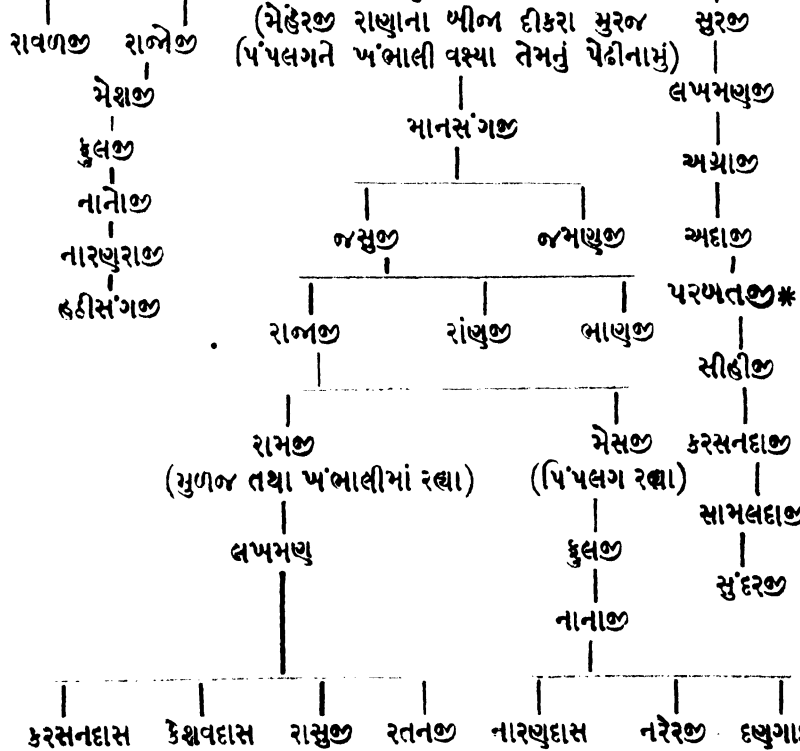
રાણુજી

(રાણા સખરાજીના સાતમા દીકરા પિંપળાતે
રહ્યા તેમનો પરિવાર)

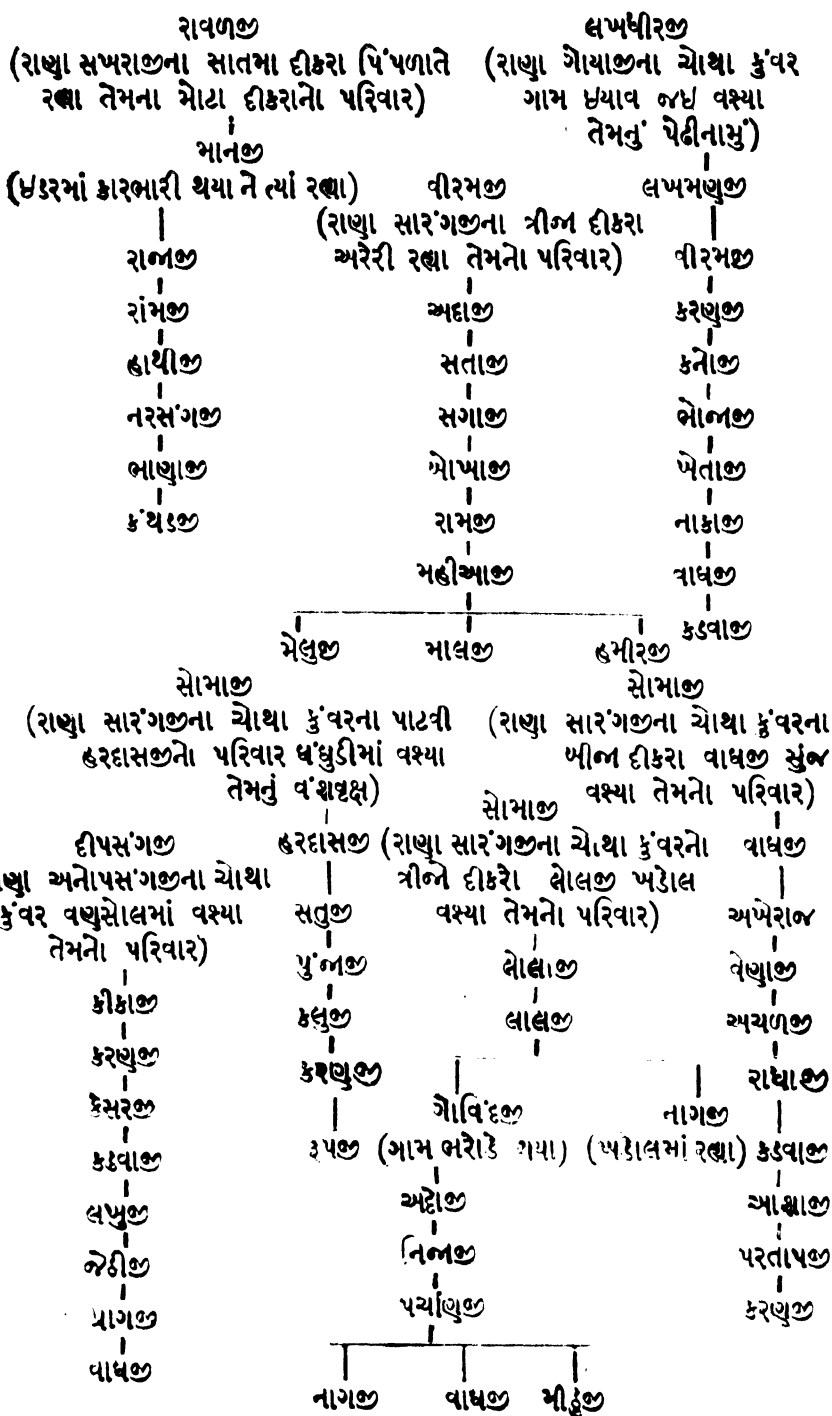
દુરંગજી

(મેહેરજી રાણાના બીજા દીકરા મુરજી
પિંપલગતે ખંભાલી વસ્યા તેમનું પેઢીનામું)

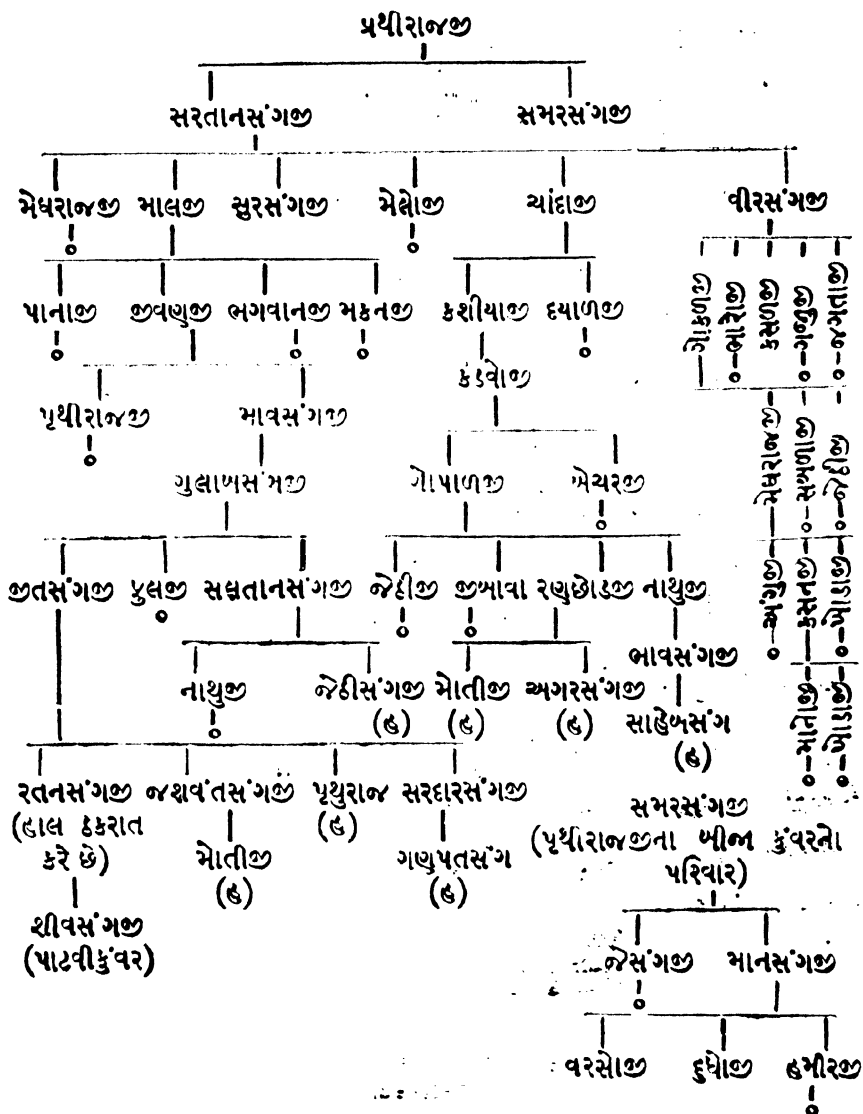

કરસનદાસ કેશવદાસ રાસુજી રતનજી નારણુદાસ નરેરજી દણુગાજી

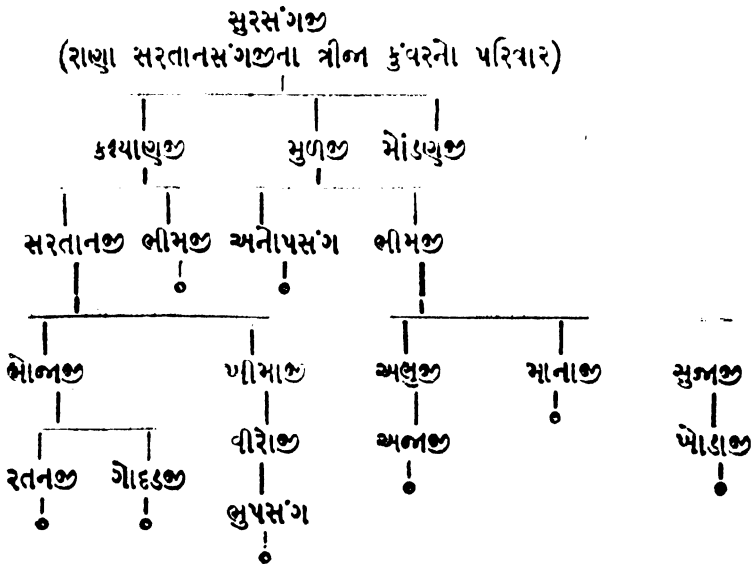
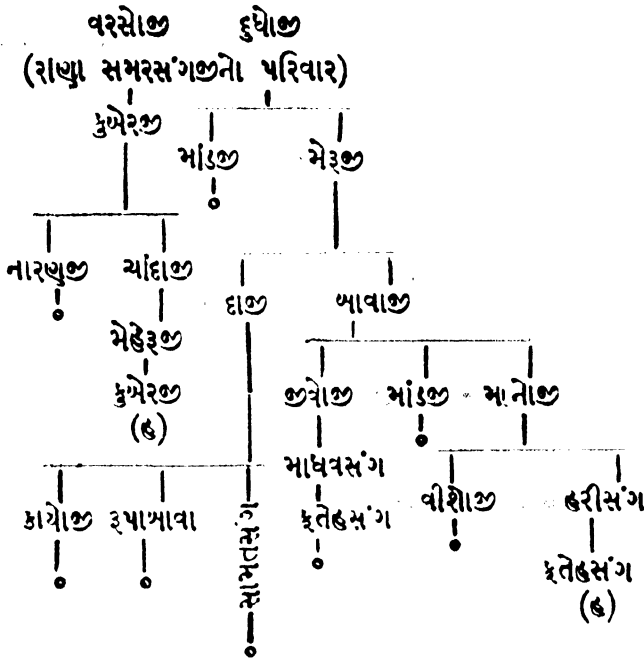
* એમનાં બે દીકરાણી માકડબાઈ તથા સજનાબાઈએ કાશીએ જઈ
આવી ગંગાપુજન કર્યું ત્યારે તેમણે એક હજાર આદાણુ જમાડી; દુસરમાં
ચારસે વીધાના ચરો મુકયો.

હાથેજની ગાદીના રાણા લોલાજીના કુંવર નેયાજી સંવત ૧૫૪૨ માં ખેડામાં વશ્યા તેમાંના મોટા ભાગના પરિવારનું વંશવૃક્ષ.

(સવિશેષ પેઢીનામું હવે પછીના ખીજા પૃષ્ઠમાં જોવું.)

ખેડાની ઠકરાતના બીજા ભાગનું વંશવૃક્ષ.

ભાવસંગજી

અનખસંગજી

અખેરાજી

અદેસંગજી જગતાજી જીવણજી ચાંદાજી અગરસંગજી જગમાલજી

સરદારસંગજી જીનસંગજી વખતસંગજી તેજસંગજી ગુમાનસંગજી રાજસંગજી

ભાવસંગજી દલપતસંગજી સુંદરજી રામાજી હીમતસંગ વળજી હરીસંગજી

નથુજી

જીતાજી

વાસણજી

(દલપતસંગજીના દીકરાને દત્તક લીધા) !

પરતાપસંગ

સુભજી

મોડજી

જીજીભાઈ

હાલોજી

પર્યાણજી

અદેસંગજી

વખતસંગજી

માનસંગજી

(હાલ ઠકરાત કરે છે.)

ભાઈજી

પર્યાણજી

વજેસંગ

જીજીજી

નાથુજી

બાપુજી

ફતેસંગ

જીવાભાઈ

કેસરીસંગ

બાવાજી

દેશળસંગ

હિંમતસંગ

સરદારસંગ

ભગવતસંગ

અમરસંગ

(હ) ભીખાજી

દેવીસંગ

મદારસંગ

તખતસંગ

જેડીજી

મનુજી

(હ)

(વિશેષ વંશવિસ્તાર હવે પછીનાં પૃષ્ઠોમાં જોવો.)

મોતીજી

(હ)

સામતસંગ

(હ)

રાયસંગ

(હ)

સરદારસંગ

[હ]

જગનાથજી

[અનખસંગજીના બીજા કુવરનો પરિવાર.]

દાસાજી

બોધજી

કુમેરજી

મોકમજી

અખેરાજી

અનરજી

દોલાજી બોધજી
રાણા જગનાથજીના પહેલા ને બીજા
કુંવરનો પરિવાર)

અજરજી
(રાણા જગનાથજીના છઠ્ઠા
કુંવરનો પરિવાર)

ગુલાબસંગજી દોલાજી

બનેસંગ અલુજી ભગવાનજી રાયસંગ સામતસંગ

નલમજી જગમાલજી અમરસંગ અનોપસંગ જેસંગજી વાઘજી અમેસંગજી સખાજી
ફતેસંગ નાયુજી ગુમાનસંગ કુબેરજી
! (હ) (હ) !

લાખાજી

બાધરજી

સામતસંગ અગરસંગ

જીણાજી

બાધજી

વખતસંગ બાધબા

(હ)

ગગુજી

બાપુજી

કુલજી

ભુપતસંગ

(હ)

જેઠીજી

કાળજી

પ્રમાતસંગ

(હ)

અમેસંગજી

(અજરજીના ત્રીજા દીકરાનો પરિવાર)

શીવસંગ

ગુમાનસંગ

[હ]

કાયાજી

ગંબીરસંગ

નાયુજી

રાયસંગ

ચાંદાજી

(અજરજીના ચોથા કુંવરનો પરિવાર)

નાયુજી નરેરજી હડીસંગજી

જમમાલજી

જામાધ

ચાંદાજી

દામાધ

સખાજી

(અજરજીના ચોથા કુંવરનો પરિવાર)

રણુછોડજી

માધવસંગ

ભુપતસંગ

કુબેરજી

પ્રમાતસંગ

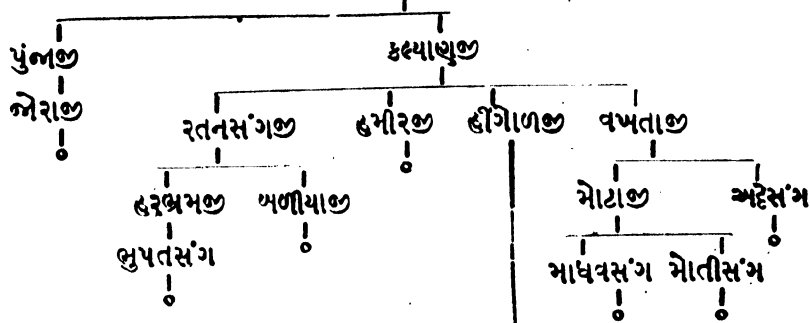
સાહેબસંગ

(હ)

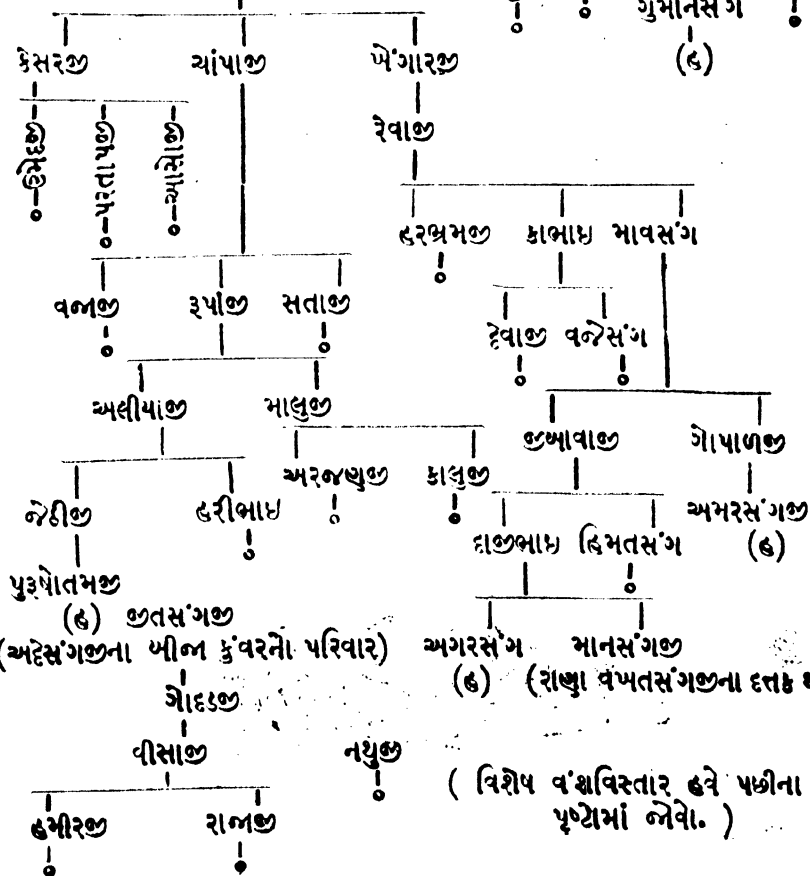
ભગવતસંગ

(વિશેષ વંશવિસ્તાર હવે પછીના
પૃષ્ઠોમાં જોવો.)

અગરસંગળ
(અજયસંગળના પાંચમા કુવરનો પરિવાર)

નગમાલળ
(રાણા અજયસંગળના છઠ્ઠા કુવરનો પરિવાર)

દલપતસંગજી

(સરદારસંગજીના બીજા કુવરનો પરિવાર)

પયુજી

સેસાજી ભગવાનસંગજી જેસંગજી

પ્રમાનસંગ જીયાવા

ખોડાજી

કુંગરજી

ઠાભાધ
(હ)કેસરીસંગ
(હ)ફતેસંગ
(હ)

સુંદરજી

(સરદારસંગના ત્રીજા કુવરનો પરિવાર)

જસાજી

બીમજી

રધાજી

તેજજી

જેતાજી

જીજીભાધ

અનોપસંગ

ભાવસંગ

સાલુજી

ગેમાજી

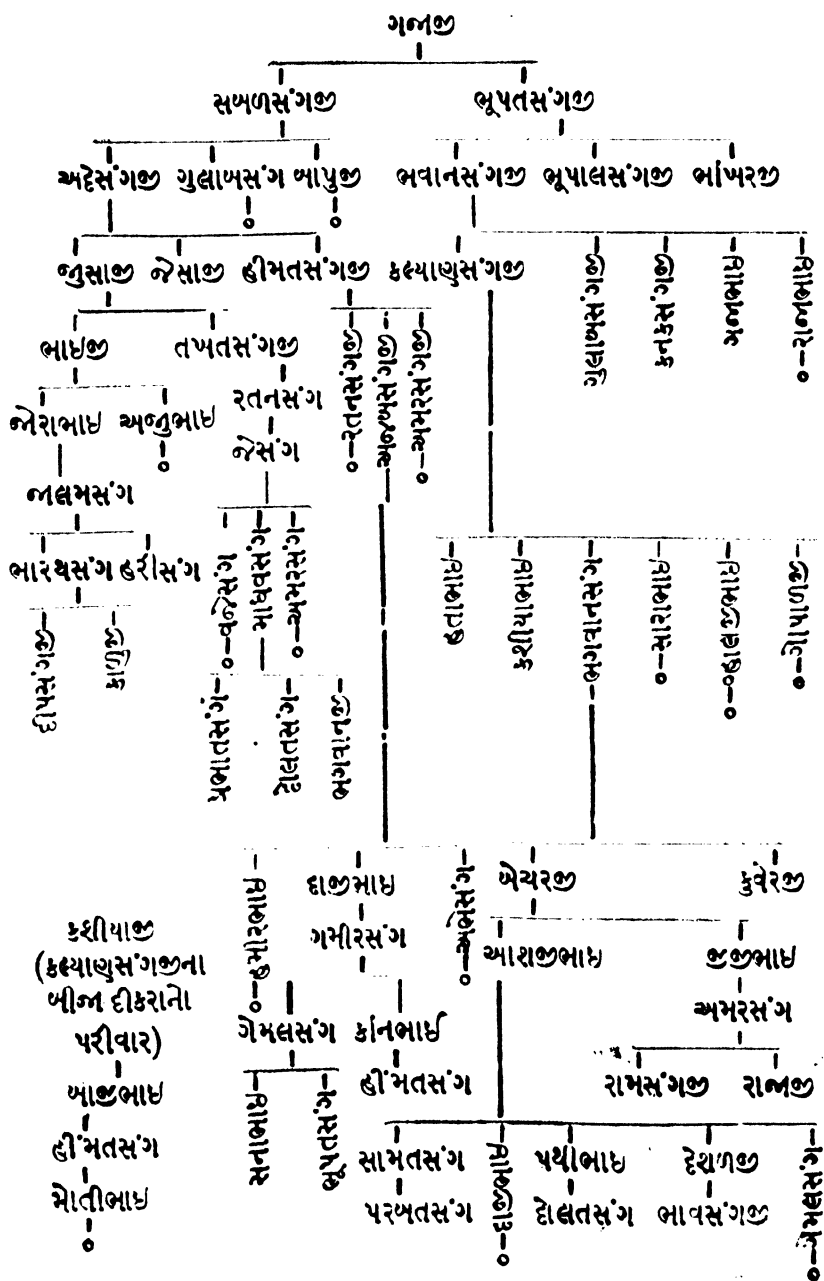
જળુજી

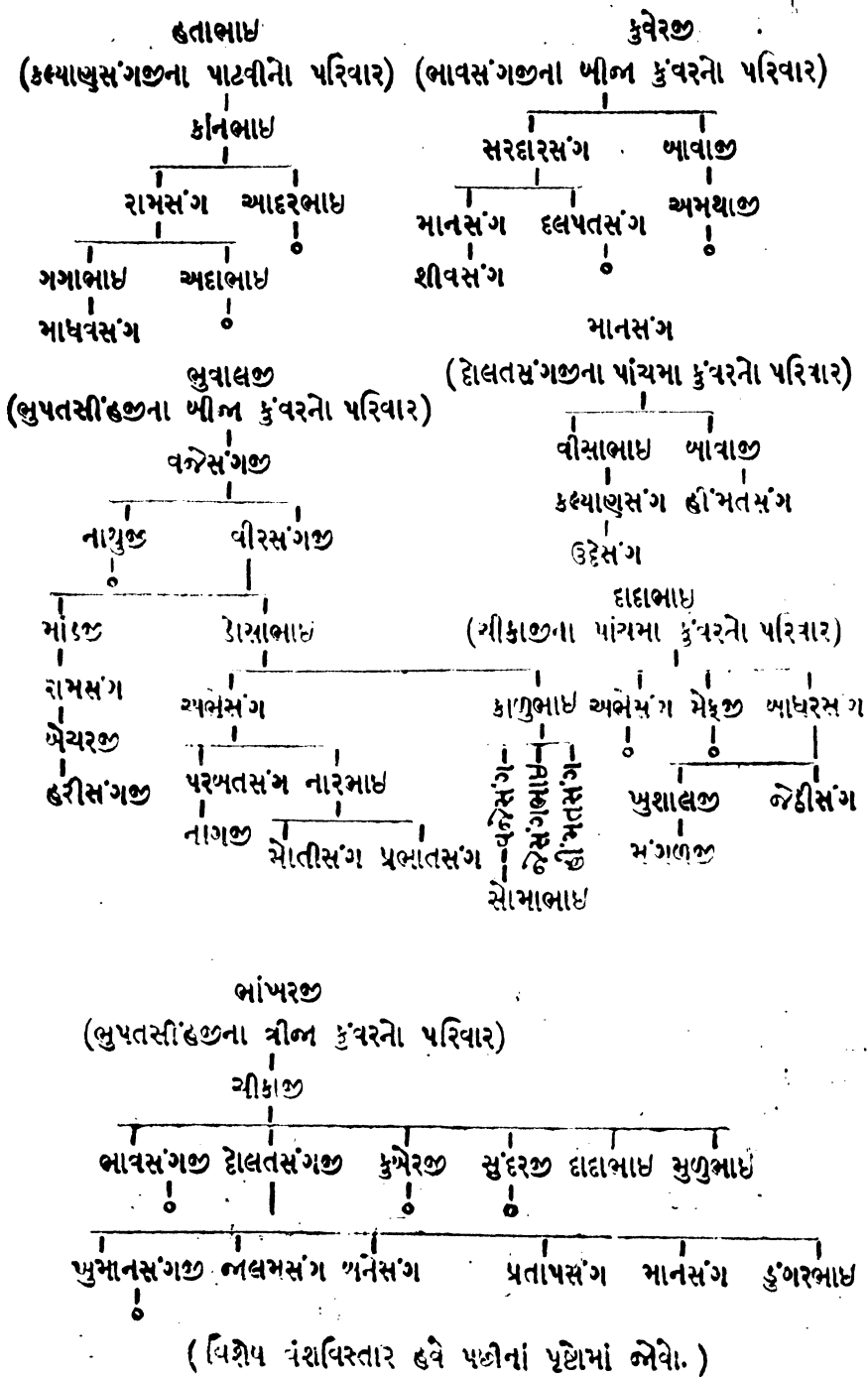
ભુલજી

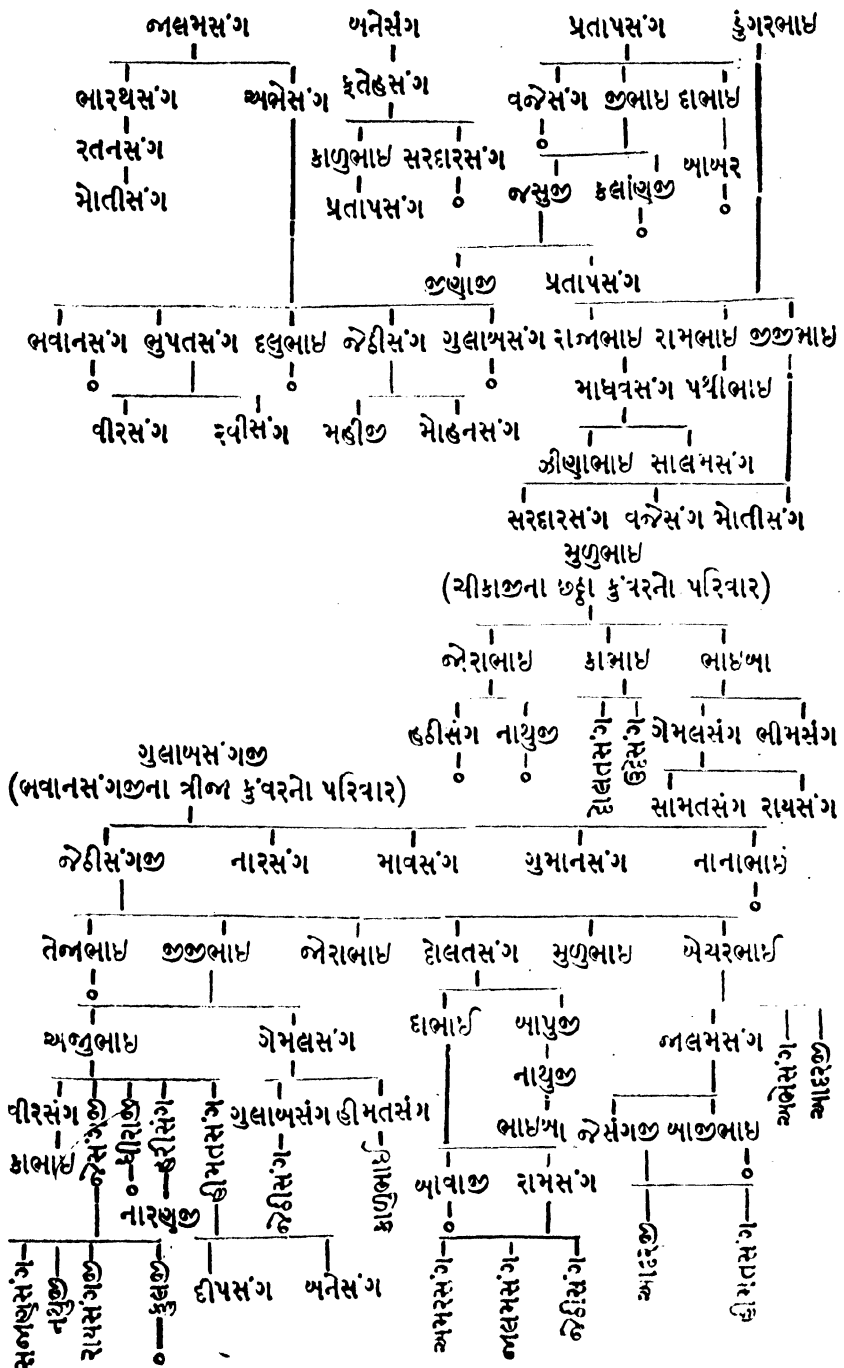
ખેચરજી
(હ)મદારસંગ
(હ)શીવસંગ
(હ)રામસંગ
(હ)પરબતસંગ
(હ)મોતીજી
(હ)

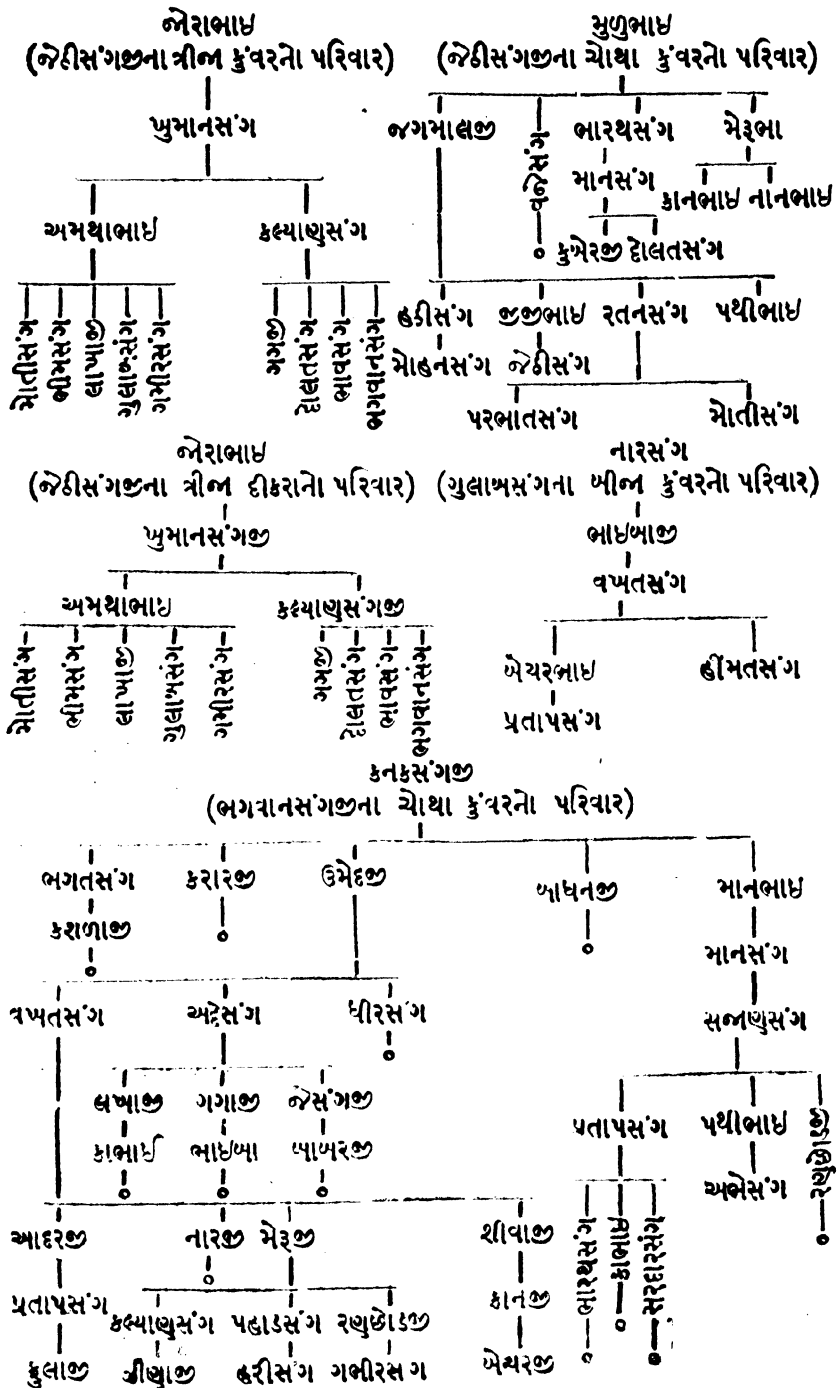

રાણા સુરજભલ્લના બીજા કુંવર ગજાજીને મરીયા ગામ જવાઈ પેટે મળ્યું તેમનું વંશવૃક્ષ.

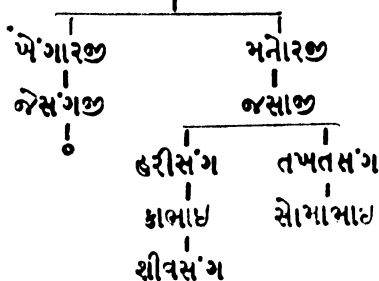

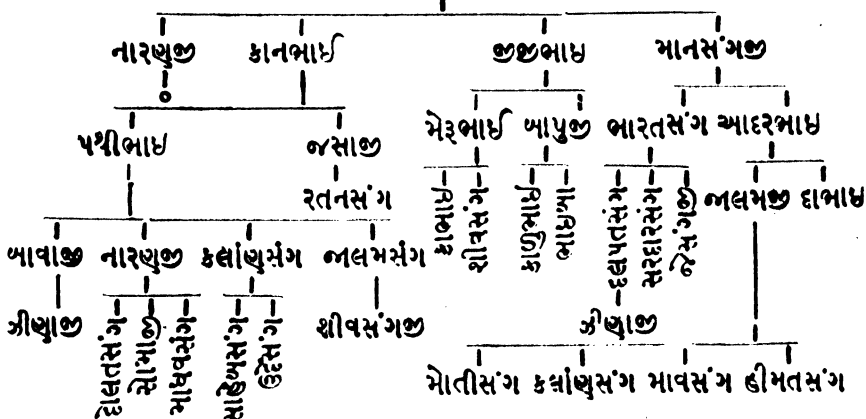

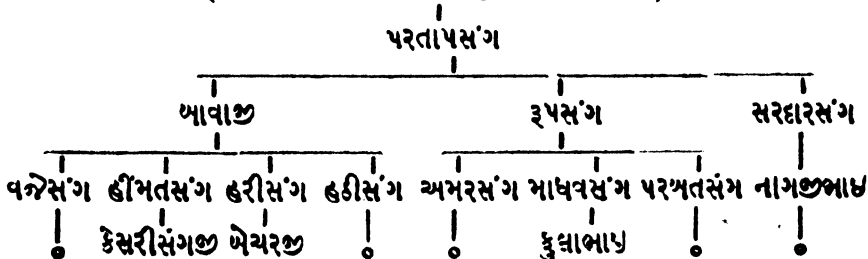
ગજબાઈ
(ભવાનસંગજીના પાંચમા કુંવરનો પરિવાર)

માવસંગજી
(ગુલાબસંગના ત્રીજા કુંવરનો પરિવાર)

ગુમાનસંગજી
(ગુલાબસંગજીના ચોથા કુંવરનો પરિવાર)

ધતિ મી સોલકિવંશની ગોધરાશાખાના ધતિહાસનું
નવમું પ્રકરણ સમાપ્ત.

શીળી (છાદીએર) શાખા.

પણે બીજા પ્રકરણમાં જણાવી ગયા તેમ શક્તિ-
પુત્ર ચાંચકદેવજીની છવીસમી પેઢીએ કહાનદેવજી
(૨) થયા તેમના પાટવી કુંવર વીરમદેવજી ગો-
ધરાની ગાદીએ બેઠા, ત્યારે તેમના ત્રીજા કુંવર
હરમ્મજીને ત્રણસેં પંચોતેર ગામની જાગીર જી-
વાઈ પેટે મળી તે લેઈ તેઓ સંવત્ ૯૧૬ માં, શીળીમાં પોતાની
ગાદી સ્થાપીને વસ્યા. તેમણે પોતાના ન્યાય નીતિ ને ઔદાર્યથી પ્ર-
બળને ઉત્સુક કરી હતી. તેમને સુરમલજી ને શેષજી નામે બે કું-
વરો હતા, તેમાંના પાટવી સુરમલજી સંવત્ ૯૫૭ ના અરસામાં
ગાદીએ આવ્યાનું જણાય છે. તેમને વીરમજી ને ચાંદાજી નામે
બે કુંવરો હતા તેમાંના ફટાયા કુંવર ચાંદાજીને ગામ ડેસર, કણ-
ઝરી ને ટિંબા જીવાઈ પેટે આપ્યાં હતાં. રાણા વીરમજી રાવળ પછી
તેમના કુંવર સોમાજી ગાદીએ બેઠા તેઓ ચોપટ બાજીની રમતમાં
ઘણા કુશળ હતા; તેઓ એક વખત પોતાના કાકા ચાંદાજી સાથે સરત
કરીને સોગટાં બાજી રમ્યા હતા તેમાં તેમણે તેમનું જીવાઈ પેટે
મળેલું ટિંબા ગામ જીતી લીધું હતું. તેમને લલ્લધીરજી, વીરાજી
ને વજાજી નામે ત્રણ કુંવરો હતા, તેમાંના રાણા લખધીરજી ગા-
દીએ બેઠા ત્યારે વીરાજીને ગામ ટિંબા, ને વજાજીને વસનોલી તથા
પોરડા નામે બે ગામ જીવાઈ પેટે અપાયાં હતાં. તેમને કરણજી,
અલ્હેરાજી ને વીરાજી નામે ત્રણ કુંવરો હતા, તેમાંના ફટાયા
અખેરાજીને ગામ ઝોડ અને પલોદ, તથા વીરાજીને ગોતરડી ગામ
જીવાઈમાં મળ્યાં. રાણા કરણજીને, રામસંગજી, રાજાજી, માનજી,
રાઘાજી ને અમરસંગજી નામે પાંચ કુંવરો હતા તે પોતે સંવત્ ૧૧૪૦
માં સ્વર્ગવાસી થયા. તે પછી પાટવી રામસંગજી ગાદીએ આવ્યા,
તે વખતે રાઘોજીને ગામ ખોરવાડ, અને અમરસંગજીને ગામ મોર-
આમલી તથા સારસા જીવાઈ પેટે મળ્યાં; બાકીના બે રાજાજી તથા

માનજી નિર્વેશ થયા. રાણા રામસંગજીને સુરભ્રમજી, ચાંદાજી ને લાલાજી નામે ત્રણ કુંવરો હતા તેમાંના લાખાજી સંવત ૧૧૬૦ ના આરસામાં અપુત્ર ગુજ્યા; તેથી સુરભ્રમજી ગાદીએ બેઠા ત્યારે ચાંદાજીને ચલાલી ગામ જીવાઈમાં મળ્યું તે દેખ તેઓ ત્યાં રહેવા ગયા. રાણા સુરભ્રમજીને કરણજી, અમેકરણજી ને સુરમલજી નામે ત્રણ કુંવરો હતા. તેમાંના બ્રાતૃભક્ત અભેકરણજી બાલ્યાકાળથી યોગ-બ્રહ્મ જીવ જણાયા હતા; તેમણે જીવાઈ નહીં લેતાં આખી જીંદગી બ્રહ્મચર્યમાં ગુજાર્યાનું કહેવાય છે; ને સુરમલજીને ખંભોળજી તથા કસુંબા ગામ જીવાઈમાં આપ્યાં તેથી તેઓ ત્યાં રહેવા ગયા. રાણા કરણજી પછી કલ્યાણજી ગાદીએ આવ્યા. તેમને કેસરજી ને કરસનજી નામે બે કુંવરો હતા; તેમાં કરસનજીને ભરોડા ને શી-મળોજી ગામ જીવાઈ પેટે મળ્યાનો ઉલ્લેખ છે. રાણા કેસરજી સં-વત ૧૩૪૦ ના આરસામાં ગુજાર્યાનું કહેવાય છે. તેમને વાઘજી ને વણવીરજી નામે બે કુંવરો હતા, તેમાંના વાઘજી ગાદીએ આવ્યા; ને વણવીરજીને લીંડોજી તથા દુણાદરા ગામ જીવાઈમાં મળ્યાં. રાણા વાઘજી પછી વીરમજી, જોર્ગીદાસજી, જમણાજી ને નારણજી એ પ્રમાણે ચાર રાજાઓ ગાદીએ આવ્યાનું જણાય છે. છેલ્લા રાજા ના રણજી ઘણાજ પરંગજી અને પ્રેમાળ હતા, એમ ચારણોનાં રચેલાં જીનાં ગીતો ઉપરથી જણાય છે. એમના વખતમાં મહમદ બેગડાનો અમલ શરૂ થયો ને તેણે ચાંપાનેરના બળિષ્ટ રાજા પતાઈ રાવળનો પરાજય કરી તે પછી તમામ હિંદુ ઠકરાતો ઉપર જીલ્લમ ગુજારવો શરૂ કર્યો. આ લિષણ કાળમાં આ રાજ્યને પણ ઘણો ધોડો પડ્યો. કેટલાંક ગામોમાં વાંટા પડ્યા ને કેટલાંક ગામો સદંતર નાશ પામ્યાં; ઉપરાંત બાદશાહ તરફથી કનડગત ચાલુ રહી જેથી રાણા નારણજીના કુંવર જેસાજી એ ગાદીએ બેઠા પછી સંવત ૧૫૫૩ ના કારતક મા-સમાં ઝીકાલીઆના થાણા ઉપર ચઢાઈ કરી તેનો નાશ કર્યો, તથા તેજ સાલની ધુળેટીને દીવસે ખરે બપોરે જઈને સંડલપુરનું થાણું માર્યું. આથી બેગડો તેમના ઉપર ઘણો ગુરસે થયો ને તેણે તેમને પકડી મંગાવવા માટે પોતાની ૬૦૦ માણસની બહાદુર દુકડીને શીળી

ઉપર મોકલી. આ બનનાર ભાવિ બનાવથી રાણા જેસોજી અણબજી હતા નહીં, તેથી તેમણે લશ્કર આવવા અગાઉ શીળી ખાલી કર્યું. રૈયત આજીબાજીનાં ગામોમાં વસી ને પોતે રાજપુરના રાઠોડ ઠાકોર સાથે મીત્રતા હોવાથી તેમને ત્યાં જઈ સંતાઈ પેઠા. પાછળથી તેમણે રાઠોડ રાજાને ઢગો કરીને માર્યો, ને તે પછી બેગડા સાથે સલાહ કરી સંવત ૧૫૫૭ના ચૈત્ર વદી ૭ ને રોજ રાજપુરમાં પોતાની ગાદી સ્થાપીને વસ્યા. એમના પછી જોગાજી, નારણજી વીજા તથા રતનજી ગાદીએ આવ્યા. એમાંના છેલ્લા રાજાને પરતાપજી તથા કેસરજી નામે બે ભાઈઓ હતા તેમાંના કેસરજીએ પોતાનું નામ અમર કરવા માટે ચરાથી દક્ષીણાતી બાજુ તલાવ ખોદાવી તેનું નામ કેસરતળાવ પાડ્યું. રાણા રતનજી પછી તેમના કુંવર પૃથ્વીરાજજી ગાદીએ આવ્યા. તેમના વખતમાં પીળનો વાંટો, ઘોડાસર રાજ્યના, કુણા રાજ્યના ને આ રાજ્યના સહીઆરા ભાગમાં હતો, તેની ઘોડાસરમાં વહેંચણી કરતાં માંહોમાંહે તકરાર ચાલી તેમાં કુણા તરફના મહીડાઓ મરાયા; તેથી અમદાવાદના બાદશાહી અમલદારે ત્રણેને અમદાવાદમાં પકડી મંગાવી ન્યાય કર્યો, તેમાં પૃથ્વીરાજજી ગુનેગાર ગણાયા તેથી તેમણે જ્યારે ભારે દંડ આપ્યો ત્યારે તેમને પોતાનું આયપદ દેવાની છુટ મળી. આ બનાવથી તેમના કુંવર અગરસંગજી નાખુશ થયા, તેથી તેમણે રાણા પૃથ્વીરાજજીના દેહોત્સવ પછી રાજપુરમાંથી ગાદી ઉઠાવી છાલી-એરમાં સ્થાપી. તેમને ચાંદુજી, સજુજી, વીરમજી, ભાવસંગજી ને રાજસંગજી નામે પાંચ ભાઈઓ હતા તેમાંના વીરમજીને ગામ ચી-ખોડું તથા ભાવસંગજીને ગામ શીળી જીવાઈ આપ્યાનું જણાય છે. રાણા અગરસંગજીને અમરસંગજી તથા રામસંગજી નામે બે કુંવરો હતા, તેમાંના અમરસંગજી, અને તેમની પાછળ તેમના કુંવર રૂપસંગજી ગાદીએ આવ્યા. પણ રૂપસંગજી અપુત્ર ગુજ્યા તેથી તેમની પછી રામસંગજીના કુંવર જીતસંગજી ગાદીએ બેઠા. તેમણે છાલીએરની ભાગોળે કુવો ચણાવ્યો. તેઓ સંવત ૧૭૬૬ માં સ્વ-ર્ગવાસી થયા. તેમને દોલતસંગજી, જેસંગજી, તથા નાથુજી નામે ત્રણ કુંવરો હતા, તેમાંના વડાકુંવર દોલતસંગજી ગાદીએ બેઠા. તેમણે સંવત ૧૮૧૧ ના પોષ વદી બારસને રોજ છાલીએરનો દર-

વાળે બંધાવ્યો તથા સંવત ૧૮૧૫ ના ચૈત્ર સુદી ૫ ને રોજ દરબારમાં કુવો અણુવ્યો. તેઓ સંવત ૧૮૧૬ માં અક્ષર થયા. તેમને સાહેબસંગજી, વુર્જનસંગજી ચાંદાજી, માવસંગજી, ને રાજસંગજી નામે પાંચ કુંવરો હતા, તેમાંના પાટવી સાહેબસંગજી ઘણા ન્યાય-શીળ અને બળવાન પુરૂષ હતા; જે વાત હજી સુધી લોકોમાં બોલાતા નીચેના આ બે દોહાઓ ઉપરથી સાબીત થાય છે:—

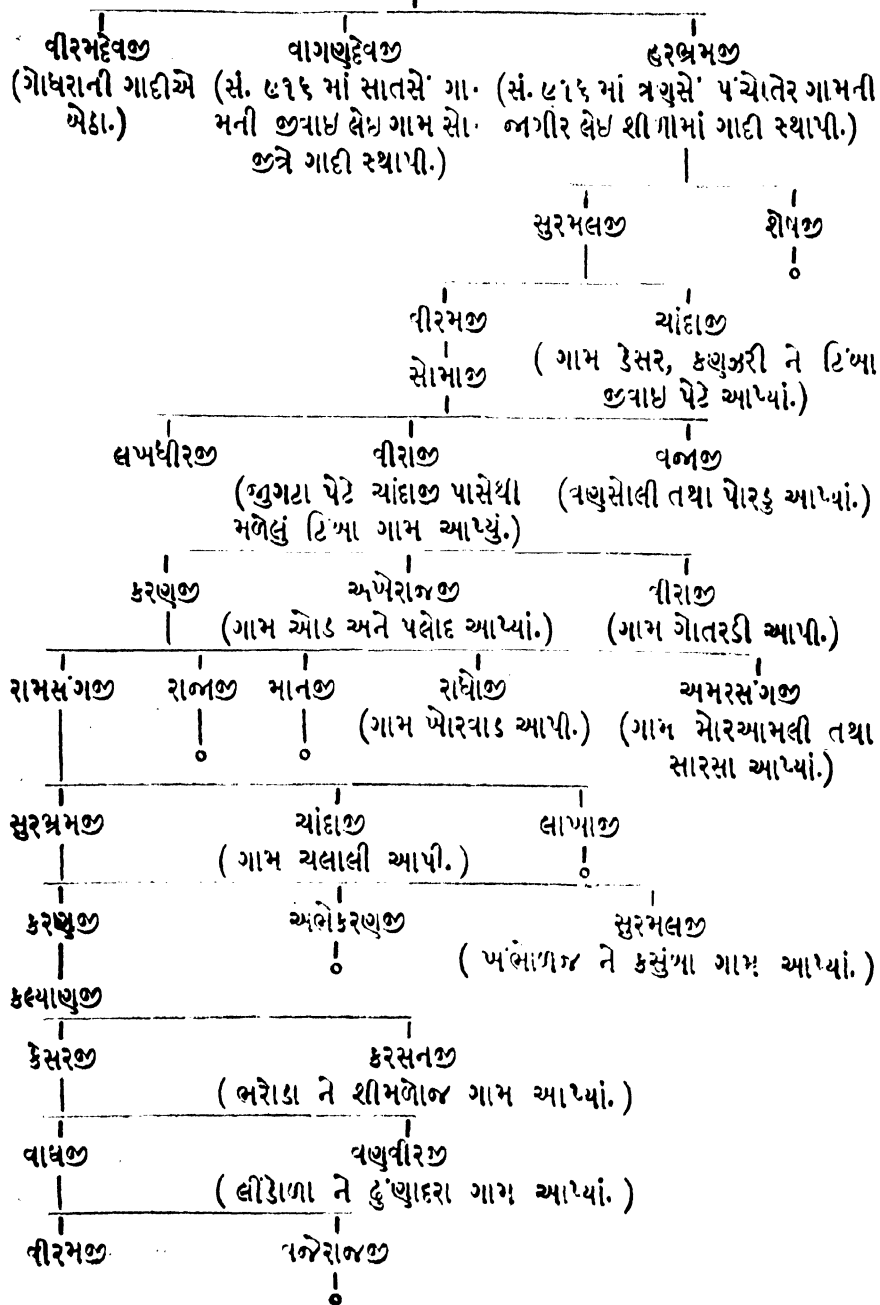
(દોહા.)

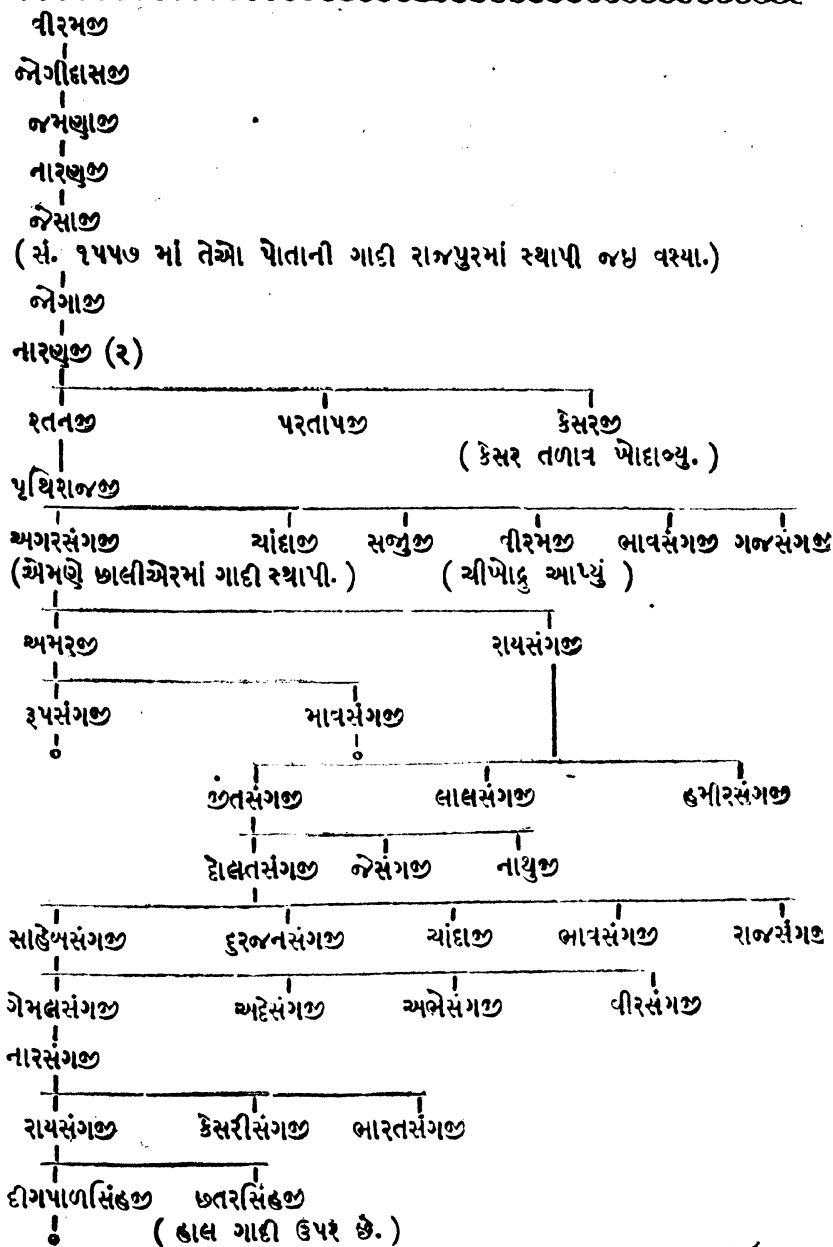
“છાલીયર સામા કરે સિંગડાં, તેને મરતાં ન વાર;
સાહેબ તું દોલા તળો, ધર્મ તળો દરબાર.
તાજુડી તુટી ગઈ, ગયો ભુપત રો-ભાર;
સાહેબ તું દોલા તળો, ધર્મ તળો દરબાર.”

એઓ સંવત ૧૮૪૦ ના શ્રાવણ માસમાં દેવ થયા. તેમને ગેમલસંગજી, અદેસંગજી, અમેસંગજી ને વીરસંગજી નામે ચાર કુંવરો હતા, તેમાંના રાણા ગેમલસંગજી સંવત ૧૮૫૯માં દેવ થયા. તેમના પછી નારસંગજી ગાદીએ આવ્યા. તેમને રાયસંગજી, કેસરી-સંગજી ને મારતસંગજી નામે ત્રણ કુંવરો હતા, તેમાંના પાટવી કુંવર પિતાના અવસાન પછી ગાદીએ આવ્યા. તેમણે અગાઉના આલ્યા આવતા રીવાજ પ્રમાણે સ્વતંત્ર રીતે દીવાની ફાજદારીનો અધિકાર ચલાવી પ્રજાને રંજન કરી હતી. તેઓ સંવત ૧૯૨૭ ના ભાદરવા વદી ૧૦ ને રોજ પરલોકવાસી થયા. તેમને દીગપાઠસીંહજી ને છતરસીંહજી નામે બે રાજ્યનિતિશ કુંવરો હતા, તેમાંના પાટવી કુંવર દીગપાળસીંહજીના અમલમાં નામદાર ખિટીશ સરકારે આ સ્વસ્થાનને મહેરબાન તાલુકદારી સાહેબના વહીવટમાં સોંપ્યું. તે પછી રાણા દીગપાળસીંહજી સંવત ૧૯૪૪માં અપુત્ર દેવ થયા, તેથી તેમના પછી તેમના ભાઈ છતરસીંહજી ગાદીએ આવ્યા, તેઓ હાલ રાજ્ય કરે છે. તેમની ખડોળી કેળવણી ને રાજ્ય ચલાવવાની કુશળતા ભેદ નામદાર ખિટીશ સરકારે તેમને પોલીસ જમીદારની સનંદ ઉપરાંત ખીજા નંબરના સરદારનું પદ ધનાયત કરી થર્ડ ક્લાસ પાવર સાથે તેમનું સ્ટેટ તેમને સ્વાધિન કર્યું છે, ત્યારથી તેઓ અદ્યાપિપર્યંત નિષ્કલંકિત રીતે પ્રજા તરફથી ચિરાયૂ આશીર્વાદ મેળવી રહ્યા છે.

પ્રકરણ ૧૦ મા માં આવેલા ઇતિહાસનું વંશવૃક્ષ.

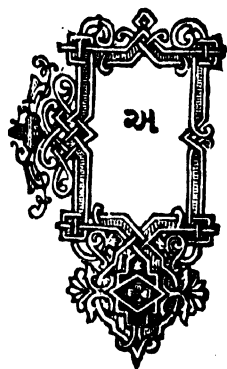
કહાનડદેવજી ખીજી
(ગોધરાની ગાદીએ ગુજ્યા.)

ધતિ મી સોલંકી વંશની ગાધરા શાખાના ઇતિહાસનું
દશમ પ્રકરણ સમાપ્ત:

* દેવાશાખા.

અ

ગાઉ પાંચમા પ્રકરણમાં વર્ણવી ગયા તેમ નાપાની ગાદીના મહિડારાણા નાના દુધાળાના ચોથા કુંવર અજાજીને, દેવા, વસો, પિંપળાવ, વળોટવા, રૂણજ, મલાતજ, ડભોઉ, સિંગળાવ, આમલીઆરા, નવા-ગામ, કાકોર, પડાલ ને માલાવાડા, એ પ્રમાણે તેર ગામની જાગીર મળી તે લેઈ તેમણે સંવત ૧૪૮૦

માં પોતાની ગાદી દેવામાં સ્થાપી. તેમને વજેબ્રમજી, વીરપાલજી, ને મેઘરાજજી નામે ત્રણ કુંવરો હતા, તેમાંના પાટવી વજેબ્રમજી સંવત ૧૫૧૦ માં ગાદીએ બેઠા; ત્યારે વીરપાળજીને ગામ પિંપળાવ તથા વળોટવા, અને મેઘરાજજીને ગામ રૂણજ જીવાઈમાં આપ્યાં. કાકોર વજેબ્રમજીને હરબ્રમજી, હરપાલજી, ને લલ્લધીરજી નામે ત્રણ કુંવરો હતા, તેમાંના હરપાળજીને વસો ગામ જીવાઈમાં આપ્યું હતું, પણ પાછળથી તેમના કુટુંબીઓ દીલ્હી ગયા ને ત્યાંથી કાશી તરફ જત્રા કરવા વળ્યા; તે પ્રસંગમાં ઘેર રહેલા તેમના નાના ભાઈ લલ્લધીરજીએ તેમની જીવાઈ પોતાને હસ્તગત કરીને પોતે પડાલમાં જઈ વસ્યા ત્યાં તેઓ વટલી મોલેસલામ થયા. કાકોર હરબ્રમજીને મેપજી, મંડલ્લીકજી ને માનજી નામે ત્રણ કુંવરો હતા તેમાંના માનજી અપુત્ર ગુજર્યા, ને સંવત ૧૫૪૦ માં મેપજી જ્યારે ગાદીએ બેઠા, ત્યારે મંડળીકજીને મલાતજ ગામ જીવાઈમાં મળ્યું. કાકોર મેપજી માટે કહેવાય છે કે તેમને કોળી લોકો ઉપર બહુ ક્રોધ ચઢ્યો હતો, તેથી તેમણે દર રવિવારે કુળદેવી આગળ હવન કરી તેમાં એક કોળીના માથાનો ભોગ ચઢાવવાનો નિયમ લીધો હતો; તે પ્રમાણે વર્તી તેમણે પોતાની રાજ્ય સરહદના તમામ કોળીઓનો અંત આણ્યો, છેવટે પોતાના દરબારમાં દેવલો નામે એક કોળી આકર હતો તેને

* દેવા ગામ સંવત ૧૨૭૫માં પરમાર શાખાએ વસાવ્યાનું જણાય છે.

પણ તેજ દશાએ પહોંચાડયો, આથી દેવલાની સ્ત્રી કેટ સાદલો બિંટી છુટા કેશે ગામ બામરોલીના ઝુંગાપગીને બારણે જઈને ઉભી; આ વખતે ત્યાં રાવણું ભરાયેલું હતું, તેમણે સર્વેએ એ બાધને આમ અમર્યાદિત વેશે આવવાનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે તેણે કહ્યું કે દેવાના મેપણ ઠાકોરે અસંખ્ય કોળીનાં માથાં કાપીને હવનમાં હોમ્યાં છતાં તમે સરવે કોળી જાતના હોવા છતાં મદદ કરતા નથી તેથી તમને સર્વેને નામરદ સમજી મેં તમારી લાજ તણ દીધી છે. આ વાત સાંભળી સઘળા રાવણાને મમત ચઢયો તેથી ઝુંગાપગીને મોંખરે કરી તેઓ સર્વે દેવા ઉપર તુટ્યા, ને મેપણ ઠાકોરની મેડી ઉપર ચઢી, તેણે જેમ કોળીયોનાં માથાં કાપ્યાં હતાં તેમ તેનું માથું કાપવા માંડ્યું; આ વખતે ઠાકોરે ઝુંગાપગીને પોતાના જીવતદાન માટે જે માગે તે આપવાનું કહ્યું પણ તે વાત કોઈએ નહિ માનતાં તેમનું માથું કાપી સંવત ૧૫૬૦ની ફસલમાં દેવામાં લુટ ચલાવી, ને આયપદ ઉઘરાવી લીધું. તેથી મેપણ ઠાકોરના મોંઢળજી, મીઠુજી ને સુરમજી નામે ત્રણે કુંવરો ઘણા દીવસ બારવટે રૂંધા છેવટે રૂંધુ પાસેના રસ્તા ઉપરના લીંબડાતળે ભાભારામ ફકીરી ધારણ કરીને બેઠા હતા તેમની પાસે જઈને તેમણે વિનંતી કરી કે જો આપ અમારી જાગીર પાછી વાળી આપો તો અમે તેના આયપદમાંથી ચોથો ભાગ આપને અર્પણ કરીએ. ભાભારામે એ વાત કબુલ રાખી ને ઝુંગાપગીને તેમના ભાયાતો સાથે, સમજાવી વેર ચુકવવાને નામે, ગરાશી-આઓ સાથે પીજગામના પ્રસિદ્ધ કપિલેશ્વર મહાદેવમાં ભેગા કર્યા; ત્યાં શીવપિંડી ઉપર હાથ મુકીને સોગંદ ખાવા જતાંજ મોંડળ ઠાકોરે પોતાના અંગરખાની બાંદીમાં છુપાવી રાખેલી કટાર વડે ઝુંગાપગીને ઠાર માર્યો, તેથી સઘળી ધારાળા કામઠી ગરાશીઆઓ ઉપર મારવા ધસી, પણ એટલામાં ભાભારામે તુંબડીમાંથી જળ છાંટી એવી જખરી ધુળ્યકટ ઉરાડી કે તેથી આંખયો પુરાઈ ગયે ધારાળાઓ માંહો-માંહે કપાઈ મુવા, ને દેવાની જાગીર મોંડળને હાથ ગઈ* તેમને

* ભાભારામ ચમત્કારિ પુરૂષ થઈ ગયા છે. મુળે તે રૂંધના પાટીદાર હતા. તે પોતાના ગામની વજે ભરવા માટે અમદાવાદ ગયા હતા, ત્યાં

મેહેપતજી, હમીરજી, લક્ષ્મણજી ને કલ્યાણજી નામે ચાર કુંવરો હતા. તેમાંના મેહેપતજી ઠાકોર ગાદીએ બેઠા ત્યારે લખમણજીને ગામ ઉભોડ ને કલ્યાણજીને સિંગળાવ ગામ જીતાઈમાં આપ્યાં તે

બાદશાહના દરબારમાં ઉંચ મુલતાનથી આવેલા ખલીફા વંશના, હમામશાહ નામે એક મહાપુરુષ હતો, તેમને પૃથ્વીપર પડાયો નહિ પડતો જોવાથી, બાબારામે તેમને પુજ્યભાવે પોતાનો રથ તથા બળદની બેઠ અર્પણ કરી, ને પોતે મુરીદ થઈ તેમની સેવામાં રહેવાને ઇચ્છ્યું. ઇમામશાહે બેઠ સ્વિકારીને, બાબારામને તેમને ગામ જઈ મુરીદ કરવાનું વચન આપ્યું; તેથી બાબારામ ત્યાંથી ઘેર આવી પોતાના ગામની બાગોળે એક લીંબડો હતો ત્યાં ઇમામશાહની વાટ જોતા બેઠા. પાછળથી ઇમામશાહ રણ આવવા નિકળ્યા, ત્યારે ઇરાનનો બાદશાહ ગુલામઅલી, કે જે ફકીરી ધારણ કરી હાજરબેગને નામે તેમની સેવામાં હાજર હતો તેને ઇમામશાહે રથ તૈયાર કરવાનું કહ્યું, પણ બાદશાહે તેમની પીરાઈ જોવા ખાતર બળદોને અગાઉથી સંતાડાવરાવ્યા હતા તેથી હાજરબેગે કહ્યું કે રથ તૈયાર છે પણ બળદો નથી. ઇમામશાહે આ વાત સાંભળીને કહ્યું કે કંઈ શીકર નહિ આપણો સરસામાન રથમાં મુકી દો. એમ કહીને પછી પોતે રથમાં ચઢીને રથને કહ્યું કે ચલ એટલે રથ વગર બળદે ચાલ્યો, તે રણમાં આવી બાબારામ પાસે ઉભો રહ્યો. આ વખતે બાબારામને તેમનાં સર્ગા સંબંધીઓ વિંટાઈ વળી ફકીરી નહીં લેવા માટે સમજવતાં હતાં છતાં બાબારામ એકના બે થયા નહિ તેથી રથ આવ્યો ત્યારે તે સર્ગા બહાલાંઓએ મળી ઇમામશાહને મારવા માંડ્યા, તે વખતે ઇમામશાહ પોતે હજાર રૂપે થયા તેથી જખવાઈ જઈ સધળા પટેલો તેમના આશ્રીત થયા તથા બાબારામની બહેન ચીચીબાઈ પણ ઉપરનો ચમત્કાર જોઈ મુરીદ થયાં. ત્યાર પછી કેટલાક વખત સુધી બાબારામે ઇમામશાહના ચોધરી તરીકે કામ કર્યું. પછી છેવટે જ્યારે ઇમામશાહે પોતાના મુરીદોનો વિસ્તાર વધારી, ગામ ગરમટા વસાવી તે ઉપર રોજે બાંધ્યો ત્યારે પોતાના મુરીદોમાં મુલકની વહેંચણી કરતાં ચરોતર બાબારામને સોંપ્યું, ત્યારથી તેઓ રણ પાસેના લીંબડા નીચે આવી રહ્યા હતા. કહેવાય છે કે એક વખત ઇમામશાહે વળુ કરી તે પાણી બાબારામને ઢોળવા આપ્યું હતું તે પાણી નહીં ઢોળી દેતાં બાબારામ પી ગયા તેથી તેમને ભૂત, ભવિષ્ય ને વર્તમાનકાળની ખબર પડવા લાગી ને આજુબાજુના મુરીદોમાં પૂજવા લાગ્યા.

લેધ તેઓ અલગ થયા. મેહેપતજીને માલજી ને શ્રીજી નામે બે કુંવરો હતા તેમાંના પાટવી માલજી સંવત્ ૧૫૬૫ માં ગાદીએ બેઠા ત્યારે શ્રીજીને ગામ કાઢોર જીવાઈમાં મળ્યું તેમાં શ્રીજીના દીકરા સાલુજી પછી કાશીજી થયા તે પોતે વટલાઈ મોલેસલામ થયા. ઠાકોર માલજી પછી સંવત્ ૧૫૬૮ માં આશકરજી ગાદીએ બેઠા, તેમણે વડગામના ગોહિલ અરજણજી સાથે પોતાની દીકરી પરણાવી સંવત્ ૧૫૬૮ માં આમલીઆરા ગામ તેમને ટીલામાં આપ્યું. ઠાકોર આશકરજીને સઝજી ને સુંઢાજી નામે બે કુંવર હતા, તેમાંના સહજી સંવત્ ૧૬૨૦ માં ગાદીએ બેઠા ત્યારે સુંઢાજીને નવું ગામ જીવાઈમાં આપ્યું તેથી તેઓ ત્યાં જઈ વસ્યા, તેમનું વંશવૃક્ષ આ પ્રકરણને છેડે આપેલું છે. પાછળથી તેમનો પરિવાર બંધ પડયે તે જીવાઈ સહજીના ત્રીજા દીકરા પ્રાગજીના વંશમાં ગઈ, તેથી તે વંશવૃક્ષ પણ પાછળ જોડેલું છે. આ આરસામાં મહમદ બેગડે આ ઠકરાતમાંથી પણ તળપદ કાઢી લેઈ બાકી રહેલા વાંટાઓ ઉપર ૨૧૦૦ રૂપીઆ ઉદ્ધડ આંકડે લેવા ઠરાવ્યા હતા. સહજી પછી રણસંગજી ગાદીએ આવ્યા ને તે પછી અંદરજી ને સોઢીદાસે અતુ-કમે ઠકરાત ભોગવી. ખોડીદાસજીને રાજસંગજી, મોજજી ને વીરમજી નામે ત્રણ કુંવરો હતા, તેમાંના ભોજજીએ સંવત્ ૧૫૭૬માં પોતાની જીવાઈમાંથી ચરો મુક્યો. તેઓ દેવામાંના બીજા ભાગમાં ગણાતા ગરાશીઓના મુળ પુરૂષ છે. વીરમજી વાગડ રહેવા ગયાનું જણાય છે. ઠાકોર રાજસંગજી પછી સુરસંગજી ને દયાલજી નામે બે ઠાકોરો થયા, તેમાંના ઠાકોર દયાળજીને માલજી, સઝજી, જગમાલજી, હલીસંગજી, જીવજી, બાઝજી ને જોધારાજજી નામે સાત કુંવરો હતા, તેમાંના માલજીએ ઠકરાત કરી. તેમને લાલુજી ને સરદાર-સંગજી નામે બે કુંવરો હતા. તેમાંના લાલુજી ને તે પછી મારમલજી, હરીસંગજી ને અજબસંગજી ગાદીએ આવ્યા, તેમનું વંશવૃક્ષ પ્રકર-ણની સાથે સામેલ છે. સંવત્ ૧૭૭૬ માં ત્રણ પાંખીઆના દેવીઆ ઠાકોર છુટા પડ્યા તેમાંના જગમાલજીના થડના ભાદરવે, મોંડણજીના થડના ઉતેળીએ, ને ભગતસંગજીના પાંખીયાના હરગવાળે ગયાનું

જણાય છે. બાકી રહેલા અજબસંગજીના થડનાઓથી દેવાની અને માલાવાડના વાંટાની સલામી ભરી શકાઈ નહીં તેથી તેઓ નાસરડે નીકળ્યા. પણ હજીવદના ધણી રાસાભાઈ, ચુડા વઠવાણના અલેસંગજી તથા અરજણસંગજી, સીયાણીઆ વેરો ઝાલો, વાઘેલા ભગવતસંગ ભાલીઆ, વાઘેલા શેખમલ ભાલીઆ, પટેલ વણારશીદાસ તથા બાળબાઈ વસોઈઆઓએ મળીને સલામીનું સુલ કરાવી, માગતાવાળાઓને માલાવાડનો વાંટો સંપાવી તકરારનું સમાધાન કર્યું. આ બગીર અમરસંગજી, બાવાજી, જેસંગજી, માપાજી, કમાજી, પથુજી, હેમંતસંગજી, કશાજી, માવસંગજી, પુરાજી, અલેરાજજી, મેળાજી અને દુધાજી, એ પ્રમાણેના તેર ભાગથી વહેંચાઈ ગયેલી છે તેથી ભાઈએ ભાગ થઈ જતાં હાલ ઠકરાતનું છેવટ આવ્યું છે.

શાહુલ વિકિડીત ઇંદ.

૧

જ્યારે સદ્ગુણના નિરક્ષણ વિષે, દેશી નૃપો આજસું,
ઉત્સાહી પિતૃઓનિ પુજ્ય કૃતિમાં, ને ધ્યાન આપે કશું;
કૂસંપેથિ કુટાઈ જાતિ હકને, આવેશથી ખંડશે,
ત્યારે ભારતવર્ષના ઉદયનો, આદ્દહાદ ક્યારે થશે ?

કવિ ભાઈશંકરજી વિદ્યારામ પંડિત.

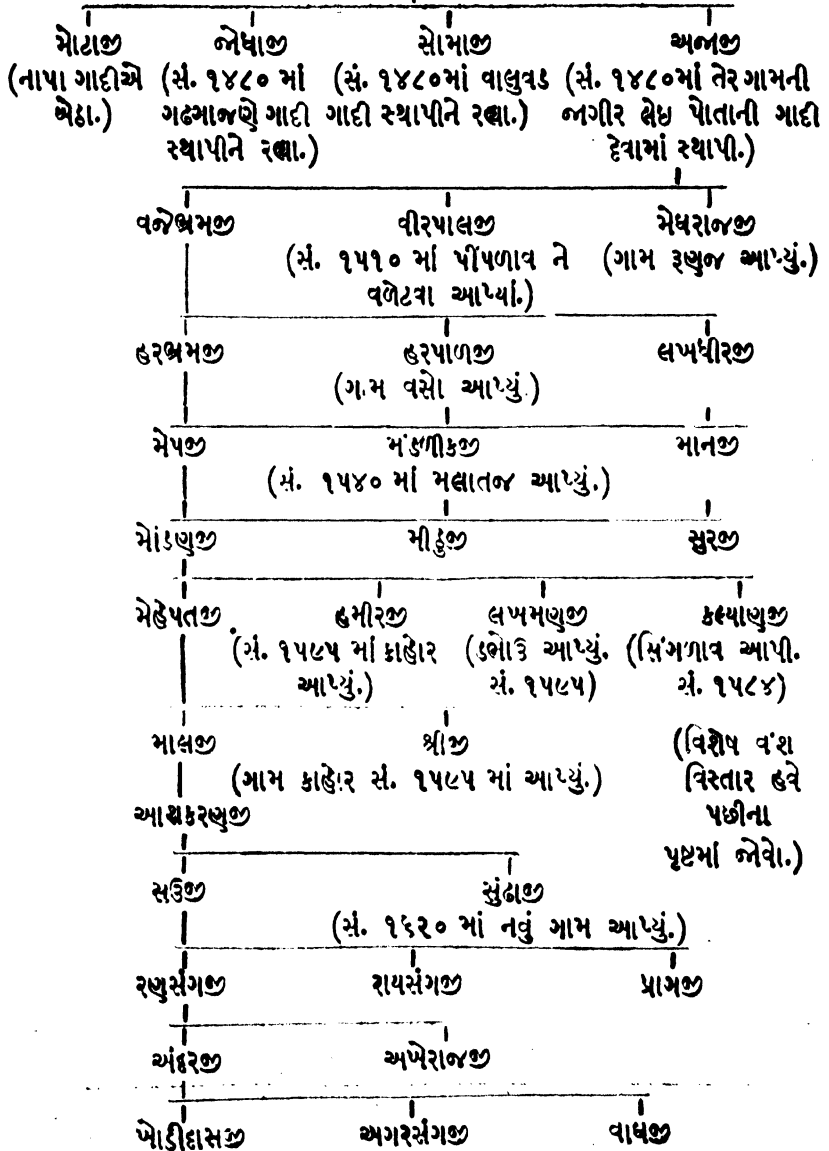

પ્રકરણ ૧૧ માં માં આવેલા ઇતિહાસનું વંશવૃક્ષ.

ફુધાળ નાના

(નાપાની ગાદીએ સં. ૧૪૮૦ માં દેવ થયા.)

ખોડીદાસજી

રાજસંગજી

ભોજજી

વીરમજી

(ખીજ ભાગના મુળ પુરુષ
સં. ૧૫૭૬ માં ચરો મુક્યો.)

(વાગડ રહેવા ગયા.)

મુરસંગજી

દયાળજી

હરીસંગજી

અમરસંગજી

માલજી

સઉજી

નગમાલજી

હડીસંગજી

જીવણજી

ખાઉજી

જોધરાજી

લાખુજી

સરદારસંગજી

ભારમજી

ખોડીદાસ

મોકમજી

વખતાજી

કીકાજી

હરીસંગજી

દયાળજી

હરભ્રમજી

કીકાજી

વેરાજી

વાધજી

અનખસંગજી

વખતાજી

માલજી

રાજસંગ

કાળાજી

નગમાલજી

(કાકેર દયાળજીના ત્રીજા કુવરનો પરિવાર)

રામસંગજી

જગુજી

ભગતસંગજી

લાખુજી

કુમેરજી

હડીસંગજી

ઉમેદસંગ

ગુલાબસંગ

દુલાજી

ખાવાજી

નયુજી

અમેસંગ

વખતસંગજી

ખેચરજી

ખગીઆજી

કરારસંગજી

ખુમાનસંગ

ખાધરસંગ

ધીરજી

ધેમલસંગ

જોડીજી

અંદરજી

હોલોજી

ચાંદોજી

હરીસંગ

દીપસંગ

લાખુજી

કલુજી

જીમાધ

ખાવાજી

ભોજજી

(ખીજ ભાગના મુળ પુરુષનો પરિવાર)

અદેકરણુજી

આશકરણુજી

તેજસંગજી

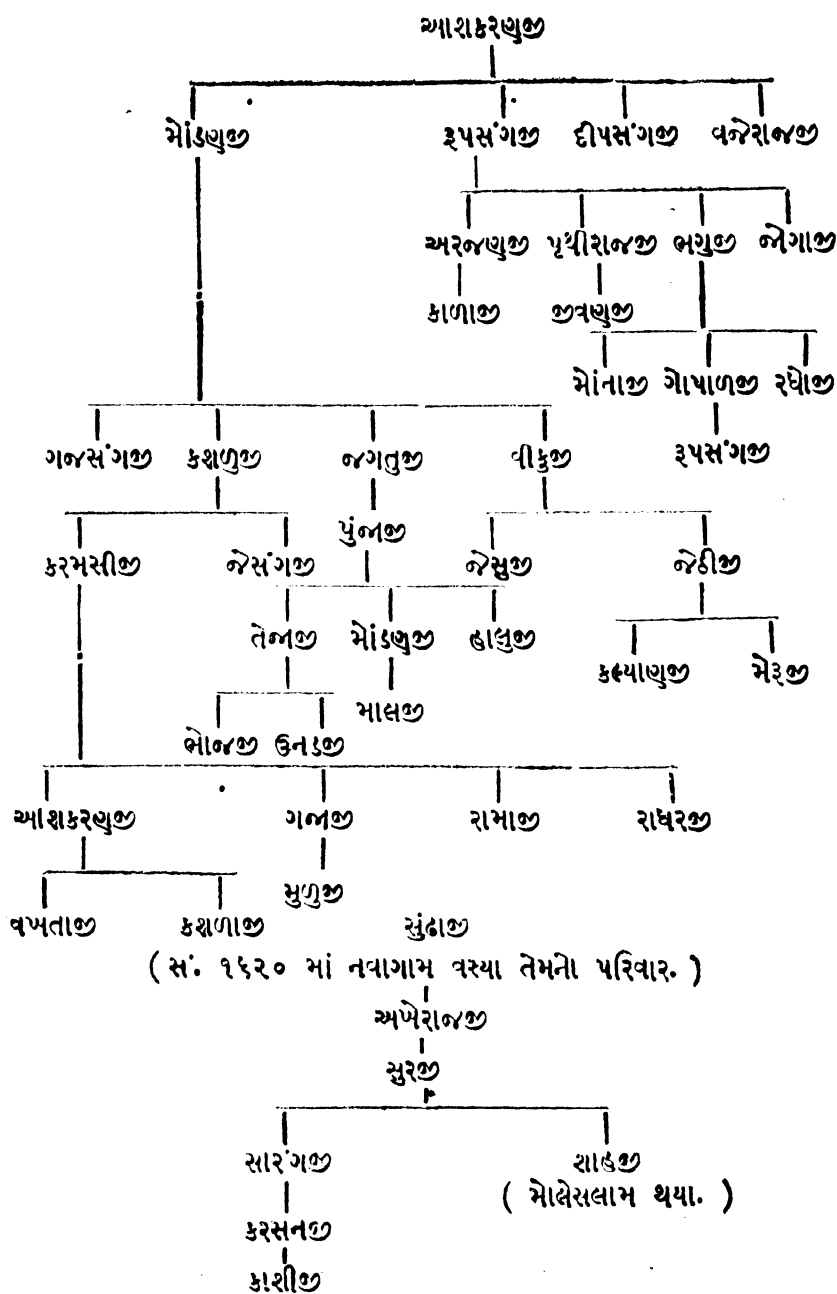
ગમાનસંગજી

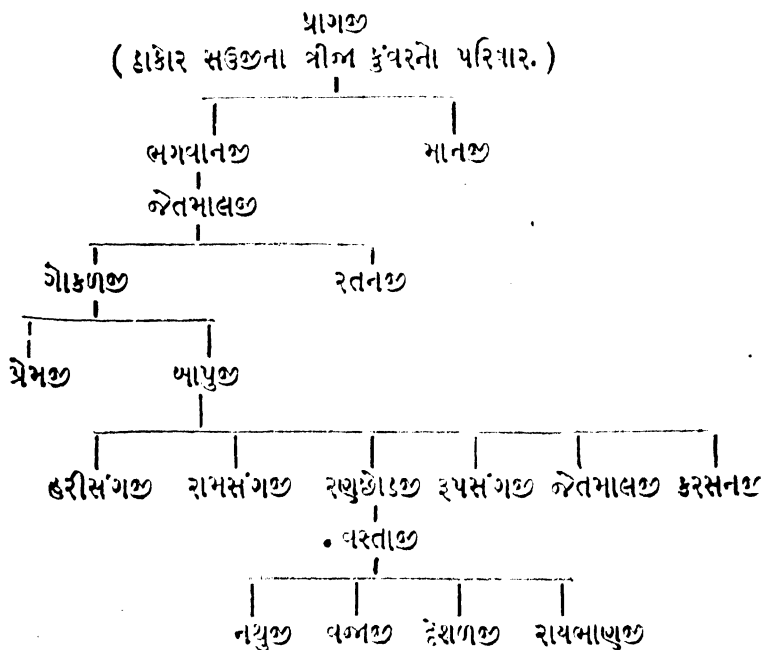
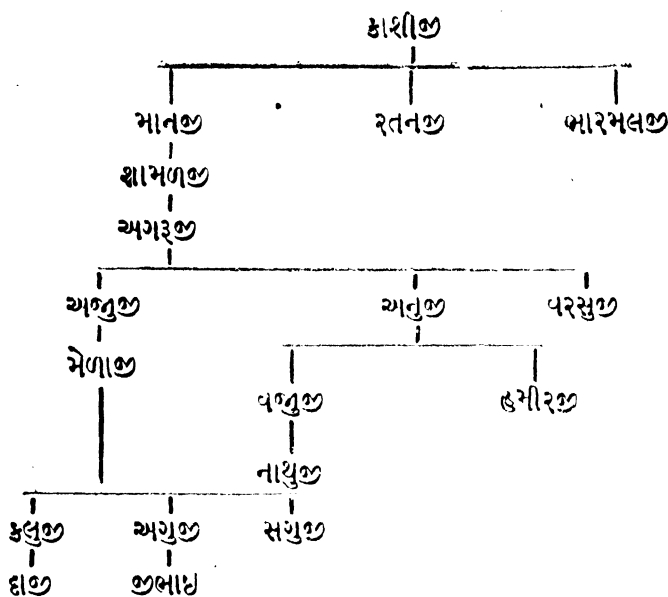
ચાંદોજી

જેતસંગજી

જોધાજી

(વિશેષ વંશ વિસ્તાર હવે પછીના પૃષ્ઠમાં જોવો.)

ઇતિ શ્રી સોલંકીવંશની ગોધરાશાખાના ઇતિહાસનું
અગીઆરમું પ્રકરણ સમાપ્ત.

. શેહર માંડવી શાખા.

પણે અગાઉ બીજા પ્રકરણમાં વર્ણવી ગયા તેમ
ગોધરાના મહિયડપતિ ગજસીંહજી મહારાજે સંવત
૨૪૪માં, પીપલવાડાના રાજા બીજલ ભીલને મારી,
તેની ૧૨૦૦ ગામની ઠકરાત ઉપર શેહર માંડવી
નામે નવું શેહર વસાવી; તેની કુલ સત્તા તેમણે

પોતાના નાના ભાઈ અવિચ્છસીંહજીને સ્વાધિન કરી. આ વખતે
ડિસાથી કલ્યાણ સુધીના ભીલ પ્રદેશમાં માત્ર બ્રહ્મકચ્છ ને ત્રંબાવટી
નામે બેજ શેહરો કીમતી વસવાટ માટે ઓળખાતાં હતાં, તેમાં આ
ત્રીજા શેહરનો વધારો કરતાં મહારાજ અવિચળસીંહજીને ભારે શ્રમ
ઉઠાવવો પડ્યો. બહાદુર તરવારિયા ને ચપળ નાસનારા ભીલ લુટા-
રૂઓ, થોડા વખત માટે રોકેલા રજપુત સરદારોથી કબજામાં રહી શક્યા
નહિ તેથી તેઓને વશ રાખવા માટે રાખેલા લશ્કરીઓને તાપી નદીના
કાંઠાનો ફળદ્રુપ પ્રદેશ ઇનામ પેટે આપી કાયમ માટે વસાવવા પડ્યા.
આવી રીતે રાજ્ય સરહદ નિર્ભય કરી તેઓ સંવત્ ૨૮૦-૮૨માં દેવ
થયા. તે પછી અણમંગજી, ઉદેસંગજી, સવલસંગજી, સુજાણસંગજી,
સ્વરૂપસંગજી ને વાઘવાજી નામે રાજાઓ થયા. તેમાંના છેલ્લા રાજા
વાઘબાજીના પરાક્રમી કુવર મીમવાજી એ ગાદી ઉપર બેઠા પછી
દેવદેવીયોના બળીદાનને નામે રાજ્યમાં ચાલતી જીવહિંસા અટકાવવા
ખાતર સખત બંદોબસ્ત કર્યો; તેથી સઘળું ભીલાણું નાખુશ થઈ
એછેટોળે શેહર માંડવી ઉપર તુટી પડ્યું, તેમાં રાજ્ય તરફની યોગ્ય
તૈયારીઓ નહિ હોવાથી, છતે લશ્કરે રાજાને નાશી છુટવાની ફરજ
પડી. પાછળથી લશ્કરી સરદાર પણ ભીલ જાતિનો હોવાથી ફિતુરી
ટોળામાં ભળ્યો ને તેથી રાજા-પ્રજાની પાયમાલીની શરૂઆત થઈ. આ
બનાવ પછી રાજ્યમાં લાંબા વખત સુધી અંધાધુંધી ચાલી હોય એમ
જણાય છે કારણ તે પછીનો આ શાખાનો લાંબો ઇતિહાસ હાથ
લાગતો નથી. સંવત્ ૧૦૬૦-૬૧માં રાણા કમરસંગજી થયાનું જણાય

છે, ને કહેવાય છે કે તેમણે બીલ લોકોની ફિતુરી ટોળીયોને વિખેરી, ગાદીની લગામ પોતાના પાટવી કુંવર પ્રેમસંગજીને સોંપી દેવ થયા. તે પછી કુંમસંગજી, વીરસંગદેવજી ને મેઘબાજી નામના રાજાઓ ગાદીએ બેઠા, તેમાંના રાણા મેઘબાજીએ સંવત્ ૧૧૩૮ માં કોઈ બળવાન ગુજર્જર ટોળાને હરાવ્યાનું જણાય છે. તેમના પછી તેમના કુંવર રતનબાજી ગાદીએ આવ્યા. તેમના અમલ દરમ્યાન મિ. બ્રેગસના લખવાનુસાર સંવત્ ૧૧૪૮ના અરસામાં, રૂમશામના બાદશાહને ત્યાંથી, સુરતા નામની એક પ્રખ્યાત ગુણિકા, નાદર નામના રાજ્યવંશી સખસ સાથે અખુટ દોલત લેઈ નાશી નિકળેલી શેહેર માંડવીની રાજ્યસત્તાને શરણે આવી; ને તેણે રાણા રતનબાજીને રંજન કરી મોંઝાવ્યા ધનને સાટે એક ગામ વસાવવા જેટલી જમીનની માગણી કરી; તેના પરિણામે તેને તાપી નદીને કાંઠે, મચ્છીમારોનાં છુટક ઝુંપડાંના વસવાટવાળી ૧૨૦૦ વિધાં જેટલી જમીન વગર કિંમતે મળી, તે ઉપર તેણે પોતાના નામ ઉપરથી સુરત નામે શેહેર વાશ્યું. રાણા રતનબાજી સંવત્ ૧૧૫૩ના અરસામાં દેવ થયા. તે પછી હમીરજી, ગાંગદેવજી, વાઘબાજી (૨) સ્ત્રીમબાજી, ગંગબાજી, હરબાજી, ક્ષેમબાજી ને સુદલાજી નામે રાજાઓ થયા, તેમાંના છેલ્લા રાજા સુદલાજી ગુજરી ગયા, ત્યારે તેમના કુંવર વાઘબાજી (૩) છેક નાની ઉમરના હતા તેથી રાજ્યસત્તા કારભારીઓના હાથમાં હતી; તેવામાં સંવત્ ૧૪૪૬ના અરસામાં દીલ્હીનો બાદશાહ બીજો અહમદ તગલખ ગુજર્યો, ને તેના વારસ તાતારખાન સાથે, પ્રધાન મલુક ઈકબાલખાને દ્રંદ્ર યુદ્ધ મચાવ્યું, તેમાં પ્રધાનપક્ષે મદદ કરવાને આ રાજ્યમાંથી થોડું લશ્કર મોકલવામાં આવ્યું હતું તેથી સુરતના મુત્સદ્દીયારોને આ રાજ્ય સાથે થોડો વખત વૈર ચાલ્યું હતું. પણ સબલસંગજી ને જયસંગજી નામે બે રાજાઓ થઈ ગયા પછી ત્રીજા રાજા વજેસંગજીના વખતમાં એટલે સંવત્ ૧૫૬૮ ના અરસામાં પ્રીરંગી લોકોએ સુરત લુંટ્યું, તે વખતે શેહેર માંડવીના લશ્કરે કીમતી ભોગ આપી પાછલી તકરારનો અંત આણ્યો હતો. એ પછી હુર્જનસંગજી, મિલ્લુસંગજી, મીમસંગજી ને હઠીસંગજી નામે રાજાઓ ગાદીએ આવ્યા. તેમાંનો છેલ્લો રાજા હઠી-

સંગળ અવિશ્વાસુ હૃદયનો ને સ્વાર્થપરાયણી સ્વભાવનો હતો. તેથી તાબાના તમામ નોકરો ઉપર પોતાનો મોલો જાળવી શક્યો નહિ, તેથી જેને જેમ હાથ આવ્યું તેમ સર્વે લુંટવા લાગ્યા. આથી પ્રજાઓ પોતાના રક્ષણમાં તત્પર થતાં શીખી ને રાજ્યસત્તા પડતી સ્થિતિમાં આવી. આ અરસામાં એટલે લગભગ સંવત્ ૧૮૫૬ માં સુરતની હકુમત ઇંગ્લેન્ડના હાથમાં ગઈ તેમણે આ રાજ્ય સાથે મૈત્રી બાંધી ખુઆતા દીવામાં થોડું તેલ પુર્યું, પણ તેથી ઉશ્કેરાયલી પ્રજાનું હૃદય ખદલાયું નહિ ને તેમાંથી પરિણામ એ નિપજ્યું કે સુરતની દક્ષિણે સોળ માઇલ ઉપર આવેલા બોધાન નામના મુસલમાનોના વસવાટ-વાળા ગામમાં, અબદુલરહેમાન અથવા મીનસાહેબ નામના એક ફિતુરી ફકીરની સરદારી નીચે; આ રાજ્યની ને સુરતની બાબુની સઘળી મુસલમાની કોમો ભેગી થઈ એવું જાહેર કર્યું કે મીનસાહેબને સઘળી દુનિયાં મુસલમાન કરવા માટે અજ્ઞાતાલા તરફથી મોકલવામાં આવ્યા છે, માટે તેમનું ફરમાન ઉઠાવવામાં અમે અમારો જીવ કુરબાન કરીશું. પ્રથમથીજ આ ફતવે જખરી અસર કરી, ને સંવત્ ૧૮૬૬ માં તેમણે શેહેરમાંડવી લુંટી સર કરવાનો ઇરાદો જાહેર કર્યો. તેથી રાણા હડીસંગળ ગભરાયા, ને તેમણે પોતાના પ્રધાન સુખાનંદને બોળામાં પાઘડી લેઈ બોડે માથે મુસલમાનોને શાંત પાડવાની વિનંતી કરવા માટે મોકલ્યો. આવી નબળાઈથી મુસલમાનો ઉલટા વધારે જોમપર આવ્યા, ને તેમણે સુખાનંદને પાઘડી પહેરાવવા બદલે ધડમાથાથી જુદા કરી, સર્વે શેહેરમાંડવી લુંટવા ચઢ્યા. તેથી ત્રાસી હડીસંગળ રાજ્યપાટ છોડી થોડાએક અંગરક્ષક માણસો સાથે પારડીના કિલ્લામાં ભરાયા, ને વગર હરકતે મુસલમાની ટોળે શેહેર માંડવી લુંટી સુરત શેહેર સર કરવાનો મનસુબો કર્યો. તે વખતે સુરત શેહેરમાં મી. એન. કો. નામે એક ઇંગ્લેજ કલેક્ટર હતા તેમના ઉપર આ ફિતુરી ટોળે એક ચીઠી લખી જણાવ્યું કે:—“દુનિયાંની આખરનો ઉમામુલ-દ્દીન અથવા ઈમામમેદી જાહેર થયો છે, અને તે દરવીશનું નામ અહમદ છે, અને હિંદવીમાં તેને રાજા નકલંક કહે છે. દીગર જે ઇસલામી ધર્મ કબુલ રાખે તો ઠીક; નહીંતો સુરત શેહેર છોડી બધા

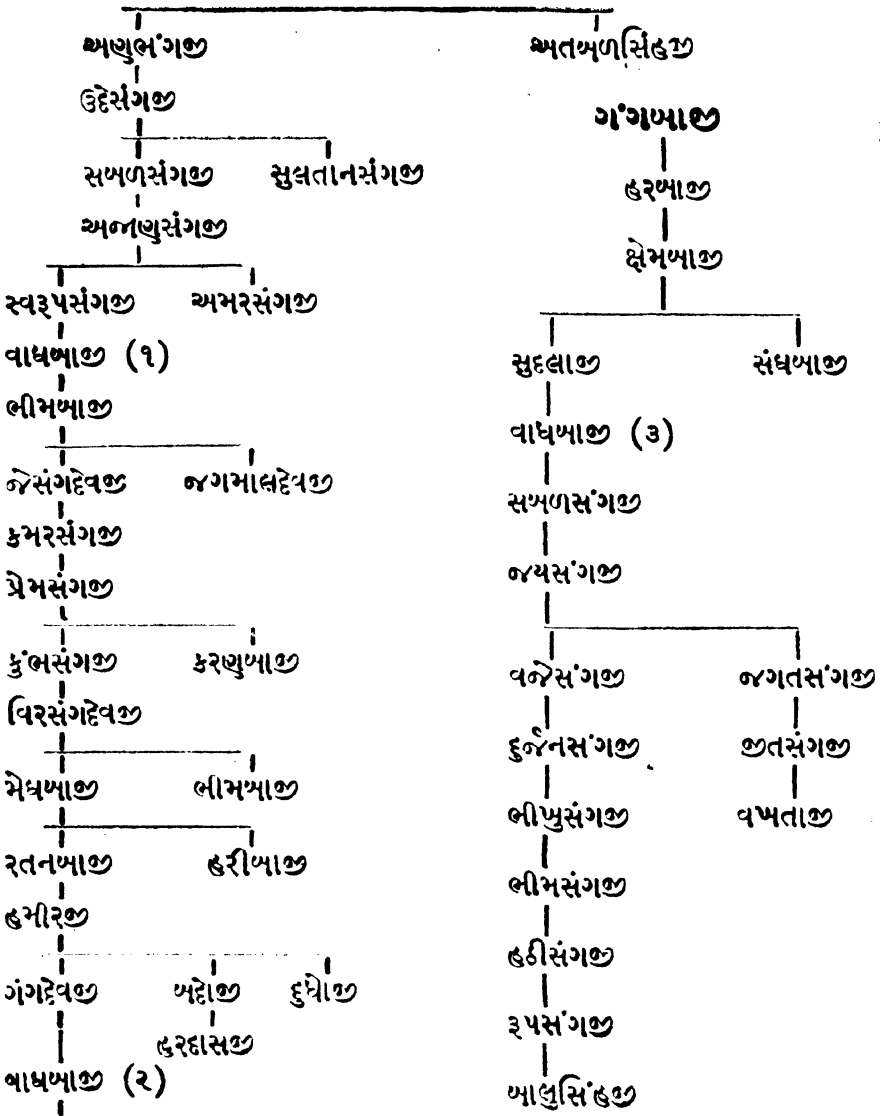
આલ્યા જાઓ અથવા તો લઢવાને તૈયાર થાઓ. આ ફકીર મીનસાહેબ
ચોથા અસમાનમાંથી ઉતરી આવ્યો છે ને તેનામાં એક બાવા આદમ,
બીજો ઇશા મરિયમનો દીકરો કાઈસ્ટ, ત્રીજો ઇમામમેદી ને ચોથો
બાઈબલમાં લખેલો અહમદ પેગંબર, એમ ચાર કાલબુદ ભેગાં થયાં
છે. એઓ પાસે તોપ ને બંધુક નથી પણ ફક્ત પાસે એક ડંડો ને
રૂમાલ છે માટે તૈયાર થાઓ. તા. ૧૧મી ઝીલીજની.” આ પ્રમાણે
લખેલી ચીઠી આપી ફિતુરિયોએ એક કોળીને સુરત મોકલ્યો ને સાથે
કહાવ્યું કે અમારે અહીંથી વડોદરા રાજ્ય પર ચઢવું છે માટે
ધનની મદદ પણ આપજો. આ ચીઠી વાંચ્યાની સાથેજ તે લાવનારને
મી. કોએ કેદ કર્યો ને ઝનુની પેગામની અસરથી ધ્રુજ ઉઠેલી સુરતની
આબુબાબુની પ્રજના બચાવ માટે મી. કરનલ કીથની સલાહ લેઈ
એકદમ ફકીરને પકડવા માટે રાતને રાત ઘોડેસ્વારની બે ટુકડી,
બોધાનને ઘેરો ઘાલીને સવારમાં પાયદલ ચાર હરોલ આવી પહોંચે
ત્યાં સુધી પડી રહેવાને મોકલી. ઉપરાંત પાછળ કમાન કર્નિંગહામ,
દેશી-બ્રિટીશ રાજ્યતંત્રી ધનજીશાહ બહેરેમંદખાન, શેહેર માંડવીના
રાજના વકીલ શંભુજી ને ચાર પહેરેગીરો સાથે મોકલ્યા. તેઓ સર્વે નદી
ઓળંગી બોધાનમાં ગયા. ત્યાં મીનસાહેબ એક સાંકડી શેરીની મસ-
જીદમાં ભરાઈ પોતાના ફિતુરી ટોળાને ઉશ્કેરી રહ્યા હતા. તેમને
ઘોડેસ્વારોથી ઘેરી કમાન કર્નિંગહામ સાહેબ પોતાના મસલતીયાઓ
સાથે રૂબરૂમાં ગયા; તેમાં ધનજીશાહને મોંબરે કર્યા હતા તેમણે ફકીરને
શરણુ થવાને કહ્યું એટલે એકદમ તેમના ઉપર ફિતુરીઓની સંખ્યા-
બંધ તરવારો તુટી પડી ને તેમના ટુકડેટુકડા કરી નાંખ્યા. આ બના-
વથી કમાન સાહેબ માંડવીના વકીલ સાથે તરત પાછા ભાગ્યા ને
પાયદલના લશ્કરને આવવાની વાટચ ન જોતાં ઘોડેસ્વારોની ટુકડીને
પોતાની પાછળ દોરી એકદમ તેઓ ઉપર હુમલો કર્યો, તેમાં ફકીરના પક્ષનાં
૨૦૦ માણસો માર્યા ગયાં; ને બ્રિટીશ ઘોડેસ્વારોમાં એક કારપોરલ, બે
પ્રાઈવેટ, ને કેટલાક ઘોડા મુવા. આ પ્રમાણેની હારથી ઝંખવાઈ કેટ-
લાક મુસલમાનોએ ખહારથી ગામને આગ લગાડી, તેથી અધુરી જીતમાં
લશ્કરી સ્વારોને ખહાર નિકળી આવવું પડ્યું, પણ એટલામાં પાય-

દળનું લશ્કર આવી પહોંચ્યું તેથી બમણા જોરમાં આવી કનિંગહામ સાહેબે ફરીથી હલ્લો કરી પુષ્કળ ફિતુરી માણસોને ઠાર માર્યા, ને મીનસાહેબ પચાસેક વિશ્વાસુ માણસો સાથે એક લુહારની ઝુંપડીમાં સંતાઈ બેઠો હતો. તેને જહાર કાઢી કતલ કર્યો, ને પછી ત્યાંથી જનરલ આબેરકરોમખી સાહેબ સાથે છાપનમી રીજમીટ મોકલી શેહેર માંડવીનો કબજો લેઈ બેઠેલા સઘળા બળવાખોરોને નસાડી, ગાદી હઠીસંગજીને સ્વાધિન કરી. આ પછી બ્રિટીશ શહેનશાહતના છત્રમાં આ રાજ્યે વફાદારીલયો ભાગ લીધો, ને પરસ્પરના સંબંધમાં પુષ્કળ વધારો કર્યો. પાછળથી આ ગાદી ઉપર રુપસંગજી ને વાલુસિંહજી નામે રાજ્યો થયા. તેમાંના છેલ્લા રાજા બાલુસિંહજી સંવત્ ૧૯૧૪ માં અપુત્ર ગુજ્યા, તેથી તેમની બે રાણીઓએ વારસ લેવા સાડ્ જુદી જુદી રીતે નામદાર કંપની સરકારની નિમેલી કોર્ટમાં ફરિયાદો નંધાવી; તેમાંની વડી રાણીનો દત્તક ખરો હકદાર ઠરવાથી તેને રાજ્ય સોંપાવાની અણી ઉપર હતું તેવામાં તેનો દેહાંત થયો; તેથી કંપની સરકારે એક પબ્લીક જાહેરનામા દ્વારા ખરા હકદાર માટે શોધ ચલાવી, પણ ઇતિહાસિક જ્ઞાનના અભાવે કોઈ વંશજ પોતાનો હક સાબીત કરી શક્યો નહિ તેથી આખરે બંને રાણીયોને જીવાઈ બાંધી આપી, આ રાજ્ય નામદાર કંપની સરકારે ખાલસા કરી સુરત જીલ્લા સાથે મેળવી દીધું, ત્યારથી શહેર માંડવી શાખા ઉપરની ચાલુક્ય સત્તાનો સદાને માટે અંત આવ્યો. તેમનું મળી આવેલું વંશવૃક્ષ આ પ્રકરણ સાથે સામેલ કરવામાં આવ્યું છે.

પ્રકરણ ૧૨ મા માં વર્ણવેલા ઇતિહાસનું વંશવૃક્ષ. અવિચળસિંહજી

ભીમબાજી ગંગબાજી (ખાલસા થયું ત્યારથી અહીંની ગોધરા શાખા સહાને માટે અસ્ત થઇ.)
(આ બાધનો વંશ ચાલ્યો.)

ઇતિ શ્રી સોલંકિવંશની ગોધરાશાખાના ઇતિહાસનું
ખાસ પ્રકરણ સમાપ્ત

અલારસા-લેટાશી-નાપાડ-શાખા.

અલારસા
શાખા.

આપણે અગાઉ ચોથા પ્રકરણમાં વર્ણવી ગયા તેમ નાપાની ગાદીના મહીડારાણા મોટાજીના ખાર કુંવરો પૈકીમાંથી, ત્રીજા કુંવર અરજણજીને અલારસા ને કોસિંદ્રા નામે બે ગામો જીવાઈ પેટે મળ્યાં; તે લેઈ તેમણે પોતાના કુંવર રણમલજીને કોસિંદ્રા, ને રામસંગજીને અલારસા ગામની જીવાઈ વહેંચી આપી. તેમાંની અલારસા શાખાની પાંચમી પેઢીના ગરાશીયાઓને તળપદના પટેલો સાથે લગોલગમાં આવેલી જમીનોનાં હદનિશાન સાડૂ બોલાચાલી થયેલી તેનો કીન્નો રાખીને, તકરારને લાંબો વખત વિતવા દિધા પછી, તળપદના આગેવાન રંગાપટેલે, બીજા પટેલીયાઓની મસલતથી, પોતાના પિતાના શ્રાદ્ધ નિમિત્તે આગેવાન ગરાશીયાઓને તેમના સાઠેક કુટુંબીયો સહીત મીઠે શબ્દે પોતાને ઘેર જમવા નોતરી લાડુમાં ઝેર ખવરાવી ઠાર માર્યા; ને પછી તેમની પાછળ કોઈ દંગોક્ષિસાદ કરનારું રહ્યું નથી એમ સમજી તેઓ વિધવા ઠકરાણીયોને બિવરાવી અંધેર બાદશાહીના અમલમાં સઘળી વાંટાવિલાગની જમીનના માલીક થઇ પડ્યા. આ પ્રસંગે ગુજરનાર આગેવાનોમાંના વજેસંગજી ઠાકોરનાં ઠકરાણી ધનબા સગર્ભા હોવાથી પોતાને પિયેર લેટાશી જઈ રહ્યાં હતાં, ત્યાં પાછળથી તેમને પુત્ર પ્રસવ્યો. આ વાત જ્યારે અલારસાના પટેલોને કાને પડી, ત્યારે તેમણે વાંટા મીલકતનો નવો હકદાર ઉલો થતો જાણી ધનબાનાલાઈને અલારસાનો વાંટાલાગ આપવાની લાલચ જણાવી, જન્મેલા કુંવરને મારી નાંખાવવાનો પત્ર લખ્યો. આ પત્ર ધનબાના હાથમાં આવ્યો તેથી તે પોતાના કુંવરને લેઈને ભાઈથી છાનાંમાનાં દીલપાડના પ્રખ્યાત લુંટારા ખાતુમારૈયાને શરણે જઈ રહ્યાં, ને ત્યાં તેમણે અલારસાના પટેલોએ વર્તાવેલો કેર જણાવી પોતાના કુંવરનું જીવતકાન માગ્યું, અને બે પોતાના પતિનું વેર વળે તો

અલારસાનો વાંટાલાગ ઇનામ પેટે આપવાનું જણાવ્યું. આથી ખાતુ-
 ખારૈયો ધનખાને પોતાની ધર્મની ખડેન ગણી, રંગાપટેલનું માથું તેને
 નજર કરવાની પ્રતિજ્ઞા લેઈ અલારસા ઉપર ચઢ્યો. ઘણી ધાડ્યો
 નાંખી પણ રંગાપટેલ ભોંયરામાં સંતાઈ પેઠેલો હોવાથી લાંબા વખત
 સુધી ખારૈયાને હાથ ચઢ્યો નહીં; છેવટે રંગાપટેલની હજમત કરવા
 જનારો એક હજમ પકડાયો તેણે ખાતુખારૈયાને ભોંયરાની હકીકતથી
 વાકેફ કર્યો, પણ આંખે પાટા બાંધીને પોતાને ભોંયરામાં ઉતારેલો
 હોવાથી તેનું ચોક્કસ ઠેકાણું તે આપી શક્યો નહીં. ખારૈયે તેને
 ચોક્કસ ઠેકાણું મેળવ્યા સાટે સારી લાલચ બતાવી, ત્યારે તે હજમ
 ખીજી વખત જ્યારે હજમત કરવા ગયો ત્યારે ત્યાંથી તેણે બાવટાની
 માગણી કરીને તેને આંખે પાટા બાંધતા પહેલાં કાંણા લુગડામાં બાંધીને
 તૈયાર રહ્યો; પાછળથી જ્યારે તેને બંધ આંખે ખડાર આણ્યો ત્યારે
 થોડો થોડો બાવટો કાંણા કપડામાંથી વેરાતો આવ્યો હતો તે નિશા-
 નીએ તેણે રંગાપટેલનું ઠેકાણું નક્કી કરી ખાતુખારૈયાને બતાવ્યું
 એટલે તે નિશાનીએ ખાતુખારૈયે રંગાજીને પકડી તેનું માથું કાપવા
 માંડ્યું. રંગાજીએ પોતાના જીવતદાનના બદલામાં પુખ્તળ ધન આપવા
 માંડ્યું પણ તે નહીં લેતાં તેણે સાઠ રજપુતોના વેરના બદલામાં
 તેનું માથું કાપી આણી પોતાની ધર્મની ખડેન કહેલી ધનખાના ખો-
 જામાં મુક્યું. ઠકરાણી એથી ઘણાં ખુશી થયાં ને અલારસાનો વાંટા
 લાગ તેમણે, તેને ઇનામ પેટે લખી આપ્યો; પણ પાછળથી કુંવર
 મોટા થયે ધનખા જ્યારે અલારસે આવી રહ્યાં ત્યારે ખાતુખારૈયે,
 તેમને વાંટાલાગમાંથી બસેં વિદ્યાં જમીન કાંચળી પેટે પાછી કાઢી
 આપી, બાકીની જમીન ઉપર પોતાના વંશજોનો હક સ્થાપ્યો. આ
 વંશના ખારૈયાઓ હજી અલારસામાં છે ને તે દીલપાડા ખારૈયા
 કહેવાય છે. કુંવરને મળેલી બસેં વિદ્યાં જમીનમાંથી તેમણે વશી-
 તજાવ પાસે ગોચર મુકી બાકીની જમીન પોતાને સ્વાધિનમાં લીધી,
 જે જમીન હજી સુધી તેમના વંશજોમાં ઉતરતી આવે છે. આ
 શાખાનો આ ઇતિહાસ સાથે આત્મિક સંબંધ હોવાથી તેમના કુટુંબનું
 મળેલું વંશવૃક્ષ આ પ્રકરણ પાછળ આપવામાં આવ્યું છે.

**ભેટાશી
શાખા.**

આપણે અગાઉ ચોથા પ્રકરણમાં વર્ણવી ગયા તેમ નાપાની ગાદીએ સંવત ૧૧૨૧ માં લલ્લઘીરજી નામે મહીડા રાણા રાજ્ય કરતા હતા, તેમણે પોતાના રાજ્યના ઘાસઢાણાની કાયમની તકરારને પેટે પાટણના

રાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહને ભેટાશી, અડાસ, કણ્ઝીડા, અગાસ, સેરડી, હળહરી, ખાલંટા, કીંખલોડ, દાવોલ, નાવલી, સીલોડ, સલુણ, નવાખલ, સુદરણા, આંકલાવ, વાસઢ, ખડોલ, પીલપાડ, ખામણગામા, દેહેમોલ, કંથારીઆ, આસરમા, કોઠીઆખાડ, દેહેવાણ, બોદાલ, વડોદ, અંખાલી, ઉમેટા, પિંપળાવ, વિરોલ, માણજ, બોરસઢ, આમરોલ, સંખીઆડ, ધનાવસી, ભાદરણ, ભુમેલ, વેરાખાડી, આસોદર, ઘીલોડ, ભાદરણીઉં, અંખાય ને ચમારગામ એ પ્રમાણે ચુંવાળીસ ગામ આપ્યાં, તેમાં સોળ-ત્રાની ગાદી તરફથી મળેલાં મંગળપોર, નિસરાયા, વાસણા ને વાછીએલ એ ચાર ગામ મેળવીને કુલે અડતાળીસ ગામની સત્તા તેમણે પોતાના સાળા *વેજલદેવ પરમારને સાળા કટારીમાં આપી તે લેધને તેઓ

* એમનો પ્રાચિન ઇતિહાસ સરકારી કલમર્જીમાં નીચે પ્રમાણે છે:-

એમના મૂળ પુરૂષો મારવાડમાં રહેતા હતા. તેમાંના મુજરલ્લખર નામના એક પુરૂષ ઉપર શંકરે પ્રસન્ન થઈને સ્વપ્નમાં કહ્યું કે તું તારો સધરીઓ રથ લેધને પૃથ્વી પર્યટન કરવા નિકળ, તેમાં જ્યાં તારા રથની ધરી ભરાય ત્યાં ગામ વાશીને રહેજે એટલે ત્યાં તને રાજ્ય પ્રાપ્ત થશે. આ ઉપરથી તે પોતાના ખીજા બે ભાઈ, એક એન ને માતાને લેધને યાત્રા માટે નિકળ્યા તે ફરતા ફરતા સિધપુરમાં આવ્યા ને ત્યાં પોતાના પિતાનું શ્રાદ્ધ કરીને એક હજાર બ્રાહ્મણોને ભોજન દક્ષણાથી સંતુષ્ટ કર્યા. તે પછી ત્યાંથી પશ્ચિમ તરફ દારિકાંતે રસ્તે જતાં વચમાં પાટણ શહેર આવ્યું. તે વખતે શહેરની રોનક અને રાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહનો ભારે દખલો જોઈને તેમણે પોતાની બહેન મરુદેવીને તેમની સાથે પરણાવ્યાં. આ પછી તેઓ આગળ ચાલવા લાગ્યા ત્યારે સિદ્ધરાજે તેમને રોકીને પાટણમાં રાખવાનો ધણો આગ્રહ કર્યો પણ ત્યાં નહિ થોભતાં તેઓ આગળ ચાલ્યા, એટલે એક મોટા ઉજ્જડ ચોગાનમાં મારગ ઉપર ઉગેલા વડની મુળીમાં રથની ધરી ભરાઈ, તેથી તેઓ મહાદેવના વચન પ્રમાણે ત્યાં પોતાના નવસે' સ્થાય સહિત મુળી નામે ગામ વાસીને રહ્યા. એ રાજ્યહદ સિદ્ધરાજની હોવાથી તેને કાને આ ગામ

સંવત ૧૧૫૪ ના અરસામાં પોતાની ભેટાશીમાં ગાદી સ્થાપીને વશ્યા. તેઓ સંવત ૧૧૬૧ માં દેવ થયાનું જણાય છે તેમને સબલદેવજી, કહાનદેવજી ને ચૌંપલદેવજી નામે ત્રણ કુંવરો હતા તેમાંના કહા-નદેવજીને ગામ સીલોડ ને કંથારીઆ, અને ચૌંપલદેવજીને ગામ વાસદ જીવાઈ પેટે મળ્યાં તેથી તેઓ ત્યાં જઈને વશ્યા. પરમાર સખળસંગજી સંવત ૧૨૦૦ ના અરસામાં દેવ થયા, તે વખતે તેમના વચટ કુંવર જોસંગજીએ નાના કુંવર જીવાજીને કળજમાં લેઈને પાટવી કુંવર જોધાજી સામે તોફાન ઉઠાવ્યું ને તે પછી બીલપાડ, નવાબલ, આશરમા, કોઠીઆખાડ, શેરડી, આમરોલ, ધનાવસી, ઘીલોડ ને નિસરાયા એ નવ ગામની જુદી ઠકરાત બાંધીને પોતે ગામ બીલપાડમાં ગાદી સ્થાપીને વશ્યા, તેથી તેનો નાશ કરવા માટે જોધાજીએ પોતાના સાથ સંબંધી અને કુટુંબીઓમાંથી જો કોઈ જેસંગજીને મારે તો તેને જેસંગજીના તાબાનાં નવે ગામ ઈનામ પેટે આપવાં જાહેર કર્યાં તેથી પરમાર કુટુંબ સાથે મુળીથી આવેલા બારૈયા કુટુંબમાંના જાંઝણજી બારૈયે એ કામ કરવાનું માથે લીધું ને મહદમાં થોડા રજપુત તથા સરખંદીઓને લેઈને તેણે ગામ બીલપાડમાં નિશામાં ચકચુર થઈ પડેલા જેસંગજી ઉપર એકદમ ઓચિંતો હલ્લો કરી દગાથી તેને ઠાર માર્યો ને પછી તેણે કરાર પ્રમાણેની નવ ગામની જગીર પોતાને હાથ કરી; પણ જેસંગજીનો નાનો કુંવર સખળજી કેટલાક લુટાડુઓની ટોળીને કળજમાં લેઈને તોફાન મચાવતો રહ્યો તેથી આખરે જાંઝણજી બારૈયે, પોતાને મળેલાં નવ ગામ પૈકીમાંથી નિસરાયા જીવાઈમાં આપી તેને શાંત કર્યો. આ જાંઝણજીના વંશમાં પાંચમી પેઢીએ ખાતુ બારૈયો થયો તેણે જેતબાઈ માતાની કૃપાથી સંવત ૧૫૮૭ માં વાલુવડના રાણા માનજી મહીડાને મારી તેના તાબાની સાડીચોવીસ

વશ્યાની હકીકત આવી ત્યારે તેણે ત્યાં આવીને પોતાના મુજરજીવર અને સુરકરણ એ બે સાળાઓને મુળીની આજુબાજુની ચાર ચોવીશી જગીર સાળા કટારીમાં આપી, અને નાના સાળા વેજલદેવને ગુજરાતમાંથી મળેલી પૈકીની નાપા રાજ્ય તથા સોજત્રા રાજ્યમાંથી મળેલી ૪૮ ગામની જગીર આપી, ત્યારથી ભેટાશીમાં પરમાર શાખાનો અમલ શરૂ થયો.

ગામની જાગીર પોતાના કબજામાં લઈ પોતાની ગાદી ઉમેટામાં સ્થાપી, જે ઠકરાત અધાપિપર્યંત કાયમ છે, જે સંબંધી હકીકત અગાઉ છઠ્ઠા પ્રકરણમાં આપણે વિસ્તારી ગયા છીએ. જોધાજી પરમાર સંવત ૧૨૩૬-૪૦ માં ગુજરી ગયાનું જણાય છે. તેમના પછી તે ગાદીએ સંવત ૧૪૮૪ ના આરસામાં પરવતસંગજી થયા તેમણે કાશીજી જાત્રા જઈ આવીને પોતાના ગામની ઉગમણી દીશાએ એક ચરો મુક્યો. તેમના ત્રીકમજી થયા તેમને જઘોજી ને રઘોજી નામે બે કુંવર હતા તેમની રાજ્યકારકીદી દરમ્યાન સંવત ૧૫૪૧ માં બાદશાહી અમલ થયો, તે વખતે મહમદ બેગડાએ તેમને વટાળવા માંડ્યા તેથી બંને ભાઈઓ ગાદી છોડીને પાવાગઢના પતાઈ રાવળને શરણે ગયા; ત્યાં તેમને પતરાઈરાવળે બે ગામની જીવાઈ બાંધી આપીને સંખ્યા. પાછળથી જ્યારે મહમદ બેગડા સાથે પતાઈરાવળને યુદ્ધ થયું ત્યારે તે લઢાઈમાં આ બંને ભાઈઓ કામ આવ્યા; આ વખતે જોધાજીને લક્ષ્મણજી નામે એક કુંવર હતો તે પાવાગઢમાંથી નાશીછુટી લેટાશીમાં આવ્યો ને ત્યાં ઘણી થઈ બેઠેલા પિત્રાઈઓને મારીને પોતાની જુની જાગીર કબજે કરી. એમના પછી કહાનપરમાર ગાદીએ આવ્યા તેમણે ધાડ નાંખી પજવતા અનગઢના ચોરોના ત્રાસથી કંટાળીને લેટાશી અને અનગઢ વચ્ચે કહાનવાડી નામે નવું ગામ વસાવી ત્યાં પાવાગઢના નાસી આવેલા રજપુતોને વસાવ્યા તથા આરો સાચવવા માટે મહોબત પગીનું કુટુંબ વાસ્યું. એમના પછી સંવત ૧૬૪૧ ના આરસામાં હઠીસંગજી ગાદીએ આવ્યા તેમને દેવકરણજી ને લુણકરણજી નામે બે કુંવરો હતા, તેમાંના લુણકરણજીને અડાસ અને વડોદ ગામ જીવાઈ પેટે આપ્યાં હતાં તેમાંનું વડોદ ગામ તેમણે સંવત ૧૬૫૨ માં પોતાના બનેલી કલ્યાણમલજી સાથે સોગટાંબાજી રમતાં ગુમાવ્યું જેમાં મોગર શાખા સ્થપાઈ એ હકીકત આગળ આપણે છઠ્ઠા પ્રકરણમાં જણાવી ગયા છીએ. હઠીસંગજી પરમાર પછી ડુંગરજી, વાઘજી, રતનજી ને બ્રજરાજજી એ પ્રમાણે ચાર રાજાઓ ગાદીએ આવ્યા તેમણે સંવત ૧૭૮૧ સુધી નકરો વાંટો ખાધો, પણ પછી ગનીમ મરેઠાનો અમલ શરૂ થયો ત્યારે તેણે વાંટા ઉપર આરસે રૂપીઆની

જમાબંદી લેવી ઠરાવી. વજરાજી પછી પરમાર મહાદાસજી થયા. તેમના સુરજી ને માણજી નામે બે કુંવરો હતા, તેમણે ભેટાશીમાં પોતપોતાની બે બુદ્ધી ઠકરાતો બાંધી, તેમાં સુરજીભાઈના વંશમાં અજબસંગજી, સલતાનસંગજી, અદોજી, અદામાદ, ઉમેદસંગ ને મોટાજી એ પ્રમાણે અનુક્રમે ઠાકોરો થયા તેમાં છેલ્લા ઠાકોર મોટાજીના કુંવર પર્વતસંગજી હાલ એ ભાગની ઠકરાત ચલાવે છે. બીજો ભાગ ભાણુજી ઠાકોરે સ્થાપ્યો. તેમણે સંવત ૧૭૬૫ માં ભાણુપરૂ વસાવ્યું. તેમના વંશમાં પુંજાજી, ચાંદાજી, હમીરજી, હરીસંગજી, ગુમાનસંગજી, જિંગારજી, દલપતસંગજી ને દાદાબાવા એ પ્રમાણે ઠાકોરો અનુક્રમે ગાદીએ આવ્યા. તેમાંના ઠાકોર દાદાબાવાને રાયસંગજી ને મગવાનસંગજી નામે બે કુંવરો હતા, તેમાંના પાટવી કુંવર રાયસંગજી પિતાના દેહોત્સવ પછી ગાદીએ આવી પોતાના ભાગની ઠકરાત ચલાવે છે; ને બીજા કુંવર ભગવાનસંગજી અપુત્ર દેવ થયા છે. આ પેટા શાખા હોવાથી વંશવૃક્ષ પ્રકરણ અંતે આપવામાં આવ્યું નથી.

નાપાડ
શાખા.

આપણે અગાઉ ચોથા પ્રકરણમાં વર્ણવી ગયા તેમ નાપાના રાણા રણમલજીને દુધાજી નાના અને સારંગજી નામે બે કુંવરો હતા, તેમાંના ફટાયા કુંવર સારંગજીને નાપાડ, કસુંબાડ, પામોલ, દેમી, ઇશ-જાવ, રધવાણજ, દેગામ, ખુમરવાડ, ફાંગણી, વટાવ, શીવોલ ને ભાટીએલ એ પ્રમાણે બાર ગામની જીવાઈ મળી તે લઈને તેમણે સંવત ૧૩૭૧ ના અરસામાં પોતાની ગાદી નાપાડમાં સ્થાપી. તેમને પ્રજામાં માત્ર અદાંજી નામે એક કુંવરીજ હતાં, તેમને તેમણે જોધપુર રાજ્યના ફટાયા ધાંગજી રાઠોડ કે જેઓ બાદશાહી સુબેદાર થઈને પેટલાદમાં રહેતા હતા, તેમની સાથે પરણાવ્યાં. તેમને પેટે ભાણુ અલ્લિરાજજી અવતર્યા, તેમને ઠાકોર સારંગજીએ વારસદાર બનાવીને પોતાની બાર ગામની જાગીર સુપરત કરી; ત્યારથી નાપાડની ગાદી ઉપર રાઠોડ વંશનો અમલ શરૂ થયો. ઠાકોર અખેરાજીના અમલમાં કનોજથી તેમને દસોંદી રેણબારોટ નાપાડ આવ્યો, ને તેણે રાઠોડ વંશની પૂર્વ-

કીર્તિ ગાઈ અખેરાજીને પ્રસન્ન કરી, વટાવ ભાટીયેલ ને ફાંગણી
એ પ્રમાણે ત્રણ ગામ દાનમાં મેળવ્યાં, ત્યારથી એ ત્રણ ગામોમાં
રેણુખારોટનો પરિવાર વસ્યો; ને તેમણે ભાઈએલાગ વહેંચી નાખી
સહુ સહુનો ઈલાયદો વહિવટ ચલાવ્યો.

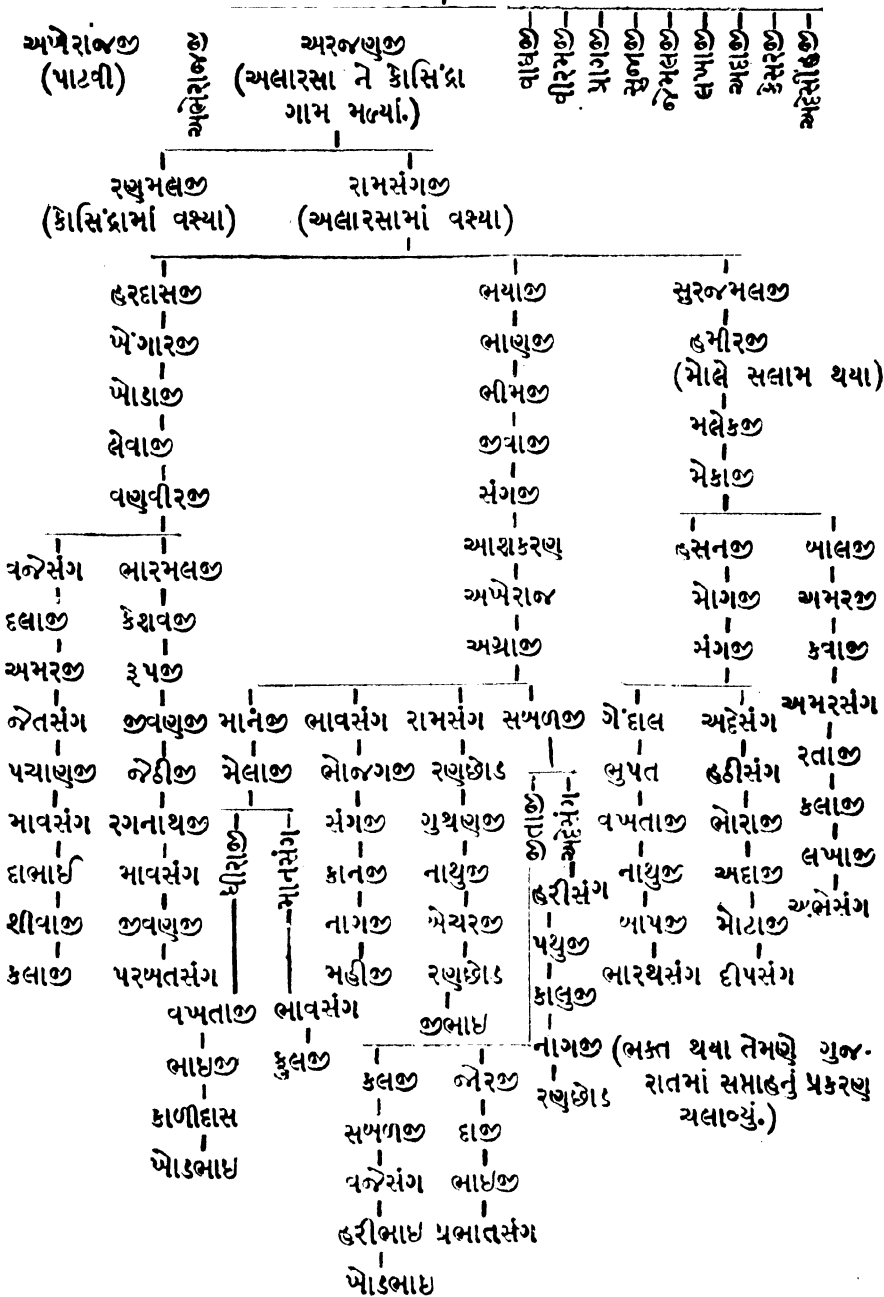
ઠાકોર અખેરાજીથી સાતમી પેઢીએ કેસરજી થયા, તેમને
કરળોજી, વાસણજી ને વીરમજી નામે ત્રણ કુંવરો હતા, તેમાંના
પાટવી કુંવર કરણોજી ગાદીએ બેઠા ત્યારે વાસણજીને ગામ રઘવાણજ
અને વીરમજીને ગામ ખુમરવાડ જીવાઈમાં આપ્યાં, તેથી તે ગામોનો
વહિવટ તેઓના કબજામાં ગયો. ઠાકોર કરણજીને વીંકાજી ને વાઘજી
નામે બે કુંવરો હતા તેમાંના ફટાયા વાઘજીને ગામ દેગામ સંવત્
૧૪૦૦ના અરસામાં જીવાઈ પેટે આપ્યાનું જણાય છે. ઠાકોર વીંકાજીને
ધાંગડી ને માંનજી નામે બે કુંવરો હતા તેમાંના ફટાયા કુંવર મા-
નજીને સંવત્ ૧૪૪૦ના અરસામાં ઇશણાવ ગામ જીવાઈમાં આપ્યાનું
જણાય છે. ઠાકોર ધાંગડીને માંજીરજી ને વીરમજી નામે બે કુંવરો
હતા, તેમાંના વીરમજીને સંવત્ ૧૪૬૦માં દેહેમાઈ ગામ જીવાઈમાં
આપ્યું ત્યારથી તેમનું કુટુંબ ત્યાં જઈને વસ્યું. ઠાકોર ભાંખરજીને
આજ્ઞાપાળક વીરધવજી કરીને એક કુંવર હતો, તેણે પોતાના
પિતા ભાંખરજીની મૃત્યુસેવા વખતની જણાવેલી ઇચ્છાનુસાર સંવત્
૧૪૮૦ માં પોતાની જાગીરમાંથી ૬૦૦ વીધાંનો ચરો મુક્યો. ઠાકોર
વીરધવજીને મેઘજી ને ધીરજી નામે બે કુંવરો હતા, તેઓની હયાતી
સુધી નાપાડની ગાદી ઉપર હિંદુ ઠકરાત રહી પછી ઠાકોર મેઘજીના
કુંવર પચાંજી ગાદીએ બેઠા તે દરમ્યાન સંવત્ ૧૫૪૧ના અરસામાં
માતરના પરમાર ઠાકોરે પોતાની દીકરી મહમદશાહ વેરે પરણાવી
તેની જોડે પોતાના કુંવરને અણુવર મોકલ્યો હતો તેને ખાદશાહ
વટાવ્યો; તેથી તેની જોડે બેશીને ખાવાપીવાનું સઘળી ઠકરાતોવાળાએ
બંધ કર્યું તેથી ચિઠાઈને મહમદ બેગડે બધી ઠકરાતોવાળાને અમ-
દાવાદ પકડી મંગાવીને બળાતકારે મુસલમાન બનાવ્યા, તેમાં રાઠોડ
પચાંજીમલજી પણ હતા તેથી તેમનું કુટુંબ ત્યારથી મોલેસલામ
થયું. તેમના કાકા ધીરજીના કુંવર મહેમજી ઘેર રહેલા હોવાથી

હિંદુ રહ્યા તેમને ઠાકોર પચાંણુમલજીએ એકસોપચીસ વીધાં જમીન નાપાડની, વીસ વીધાં જમીન કસુંખાડની, ને વીસ વીધાં જમીન પામોલની જીવાઈ પેટે આપી જીદા કર્યા. આ પછી સંવત્ ૧૫૪૫ માં મહમદ બેગડે સઘળી નાની મોટી ઠકરાતોમાંથી વાંટા તળપદના વિભાગ પાડી તળપદ ભાગ પોતાના બહીવટમાં લીધો ત્યારે ઠાકોર પચાંણુજીના તાબામાં ફક્ત ત્રણ ગામ હતાં તેમાંથી અડધો ભાગ તળપદમાં ગયો ને અડધો ભાગ વાંટા પેટે તેમના હસ્તકમાં રહ્યો હતો, તે ઉપર પણ બેગડે પાંચસેં એક રૂપીઆની જમ્બેખંધી લેવી ઠરાવી, તે પણ કબુલ રાખીને તેમણે પોતાનો બહીવટ આબાદ ચલાવ્યો. બાદ થોડા વખત પછી બાદશાહી ફૈજ ફરવા નિકળી હતી તે ફરતી ફરતી નાપાડમાં આવી ત્યારે તેમની સાથે તળપદના પટેલોએ મળી જઈને આગળના વેર માટે પચાંણુજી ઠાકોરને ઠાર કરાવ્યા. તેમનો દીકરો અદેસંગજી હતા તેમણે પોતાની ઠકરાત પોતાના પાટવી કુંવર અમ્રાજીને સોંપી, ત્યારે બીજા દીકરા વજાજીના દીકરા મોજજીને નાપાડના વાંટામાંથી એકસો પંચોતેર વિધાં જમીન જીવાઈ પેટે આપી. રાઠોડ અગ્રાજીને ભાવસંગજી, જેતમાલજી, રૂપસંગજી ને કેસરજી નામે ચાર દીકરા હતા, તેમાં રૂપસંગજી અપુત્ર ગુજ્યા તેથી ત્રણ ભાઈઓ રહ્યા તેમણે ઓગણચાળીસ વર્ષ સુધી ભેગી ઠકરાત ચલાવી પણ પછી ભાવસંગજી તથા જેતમાલના ગુજ્યા કેડે પાટવી ભાવસંગજી ને કરણજી વગેરે મળીને ચાર દીકરા, જેતમાલજી ને શક્તાજી વગેરે મળીને ત્રણ દીકરા ને કાકા કેસરજી એ પ્રમાણે મળીને પરિવારમાં વધારો થયો, તેમણે માંહોમાંહે કલેશ જગાવ્યો તેથી સંવત્ ૧૭૬૨માં બધાઓએ મળીને નાપાના રાણા રૂપસંગજી, ભેટાશીના પરમાર સુલતાનજી ને વડોદના મહીડા પુધાજી તથા મેલાજીનું પંચ ઠરાવીને તેમની દ્વારા વહેંચણી કરી, તેની રૂએ પાટવી કરણજીને ભાગે (સવાઈ) એક હજાર વીસ વીધાં જમીન, શક્તાજીને ભાગે આઠસેં પંદર વીધાં જમીન, ને કેસરજી કાકાને આઠસેં પંદરવીધાં જમીન આપીને કાકા ભત્રીજાઓની જાડ તકરારનો અંત આણ્યો. ત્યારથી એક હથિયુની નાપાડની ઠકરાતનું ભાઈએ ભાગમાં છેવટ આવ્યું. આ પેટા શાખા હોવાને લીધે તેમનું વંશવૃક્ષ પ્રકરણ અંતે આપવામાં આવ્યું નથી.

પ્રકરણ ૧૩ માં માંના અલારસા શાખાના ઇતિહાસનું વંશવૃક્ષ.

મોટાજી

(સં. ૧૪૮૦ માં નાપાની ગાદીએ બેઠા.)

स्वस्तिप्रार्थनामन्त्राऽध्यायः

श्रीमत्पंकज विष्टरो हरिहरौ वायुर्महेंद्रो नल
श्वेंद्रो भास्कर वित्तपाल वरुण प्रेताधिपादिग्रहा ।
पद्मुन्नो नलकूबरः सुरगुरुश्चिन्तामणिःकौस्तुभः
स्वामी शक्ति धरश्च लांगल धरःकुर्वतुनो मंगलम् ॥
गौरी श्री रदिति दिंतिश्च सुभगा कद्रुःसुपर्णा शिवा
सावित्रीच सरस्वती वसुमती सत्यव्रता रूधती ।
स्वाहा जांबुवती सरस्व भगिनीदुःस्वप्न विध्वंसनी
वेला चांबुनिधेः समान मकरा कुर्वतुनो मंगलम् ॥
नेत्राणां त्रितयं शिवं पशुपते रग्नि त्रयं पावनम्
तद्दक्षिण पदत्रयं सुविमलं ख्यातंच रामत्रयम्
गंगावाह पथत्रयं सुविमलं वेदत्रयी ब्राह्मणं
संध्यानां त्रितयं द्विजै रग्नि हितं कुर्वतुनो मंगलम् ॥
बालमीकिः सनकः सनंदनमुनि व्यासो वसिष्ठोभृगु
जंबाबलि जमदग्नि वत्सजनका गर्गो गिरा गौतमः ।
मांधाता ऋतुपर्ण वेन सगरा धन्यो दिलीपो नलः
पूर्णो धर्मसुतो ययाति नहुषौ कुर्वतुनो मंगलम् ॥
ब्रह्माद्या खिलदेवता ऋषिगणाः सूर्यादि सर्वे ग्रहा
भूपाला वनपाल पन्नगगणा दिक्पाल देवांगनाः ।
मत्स्येंद्रादि समस्त सिद्धक सखा गंगादि नद्यादिका
गायत्र्यादि समस्त वेद संहिताः कुर्वतुनो मंगलम् ॥

हरिःॐ ॥ स्वस्तिनऽइन्द्रोवृद्धश्रवाः स्वस्तिनः

पूषाविश्ववेदाः ॥ स्वस्तिनस्ताक्षर्योऽअ-

रिष्टनोमिः स्वस्तिनोवृहस्पतिर्दधातु ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः

धृतिश्री सोलंकीवशनी गोधरा शास्त्रानो धृतिहास
सभासः

વ્યવહાર ધર્મ નિરૂપણ.

સામાન્ય ધર્મ—

(ઉપજાતિ વૃત્ત.)

પાળે સુશ્રદ્ધા ધરી ધર્મ સારો, તેથી બધો અર્થ સરે તમારો;
છે ધર્મ સામાન્ય તથા વિશેષ, પ્રકાર તેનો કહું કાંઈ લેશ. ૧
પુરુષ કે જે પ્રમદા ગણાય, તે ધર્મ સૌના સરખા ગણાય;
સામાન્ય ધર્મો શ્રુતિમાં કહ્યા છે, વિશેષ વર્ણાશ્રમ આદિના છે. ૨
સામાન્ય ધર્મો તમને ગણાવું, કથી ગયા નારદ તે બતાવું;
મુમુક્ષુ પ્રાણિ જગમાંહિ જે છે, સદ્ધર્મ તેના હિતકારી તે છે. ૩
સત્ય દયા ને તપ શૈય જાણે, ધિક્ષા તિતિક્ષા સમતા પ્રમાણે;
તથા અહિંસા દમ બ્રહ્મચર્ય, સ્વાધ્યાય ને આર્જવ ત્યાગવર્ય. ૪
સંતોષને સત્પુરુષોની સેવા, ઈન્દ્રિયના વિષય જીતિ લેવા;
માતેલ દુઃખે સુખ તે વિચારે, આત્માતણું ચિત્ત ન મૌન ધારે. ૫

(ચોપાઈ છંદ.)

આપે અનાદિ દાન સુ રીતે, કથા કૃષ્ણની સાંભળે નીત્યે;
વળી કૃષ્ણનાં કીરતન કરે, ધ્યાન હરીનું હૃદયમાંહી ધરે. ૧
પદ સેવા સજે શુભ રીતે, કરે પૂજન વંદન પ્રીતે;
કરે દાશ્ય સખાપણું જેમ, તથા આત્મસમરપણુ તેમ. ૨
મઘ માંસનો ન કરે અહાર, આત્મધાત નહીં કરનાર;
પારકી ચીજ ચોરી નવ લાવે, કોઇને નવ દુલંક ચઢાવે. ૩
કોઇ દેવની નિંદા ન ગાય, અણુપપતું પીયે કે ન ખાય;
હરીવિમુખના મુખની કથાય, કદી સાંભળવા ન ચઢાય. ૪
જાતિ સર્વ મનુષ્ય છે જેહ, સાધારણ ધર્મ સર્વનો એહ;
વિપ્ર ક્ષત્રી ને વૈશ્ય ગણાય, શૂદ્ર સહિત વર્ણ ચાર થાય. ૫
બ્રહ્મચારી તથા જે ગૃહસ્થ, ત્રીજો આશ્રમ તે વાનપ્રસ્થ;
ચોથા સંન્યાસી સંસારપાર, કહ્યા આશ્રમ એ રીતે ચાર. ૬
ત્રૈલુવર્ણુ ને છે સંસ્કાર, બીજા જન્મ તણે નિરધાર;
તેથી ત્રૈલુ દ્વિજાતી ગણાય, શુદ્ર એક જાતીનો જણાય. ૭
ચાર વર્ણુ વિના બીજા જેહ, વર્ણસંકર જાતીના તેહ;
ધરે વિપ્રને આશ્રમ ચાર, વૈશ્ય ક્ષત્રિને ત્રણ નિરધાર. ૮

તેણે ધરવો ન સંન્યાસ ધર્મ, એવો કોઇ મુનિ કહે મર્મ;
 વળી કોઇ લખી ગયા આવું, વૈશ્ય ક્ષત્રિએ સંન્યાસી થાવું. ૯
 બીજા સંકર જાતી છે જેય, ગૃહસ્થાશ્રમ યોગ્યજ તેય;
 સધવા વિધવા સ્ત્રી તણી જાત, બન્ને ભગવાનને દીનરાત. ૧૦
 નર જે અતિ હોય વૈરાગી, પ્રભુ તે બન્ને સંસાર ત્યાગી;
 તે તો સાધુ જનો કહેવાય, નિજનું પરનું સદા હિત ચ્હાય. ૧૧

બ્રાહ્મણ ધર્મ:—

ચોપાઠ.

શમ દમ તપ શૌચ સંતોષ, શાંતિ આર્જવ યજ્ઞ અદોષ;
 હિંસા રહિત જે યજ્ઞ કરાય, યજ્ઞ તે નિરદોષ ગણાય. ૧૨
 કોઇ સાથે ન મચ્છર રાખે, મનમાં સૌની પ્રીતિ અભિલાષે;
 પાળે ધર્મ તજે અદેખાઇ, દાન અન્નાદિ દે સુખદાઇ. ૧૩
 અર્ચે કૃષ્ણ-શિવાદિ હમેશ, મન કોમળ રાખે વિશેષ;
 લજ્જા ગ્લાન વિગ્લાન ગણાય, રાખે આસ્તિકતા સ્વાધ્યાય. ૧૪
 સદ્વિદ્યા તણું રૂપ સ્હાવે, શિષ્ય માત્રને સ્નેહે ભણાવે;
 સમદષ્ટિપાણું સર્વ માંછ, ધર્મ વિપ્રના તે કહેવાય. ૧૫

ક્ષત્રિના ધર્મ:—

ચોપાઠ.

હવે ક્ષત્રિના ધર્મ વિશેષ, કહું સાંભળો તે ઉપદેશ;
 વીર્ય તેજ તથા શૌર્ય દૈર્ય, ધરે ઉદમ આદર્ય સ્થૈર્ય. ૧૬
 આત્મજયને ઉત્સાહ આણે, વિપ્રને પાળવા યોગ્ય જાણે;
 ધરી ઐશ્વર્ય રક્ષણ કરે, જીતે શત્રુને દિલ નવ ડરે. ૧૭
 રાખે ડહાપણને મોંજ દેય, યુદ્ધમાં નવ પાછો હડેય;
 શસ્ત્ર વાહન પર ધણે સ્નેહ, દાન દેવામાં વખણાય જેહ. ૧૮
 જેમાં દ્રવ્ય ધણું ખરચાય, એવા યજ્ઞ કર્યાની ઇચ્છાય;
 પૂજે વિપ્રને પૂજે પ્રભૂને, સુત સમ પાળે વસિત સહુને. ૧૯
 સાચા ન્યાયમાં સ્થિર સદાય, કરે કુકર્મ તે ન કદાય;
 શરણાંગતનું રક્ષણ કરે, ક્ષત્રિધર્મ મુની ઉચ્ચરે. ૨૦

વૈશ્યના ધર્મ:—

ચોપાઠ.

હવે વૈશ્ય તણા જેહ ધર્મ, કહું સાંભળો તેહનો મર્મ;
 રાખે આસ્તિકતા અતિ ઉર, કરે ઉદમ નિત્ય જરૂર. ૨૧
 દીલે દંભ કદાપી ન દીસે, સેવે વિપ્રને સ્નેહ અતીશે;
 તણ વર્ણનું પોષણ કરે, ગૃહદેવની ભક્તિ આદરે. ૨૨

ખેડ્ય કરવા ઉરે અભિલાષે, ગાયો પાળવાની રૂચી રાખે;
દાન નિષ્ઠા ને કહાપણ જાણું, એ તો વૈશ્યના ધર્મ વખાણું. ૨૩

શૂદ્રના ધર્મ:— ચોપાઈ.

હવે શૂદ્રના ધર્મ છે જોહ, તમને સંભળાવું છું ધરી સ્નેહ;
દેવ ને દિવ જાતિની સેવા, સેવે સાધુને પણ સુખ લેવા. ૨૪
સેવા ગાયોની સજવાનું ધારે, સદા સર્વથા કપટ વિસારે;
એવું કામ કરી ધન લાવે, તેના વડે નિરવાહ ચલાવે. ૨૫
રાખે જોઈ સંતોષ હમેશ, એ તો શૂદ્રના ધર્મ વિશેષ;
એવા ચાર વર્ણના છે ધર્મ, કહ્યા સર્વ સહીત સુકર્મ. ૨૬

અતિશૂદ્રના ધર્મ:— ચોપાઈ.

કોળી વાઘરી દેડ ચમાર, એવી સંકરજાતી અપાર;
તે જો કહ્યાણુનો ખપ કરે, પાપકર્મ સકળ પરહરે. ૨૭
નિજ કુળને ઘટીત કરે કામ, હિંસા તો ન કરે કોઈ હામ;
મઘ માંસ ચોરી વ્યભિચાર, તજે તન મનથી સર્વ પ્રકાર. ૨૮
કળાજુગમાં હરી કીરતન, શ્રેષ્ઠ ધર્મ પતિત પાવન;
તેના ઉપર પ્રીતિ ધરે ધર્મ, એ છે સંકરજાતીના ધર્મ. ૨૯

બ્રહ્મચારીના ધર્મ:— ચોપાઈ.

બ્રહ્મચારી તણા ધર્મ ભાઈ, કહું પ્રથમ સુણો સુખદાઈ;
કરે સંધ્યા વંદન ત્રણ કાળ, પુજે શીવ કૃષ્ણાદિ કૃપાળ. ૩૦
ગુરુને સેવે અદ્વય અહારી, નખરોમ તો રાખે વધારી;
કેશ કાંસડીએ ન સમારે, મૌજીખંધ કમંડુલુ ધારે. ૩૧
મૃગચર્મ રાખે નિજ પાસ, જોડ કોપીન એ બહીરવાસ;
રાખે કોટે રૂદ્રાક્ષ જનોઈ, સર્વ ભોગની ઇચ્છા તો ખોઈ. ૩૨
જીની વાત તો કાન ન ધરે, પોતે મુખથી ન આહીને કરે;
જીનો સ્પર્શ કરે નહીં અંગે, કદી બોલે નહીં નારી સંગે. ૩૩
જીનું રૂપ જુવે ન કદાપી, તજે સંકલ્પ તેનો તથાપ;
હોય જીનું જ્યાં કીડારથાન, ત્યાં ન જાય કદી વ્રતવાન. ૩૪
કાષ્ઠાદિની કે ચિત્રેલી નારી, અડે નિરખે નહીં બ્રહ્મચારી,
પણ મૂર્તિ જો દેવીની હોય, નહીં બાધ જુએ અડે તોય. ૩૫

કરે નારી સ્નાનાદિક જ્યાંય,	બ્રહ્મચારી તજે ક્રિયા ત્યાંય;	
મધ માંસ આદિક સંસર્ગ,	ન કરે કદી વરણીનો વર્ગ.	૩૬
રોગ વણ દીને સુવું ન ભાવે,	ધન રાખે નહીં ન રખાવે;	
તજે લોભ ને ક્રોધ ન કરે,	તજે સ્વાદ ને માન ન ધરે.	૩૭
કામ ક્રોધ લોભ રસ માન,	તજે તે પાંચ છે વર્તમાન;	
કહ્યું એવું અચળવૃત્ત ધારી,	ભાવે વેદ ભણે બ્રહ્મચારી.	૩૮
ભણે વેદ તે શક્તિ પ્રમાણે,	મનને સકામી જો પછી જાણે;	
તો તે થાય ગૃહસ્થ તે કાળે,	નહીં તો વૃત્ત નૈષ્ઠિક પાળે.	૩૯
આખી ઉમ્મર રહે ઉર્ધ્વ રેતા,	બને નૈષ્ઠિક તે બ્રહ્મવેતા;	
પાળે બ્રહ્મચર્ય અવધિ પ્રમાણે,	બ્રહ્મચારી તે ઉપકુર્વાણ.	૪૦
થવા ઇચ્છે ગૃહસ્થ તે જ્યારે,	ગુરને આપે દક્ષણ ત્યારે;	
સમાવર્તન તે પછી કરે,	પછી કન્યા સ્વજાતિની વરે.	૪૧
અગ્નિ બ્રાહ્મણ કેરી સમીપ,	વેદ વિધિએ વરે કુળદીપ;	
બ્રહ્મચારીના એ કહ્યા ધર્મ,	હાવે વર્ણવું ગૃહસ્થ કર્મ.	૪૨

ગૃહસ્થના ધર્મ:—

(પૂર્વછાયો.)

કહું ગૃહસ્થના ધર્મ તે,	સહુ સુણો થઇ સાવધાન;	
સ્નાન સંધ્યા જપ હોમ કરી,	કરે સ્વાધ્યાય સદ્ગુણવાન.	૧
પૂજન કરે શીવ વિષ્ણુનું,	તથા તર્પણને વૈશ્વદેવ;	
અતિથી આવે આંગણે,	કરે શક્તિ પ્રમાણે સેવ.	૨
ધર્મ સહિત શુભ ન્યાયથી,	કરે ઉદમ દ્રવ્ય ક્રમાય;	
પોષણ કરવા યોગ્યનું,	કરે પોષણ તેણે સદાય.	૩
શરીરમાં સંબંધીમાં,	અતિ આશક્ત તે નવ થાય;	
કરે ન કષ્ટ કુટુંબીને,	નિત્ય સંત સમાગમ રહાય.	૪
સંગ કરે ન કુસંગીનો,	કામભાવે ન જુએ પરનાર;	
શ્રાદ્ધ કે પર્વણી વ્રત દીને,	નિજ નારીથી તજે સંસાર.	૫
ના સ્પર્શ કરે વિધવા તણો,	અને આપતકાળ વિનાય;	
માત સુતા ભગતીની સાથે,	એકાંતજ નવ સાય.	૬
વ્રત ઉઘાપન આદરે,	તજે ચોરી ન રમે જુગાર;	
આહાર મધ ને માંસનો,	તજે તે પણ સર્વ પ્રકાર.	૭
આપતકાળ પડ્યા વિના,	કદી કરજ કરે નહીં લેશ;	
સેવા સજી માતતાતની,	આગામાં વરતે હમેશ.	૮

હોય ગૃહસ્થ શ્રીમંત તે,	કરે વૃત્તથી વૈષ્ણવયાગ;	
ઉચ્છવ મોટા આદરે,	હરિમંદીરમાં બડભાગ.	૯
પર્વણીમાં તથા તિર્થમાં,	સાધુ વિપ્ર જમાડે સુપ્રીત;	
નાના પ્રકારનાં દાન દે,	દ્વિજ જાતિની એ રૂડી રીત.	૧૦
ન્યાય થકી ધન મેળવે,	અંશ દશમે કે ત્રીસમે જેહ;	
ધર્મ નિમિત્તે આદરે,	થાય દ્રવ્યની શુદ્ધિ તેહ.	૧૧
દેવ ગુરુ ને સાધુની,	સજે સેવા શક્તિ પ્રમાણ;	
કપટ કદીએ નવ કરે,	તેઓ આગળ ગૃહસ્થ સુખાણ.	૧૨
દેવ ગુરુ કે સંતનો,	થાય જે થકી દ્રોહ લગાર;	
એવું વચન ઉચરે નહીં,	જાણે કહ્યાણુના દાતાર.	૧૩
સંક્ષેપે ધર્મ ગૃહસ્થના,	તમને સુણાવ્યા આજ;	
એ હૃદયમાં ધરી રાખજો,	તમે ક્ષત્રિય સર્વ સમાજ.	૧૪
હવે હોય શુદ્ધ ગૃહસ્થ તે,	ધરે એજ રીતે શુભ ધર્મ;	
વષટ્કાર સ્વાહા સ્વાધ્યાયાદિક,	મંત્રવિના કરે કર્મ.	૧૫
યજ્ઞાદિક ક્રિયા શુદ્ધને,	સારા વિપ્ર કરાવે જેહ;	
મંત્ર ભણીને પુરાણના,	વિવિધ રીતે કરાવે તેહ.	૧૬
ભારત ને વળી ભાગવત,	તેની કથા સુણે ધરી સ્નેહ;	
ભક્ત આલેણુ અગવાનનો,	હોય તેનાજ મુખથી તેહ.	૧૭

(ઉપજાતિ વૃત્ત.)

કહે ગૃહસ્થાશ્રમ શાસ્ત્ર એવું,	અતીથિને અન્ન સદૈવ દેવું;	
કદી મહાપુરૂષ કોઇ આવે,	તો જન્મ મૃત્યુ થકી તે મુકાવે.	૧
જો વિપ્ર કે કોઇક ભેખધારી,	અન્નારથી આવી મળે ભિખારી;	
ગૃહસ્થને ઘેર નિરાશી જાય,	સમર્થને તો અતિ પાપ થાય.	૨
જો સર્વને અન્ન નહીં અપાય,	તથાપિ રાખો દીક્ષમાં દયાય;	
દીક્ષે ચહીને સત્કાર દેવો,	ગૃહસ્થનો ઉત્તમ ધર્મ એવો.	૩

સુવાસની સ્ત્રીઓના ધર્મ:—(ચોપાધ.)

હાવે નારીઓના કહું ધર્મ,	તમે સાંભળજો તેનો મર્મ;	
હોય સત્સંગી સધવા નારી,	સ્વામિને તે ઇશ્વર સમ ધારી.	૧
તન મન વચને સજે સેવા,	લોક ઉભયતણું સુખ લેવા;	
વૃદ્ધ રોગી કે નિરધન હોય,	અપમાન કરે નહીં તોય.	૨

ધર વાસણુ આદિ સુધારી, રાખે નિરમળ તે સતી નારી;
 પાપીનો સંગ ન કરે આરે, હીત સત્ય વચન ઉચ્ચારે. ૩
 કરે તિરથ કે વ્રત દાન, તેતો સ્વામિનીં આજ્ઞા સમાન;
 નવ રાખે ઉદ્ધતપણું અંગ, સદા પરનરનો તજે સંગ. ૪

તથા નિત્યં યતેયાતાં સ્ત્રીપુંસૌ તુ કૃતક્રિયૌ ।

યથા નાભિચરેતાં તૌ વિયુક્તાવિતરેતરમ્ ॥

(ઢાહરા.)

પરણેલાં સ્ત્રી પુરૂષને, અન્યોઅન્ય અભાવ;
 પ્રગટે નવ સ્થીતિ પ્રથક્ક્રમાં, એજ જન્મનો દહાવ. ૧

બાલયા વા યુવત્યા વા વૃદ્ધયા વાપિ યોષિતા ।
 ન સ્વાતંત્ર્યેણ કર્તવ્યં કિંચિન્ કાર્યં ગૃહેષ્વપિ ॥

બાળ વૃદ્ધ કે તરૂણીએ, સ્વતંત્રાથી કાર્ય;
 પુછ્યા વણુ પતિ વડીલને, કરવું નહીં અનિવાર્ય. ૨

બાલ્યે પિતુર્વશે તિષ્ઠેત્પાણીગ્રાહસ્ય યૌવને ।
 પુત્રાણાં ભર્તરિ પ્રેતે ન ભજેત્સ્ત્રી સ્વતંત્રતામ્ ॥

સ્ત્રી શિશુવયમાં પિતૃવશે, પતિવશ થયે જીવાન;
 વિધવા થાતાં પુત્ર વશ, નહીં સ્વતંત્ર નિદાન. ૩

સમ્રાજ્ઞિ શ્વસુરે ભવ સમ્રાજ્ઞિ શ્વશ્ર્ચાં ભવ ।
 નનાંદરી સમ્રાજ્ઞિ ભવ સમ્રાજ્ઞિ અધિદેવૃષુ ॥

સાસુ સસરા દીયરને, નણુદલ પ્રતિ સદાય;
 ધટીત આચરણે સપુત સ્ત્રી, વશ કરનારી થાય. ૪

પ્રત્યુઃ પૂર્વં સમુત્થાય દેહશુદ્ધિં વિધાય ચ ।
 ઉત્થાપ્ય શયનિયાની કૃત્વા વેશ્મવિશોધનમ્ ॥

પતિ પહેલાં પરવારીને, શાયાદિક સહુ કર્મ;
 ગૃહ શુદ્ધિમાં ગતિ કરે, એ સતીનો સદ્ધર્મ. ૫

માહાનસસ્થપાત્રાણિ બહિઃ પ્રક્ષાલ્ય સર્વશઃ ।
 મૃન્મિદ્સ્તુ શોધયે ચુર્હીં તત્રાગ્નિં સેન્ધનં ન્યસેન્ ॥

સાજી પાત્ર રસોઇનાં, યુક્તો લિપીને સાક્ષી;
પ્રગટાવે અગ્નિ પછી, એ કુળવંતિ આપ. ૬

તામ્યાં મંત્રી પિતૃમ્યાં વા માતૃમાતુલબંધુવૈઃ ।

વસ્ત્રાલંકારરત્નાનિ પ્રદક્ષાન્યેવ ધારયેત્ ॥

જે વસ્ત્રાલંકારની, પ્રાપ્તિ પિયરથી થાય;

કે પતિ દે તે પહેરીને, પ્રસન્ન તે પ્રમદાય. ૭

મનોવાક્ કર્મભિઃ શુદ્ધા પતિદેશાનુવાર્તિની ।

છાયેવાનુગતા સ્વચ્છા સર્થેવ હીતકર્મસુ ॥

દાસીવ દિષ્ટકાર્યેષુ માર્યા મર્તુઃ સદા ભવેત્ ॥

પતિ વશ મન વચ્ચને કમે, અનુસરણિય જ્યમ હાય;

હુકમે દાસી, હિત સખે, ગૃહણિ ગુણ સમુદાય. ૮

તતોઽન્નસાધનં કૃત્વા પતયે વિનિવેદ્ય સા ।

વૈશ્વદેવોઽધ્યુતૈરન્નૈર્મોજનિયાંશ્ચ ભોજયેત્ ॥

પ્રભુને પ્રાર્થિ પતિ કને, ધરાવરાવી ભોમ;

સસરાદિક સતોષિને, જમે જીવતિ એ જોમ. ૯

પુનઃ સાયં પુનઃ પ્રાતર્ગૃહશુદ્ધિ વિધાય ચ ।

કૃતાન્નસાધના સાધ્વિ સમૃત્યં ભોજયેત્ પતિમ્ ॥

પ્રાતઃ સાયં પ્રતિ દીને, સજી ગૃહશુદ્ધિ સદાય;

સ્વચ્છરક્ષા સહ સ્વામિને, મમ દે તે મહિલાય. ૧૦

નાતિતૃપ્તા સ્વયં ભુક્ત્વા ગૃહનીતિં વિધાય ચ ।

આસ્તૃત્ય સાધુ શયનં તતઃ પરિચરેત્ પતિમ્ ॥

૩૨ી પુરતું રાત્રે જમી, ગૃહકાર્યે ગતકાળ;

પોઠે પછિ પતિ સેવમાં, રાત્રિ એજ રસાળ. ૧૧

સુપ્તે પત્યૌ તદધ્યાસ્ય સ્વયં તદ્ગત માનસા ।

અનપ્રા આપ્રમત્તા ચ નિષ્કામા ચ જિતેન્દ્રિયા ॥

પ્રેરી મન પતિ નિંદમાં, સાવધાન નિષ્કામ;

સવસ્ત્ર સૈયામાં શુભે, ગોરી એ ગુણગ્રામ. ૧૨

મિતં દદાતિ હી પિતા મિતં બ્રાતા મિતં સુતઃ ।

બ્રમીતસ્ય પ્રદાતારં ભર્તારં કા ન પૂજયેત્ ॥

પિતાં બ્રાત પરિવાર સૌ, ગણુતરિ દાતા ચાત;
સર્વસ દાતા સ્વામિને, કોણુ ન સ્હાય કુળત. ૧૪

પિત્રા ભર્ત્રા સુતૈર્વાપિ નેચ્છેદ્વિરહમાત્મનઃ ।

एषां हि विरहेण स्त्री गर्ह्य कुर्यादुभे कुले ॥

મહિલા જે માઆપ કે, પતિ સુત થકી અશંક;
દુરતા સ્હાય ડહાપણે, કુળને તોય કલંક. ૧૫

क्रिडां शरिरसंस्कारं समाजोत्सवदर्शनम् ।

हास्यं परगृहे यानं त्यजेत् प्रोषितभर्तृका ॥

પતિવણુ પરગૃહમાં ગતી, હાસ્ય ક્રિડોત્સવ સાર;
કે શણુગાર સજે નહીં, એજ સુલક્ષણુ નાર. ૧૬

सुखभावा सुवचना सुवृत्ता सुखदर्शना ।

अनन्यचित्ता सुमुखी भर्तुः सा धर्मचारिणी ॥

મધુર વચન આચારને, પતિમાં સ્નેહ સમંત;
પ્રસન્ન મુખિ રહે પ્રેમદા, ધર્માચરણુ ધિમંત. ૧૭

परुषाण्यपि चोक्ता या दृष्टा दुष्टेन चक्षुषा ।

सुप्रसन्नमुखी भर्तुर्या नारी सा पतिव्रता ॥

કડોર વચનો પતિ કહે, ચઢાવિ ક્રોધે ચક્ષ;
છતાં ન જે છેડાય તે, પતિવ્રતા પ્રત્યક્ષ. ૧૮

शुश्रूषां परिचर्या च करोत्यविमनाःसदा ।

सुप्रतिता विनीता च सा नारी धर्मभागिनी ॥

મર્યાદા શ્રદ્ધી મદની, સજે સેવ ગણી ઇષ્ટ;
પ્રસન્ન વિનયે પગ ભરે, ધરણીએ ધર્મીષ્ટ. ૧૯

पतिर्हि देवो नारीणां पतिर्वन्धुः पतिर्गतिः ।

पत्या समा गतिनास्ति दैवतं वा यथा पतिः ॥

પતિને સ્નેહિ ગતી અને, દોલમાં દેવ સમાન;
સમજે એ સહભાગ્યણુ, દારા દૈવતવાન. ૨૦

શ્વશ્રુશ્વશુરયોઃ પાદૌ જોષયંતી ગુણાન્વિતા ।
 માતાપિતૃપરાનિત્યં યા નારી સા તપોધના ॥
 સાસુ સસરા સ્વજનને, પીયેરીયાં પર પ્યાર;
 પરમ તપસ્વિનિ એ પુરી, આદ્યશક્તિ અવતાર. ૨૧
 ન ગૃહં ગૃહમિત્યાહુર્ગૃહિણી ગૃહમુચ્યતે ।
 ગૃહં તુ ગૃહિણીહીનમરણ્યસદૃશં ભવેત્ ॥
 ધર તે ધર કહેવાય ના, ગૃહણી ધર કહેવાય;
 સ્ત્રી વિનાનું ધર સદા, અરણ્ય આલેખાય. ૨૨
 વૃક્ષમૂલેऽપિ દયિતા યસ્ય તિષ્ઠતિ તદ્ગૃહમ્ ।
 પ્રાસાદોऽપિ તયા હીનઃ કાંતાર ઇતિ નિશ્ચિતમ્ ॥
 વૃક્ષ નિચે વસવે નહીં, દંપતિથી ધર દુર;
 મહિલા વણુ મ્હોલાત પણુ, જંગલ તુલ્ય જરૂર. ૨૩
 યાવન્ન વિંદતે જાયાં તાવદર્દ્દો ભવેત્પુમાન્ ।
 નાર્દ્દે પ્રજાયતે પૂર્ણઃ પ્રજાયેતેત્યપિ શ્રુતિઃ ॥
 પુરૂષ કુંવારા પૃથવિમાં, અડધા પુરૂષ ગણાય;
 પરણી પ્રજા પ્રગટાવતાં, તે સંપૂર્ણ સુહાય. ૨૪
 ગૃહસ્થઃ પાલયેદારાન્ વિદ્યામભ્યાસયેત્સુતાન્ ।
 ગોપયેત્સ્વજનાન્ બંધૂનેષ ધર્મઃ સનાતનઃ ॥
 રક્ષી બંધુ સ્ત્રી સ્વજન, પુત્રાદિકને ધર્મ;
 બણાવવા એ ગૃહસ્થનો, શુદ્ધ સનાતન ધર્મ. ૨૫
 અન્યોન્યસ્યાવ્યભીચારો ભવેદામરણાંતિકઃ ।
 ઇષ ધર્મઃ સમાસેન જ્ઞેયઃ સ્ત્રીપુંસયોઃ પરઃ ॥
 મરતાં સુધી સ્ત્રી પુરૂષમાં, વહે પરસ્પર ભાવ;
 સંક્ષેપે એ સમજવાં, દંપતિ દિલ દરીઆવ. ૨૬
 અભ્યુત્થાનમુપાગતે ગૃહપતૌ તદ્દ્વાષણે નમ્રતા
 તત્પાદાર્પિતદાષ્ટિરાસનવિધિસ્તસ્યોપચર્યા સ્વયમ્ ।
 સુપ્તે તત્રશયીતતત્પ્રથમતો જહ્યાન્ શય્યામિતિ
 પ્રાચ્યૈઃ પુત્રિ નિવેદિતઃ કુલવધૂસિદ્ધાંતધર્માગમઃ ॥

આબ્યેથી પતિ સન્મુખે જઈ ઉભી, નમ્રાર્થ વેણો વહે,
ચણોમાં ધરિ દૃષ્ટિ આસન દધ, રાખે હજુરી હાદે;
અર્પી ભોજન આપ લે, નવ સુવે, સ્વામી પહેલાં સદા,
ઉઠે બહેલિ પતી થકી પ્રતિ દિને, પુણ્યાગિ એ પ્રેમદા. ૨૭

વિધવા સ્ત્રીના ધર્મ:— (ચોપાઈ.)

વળી હોય જે વિધવા નારી, સેવે કૃષ્ણને નિજપતિ ધારી;
કામ ભાવની તો કદી વાત, નવ કહે કે સુણે સાક્ષાત. ૧
નર સાથે ન બાષણ કરે, સ્પર્શ પણ તેનો પરહર;
પડે આપતકાળ જે માથે, અડે બોલે સગા નર સાથે. ૨
પિતા પુત્રની આગ્રા ધરવી, કદીએ ન સ્વતંત્રતા કરવી;
ઉપવાસ ને વ્રત આદરવું, દેહ દમન નિરંતર કરવું. ૩
જમે એકજવાર તે નારી, કરે રોગ વિના તો પથારી;
તજે અત્તર તેલ સુગંધી, તેને તાંબુલ ખાવાની બંધી. ૪
વળી કુંકુમ કાળજી તજે, શરીરે શણગાર ન સજે;
વસ્ત્ર ઝીણું તથા તારવાળું, ન ધરે અંગે રૂડાં રૂપાળું. ૫
દીવસે નવ નિદ્રા તે કરે, સંગ વેશ્યાદિનો પરહર;
કૃષ્ણ ભક્તિમાં નિશ્ચિન રહે, વિધવા ધર્મ મુની એમ કહે. ૬

સત્સંગની દૃઢતા વિષે:—(ઉપજાતિ વૃત્ત.)

સર્વે થકી શ્રી હરિ છે સમર્થ, બીજા તણી બીક બધાનો બ્યર્થ;
શરીરને સંકટ શ્રેષ્ઠ થાય, તથાપિ સત્સંગ નહીં તજાય. ૧
ફણિંદ્રને તો મણિ પ્રીય લાગે, તે જીવતાં ના કદિએય ત્યાગે;
સત્સંગ તેવો નિજશીર સાટે, તજાય ના નાત્યતણે ઉચાટે. ૨
પૂર્વે કર્યો છે સત્સંગ જેણે, તજ્યો નથી તે ભય પામિ તેણે;
પ્રસાદને દુઃખ અપાર દીધું, સત્સંગ માટે સહુ સાંખી લીધું. ૩
વિભીષણે જે સત્સંગ કીધો, તો બ્રાતની બીકથી તે ન બીધો;
ક્યો નહીં દૈહિક દુઃખ માટે, સત્સંગ રાખ્યો નિજશીર સાટે. ૪
નારી સતી જે પતિને વરે છે, શું ત્યાગ તેનો કદિ તે કરે છે;
સંબંધિ સરવે પ્રતિકૂળ થાય, તથાપિ સત્સંગ નહીં તજાય. ૫
જેને જણાયો બ્યવહાર ખોટો, સત્સંગમાં માલ ગણેજ ખોટો;
તે જ્ઞાતિ માટે નહિ કંઠી તોડે, બદામ માટે મણિ કોણ છોડે. ૬
જેણે સુધાપાન કર્યુંજ લેશ, તે થાય પ્રત્યેક રંગે પ્રવેશ;
પછી બલે મરતક જે કપાય, તથાપી પીધું ન પિધું ન થાય. ૭

જે દૈવિ માયા દિલને ડગાવે,	તથાપિ ડોલાય ન પ્રાણુ જાયે;	
સતી પતી સંગ બળે જઇને,	નાસે નહીં દુઃખિત તે થઇને.	૮
રાજા પરોવે શુણિયે કદાચ,	તથાપિ સત્સંગ નહીં તજાય;	
સત્સંગિનું તો પણ એ સદાય,	પ્રાણાતથીએ નવ ફેક થાય.	૯
મેરૂ બળે ભૂમિ ફણિંદ્ર મૂકે,	કે વેદવાણી વિધિદેવ ચૂકે;	
બાનુ ઉદે પશ્ચિમ પાસ થાય,	તથાપિ સત્સંગ નહીં તજાય.	૧૦
સાંરે ચણાવે ધર શ્રેષ્ઠ ધાટે,	તજાય શું મચ્છર દુઃખ માટે;	
તેવી રીતે કેમ મુકાય સારો,	સત્સંગ કેરો મહિમા વિચારો.	૧૧

જગતની નાશવંત સ્થિતિ વિષે:—(વૈતાલીય છંદ.)

જગ આ જગતો પ્રવાહ છે,	વહિ જતો અતિશે અથાહ છે;	
અચળ સ્થિતિ તો ન કેળવે,	કરવું શું અતિશેજ રોધવે.	૧
બહુ રે બહુ કદપ થઇ ગયા,	પણ કોઇ નથિ કોઇના થયા;	
ન સગો સુત તૂજ દેહનો,	નહિ તું કોઇ સપિંડ તેહનો.	૨
ધરીને ધન જેમ હાથમાં,	મુજનું છે કહિ સર્વ સાથમાં;	
પણ આપણુ એ ન ધારવું,	વિચરે સર્વ સ્થળે વિચારવું.	૩
જનનું તન માટિનો ઘડો,	નથિ તે કાળ અખંડ આપડો;	
રજથી ઉપજેજ મૂળમાં,	વળિ અંતે મળિ જાય ધૂળમાં.	૪
તન છે જળ જાંબવાં તણું,	સ્થિર તેતો નવ રે' કદી ધણું;	
નહિ મોહિત થાવું જોઇને,	નહિ કદપાત કરોજ રોધવે.	૫
જગ સ્વપ્ન સમાન જણવું,	ગણિ સાચું ઉરમાં ન આણવું;	
ભવમાં પ્રભુ ભક્તિ સત્ય છે,	સઘળી અન્ય ક્રિયા અસત્ય છે.	૬
સ્વપ્ને મળિ રિદ્ધિ સિદ્ધિ તે,	સ્વપનામાં પછિ ખોઇ દીધિ તે;	
થઇ જાગ્રત જે રૂવે કુટે,	જન તેની વડિ મુખતા જુએ.	૭
ગત વિક્રમ ભોજ ભુપતી,	ન રહ્યો લંકપુરી તણો પતી;	
પૃથ્વી પણ નાશ પામશે,	શશિ સુર્યાદિ વિનાશ થૈ જશે.	૮
ન રહે અજ ઇંદ્ર કોઇએ,	ન રહે જ વિરાટ જોઇએ;	
બહુવાર થયા અને ગયા,	સ્થિર તો કોઇ સદૈવ ના રહ્યા.	૯
હતિ આયુષ લક્ષ વર્ષની,	નહિ સીમા હતિ ઉર હર્ષની;	
પણ તે પલમાં વહી ગયા,	નવ જાણે જન કોઇ ક્યાં થયા.	૧૧
જનની જનકાદિ જેહ છે,	તનના જન્મ થકીજ તેહ છે;	
તન તો અગણીત તેં ધર્યાં,	પણ તે સત્ય સપિંડ ક્યાં ઈર્ષ્યાં.	૧૨

ચતુરે ચિત્તમાં વિચારવું, સત તો આત્મ સ્વરૂપ ધારવું;
 તન તત્ત્વ તણાંજ થાય છે, ઉપજે ને લાય પામિ જાય છે. ૧૩
 જળ ખુદ ખુદ જેમ ઉપજે, ક્ષણમાં આકૃતિ તેહ તો તજે;
 તન તેમજ થાય જાય છે, મન મિથ્યા સત તે મનાય છે. ૧૪
 રજ નીર પ્રવાહની વડે, મળિ જાયે વળિ તે જુદી પડે;
 સુતને જનકાદિ તે રિતે, મળિ જાએ વળિ જોગ તે વિતે. ૧૫
 જગમાં જન ભૂમિ ઉપરે, પલમાં તો બહુ ઉપજે મરે;
 તવિ ઉપર ધાણુ કુટતી, બહુ દિસે તનુ તેમ છૂટતી. ૧૬
 કુલ વાડિ વિષે જણાય છે, કુલકાં નિત્ય નવાં કુલાય છે;
 કળિયો ખિલિને ખરી પડે, પછિ તે તો નહિં દષ્ટિએ પડે. ૧૭
 નભ ઇંદ્ર ધનુષ્ય દેખિયે, પળ વિત્યા પછિ તે ન પેખિયે;
 વળિ વાદળ કેરિ છાંયડી, પળમાં જાય ટકે નહીં ધડી. ૧૮
 નિજનું તન એવું જોધને, શીદ રોવું પછિ અન્ય કોધને;
 વર પાછળ જેમ જન છે, નિજ કાયા પછિ સૌ નિદાન છે. ૧૯
 જન ઉદ્ભવ નાશ થાય છે, રૂચિ જેવી પ્રભુની જણાય છે;
 પ્રભુની રૂચિમાં ખુશી થવું, પ્રભુ સામું નહિ વેર બાંધવું. ૨૦
 ફળ કર્મનું આપશે હરી, નહીં ઓછું અઃકુ કરે જરી;
 જન જે મદનેજ વાવશે, શુભ યોખા પછિ મ્યાંચિ આવશે. ૨૧
 તન ઉદ્ભવ પૂર્વે ક્યાં હતું, વળિ અંતે નહિ તે રહે છતું;
 વચક્ષે વખતે જણાય છે, સ્વપ્ના તુલ્ય અદર્શ થાય છે. ૨૨
 ઘટને કથરોટ કોડિયાં, મૃતિકાનાં ઘડિ નામ જોડિયાં;
 કુટતાં સહુ નામ તે ટળે, પરિણામે મૃતિકા વિષે મળે. ૨૩
 તનની ગતિ એવી જાણવી, સ્થિરતાની નહિ આશ આણવી;
 જનનું તન આ અનિત્ય છે, અસલી એજ અનાદિ રીત છે. ૨૪
 શિશુ જાય જીવાન જાય છે, ધરડાનું પણ મૃત્યુ થાય છે;
 પળિ કોઇક ગર્ભથી ગળે, પણ નક્કી કશી રીત ના મળે. ૨૫
 જગ સર્વ ચવાણુ કાળનું, નહિ તેને દુઃખ વૃદ્ધ બાળનું;
 સ્થુળ ભક્ષણુ સર્વનું કરે, દિલમાં લેશ નહીં દયા ધરે. ૨૬
 અવની નભ ખેય જાણવાં, પડ ઘંટી સમ તે પ્રમાણવાં;
 ક્ષુ તુલ્ય જીવે જણાય છે, વળિ ઓરાય વળી દળાય છે. ૨૭
 સગરાખ્ય નરેશના છતાં, સુત તો સાઠ હજાર જે હતા;
 સધળા મૃત એક કાળમાં, ઉગર્યો કોઇ ન કાળ ઝાળમાં. ૨૮

વિકરાળજ કાળ ઝાળ છે, સધળે વ્યાપિ રહી વિશાળ છે;
જન દેવ અદેવ જોધએ, પણ અંતે ઉગરે ન કોષએ. ૨૯
નિજનું કરિ જે મનાય છે, ક્ષણ થાતાં દુખ દીલ થાય છે;
મમતા મનમાં ન હોય તો, દિલમાં દુઃખ ધરે ન કોષ તો. ૩૦
સુત જન્મ સમે સુજોશીયે, યહ જોયા હરિભટ્ટ હોંશીયે;
અહનું ફળ જાણીયું અરે, મુખ જોતાં સુત કે પિતા મરે. ૩૧
પછી તે દિજ કાશીયે જઇ, લિધ સન્યાસ ઉદાસ તો થઇ;
સુત સોડપ વર્ષનો થયો, રમવા બાળક મંડળે ગયો. ૩૨
રમતાં દડિ વાગિ ડોશિને, દિધિ ગાળો રમનાર જોશિને;
કહ્યું કે ઉન્મત્ત તું થયો, પણ જે જો તુજ બાપ ક્યાં ગયો. ૩૩
ન રહ્યું સુણિ ચિત્ત ધારણે, સુત ચાલ્યો પિતૃ શોધ કારણે;
જનનિ કલ્પાન્ત આદ્યો, સુતની સાથ પડોશિ સંચર્યો. ૩૪
સત પંચક કોષ જ્યાં ગયા, રજની વાસ સુગામમાં રહ્યા;
ઉતર્યા ભય બ્રાંતિ ટાળિને, મઠ સંન્યાસિ તણો નિહાળિને. ૩૫
સુતને કુટિયુંજ આવિયું, મન સંન્યાસિતણું ડરાવિયું;
સહ હૈ જતિ ત્યાંજ ઉઠીયો, જણુ બે શીશપરેજ રહીઓ. ૩૬
મઠ બાહર મારિ કાઢિયો, સુખથી વાસિ કમાડ પોઢિયો;
પછિ તે સુત ત્યાં ગયો મરી, નહિ સંન્યાસિ દયા દિલે ધરી. ૩૭
જળ રે જળ બોલતાં સુવો, નહોં પાસે નદિ કે નહોં કુવો;
જતિએ નહિ નીર આપિયું, મન કીધું અતિ કૂર પાપિયું. ૩૮
નભમાં રવિદેવ ઉમિયો, દિજ રેવા અતિશેજ લાગિયો;
મળિને જન જૂથ પૂછિયું, પછિ વૃતાન્ત દિજેજ ભાપિયું. ૩૯
નિજ પુત્રનું નામ સાંભળ્યું, જતિનું ધૈર્ય બધું પછિ ટળ્યું;
કુટિ છાતિ વિશેષ રોધને, જન આશ્ચર્ય ધરેજ જોધને. ૪૦
નિજનો ન ગણ્યો જહાં સુધી, દિલમાં દુઃખ થયું ન ત્યાં સુધી;
નિજનો સુત જ્યાંથિ જાણિયો, પ્રજાળ્યો પૂરણુ આપ પ્રાણિયો. ૪૧
મમતા મનમાંથિ જો તજે, સુખશાંતિ જન તે સદા સજે;
મમતા દુખ કેરૂ મુળ છે, મમતામાંજ સહજ થળ છે. ૪૨
નિતિ વાત બીજી કહું વળી, કરજો ચિત્ત વિચાર સાંભળી;
કદિ બૂધણુ કોષનું ભલું, ધરવા માગિ લિધા થકી મળ્યું. ૪૩
પછિ પાછું જરૂર માગશે, સમજીને નહિ દુઃખ લાગશે;
પ્રજુએ સુત ઉછિનો દિધો, વળિ પાછો મરજી થકી લિધો. ૪૪

દિલમાં નહિ દુઃખ આણવું, પરંતુ દ્રવ્ય હતું પ્રમાણવું;
હતું જેહતું તેહને ગયું, નથિ તો કાંઈ અયોગ્ય એ થયું. ૪૫
મનના ઠીક એ ઠરાવથી, મિરતા તોડિજ ભક્તિભાવથી;
વધવું નહિ દુઃખ વાણિએ, પ્રભુ ઇચ્છા સમ રે'વું પ્રાણિએ. ૪૬

સન્માન દેવા વિષે— (ઉપજતિવૃત્ત).

છે સ્વાદ તો આદરભાવ માંહી,	ધી ગોળ કે સાકરમાં ન ક્યાંહી;	
દે સૂખડી જ્યાં શુણિયે ચઢાવે,	મિઠી છતાં તે જરીએ ન ભાવે. ૧	
પ્રેમે કરીને જળ કોઈ પાય,	મિષ્ટાન્નથી સ્વાદ ધણો જણાય;	
અભાવથી જો જન દુધ આપે,	તે દુધમાં સ્વાદ કશો ન વ્યાપે. ૨	
માગ્યા વિના દે પય તે પ્રમાણો,	માગી લિધું તે જળ તુલ્ય જણો;	
અત્યાગ્રહે ખેંચિ લીધું નિદાન,	તે જળવુ' શોણિતની સમાન. ૩	
જો ભાવથી દાન ભલું કરાય,	તે દાનનું તો ફળ શ્રેષ્ઠ થાય;	
આપે અપાવે વળિ લોક લાજે,	તે દાન તો નિષ્ફળતાજ કાજે. ૪	
જે દાન દે કામ કર્યું કરાવી,	કે દાન દે વસ્તુ સડેલિ લાવી;	
કે દાન દે આપ કુલાઈ ગાજે,	તે દાન તો નિષ્ફળતાજ કાજે. ૫	

ધન્યજીવન વિષે— (ઉપજતિવૃત્ત).

જેને ક્યા છે દિલમાં અપાર,	ધણા જનોનો જન પાળનાર;	
જે કામ સારાં કરતા હમેશ,	એવા જનો તો જીવજો વિશેષ. ૧	
જે કોઈનું દીલ નહીં દુખાવે,	કુકર્મથી અંતર લાજ લાવે;	
જેનાથિ થાયે કુળમાં ઉજેશ,	એવા જનો તો જીવજો વિશેષ. ૨	
જ્યાં કાંઈએ ઉત્તમ કાર્ય થાય,	ત્યાં લોક જેને સમરે સદાય;	
સુકામમાં જેમ સમરે ગણેશ,	એવા જનો તો જીવજો વિશેષ. ૩	
કહ્યાણુ સૌનું ચિત્તમાં ચઢાય,	કોઈ તણા શત્રુ કદિ ન થાય;	
જેને અદેખાઈ દિસે ન લેશ,	એવા જનો તો જીવજો વિશેષ. ૪	

તિર્થયાત્રા વિષે— (ઉપજતિવૃત્ત).

જ્યાંજ્યાં ફર્યા કૃષ્ણકૃપાળુ નાથ,	જ્યાંજ્યાં ફર્યા સંત મહંત સાથ;	
તે સ્થાન તો ઉત્તમ તિર્થ થાય,	પવિત્ર તે તિર્થ વિષે થવાય. ૧	
રજે જળે થાય પવિત્ર તંન,	મહાત્મથી થાય પવિત્ર મંન;	
તે 'તિર્થજત્રા કરવાજ જાવું,	મહાત્મ તેનું સુણવા ચઢાવું. ૨	
મહાત્મ મધ્યે શુભ હોય યાન,	અનિત્ય ને નિત્ય તણું નિદાન;	
તે યાનથી તો પ્રભુભક્તિ પાવે,	વૈરાગ્ય તો અંતર માંહિ આવે. ૩	

તો વાસના અંતરમાંથી તૂટે,	તેથીજ બારે ભવબંધ છૂટે;	
તિથે જઈ જ્ઞાન લીધું ન લેશ,	તો ગંગમાં ગર્ધવનો પ્રદેશ. ૪	
જો તિથે માટે ધર છોડિ ચાલે,	તો બ્રહ્મચર્યાદિક વ્રત પાળે;	
જો તે ન પાળે કળ તો ન પામે,	તિથે કર્યા તે દહ પાપ જામે. ૫	
જો અન્યક્ષેત્રે કૃત પાપ હોય,	તે તિથે ક્ષીધાથી રહે ન કાય;	
જો તિથેમાં પાપ કદી કરાય,	કદાપિ કાળે નહિ તે છુટાય. ૬	
તિથે જમને પર અન્ન ખાય,	તો તિથેનું તે થકિ પુન્ય જાય;	
તિથે જવું તો જમી એકવારે,	બેયિ પથારી કરવીજ ત્યારે. ૭	
તિથે જવું ત્યાં સુશુવી કથાય,	જવા ન દેવી ધડિયે વૃથાય;	
જમ વળી તીરથભૂમિ માંડી,	ધંધો ખીજો તો કરવો ન કાંઈ. ૮	
જમ્યા પ્રસાદી વણુ જેહ હોય,	જવું ન જોવા શુભ હોય તોય;	
નટાદિના ખેલ ત્યાં ન જોવા,	જો તિથે જાયે નિજ પાપ ખોવા. ૯	
તિથે જવું સહશુર ગોતવાને,	તિથે જવું તે પ્રભુ પામવાને;	
ત્યાં મોજ કે શોખ કરે જમને,	તે આવશે પાપ પુર લમને. ૧૦	
તિથે જમને નહિ જ્ઞાન પામ્યો,	તેણે બધો કાળ બ્યથાજ વામ્યો;	
પ્રભુતણું જ્ઞાન ત્યાં પમાય,	ત્યારેજ જત્રા પરિપૂર્ણ થાય. ૧૧	

ધૈર્ય રાખવા વિષે:— (માલિની વૃત્ત).

સમજી પુરૂષ નારી,	ચિત્તમાં થ્યો વિચારી,	
વિલાપિ વિલાપિ રાયે,	નાજ પિડયા જનારી;	
ચતુર જન વિવેકી,	ચિત્ત માંહે વિચારે,	
વિષમ સમય જાણી,	સુઝ તો ધૈર્ય ધારે. ૧	
સુખ દુઃખ દુનિયામાં,	સર્વને શીષ આવે,	
સ્થિતિ સરખી સદાતો,	કાંઈની ના રહાવે;	
વધવટ દિનમાંને,	સૂર્ય જો માસ બારે,	
વિષમ સમય જાણી,	સુઝ તો ધૈર્ય ધારે. ૨	
શશિ પણુ નભમાંડી,	જો વધે ને ઘટે છે,	
કરમ લખિત ભેખો,	ક્યાં મટાડયા મટે છે;	
રૂદન થકિ ન લાગે,	કહ જોઈું લગારે,	
વિષમ સમય જાણી,	સુઝ તો ધૈર્ય ધારે. ૩	
હિમત તજી દીધાથી,	દુઃખ ઝાઝું જણાય,	
દુખિત અધિક દેખી,	શત્રુઓ રાજ થાય;	

સુરનર દુખ શોષે, જો પુરાણો અઢારે,
 વિષમ સમય જાણી, સુર તો ધૈર્ય ધારે. ૪
 રઘુપતિ વનવાસે, જો વશ્યા રાજ છોડી,
 હરણ થયું સિતાનું, આપદા એ શું થોડી;
 અધિક ધિરજ રામે, તંનમાં ધારિ ત્યારે,
 વિષમ સમય જાણી, સુર તો ધૈર્ય ધારે. ૫
 વળી નળ દમયંતી, પામિયાં પૂર્ણ કષ્ટ,
 જિજ્ઞાસુ વન વશ્યાં જૈ, આપ થૈ રાજ્યભ્રષ્ટ;
 નરપતિ નૃપ નારી, ભોગવ્યાં દુઃખ ભારે,
 વિષમ સમય જાણી, સુર તો ધૈર્ય ધારે. ૬
 વળી દુખ બહુ વેઠ્યાં, દ્રૌપદી પાંડવોએ,
 પશુ રૂદન ન કીધું, તેમણે કાંઈ ત્યાંએ;
 રૂદન બહુ કર્યાંથી, કોણ કષ્ટો નિવારે,
 વિષમ સમય જાણી, સુર તો ધૈર્ય ધારે. ૭
 સુર નર મુનિ સર્વે, સુખ્ય દુઃખો સહે છે,
 વિધિ કૃત વિધિ જાણી, રાજ રાજ રહે છે;
 પ્રભુજ થકી પમાયું, ભોગવી લેવું પ્યારે,
 વિષમ સમય જાણી, સુર તો ધૈર્ય ધારે. ૮

(ઉપજાતિવૃત્ત.)

રામે સિતા એક સમે ગુમાવી, લંકાં લિધી તે પળ પાછી આવી;
 જો પાંડવોએ વનવાસ કીધો, તેણે વળી દુર્ગમ દુર્ગ લીધો. ૧
 એવીજ રીતે સુખદુઃખ કેરા, આવે અને જાય દિનો ધણેરા;
 સંધ્યા સમે સૂરજ અસ્ત થાય, થતે પ્રભાતે વળિ તે જણાય ૨
 આનંદમાં ગર્વ ઉરે ન થાય, વિપત્તીમાં ધીરજતા ધરાય;
 જો મુક્તિનો હેતુ મનેથિ માગે, તે ધૈર્યતા અંતરથી ન ત્યાગે. ૩

મુર્ખનાં લક્ષણ વિષે:— (ઇંદ્રવજ્ર વૃત્ત.)

આ કામનો શો પરિણામ થાશે, પૂર્વેથી તે કામ નહીં તપાસે;
 દે છે મને ત્યાં દગમિંચિ દોટગો, તેનેજ જાણો જનમુર્ખ મોટો. ૧
 પોતા તણી શક્તિ નહીં વિચારે, ખર્ચે ધણું ફાગટ કુશ્ય ધારે;
 તોટો ધણો લે લાભ લાભ છોટો, તેનેજ જાણો જનમુર્ખ મોટો. ૨
 વેરી તણો જે વિશ્વાસ રાખે, એકા તણી કાળ વિદારિ નાંખે;
 વાળે બધી વાત વિષેજ ગોટો, તેનેજ જાણો જન મુર્ખ મોટો. ૩

જ્યાં જીવિકા તો ન મળેજ લેશ, જ્યાં પોતિકા શત્રુ વસે વિશેષ;
તે વાસછોડે નહિં જાણી ખોટો, તેનેજ જાણો જનમુર્ખ મોટો. ૪

વિદ્યાભ્યાસ કરવા વિષે:—(ઉપજાતિ વૃત્ત.)

વિદ્યા સહુએ ભણવી વિચારી,	વિદ્યા ભણ્યાથી સુખ થાય ભારી;	
પશુ મનુષ્યો મહિ ભેદ એ છે,	વિદ્યા બહી માણસ તો ભણે છે.	૧
ભણે ગણે પંડિત તે ગણાય,	ભણે નહીં તે જન મુર્ખ થાય;	
ખાળાપણે જે ન ભણે જમને,	જરૂર પરતાય જીવાન થેને.	૨
જે પત્ર નિર્જીવ દિડે જણાય,	વિદ્વાનની પાસ સજીવ થાય;	
આકાશ પાતાળ ભવિષ્ય વાત,	કહી બતાવે જડ પત્ર જાત.	૩
જે પુત્રને તાત નહીં ભણાવે,	ખાળાપણે લાડ ધણાં લડાવે;	
તે પુત્રનો શત્રુ પિતા ગણાય,	જીવાન થાતાં સુતને જણાય.	૪
આખો વિનાનો જન હોય જેવો;	પાંખો વિનાનો વળિ પાંખી કેવો;	
પાણી વિના કેવુ સર પ્રમાણે,	વિદ્યા વિનાનો જન એમ જાણે.	૫
વિદ્યા ભણે જે નર દ્રવ્યવાન,	તો ભાગ્યશાળી નહીં તે સમાન;	
પાંખો તથા એ પગ દોડવાના,	ક્યાંથી મળે ભૂતળ એડ વાના.	૬
પક્ષી છતાં પોપટ જે ભણે છે,	તો ભૂપ તેને સન્માન દે છે;	
ત્યારે ભણેલો જન જેહ થાશે,	તો તે કહો કેમ નહીં મનાશે.	૭
વિદ્યા ભણીને વિનયા ન થાય,	તો તેનિ વિદ્યા સહુ વ્યર્થ જાય;	
જે ઝેર પંચામૃતમાં જણાય,	તો કોઇ તેને ચિત્તથી ન રહાય.	૮
અપુર્વ વિદ્યા તણિ ખાણુ એ છે,	વિશેષ તે વાપરતાં વધે છે;	
ખર્ચે નહીં સંધરવા ચહાય,	ખચીત તો તે ઝટ ખૂટિ જાય.	૯
છે શસ્ત્રવિદ્યા વળિ શાસ્ત્રવિદ્યા,	એ એકની કીર્તિ દિસે અછેદા;	
તથાપિ આઘાવય થાય ત્રીજી,	ત્યારે નકામી સુખદાઇ ખીજી.	૧૦
છે ચાર વેદો પડઅંગ ગાય,	વિદ્યા મિમાંસા વળિ જાણુ ન્યાય;	
સદ્ધર્મ શાસ્ત્રો પછિ છે પુરાણ,	એ જ્ઞાદ વિદ્યા સમજે મુગ્ધજાણુ.	૧૧
શિક્ષા તથા કલ્પ નિરૂક્ત છંદ,	જ્યોતિષને બ્રાહ્મણ પ્રર્ણવ;	
પડંગ તે વેદ તણાં ગણાય,	એવી રીતે સર્વ મુનીશ ગાય.	૧૨
ન ચોર ચોરે નુપતી ન હુંડે,	ન ભાગ ભાઇ ખરચું ન ખૂડે;	
ન ભાર લાગે ન પડેજ ખોટું,	છે સત્ય વિદ્યા ધન સૌચિ મોટું.	૧૩

(શાર્દૂલ વિકીડિત.)

માતા નુદય સદાય પોષણુ કરે, પાત્રે પિતાની પેડે,
કાન્તાનુદય વિનોદકારિ વળિને, ના આપઘામાં હડે;

વિસ્તારે જશ દ્રવ્યદાન બહુ દે, સન્માન આપે ધણું,
વિદ્યા છે શુભ કલ્પવૃક્ષ સરખી, શા ગૂણુ તેના ગણું.

મૃત્યુ વિષે:— (ઉપજાતિ વૃત્ત.)

સંતાપ પેઠે નહિં મોત મૂકે,	ચુકાવવાથી નહિ મોત ચૂકે;	
અનેક દોરા દાશ હાથ બાધે,	તુટેલ આયુષ્ય ન કોઇ સધિ.	૧
રાજા જીવો વેધ અનેક રાખે,	આરોગ્ય થાવા બહુ ચીજ આપે;	
જીવાડવા યત્ન ધણો કરે છે,	તે તો ધણા બાળપણે મરે છે.	૨
મુખાં જનો મોત થકી ડરે છે,	તે શું ક્યાંથી કદિ ઉગરે છે;	
મોંઢું વહેલું મરવાનું જાણે,	તો તે મુવાનો બય શીદ આણે.	૩
જ્યાં મોત આવિ અહશે જરૂર,	જવા નહીં દે ડગ એક દુર;	
એવું વિચારી દઢ ચિત્ત થાવું,	મલેથિ તતક્ષણુ ઊઠી જાવું.	૪
વાટયે મળે કે કદિ નીર ઘાટે,	નહીં મુઝાવું મન મોત માટે;	
તૈયાર થૈ નિત્ય જને રહેવું,	ખમો ધડી એમ નહીં કહેવું.	૫
આત્મા કદીયે મરતો નથીજ,	સદા શરીરે ફરતો નથીજ;	
જાની મુવાથી ડરતો નથીજ,	તે હર્ષ શોકો કરતો નથીજ.	૬
જેને મરીને હરિ ધામ જાવું,	તો શીદ શોકાતુર ચિત્ત થાવું;	
જેને નથી નિશ્ચય ત્યાં જવાનો,	તેને સદા શોક ધણો થવાનો.	૭

વૈરાગ્ય વિષે:— (ઉપજાતિ વૃત્ત.)

સંસાર છોડી જન ભેખ ધારે,	તે તો દિસે છે ત્રિવિધી પ્રકારે;	
સુણો હવે બાપુનું હું ભેદ બાધ,	કરો સુખોધે ન કરો મુઝાઈ.	૧
સંસાર છોડે કરિ જેહ કોષ,	તે ત્યાગિ થૈને કરશે વિરોધ;	
સત્સંગ કેરો મહિમા નજાણે,	નિમિત્ત અદ્યે અતિ કોષ આણે.	૨
સુઝે નહીં ઉદય દેવું થાય,	મુઝાઈ જોગી થૈ માગિ ખાય;	
તે તેજનાં લક્ષણથી જણાશે,	પદાર્થ કે સ્વાદ સદા ચઢાશે.	૩
સંસાર તો સર્વ અસાર જાણી,	જાની તજે તેહ વિરાગ આણી;	
જો અંતરેથી ઉલટી કરાય,	તે ચિત્ત ખાવા ફરિ કેમ ચઢાય.	૪
સદોગિ સોને નમતો રહે છે,	તે શ્રીહરીને ગમતો રહે છે;	
દશેન્દ્રિયોને દમતો રહે છે,	માનાપમાનો ખમતો રહે છે.	૫
જે જોગી ઇંદ્રાસન પુચ્છજાણે,	તે દ્રવ્ય ઇચ્છા ઉર કેમ આણે;	
સ્વાત્માથકી મિત શરીરધારે,	ઇચ્છે ન તે દૈહિક સૂખ ભારે.	૬

ત્યાગ ધર્મ વિષે:— (ઉપજાતિ વૃત્ત.)

જે મોત જાણી ડરી જાય જોગી,	જોગી નહીં ભૂતળ તેહ ભોગી;	
જે દેહને તો તૃષ્ણુ તુલ્ય જાણે,	તે મોતનો ત્રાસ ઉરે ન આણે.	૧
દુખે ડરે તે ધર શીદ છોડે,	જોગી મરે તો નહીં રાંડ રાંડે;	
જેને મરીને હરિધામ જાવું,	તેને નહીં મોત થકી મુઝાવું.	૨
જ્યાં ખાનને પાન મળે વિશેષ,	જોગી રહે જો જઈ તે પ્રદેશ;	
તો વાસના તેનિ નથી જવાની,	અંતે વળી મુક્તિ નથી થવાની.	૩
સંસાર છોડ્યો તપ કાજ જોણે,	ન ઇચ્છવું દૈહિક સુખ તેણે;	
વસ્તુ હરે કે અપમાન થાય,	જોગી તણી કીંમત ત્યાં જણાય.	૪
રામા તથા દ્રવ્ય રસાસવાદ,	તેથી ભુડો માન વડો નિષાદ;	
માને ધણા પંડિત પ્રૌઢ માર્યા,	જોગી જનોને વનમાં વિદ્યાર્યા.	૫
જો આપણું ત્યાં અપમાન થાશે,	તો આપણું શું જર જોખમાશે;	
જો આપણા તે તનને તળવે,	તથાપિ આત્મા નહિ હાથ આવે.	૬
માટે સીધો મારગ શીદ મેલો,	ચાલો ત્યહાં ત્રાસ નથી રહેતો;	
થવાનું જે નિર્મિત તેજ થાશે,	જવાનું તે યતન કર્યેય જાશે.	૭

પ્રારબ્ધ કર્મનાં ફળ વિષે:— (ઉપજાતિ વૃત્ત.)

જે કર્મ તો પૂર્વ ભવે કર્યું છે,	પ્રારબ્ધ તે આ તનનું ઠર્યું છે;	
અભક્ત કે ભક્ત ભલે બણાય,	કર્મો પ્રમાણે સુખ દુઃખ થાય.	૧
ભક્તિ કર્યે કષ્ટ હરી ઘટાડે,	શુળી તણું સોય વડે મટાડે;	
હઠે કરી જે પ્રભુ પાસ માગે,	તેનું કદી કષ્ટ પ્રભુ ન ભાગે.	૨
ત્રાણુ કર્યાંથી નહીં તેહ આવે,	ડરે નહીં તે જન જો ડરાવે;	
પોતે મરે કે પરને વિદારે,	હરી ન તેથી દુઃખથી ઉગારે.	૩
જો આત્મહત્યા કરી કોઈ માગે,	કે સંતને સંકટ દેણુ લાગે;	
તેથી હરી સંકટ જો હરેજ,	કરે જનો સર્વ ઉપાય એજ.	૪
હરી સમીપે છરિ કંઠ ધાલે,	હરી કદાપી નહીં હાથ ઝાલે;	
નથી બિતો તે કદિ ખીવરાવ્યે,	નથી બિતો તે અપકીર્તિ આવ્યે.	૫
તથાપિ જે હું કહું તે પ્રમાણે,	સ્વતંત્ર છે ઇશ્વર એમ જાણે;	
કરે કર્યાનું ન કર્યાનું કામ,	પ્રારબ્ધ ને શ્રી પ્રભુ પુરુષકામ.	૬

સંત અસંતનાં લક્ષણ વિષે:— (ઉપજાતિ વૃત્ત.)

જે ઢાંગધારી જન ધૂતિ ખાશે,	અંતે ફજેતી અતિ તેની થાશે;	
તેનાં ફજો ભોગવશે જરૂર,	આ લોકમાં કે જમની હજીર.	૧

જેણે તજી અષ્ટ પ્રકાર નારી,
 ન દ્રવ્ય રાખે નહિ ગાળ બાપે,
 અસંતને સંત સમાન જાણે,
 અગ્નિને તો સર્વે સમાન,
 શાસ્ત્રો વિષે સંત અસંત કેરાં,
 તથાપિ દીવો કર મધ્ય લેને,
 સાધુ તણાં લક્ષણ હોય કેવાં,
 વૈરાગ્ય સાચા થકિ સાધુ થાય,
 વૈરાગ્ય સાચો ઉર હોય જેને,
 ત્યાગી જીણાં વસ્ત્ર ધરે ન અંગે,
 દીવો મુકે ક્ષાનસ મધ્ય જ્યારે,
 ઇચ્છા ઉરે એમજ જે વસે છે,
 પૂજા વિષે વસ્ત્ર અમુલ્ય વાળુ,
 આગ્રા કરી છે હરિએજ એમ,
 કલ્યાણ કાજે જન સાધુ થાય,
 વૈરાગિને તો તપશા ગમે છે,
 જે ભૂખના દુઃખથી સાધુ થાય,
 દૈહિક દુઃખે દુખિયા ન થાય,
 શરીર સાજું નિજનું નકી છે,
 જે સ્વાય સંસારિક સખ ત્યાગી,
 સ્ત્રી પુત્ર ત્યાગી વિતરાગી થાય,
 મમત્વ તેનો મન રે' ધરીને,
 ત્યાગી થયાને ધરખાર છોડ્યું,
 ગર્યું ન તિથે ધરતો લગાડ્યું,
 જતી થયા વિશ્વ અસત્ય જાણી,
 ધિમે ધિમે વસ્ત્ર ધર્યા રૂપાળાં,
 અતીત તો વિશ્વવ્યતીત થૈને,
 ધિમ ધિમ ત્યાગપણું સમેટ્યું,
 માયા મહા પાપ લગાડનારી,
 જોગીજને જાત્રત થૈ રહેવું,

જેણે તજ્યાં છે વ્યસનો વિચારી;
 એવા ગુરુ સેવન શાસ્ત્ર દાખે. ૨
 શ્રીકાર વસ્તુ, પરખી વખાણે;
 શ્રીકાર કે હોય વિકારવાન. ૩
 લખ્યાં દિસે લક્ષણ તો ઘણેરાં;
 પડે કુવામાં જડ બુદ્ધિ જૈને. ૪
 તે સાંભળીને દિલ ધારિ લેવાં;
 તેના થકી સાધુપણું પળાય. ૫
 કદી રજોગુણ ગમે ન તેને;
 ધરે ન રંગેલ વિચિત્ર રંગે. ૬
 દેખાય બાહર પ્રકાશ ત્યારે;
 તે તે રજોગુણ દીલે દીસે છે. ૭
 રાખે નહીં રેશમનું રૂપાળુ;
 સાધુ રહે આર્પભ વિપ્ર જેમ. ૮
 આગ્રા પ્રમાણે વરતે સદાય;
 તે એક ટાણું દિનમાં જમે છે. ૯
 તે પુષ્ટ થાવા બહુ વાર ખાય;
 તે સાધુ સાચા સત્શાસ્ત્ર ગાય. ૧૦
 તે અંતરે વાહન તો ન ઇચ્છે;
 સંસાર તો શીદ તજ્યો અભાગી. ૧૧
 ચેલા વિષે વૃત્તિ વળી જડાય;
 તો શીદ બાગ્યો ભગવાં કરીને. ૧૨
 શરીર સૂખે વળી ચિત્ત જોડ્યું;
 બન્ને પ્રકારે નિજનું બગાડ્યું. ૧૩
 દેહાંત શ્રદ્ધા નહીં તે રખાણી;
 રાખ્યાં ગૃહસ્થો સમ પેટિતાળાં. ૧૪
 વશ્યા હતા તે વનમાં જમને;
 ગૃહસ્થ માથે ભગવું લપેટ્યું. ૧૫
 ધિમે ધિમે ધર્મ બગાડનારી;
 ચેતાય તો અંતર ચેતિ લેવું. ૧૬

કૃતવ્રતા વિષે:— (ઉપજાતિવૃત્ત.)

કૃતવ્રિને તો ગુણ જે કરાય, તે સર્વ તેનો શ્રમ વ્યર્થ જાય;
 કૃતવ્રિ તો ગુણ કર્યો ન જાણે, અંતે વળી તે ઉર દેષ આણે. ૧

છો ભક્તનો વેપ ધર્યો તથાપી, કૃતદ્વિ તો પૂરણ આપ પાપી;
કૃતદ્વિ ક્ષેશે જળ અન્ન જેનું, અંતે બગાડે અતિ કામ એનું. ૨
કૃતદ્વિનું દીલ દિસે દગાળુ, કૃતદ્વિનું મોં કરીએજ કાળું;
કૃતદ્વિ જેવો જન જે જણાય, પ્રસંગ તેનો તજીએ સદાય. ૩
જે અન્નદાતાનિ અકિર્તિ ગાશે, કલ્યાણ તેનું કદીએ ન થાશે;
કરે કૃતદ્વિ તપ જાપ જેહ, તિર્થાદિ યાત્રા સહુ વ્યર્થ તેહ. ૪
કૃતદ્વિને જો પ્રભુભક્ત જાણો, તથાપિ તે પાપિ પુરો પ્રમાણે;
એવો કૃતદ્વિ જન જેહ થાશે, જરૂર તેથી હરિ દૂર જાશે. ૫

દુઃસંગ વિષે:—

(ઉપજાતિવૃત્ત.)

કુસંગિનો સજ્જન કોઇ સંગ, કરે ચઢે અંગ કુસંગ રંગ;
જો ઉજળું વસ્ત્ર વિશેષ હોય, કાળુ થશે કાજળ સંગ તોય. ૧
પવિત્ર જાશે અપવિત્ર પાસે, જરૂર તો તે અપવિત્ર થાશે;
જો કુંભ ગંગાજળનો જણાય, તે જેમ મઘેથી અશુદ્ધ થાય. ૨
કુસંગિ સંગે સુજનો પિડાય, તે સંગનો દોષ સદા ગણાય;
લોહી પિને માંકડ નાશી જાય, તે અંગથી ખાટ્યજ માર ખાય. ૩
સારો છતાં સ્વરૂપ કુસંગ થાય, તો રૂપ તેનું પલટાઇ જાય;
જો દુધમાં સ્વરૂપ પડેજ છાશ, મિઠાશ જૈને પ્રગટે ખટાશ. ૪
કુપાત્ર જે સંગ સુપાત્ર જાય, કુપાત્રમાં તો ગણના ગણાય;
જો અંધમાં દેખક એક હોય, તે અંધ ટોળીજ ગણાય તોય. ૫
ચોખ્ખાતણું છે નરજાતિ નામ, જો દાળમાં જૈ કરશે વિરામ;
તો તેહનું સૌ પુરૂષત્વ જાશે, ખરેખરી તે ખિચડી ગણાશે. ૬
કુસંગનો અંગ કરે પ્રવેશ, ધર્મીતણો ધર્મ રહે ન લેશ;
જો ધર્મરાજ બહુ જાણનાર, જુગારી સંગે રમિયા જુગાર. ૭

(શાદુલ વિકીત.)

વારી વારિદ એકથી વરસિયું. જે છીપમાં જૈ પડ્યું,
તેનું મોતિ થયું થઇ સરકરા, જે સેલડીમાં ચઢ્યું;
પેઠું વાંસ વિષે થયું કપુર તે, સર્પાસ્ય ઝેરી થયું,
જેવો સંગ જણાય તેવુંજગમાં, જે નીર જ્યાં જ્યાં ગયું.

પ્રધાનના ધર્મ વિષે:— (ઉપજાતિવૃત્ત.)

આ લોકનું ને પરલોક કેરું, નરેશનું હિત વધે ધણેરું;
આપે સુખદિ નૃપને નિદાન, તે ધન્ય પૃથ્વીપતિના પ્રધાન. ૧

અનીતિ માર્ગે નરનાથ જાય,	જુક્તિથી તેનો અટકાવ થાય;	
નોકાગતી જેમ કરે સુકાન,	તે ધન્ય પૃથ્વીપતિના પ્રધાન.	૨
જનાનખાને બહુધા ન જાય,	દાસીતણી દોસ્તિ દિલે ન ચ્હાય;	
પરજી જાણે જનિતા સમાન,	તે ધન્ય પૃથ્વીપતિના પ્રધાન.	૩
પોતાતણો અર્થ કદી વિસારે,	રાજતણું શ્રેય સદૈવ ધારે;	
જાણે બધાં નીતિતણાં વિધાન,	તે ધન્ય પૃથ્વીપાતના પ્રધાન.	૪
સદા સુખી રાજ્ય સુધારવામાં,	રાજી નહીં વેર વધારવામાં;	
કરે નહીં માદક વસ્તુ પાન,	તે ધન્ય પૃથ્વીપતિના પ્રધાન.	૫
કદી ન લે કોઇની લાંચ લેશ,	કરે નહીં પાપપથે પ્રવેશ;	
ધરે ન ઉરે મિથ્યાભિમાન,	તે ધન્ય પૃથ્વીપતિના પ્રધાન.	૬
જો ભૂપતીની અપકીર્તિ થાય,	તો મંત્રિ તેનો દિલમાં દુભાય;	
સદૈવ રાજ પર પ્રેમવાન,	તે ધન્ય પૃથ્વીપતિના પ્રધાન.	૭
આલસ્ય દીસે નહિ લેશ અંગ,	કરે નહીં જે કદિયે કુસંગ;	
વધારવા કોષ સદૈવ તાન,	તે ધન્ય પૃથ્વીપતિના પ્રધાન.	૮

સુગ્રામ કુગ્રામ વિષે:— (ઉપજાતિવૃત્ત.)

જે ગામમાં લોક વસે ઉદાર,	જેપાર ધંધો વળી જ્યાં અપાર;	
ત્યાં રહેવું સુખ જો ચહી જો,	કુગ્રામમાં વાસ કદી ન કરીજો.	૧
જે ગામમાં નિર્દય લોક હોય,	સુણે નહીં કૃષ્ણકથાજ કોય;	
ત્યાં વસ્યાથી કદિ કષ્ટ લીજો,	કુગ્રામમાં વાસ કદી ન કરીજો.	૨
જે ગામમાં પુષ્કળ હોય પાણી,	પાળે પ્રજા ભૂપતિ પ્રેમ આણી;	
વિચારિને વાસ ત્યાં વસીજો,	કુગ્રામમાં વાસ કદી ન કરીજો.	૩
જ્યાં આપણા વેરી વિશેષ હોય,	સગો નહીં કે નહિ મિત્ર કોય;	
તો તે તજીને જવું ગામ ખીજો,	કુગ્રામમાં વાસ કદી ન કરીજો.	૪
જે ગામમાં વૈદ્ય વસે ન કોઇ,	વિદ્યાની શાળા પણ જ્યાં ન હોય;	
ત્યાં રહીને સુખ થું લહીજો,	કુગ્રામમાં વાસ કદી ન કરીજો.	૫
જડે ન જ્યાં સજ્જનનો પ્રસંગ,	જ્યાં રહ્યાથી નિજધર્મ ભંગ;	
વસ્યાથકી જ્યાં વ્યસની બની જો,	કુગ્રામમાં વાસ કદી ન કરીજો.	૬
જ્યાં આપણો ઉદ્યમ તો ન થાય,	કરે ન કો સંકટમાં સહાય;	
નાણું છતાં જ્યાં નહિ વસ્તુ લીજો,	કુગ્રામમાં વાસ કદી ન કરીજો.	૭
કુગ્રામમાં વાસ કુપાત્ર સેવા,	કુટુંબમાં કલેશ કુમિત્ર એવા;	
પત્ની કુમાર્યા સુત દ્રોષ જાળું,	એ સંગથી મળું સદૈવ સારું.	૮

લોભ વિષે:— (ઉપનતિવૃત્ત.)

લોભી પુર પેટ ભરી ન ખાય,	લોભી થકી પુન્ય નહીં કરાય;	
માટે પડ્યાથી કદિ જીવ જાય,	પૈસો નહીં ઓપડતો અપાય.	૧
લોભી કને જે બહુ દ્રવ્ય હોય,	ફરેજ થીને અતિ રંક તોય;	
ચિંતા ધરે તે નિજ મૃત્યુ કાળે,	રખે ચિતામાં બહુ કાષ્ટ ખાળે.	૨
લોભી ન જાણે મન પુન્ય પાપ,	જાણે મહીમા ધનનો અમાપ;	
માખીતણો સંગ્રહ જેમ જાય,	લોભી તણું દ્રવ્ય પછી હુંટાય.	૩
લોભી ન રાખે દિલમાં દયાય,	તે કોષિ કામી સરખો ગણાય;	
છે પાપનું મૂળ સદૈવ લોભ,	છે છાપડું ધારક જેમ મોભ.	૪
લોભીતણું દ્રવ્ય કુમાર્જી જાય,	ચોરામિ કે ભૂપ હુંટાવિ ખાય;	
માતાપિતાને નહિ લોભિ પાળે,	લોભી પ્રજાનું પણ પેટ ખાળે.	૫
જેગીજતીને જન લોભિ સેવે,	જાણે મને તે જડિયુટ્ટી દેવે;	
જ્યાં લોભિયા લોક વસે ધણાય,	ત્યાં ધુતાને અતિશે મઝાય.	૬

દ્રવ્યની મહત્તા વિષે:— (ઉપનતિવૃત્ત.)

નાણાં થકી યશ ધણા કરાય,	નાણાંવડે સ્વર્ગ વિષે જવાય;	
નાણાં થકી સંકટતો ટળે છે,	નાણાંવડે વસ્તુ બંધી મળે છે.	૧
મહત્વ કેવું કનકે રહે છે,	જે ધાતુરાનું પણ નામ તે છે;	
આશ્ચર્ય મોટું અતિ એક છે,	નામ પ્રમાણે મદ તે કરે છે.	૨
ન કોઈનો કીંકર કોઈ જાણે,	પૈસાતણા કીંકર સૌ પ્રમાણે;	
ગરીબ શ્રીમંતજનો જણાય,	એવી સ્થિતિ સૌ ધનથી ગણાય.	૩
જેને ધણું દ્રવ્ય કુલિન એહ,	ડાહો તથા સર્વ ગુણુય તેહ;	
તેનેજ સૌકો નમવા ધસે છે,	સર્વે ગુણો કાન્યનમાં વસે છે.	૪
બનેવિ કો નિર્ધનનો ન થાય,	સાળો થવાને ધનિનો ચહાય;	
જે ગાંડું ઘેલું ધનવંત બોલે,	સર્વે વખાણે શ્રુતિવાક્ય તોલે.	૫
પુત્રો સખા પતિન તથા પિતા છે,	આ લોકમાં સૌ ધનના સમા છે;	
પૈસા વડે છે જનની વડામ,	બાપે મુખે સૌ જન બાપ બાપ.	૬
વિદેશ જાયે જન દ્રવ્ય માટે,	માથું કપાવે વળિ વિત્ત સાટે;	
હો સમુદ્રે જન જૈ પડે છે,	જાણે મને મોતિ મહીં જડે છે.	૭
પૈસો પ્રભૂતા જગમાં ધરે છે,	જૈ જંગલે મંગળ તે કરે છે;	
પૈસો વસે પુષ્કળ જેનિ પાસ,	દેખાય તેના જન સર્વે દાસ.	૮
વિદ્યા તણીતો ન રસોધ થાય,	થું ગૂણને લે બચકાં ભરાય;	
કીર્તિ સુધી જૂખ કદી ન જાય,	સર્વોપરી છે ધનનો સદાય.	૯

જો માનતા દેવ તણી કરે છે; રોગાદિ પિડ્યા જનની હરે છે;
 દેવો રીઝે છે બહુ દ્રવ્ય દાને, છે દ્રવ્યતો દુર્લભ દેવતાને. ૧૦
 વિના પગે જે જગમધ્ય ચાલે, વિના કરે ઇચ્છિત લાવિ આલે;
 નિર્ભય છે તોય બલિષ્ઠ જે છે, આ વિશ્વનું જીવન દ્રવ્ય એછે. ૧૧
 જો લક્ષ્મિદાતા કદિ લાત મારે, લાગે નહીં દુઃખ દિલે લગારે;
 મારી ભૂગૂંચે હરિનેજ લાત, ન કોપીયો તે થકિ લક્ષ્મિદાત. ૧૨

(વસંતતિલકા વૃત્ત.)

લક્ષ્મીવિના જગતમાં જન હોય જ્યારે, ખોલાવશે જન બધા મુખથી ડુંકારે;
 જે કાનુડો ત્રગ્ગ વિષે મહિ ચોરી ખાતો, લક્ષ્મી મળ્યે પ્રભુ બની નિરખ્યો પુખ્તો. ૧

વિષાદક દ્રવ્ય વિષે:— (ઉપજાતિ વૃત્ત.)

ચાને દિલે દ્રવ્ય ધણું નહારું, કુણ્ણિને કલેશ વધારનારું;
 જો દ્રવ્યનો કાંઈ રહ્યો ન પાર, તો ધર્મરાજ રમિયા જુગાર. ૧
 લડાવિ મારે ધન ભાષ ભાષ, લડાવિ મારે સસરા જમાષ;
 અધર્મ અન્યાય અનેક થાય, જો દ્રવ્યમાં દોષ ધણા જણાય. ૨
 જ્યાં દ્રવ્ય છે ત્યાં રિપુ હોય જાઝા, જુના મટે તો વળિ થાય તાજા;
 જે માનવીનો ન સરેજ અર્થ, નિંદા કરે મૂકિ કલંક વ્યર્થ. ૩
 ધણું શરીરે મધ ચોપડાય, માખી મકોડા કરડીજ ખાય;
 શ્રીમંતને તેમજ દુઃખ છેક, સ્વાર્થી મળાને કરંડે અનેક. ૪
 જો દ્રવ્ય મધ્યે સુખ શાંતિ હોય, તો તુચ્છ જણી ન તજેજ કોય;
 ભૂતુહરી આદિ ભૂપો થયા છે, તે દ્રવ્ય ત્યાગી વનમાં ગયા છે. ૫
 સંભાળ્ય વિશ્વંભર સૌનિ લે છે, તે અન્ન વસ્ત્રો પરિપૂર્ણ દે છે;
 કોષ થકી જાણું નહીં ખવાય, શ્રીમંત સ્વાદુ જમી રોગિ થાય. ૬
 પેદા કર્યામાં શ્રમ છે અપાર, ને સાચવ્યામાં ભય છે હજાર;
 કદી મળેલું ધન નાશ થાય, મૃત્યુ સમું સંકટ તો જણાય. ૭
 જો દોષ અંતે ધન મૂકિ જાય, જેને મળે તે જન રાજ થાય;
 શ્રીમંત ચિંતા દિન રાત્ર રાખે, રખે મને કોષક મારિ નાંખે. ૮
 જેને હશે વૈભવ જો વિશેષ, તેને દિલે થાય વિશેષ કલેશ,
 શ્રીમંતને ઉંધ સુખે ન આવે, તે દ્રવ્ય ઇચ્છા જનમુર્ખ લાવે. ૯
 જો પંથ ચાલે સધળે રમા છે, જો ઉલટયે માર દિલે સદા છે;
 તે મંડ લક્ષ્મીતણી આશ છોડો, પ્રીતિ પ્રભૂતા પદમાંહિ નેડો. ૧૦

ત્યાગી તાન્ય સ્ત્રી પ્રસંગ વિષે:— (ઉપજાતિ વૃત્ત.)

- ૧ વૈરાગ્ય લીધા પછી આ વિચાર, ડગાવવો ના દિલથી લગાર; સ્ત્રીઓતણો કાંઈ પ્રસંગ જે છે, ત્યાગીજનોતે બચકારિ તે છે.
- ૨ જે સ્કંધ એકદશમાં કહ્યું છે, તેમાં ખરૂં તત્ત્વ ધણું રહ્યું છે; જરૂર તેનું વ્રત થાય ભંગ. જેનાર તે સાથે દીસે જડાયા;
- ૩ દીવે પડે અંધ પતંગ જેમ, સ્ત્રીમાં નરોત્તી મનવૃત્તિ તેમ. સ્ત્રીને નિહાળ્યાથકિ એજ રીત;
- ૪ સુરા પીવાથી મદ થાય ચિત્ત, તે માટ નારીથકિ દૂર થાવું, સ્ત્રીપાસ ત્યાગી જનને ન જાવું. અડો નહીં પૂતળિ કાષ્ટનીને;
- ૫ ત્યાગી તણો છે શુભ એજ ધર્મ, સંતો વિચારો સુણિ શાસ્ત્રમર્મ. જણો તમે તો સહુ જ્ઞાનવર્ય;
- ૬ છે અષ્ટધા ઉત્તમ બ્રહ્મચર્ય, નારીનિ સાથે સુણતા કથાય, નૈષ્ઠિકતાનું વ્રત ભંગ થાય. ધીનો ધડો છે નર દેહ તેવો;
- ૭ સ્ત્રી દેહ છે પાવક હોય જેવો, પાસે રહ્યાથી પિગળીજ જાય, ત્યાગીતણો ધર્મ વિનાશ થાય. રહે મળાને દવ દાર કંમ;
- ૮ લોહું ચળે ચુંબક લોહ સંગે, મયૂર જાગે સુણિ મેઘનાદ, ત્યાગીચળે નારિતણા પ્રસંગે. મનોજ જાગે સુણિ નારિસાદ;
- ૯ ભિત્યંતરે નારી તણો નિવાસ, ત્યાગી વસેતો વ્રતનો વિનાશ. મનોજ તેમાં સિંહ છે પ્રમાણો;
- ૧૦ નારીતણો દેહ અરણ્ય જાણો, તેતો નરોતે મૃગ તુલ્ય જાણો, જરૂર મારે નિજ નેત્ર જાણો. ખતા ધણા તે કરનાર જાય;
- ૧૧ વિશ્વાશ નારી તનનો ન થાય, જેણે વગોઆ અજ ચંદ્ર ઇંદ્ર, નચાવિયા નારદ શા મુનિંદ્ર. જાણ્યા કહે તે જનમુર્ખ કેવા;
- ૧૨ જાણ્યા નહીં જો ત્રિપુરારિ જેવા, દારા થકી દૂર રહે ડરીને, તે ઉગરે જે શરણે હરીને. સમાધિમાંથી સિદ્ધને જગાડે;
- ૧૩ તપસ્વિને તે તપમાંથિ પાડે, છે કામની તો અતિ કષ્ટકારી, શરીરનું શોણિત શોષનારી. પ્રત્યક્ષ દંભી મુરતી પ્રમાણો;
- ૧૪ છે નારિતો નિર્લજ રૂપ જાણો, છેદાવિયું નાક સુવર્ણ કાજ, તેને પછી શી રહિ લોક લાજ. તેને પછી શી રહિ લોક લાજ.
- ૧૫ છે ચોટલો કે શીર સાપ કાળો, જે જીવવાની ઉર આશ હોય, છે રાક્ષસીના સમ નેત્ર ચાળો; તો કામની પાસ જશે ન કાળ.

જેને પમે નેવળ નાંખીયા છે,	એ હાથમાં બધન રાખિયા છે;	
છે નાકમાં તો દઢ નાથ ધાલી,	તથાપિ તે જ્ય સ્વતંત્ર ચાલી,	૧૬
જ્યાં સુંદરીના સખને બળાબું,	તે સ્થાનમાં ત્યાગિ જને ન જવું;	
જે રાખ ઉડી નિજ અંગ લાગે,	તેથી કદી મનમથ જવાળ જાગે.	૧૭
હાથી જતાં ધંટ દની સુણાય,	નારી જતાં નેપુર નાદ થાય;	
ચેતવવાની જુગતી પ્રકાશી,	અરે રહો સૌજન દુર નાશી.	૧૮
સમુદ્રમાં ચુંબક શૈલ જ્યાં છે,	સિકંદરે પૂતળિ રાખિ ત્યાં છે;	
તેના થકી દૂર જવું ડરીને,	શ્યામા થકી તેમજ સંચરીને.	૧૯
બળિષ્ઠ છે તે અબળા ગણાય,	જેના કટાક્ષે નર વશ્ય થાય;	
છે લાજહીણી પણ લાજ તાણે,	જે થાય ભુંડી હરી જ્ય પ્રાણે.	૨૦
જે ઉદરેથી ડરિ દૂર ચાલે,	તે કેસરીના પણ કાન ઝાલે;	
જે દોરડો દેખિ દિલે ડરે છે,	ભોરંગ માથે પગ તે ધરે છે.	૨૧
કોદાળિ ઝાલી કદિ જે ન જાણે,	તે છાટ તોડી ધન ઘેર આણે;	
દીકું નહીં ભોંયરું કોષ દા'ડે,	પાતાળમાં એજ સુરંગ પાડે.	૨૨
જીવે કદી કેં સરપે ડસેલા,	જીવે કદી કેં દવમાં ધસેલા;	
જેને સ્ત્રી એ અંતર દંશ દીધા,	તેને ચુશી ચર્વણ ચૂર્ણ કીધા.	૨૩
જે બ્રહ્મચર્યાદિક વ્રત પાળે,	સુશાસ્ત્રનો માર્ગ સદૈવ પાળે;	
હરીકથા કીર્તન થાતું હોય,	સ્ત્રીનીસભામાં નવ જ્ય તોય.	૨૪
હરીકથા કીર્તન ગાય બાવા,	જે ચાહિને સુંદરિને રીઝાવા;	
તો ત્યાગનો તર્તજ ધર્મ જ્ય.	પ્રસન્ન તેને પ્રભુ તો ન થાય.	૨૫

દુષ્કરકાર્ય વિષે:— (ઉપજાતિ વૃત્ત.)

આકાશ માર્ગે વિચરી શકાય,	કદાપિ પાતાળ વિષે જવાય;	
સંસાર સાચા મનથી તજ્ય,	એ કામ તો દુષ્કર છે સદાય.	૧
પાસે જઈ પર્વતને ઉપાડે,	કે સિંહને પુચ્છમહી પછાડે;	
દશેન્દ્રિ તેણે વશ ના કરાય,	એ કામ તો દુષ્કર છે સદાય.	૨
જીતે જઈને રણમાંહિ ચર,	કરે રિપુતું દળ સર્વ ચૂર;	
તથાપિ કામાદિક ના કપાય,	એ કામ તો દુષ્કર છે સદાય.	૩
ધણા દિગ્ગેને જુગતે જમાડે,	સતોષ પ્રાણી સહુને પમાડે;	
તથાપિ સંસાર વિરક્ત થાય,	એ કામ તો દુષ્કર છે સદાય.	૪
યજ્ઞો કરે ને બહુ દાન દેય,	પૃથ્વી વિષે તિર્થ બધાં ફરેય;	
તથાપિ તૃણા મનથી મુકય,	એ કામ તો દુષ્કર છે સદાય.	૫

પંચાશિ તાપે બહુ જાપ જાપે,	પોતાતણો પ્રાણ સુદાંત આપે;	
તથાપિ નૈષ્ઠિકપણું ધરાય,	એ કામ તો દુષ્કર છે સદાય.	૬
જો વેદ કે શાસ્ત્ર બણે વિશેષ,	માની થઈ માન કરે હમેશ;	
તથાપિ પાંચે વિષયો જીતાય,	એ કામ તો દુષ્કર છે સદાય.	૭
સભા જીતે વાદ વિવાદ ધારી,	ભૂમધ્ય વિદ્વાન ગણાય ભારી;	
ત્યાગીતણા શુદ્ધ પથે ચલાય,	એ કામ તો દુષ્કર છે સદાય.	૮

ઉત્સાહ વિષે:— (ઉપજાતિ વૃત્ત.)

ઉત્સાહથી કાર્ય ધણું કરાય,	આલસ્ય અંગે જરિયે ન થાય;	
ઉત્સાહવાળો જન હોય જેહ,	હુધા તૃપાને ન ગણેજ તેહ.	૧
જો માનવી નિર્બળ હોય અંગે,	બાણિષ્ટ થૈ કામ કરે ઉમંગે;	
જોશવરે જે ન કરી શકાય,	તે કામ ઉત્સાહ થકી કરાય,	૨
ઉત્સાહથી જે રણમાં ચઢે છે,	માયુ પડે તો ધડ ત્યાં લઢે છે;	
સતી કરે પાવકમાં પ્રવેશ,	ઉત્સાહથી કષ્ટ ગણે ન લેશ.	૩
કષ્ટે કરી જે જનમૂડિ જોડે,	ન પ્રાણ જાતાં પણ પાછ તોડે;	
ઉત્સાહ એના ઉર માંહિ આવે,	તો દ્રવ્ય તે એક દીને ઉરાડે.	૪
ઉત્સાહથી જાપ ઉપાડિ ભાર,	ઉત્સાહથી જાપ સમુદ્ર પાર;	
ઉત્સાહ જો અંતરમાં ન હોય,	કરી શકે કામ કર્યું ન કોય.	૫
ઉત્સાહવાળું મન હોય જેવું,	તેના થકી કામ કરાય તેવું;	
જે કામ ઉત્સાહ વિના કરાય,	તે વોઠ્યું કામ નજીવું થાય.	૬
એકાદશીનો ઉપવાસ હોય,	ઉત્સાહથી સંત ભુખ્યા ન કોય;	
ઉત્સાહ જેને ઉર એમ આપ,	જાણે ન વૃષ્ટી તન ટાઢય તાપ.	૭
મહા પ્રભુનો મહિમા વિચારે,	તે પ્રાપ્તિ જો જીવ અમુલ્ય ધારે;	
ઉત્સાહ તેનો ઉરમાં ઉંજાય,	તેના થકી શું ન કરી શકાય.	૮

કોઠારીઓના ગુણ વિષે:— (ઉપજાતિ વૃત્ત.)

જો વસ્તુનો લેશ બગાડ થાય,	કે વાપરેલું કદિ બ્યર્થ જાય;	
કોઠારિના તો પ્રજાળેજ પ્રાણ,	કોઠારિ તે તો કહિએ સુજાણ.	૧
ધણી ધણું ખર્ચ કરે કદાપી,	કોઠારિ સંકોચ કરે તથાપી;	
પૈસો ગણે કંચનના સમાન,	કોઠારિ તે તો કહિએ સુજાણ.	૨
વિશ્વાસને યોગ્ય ધણો જણાય,	તેનેજ કોઠારિપણું અપાય;	
થવા ન દે જે દમડીનિ હાણ,	કોઠારિ તે તો કહિએ સુજાણ.	૩
ધણા જતો વસ્તુ અનેક માગે,	ન પાડતાં તો દિલ દુઃખ લાગે;	
ગણે ન નિંદા ન ગણે વખાણ,	કોઠારિ તે તો કહિએ સુજાણ.	૪

(વૈતાલિય છંદ.)

કરશે છળ કે કરશે દગો,	નથિ તો કોઇ તણો દગો સગો;	૧
જમના પુરમાંજ હૈ જશે,	અતિષે તેનિં દગેતિ તો થશે.	૨
અતિ ઉત્તમ વસ્તુ હોય તે,	દંધ દેવી પ્રભુ અર્થ તોય તે;	૩
ધૃત આદિક કોઇ કાળમાં,	બગડેલું નવ દેવું ચાળમાં.	૪
પ્રભુજીનિ પ્રસાદિ લીજીયે,	સહુને તેહ વહેંચિ દીજીયે;	૫
કરશે કદિ પક્ષપાત તો,	અધૃ લાગે બહુ બક્ષવાતતો.	૬
કદિ કાંઇક ચોરિ ખાય છે,	અતિ પાપી જન એહ થાય છે;	૭
ધન ધર્મ તણું પ્રમાણવું,	ઉપરીએ જીવ તુલ્ય જાણવું.	૮
દમડી નહિ વ્યર્થ વાવરે,	પરમાર્થે પ્રભુ માલ સંધરે;	૯
પણ પાપ થકી દિસે ડરે,	પ્રભુ અર્થે પણ પાપ ના કરે.	૧૦
પર થાપણ તો ન રાખવી,	નહિ કોઇ નિજ માનિ દાખવી;	૧૧
રણ દેવ શિરે ન કીજીયે,	નહિ બ્યાજે સુર દ્રવ્ય દિજીયે.	૧૨
સુરમાલ અયોગ્ય ખાય છે,	મરિને તે જન ભૂત થાય છે;	૧૩
પુરવે મુનિયે કથી હતી,	તમને તેહ કથા કહી છતી.	૧૪

માતૃપ્રેમ વિષે:— (ઉપજાતિ વૃત્ત.)

માતાતણો પ્રેમ અપુર્વ હોય,	તે તુલ્ય સ્નેહી જગમાં ન કોય;	૧
સંસારમાં અન્ય ધણી સગાઇ,	માતાનિ તુલ્યે નહિ કોઇ બાઇ.	૨
જે આપનું સત્વ શરીર કેરું,	તે પુત્રને પાય અહો ધણેરું;	૩
એવી રીતે પોષણકારિ કાય,	માતાનિ તુલ્યે જમમાં ન જોય.	૪
જુઓ તપાસી પશુપક્ષિ માંભ,	માતા તણો સ્નેહ ધણો ગણાય;	૫
પોતે સહે સંકટ સર્વ કાળે,	તથાપિ સ્નેહે સુતનેજ પાળે.	૬
બાઇ તથા મિત્ર કલત્ર પુત્ર,	જેજે સગાં સ્નેહિ જણાય અત્ર;	૭
તે સર્વને સ્વારથની સગાઇ,	નિઃસ્વાર્થિ માતાનિ સગાઇ બાઇ.	૮
કરે તિરસ્કાર કુપુત્ર માનો,	માનો નહીં સ્નેહ તદા જવાનો;	૯
જે પુત્ર ગડિા નખજો નહારો,	તથાપિ માને મન તેહ પ્યારો.	૧૦
ચકોરને છે પ્રિય ચંદ્ર જેવો,	જુજગને તો મણિ હોય એવો;	૧૧
દૃષ્ટાંત મિત્રાદિક જગત જેય,	તેનાથિ માની વધુ પ્રીતિ છેય.	૧૨
માતાનિ પ્રીતિ પ્રભુએ રચેલી,	બીજાનિ તો કૃત્રીમ છે થયેલી;	૧૩
પ્રત્યક્ષ ને ચિત્રિત હોય જેવું,	માનું તથા અન્યનું હેત એવું.	૧૪
પ્રવાસથી પુરૂષ ઘેર આવે,	માતા તથા પતિન પ્રહર્ષ લાવે;	૧૫
માતા કહે પુત્ર બહેજ આવ્યા,	પત્ની પુછે શુંય કમાઇ દાવ્યા.	૧૬

અનુચલ કરવા વિષે:— (ઉપજાતિ વૃત્ત.)

અનુચલથી જે અપરાધ થાય,	મોટા જનો માફ કરે સદાય;	
અમાનિ જે બાળ કુવાક્ય બાપે,	માતપિતા ક્રોધ કદી ન રાપે.	૧
રાજા ઝીણા દોષ જીએ પ્રજના,	જનો ગુનેગાર સહુ થવાના;	
રાખેજ મોટા જન ગંભિરાઈ,	ત્યારેજ સંસાર નમે સદાઈ.	૨
ગાળો ધણા ધન્યરતેય દે છે,	તથાપિ વૃષ્ટી પ્રજુતો કરે છે;	
તે જે જનોના અપરાધ જોય,	જીવી શકે કેમ જાએ કાંઈ.	૩
ધણી જીએ ચાકર કેરિ ચૂક,	અપાર ચૂકાજ જડે અચૂક;	
ધણી ચૂકો માફ ધણી કરે છે,	ત્યારેજ તે ચાકર તો નમે છે.	૪
સદા કરે જે ધર કામ નારી,	તેની જીવો ચૂક સદા વિચારી;	
તો પેખતાં પાર કદી ન આવે,	શી રીત નારી ધર તો ચલાવે.	૫
જે કાષ્ટ પાણી શીર વાટ્ય પાડે,	તથાપિ તે પાણિ નહીં પુરાડે;	
જેતું કરે પોષણ જે ખચીત,	તેને નભાવ્યાનિ વડાનિ રીત.	૬

ચોસઠ કળાઓ વિષે:— (ચોપાઈ છંદ)

૧	પ્રભુ અનંત કળાનું છે પાત્ર,	કળા ચોસઠ તે કાલુ માત્ર;	
	જન જાતિને જાણવા કામ,	કળા ચોસઠનાં કહું નામ.	૧
	જ્યારે એવિ કળાને જાણે,	તેને વિશ્વના ભોલ વખાણે;	
	મોટા માણસ દે સનમાન,	સુખે પામે સદા ધનધાન્ય.	૨
	પેલી 'ગાનકળા' તે ગણાય,	જેથી જન મન રંજન થાય;	
	જન ગાઈ જાણે રૂડો રાગ,	ઉપજે સર્વેને મન અનૂરાગ.	૩
	રાગે બાળક પણ રહે છાનું,	રાગે રીઝે છે મન દેવતાનું;	
	કળા ગાનની કલેશ હરે છે,	અતિ આનંદ અંગ ભરે છે.	૪
૨	ખીજી 'વાદ્યકળા' કહેવાય,	શીખે તે જન ચતુર થાય;	
	નરધાં તે સારંગિ સતાર,	શીખે એવાં વાજાં અપાર.	૫
૩	ત્રીજી 'નૃત્યકળા' છે નામ,	એ પણ ચતુરપણાનું છે કામ;	
	પ્રભુ આગળ નાચવું ગાવું,	મને ધન્યરતે પણ આવું.	૬
૪	ચોથી 'નાટ્યકળા' બલીબાઈ,	રહી એમાં ધણી ચતુરાઈ;	
	જેમ દોર ઉપર નટ ચાલે,	વળી વિવિધ રીતે અંગ વાળે.	૭
૫	કળા પાંચમી 'આલોક્ય' કહીએ,	તે તો રનેહ સહિત શીખી લેયે;	
	સારા અક્ષર લખવાનું કામ,	ઉપયોગિ છે જનને તમામ.	૮
	બાળ તીલક રૂઢું કરી જાણે,	વળિ તેમાં વિચિત્રતા આણે;	
૬	તે તો છઠી કળા કહેવાય,	'વિશેષકલ્પ' નામ લખાય.	૯

- ૭ કળા 'તાંદુલકુસુમ' જે છે, બળીદાન તણું સ્થગ તે છે; ૧૦
 સારા સાથિયા આંગણે કરે, પાડી યુદ્ધા બલા રંગ ભરે.
- ૮ કળા આદમિ 'પુષ્પાસ્તરુ', તે તો છે રૂડી જનમન હર્ણુ; ૧૧
 બલી પાડિને શોભતિ ભાત, જણે પાથરિ પુષ્પની જાત.
- ૯ કરી જણે ઉત્તમ અંગ રાગ, કળા નવમી કહે 'સદ્ભાગ્ય', ૧૨
 દાંતે વસ્ત્રે ચઢાવે જે રંગ, કરી લેપ ને શોભાવે અંગ.
- ૧૦ 'મણિભુમિકા' નામ ગણાય, બલી કળા તે દશમી બણાય; ૧૩
 તે તો કામ હિરા જડવાનું, ચતુરાધ એમાં ઘણી માનું.
- ૧૧ કળા 'શયન રચન' છે ઉતંગ, ચતુરાધથી ભરવો પલંગ; ૧૪
 તેમાં મોર પુતળિયો પાડે, મનોરંજક કરીને દેખાડે.
- ૧૨ 'જળધાત' કળા જન જણે, કળા બારમિ તે તો વખાણે; ૧૫
 કાચ પ્યાલા જળેભર્યા જેહ, જળતરંગ વાણંત તેહ.
- ૧૩ કળા તેરમિ તો 'જળધાત', જળમાં તરવું તે સાક્ષાત; ૧૬
 ઉંડા પાણી તણો લાવે તાગ, ચતુરાધ છે એ તો અથાગ.
- ૧૪ કળા ચૌદમી છે 'ચીત્રચોગ', ચિત્ર ચિતરવાનો ઉદોગ; ૧૭
 એમાં છે અતિશે ચતુરાધ, શીખે ચતુર મનુષ્ય તે ચહાધ.
- ૧૫ 'પુષ્પગુચન વિકલ્પા' જણો, કળા પંદરમી તે પ્રમાણે; ૧૮
 પુષ્પ ટોપી પછેડી કરે છે, કુલ મંડળિ સારી ભરે છે.
- ૧૬ 'શેખરાપિડિયો' જન જેહ, કળા શોળમી કહીયે તેહ; ૧૯
 ગુથે તોરાને કાનના ગુચ્છ, પાધમાંથી જણે વંળી સ્વચ્છ.
- ૧૭ કળા સત્તરમી 'નેપથ્ય' નામ, જણે શણગાર સજવાનું કામ; ૨૦
 ચક્રઆદિક પડદા રચાય, તેમાં પણ ચતુરાધ જણાય.
- ૧૮ 'કર્ણપત્ર' તણી ચતુરાધ, કળા એતો અરાઢમી બાધ; ૨૧
 કુલ પાખંડી પત્ર પ્રમાણે, કાગળ આદિક કોતરી જણે.
- ૧૯ 'કળાયુક્તિ' સુગંધની કરવી, ઝોગણીસમી એ તો ઉચરવી; ૨૨
 ભાતભાતનાં અત્તર બનાવે, પટેા પાંદડી પણ રચી લાવે.
- ૨૦ કળા વિસમી 'ભૂષણ ધડવાં', સૌને મન ગમતાં થઈ પડવાં; ૨૩
 એમાં ઝોછી નથી ચતુરાધ, બહું ઉઢાપણુ છે એ તો બાધ.
- ૨૧ એકવીસમી તો 'હંદ્રજળ', કળા ન કળે તે વૃદ્ધ કે બાળ; ૨૪
 હોય કાંધને કાંધ દેખાડે, જન મનને તો મોહ પમાડે.
- ૨૨ કળા બાવીસમી 'કૌતુમાર', ક્રિયા તે તો રસાયન સાર; ૨૫
 મારી જણે બિલામો ને પારો, મારે ધાતુને હિંગળોક સારો.

૨૩	‘હસ્તલાઘવ’ જે કહેવાય,	કળા તેવિસમી તે ગણાય;	
	હાથ ચાલવણી એવી હોય,	દેખીને ન કળા શકે કોય. ૨૭	
૨૪	રૂઢી રીતે ‘રસોઈ’ બનાવે,	કળા ચોવીસમી એ કહાવે;	
	કરે વિવિધ પ્રકારના પાક,	રચે સારા મશાલા ને શાક. ૨૭	
૨૫	એક પચીસમી સુકળાના,	કરી જાણે પદાર્થ પિવાનાં;	
	સારો સરખત તે કરી ધરશે,	કાવો ખુદ કે ચાહતો કરશે. ૨૮	
૨૬	કળા છવીસમી ‘શીવવાની’,	સારી રીતે શીખી રાખવાની;	
	સારા ચાકળા સુખનિ રખાઈ,	શીવે પોષાક જનસુખદાઈ. ૨૯	
૨૭	‘સુત્રક્રિડા’ કળા કહેવાય,	સત્તાવીશમી એતો ગણાય;	
	સુત્ર કરમાં ધરે સુત્રધાર,	નાચે પુતળાં તેને આધાર. ૩૦	
૨૮	અઠાવિસમી ‘ત્રિહૃદ્લીકા’ કહીએ,	અર્થ સમજી ગુદાર્થજ લહીએ;	
	જેમ પટપદ સત્તર નેણ,	કહો કાણુ તે શીવસુખ દેણ. ૩૧	
૨૯	કળા ઓગણત્રીસમી જાણો,	‘પ્રતિમાળા’ તે નામ પ્રમાણો;	
	મોતિઆદિક પ્રત્યેક માળા,	તેનાં ગાંડણુ ગાંઠે રૂપાળા. ૩૨	
૩૦	‘દુરવચક’ તણો જોગ જે છે,	કળા જાણુવી ત્રીસમી તે છે;	
	વદે જો કોઈ મર્મની વાણી,	તે તો તેનાથીરે’ ન અજાણી. ૩૩	
૩૧	એકત્રીસમી ‘વાચન’ કળા,	અર્થો વાંચી જાણે ભલભલા;	
	અક્ષર વાંચતાં નવ અટકાય,	સઘ અર્થ તેનો સમજાય. ૩૪	
૩૨	‘નાટ્યકાખ્યાયિકા દર્શન’,	કળા અત્રીસમી તે પાવન;	
	હોય નાટકનાં આખ્યાન.	દેખાડે તે પ્રત્યક્ષ સમાન. ૩૫	
	કળા કાવ્યની શમસ્યા પૂર્ણ,	આવે અંતર માંહી રકુર્ણ;	
૩૩	અણુમળતાં ચરણ રચી આપે,	તેને ‘જેમલ’ તો કહી સ્થાપે. ૩૬	
૩૪	‘પટિકા વેત્રખાણુ વિકલ્પ’,	કળા તે પણ કંઈ નથી અલ્પ;	
	ગુથે નેતરના ધણા ધાટ,	તથા તીર રચે યુદ્ધ માટ. ૩૭	
૩૫	કળા પાંત્રીસમી ‘તર્કકર્મ’,	તેનો જાણે ચતુર જન મર્મ;	
	કરે તાર્કિક કામ અનેક,	જેનો છેડો આદી નહીં છેક. ૩૮	
૩૬	કળા છત્રીસ ‘તક્ષણ’ કામ,	કાંડ કોતરી જાણે તમામ;	
	ખુદા પૂતળાં બેશ બનાવે,	જેતાં જેનારને મન ભાવે. ૩૯	
૩૭	‘વાસ્તુ વિદ્યા’ કળા સાડત્રીસ,	તે તો જાણુવી સર્વને શીશ;	
	રચે મંદિર મેડી હબેલી,	છજાંજળિયાં સુંદર મેલી. ૪૦	
૩૮	‘રૂપ રતનનિ પરિક્ષા’ જેહ,	કળા આડત્રીસમી છે તેહ;	
	તે તો પરખી જાણે રૂપાનાર્ણ,	અશ્વચાદિક રતન પ્રમાણ. ૪૧	

૩૯	‘ધાતુવાદ કળા’ જે કીછે,	એતો ઓગણુચાળીસમી છે;	
	સર્વે ધાતુનિ કરવા પરિક્ષા,	શીખિ રાખે તેની બધિ શિક્ષા.	૪૨
૪૦	કળા ચાળીસમી ‘અભિધાન’	રહુ જે મણિ રતનું જ્ઞાન;	
	પરિક્ષા મણિ માણેક કેરી,	કરી જાણે તે કહીયે ઝવેરી.	૪૩
૪૧	એકતાળીસે ‘આકર જ્ઞાન’.	એતો જાણે મહા બુદ્ધિ માન;	
	ખાણુ ધાતુનિ કે પથરાની,	કરી જાણે પરિક્ષા ધરાની.	૪૪
૪૨	‘વૃક્ષાયુર્વે જોગ’ છે જેહ,	કળા જેતાળીસમી તેહ;	
	ખેતીવાડીનું કામ ખચીત;	જાણે ઝાડ ઉછેર્યાની રીત.	૪૫
૪૩	‘મેષકુકુલલાવકયુદ્ધ’,	તેની રીત જાણે જન બુદ્ધ;	
	લઢે જયમ અજ કુકડાંને શ્વાન,	દાવ પેચે લઢે તે સમાન.	૪૬
૪૪	‘શુકસારિકાનું’ પ્રલાપન’,	જાણે કળા તે ચતુર સુજન;	
	મેનાં પોપટને તે પદાવે,	શબ્દોચ્ચાર તે સારા શિખાવે.	૪૭
૪૫	‘ઉસ્તાદનની’ કળા કહેવાય,	પિસ્તાળીસમી તે પેખાય;	
	કરી સાંગડા કેરો પ્રકાશ,	ભાર ઉંચકી જાણે અપાર.	૪૮
૪૬	‘કેશમાર્જન કૌશલ્ય’ તેહ,	છેતાળીસમી કળા છે એહ;	
	ચોળી હોળી માથાતણા કેશ,	ગુંથી જાણે વધારી વિશેષ.	૫૦
૪૭	કળા ‘અક્ષર સુષ્ટિ’ કથન,	જન જાણે કરીને જતન;	
	વર્ણુ કમવિના કોઈ જતાવે,	આખો શ્લોક તે કહી સંભળાવે.	૫૧
	એછિતટ જે છે તર્કવિતર્ક,	તે તો જાણે જે જોશીનો અર્ક;	
૪૮	કળા ‘રમળની’ એ કહેવાય,	વળી તાગક તેમાં ગણાય.	૫૨
૪૯	‘દેશભાષાતણા અભિયાસ’	કળા તે તો ઓગણુપચાસ;	
	ધણા દેશની ભાષાઓ જાણે;	વસુધાપતિ તેને વખાણે.	૫૩
૫૦	‘પુષ્પસકટીનિમિત્તનું જ્ઞાન’	જાણે તે તો કળા ગુણવાન;	
	પુષ્પ લોખાન આદિક કેરાં,	માંડી સગડીને પાડે ધણેરાં.	૫૪
૫૧	‘યંત્ર માંત્રિકા ધારણ’ નામ.	એકાવનમી કળા બુદ્ધિધામ;	
	વર્ણુ યંત્ર વિષે ગોઠવાય;	ચિત્રકાવ્ય તેને કહેવાય.	૫૫
૫૨	કળા ‘સંવાચ્ય’ છે બાવનમી,	જાણી તેણેજ જાણ્યું છે જન્મી;	
	બહું ભાષણ લાંબુ ઉચારે,	સુણનારા સદાય સંભાળે.	૫૬
૫૩	‘કાવ્ય કરી જાણે’ માનસીક,	કળા ત્રેપનમી તે તો ઠીક;	
	નવ દીકું સુણ્યું કોઈ દીન,	કરે વર્ણન એવું નવીન.	૫૭
૫૪	કળા ચોપન ‘અભિધાનકોષ’,	જાણે પાણી થવા નિરોધ;	
	જેમાં સ્થિર ચર નામ અનેક,	એવા ગ્રંથ જાણે સુવિવેક.	૫૮

૫૫	કળા 'પિંગળ' પંચાવનમી,	જાણે તેને નમે નૃપ અનમી;	
	જાણે છંદ અનેકની જાત,	જાણે પિંગળ જો બલિભાત.	૫૯
૫૬	કળા છપને 'ક્રિયાવિકલ્પા',	સુખદાઇ એ જાણિયે સ્વરૂપા;	
	ક્રિયામાંહી કુશળતા હોય,	કારીગર કહે જન સોય.	૫૯
૫૭	કળા 'છળિત યોગ' કહેવાય,	જાણે તે છેતરાયો ન જાય;	
	કેવી રીતે કોં છે કગારા,	તે તો જાણે કપટ કરનારા.	૬૦
૫૮	કળા 'વસ્ત્રગોપન' છે નામ,	વસ્ત્ર સંકેતવાનું તે કામ;	
	ગેડેગેડ તે એવી ખેસારે,	ખીજે થાકી તે કામથી હારે.	૬૧
૫૯	વળા 'દ્યુતકળા' કહેવાય,	એ તો ઝોગણસાઠમી થાય;	
	સેતરંજ બાજી રમી જાણે,	તેમાં હારે નહીં કોઇ ટાણે.	૬૨
૬૦	કળા સાઠમી 'આકર્ષકીડા',	જેથી હર્ષ વધે મટે પિડ્યા;	
	ખેંચે પકડે પરસ્પર મિત્ર,	રમી જાણે રમત વિચિત્ર.	૬૩
૬૧	'બાળકિડન'ની કળા જોહ,	એકસઠમી ગણાય છે તેહ;	
	મોઘ દડો દડી ને ભમરડી,	રમી જાણી ભભાવે ચકરડી.	૬૪
૬૨	વિદ્યા 'વૈનાયિકી' જોહ જાણે,	કળા બાસઠમી તે પ્રમાણે;	
	વસ્તુ દુરનિ ગુપ્ત મંગાવે,	જાણે વીર કાંઈ લઈ આવે.	૬૫
૬૩	વિદ્યા 'વૈજયંતી' કહેવાય,	કળા ત્રેસઠમી તે લખાય;	
	સર્વ કામે તે વિજય પામે,	વળા વિજય કરે સંગ્રામે.	૬૬
૬૪	કળા 'વૈતપ્તસિકા' છેલી કહું,	તેમાં છે ચમત્કાર બહું;	
	અકસ્માત દે કામ બનાવી,	જાણે હોય ભુતે કર્યું આવી.	૬૭
	એક રાતમાં દેવળ ચણે,	જે ન બની શકે બહુ જણે;	
	કળા ચોસઠ એ તો ઉચારી,	સર્વ સંસારીને સુખકારી.	૬૮

જીવની અનિશ્ચિતતા વિષે:—(ઉપજાતિ વૃત્ત).

જ્ઞાતો કહે છે સમજે સુજાણ,	વિચારિને વાત કરો પ્રમાણ;	
અછેદ છે ઈશ્વર એક જોહ,	જીવ સ્વરૂપે નવ થાય તેહ.	૧
જો થાય તે ગર્ધવ ઘૂડ જ્ઞાન,	અજ્ઞાન આદિક વિકારવાન;	
તો કેમ તેને કહીએ સમર્થ,	એ તો દિસે છે અતિવાદ વ્યર્થ.	૨
ધન્યાથી જો રૂપ અનેક ધારે,	સર્વજ્ઞતા તોય તજે ન ક્યારે;	
જો નાટકી નારિ બને કદાપી,	ભુલે નહીં પુરૂષતા તથાપી.	૩
સ્વતંત્ર છે ઈશ્વર એક સ્વામી,	જીવો મિચારા પરતંત્ર ગામી;	
સર્વજ્ઞ સર્વેશ્વર છે સદાય,	અલ્પજ્ઞ જીવો પ્રભુ કેમ થાય.	૪

સિદ્ધાન્ત પામી પ્રભુ જો થવાય,	તેનાથિ તો સૃષ્ટિ નવી સૃજાય;	
હું ભૂપ હું નિશ્ચય એમ જાણે,	પ્રજા ન તેને નૃપતી પ્રમાણે.	૫
પાપાણુનો પ્રારસ જો મનાય,	તેના થકી કાંચન કેમ થાય;	
જો જીવને ઇશ્વર રૂપ જાણે,	ઐશ્વર્ય એવું પણ ક્યાંથી આણે.	૬
હું હું પ્રભુ લે મન એમ માની,	તેને કદાપી કહીએ ન જ્ઞાતી;	
હું દાસ છું ને પ્રભુ દેવ મારો,	સુજાણુ તો એમજ જાણનારો.	૭
છે જીવ બ્રહ્માંશ શ્રુતી કહે છે,	તેમાં ઉંડો અર્થ ખરી રહે છે;	
રાજા તણો હાથ પ્રધાન જેમ,	છે બ્રહ્મનો અંશજ જીવ એમ.	૮
અંતે જીવો બ્રહ્મ વિષે સમાય,	તે વાત સાચી શ્રુતિ એમ ગાય;	
જળે સમાયા જળજંતુ જેમ,	તે બ્રહ્મમાં લીન થશેજ તેમ.	૯
જો નીરમાં ક્ષીર મળ્યું જણાય,	તથાપિ તે એક કદી ન થાય;	
આત્મા તથા છે પરમાત્મ તેય,	મળ્યા દિસે તોપણ ભિન્ન છેય.	૧૦
આદેહમાં જે સુખ દુઃખ આવે,	એ જીવ છે ઇશ્વર તો ન દા'વે;	
આત્મા વિષે અંતરમામિ રૂપ,	પ્રકાશદાતા પ્રભુ છે અનુપ.	૧૧
નિરાકૃતિને સર્વત્ર હોય,	તેનું પ્રતિબિંબ કહે ન કોય;	
અછેદ્ય આદિક ગુણોથી એમ,	છે જીવરૂપે, પરમાત્મ જેમ.	૧૨
પોતે ગુરૂને વળિ શિષ્ય પોતે,	એવું કહે મુખ્ય ગણાય તો તે;	
શિક્ષા વદે સ્વપ્રતિબિંબ પાસે,	ગાંડો હશે આજક કાં ગણાશે.	૧૩

જીવસ્વરૂપ વર્ણન:— (વસંતતિલકા વૃત્ત).

જે જ્ઞાનશક્તિ ધરનાર જીવ પ્રમાણો, દિસે ન જ્ઞાન લવ તે જડવસ્તુ જાણો;
આત્મા અદર્શ અલુપ્તી અતિ છેક છોડો, વ્યાપે સમગ્ર તવ જો કદિ દેહ મોટો. ૧
છે કાષ્ઠમાં અનળ તે નજરે ન જાણે, તે તુલ્ય જીવ તનમાં સધળે પ્રકાશે;
જન્મ્યો નથી ન મરિ જન્ય અનાદિએ છે, માયા વિષે પલયકાળ સમે રહે છે. ૨
જે મન્દ્રિયો મનવડેજ ક્રિયા કરે છે, ભોક્તા કર્યા કરમનો પણ તે કરે છે;
છે તે અછેદ્ય અણુભેદ્ય નિરંશ એવો, સદાય કે ન બળિ શકે ન સડે ન તેવો. ૩
છે ક્ષેત્ર આ શરિર તે નિજ જીવ જાણે, ક્ષેત્રજ નામ જીવનું શ્રુતિયો પ્રમાણે;
ચૈતન્ય રૂપ હૃદયે રહિને સ્વદેહ, વ્યાપે શિખા નખમુઠી સર્વત્ર તેહ. ૪
દેખાય વાયુ નહિ ને તરૂને હલાવે, તે દેખિને જન કહે ત્યહિં વાક્ય આવે;
દેખાય તેમ નહિં જીવ ક્રિયા જણાય, છે આત્મ એથી જનને મનમાં મનાય. ૫
એ છે અનાદિ વળિ સંચિત કર્મવાળો, છે જ્ઞાનરૂપ પણ તે પરિણામ બાળો;
આપું વિશેષ જીવમાં કદિ જ્ઞાન જાણો, અરૂપજીવ જીવ સર્વજ પ્રભુ પ્રમાણો. ૬

આત્મા સદૈવ પરતંત્ર જુઓ જણાય, જે છે સ્વતંત્ર પરમાત્મ પ્રભુ ગણાય;
બક્તિ કર્યાથી ભવબંધન છૂટી જાય, આત્મા તથાપિ પરમાત્મ કદી ન થાય. ૭
આત્મા સદૈવ શુભ ઇશ્વરનું શરીર, ચૈતન્ય શક્તિ પ્રભુવી પણ એજ ધીર;
સર્વેન્દ્રિયી મન થકી પણ જેહ ન્યારો, એ શાસ્ત્ર સાર ઇતિ આત્મતત્ત્વ જ ધારો. ૮

ઇશ્વરસ્વરૂપ વર્ણન:—(શાર્દૂલ વિહિટીત વૃત્ત).

બાપુ ઇશ્વરનું સ્વરૂપ સુષુબ્ધે, દેવત્વ કેવું દિસે,
ચૈદ્રે લોક મળા વિરાટ મુરતી, આ વિશ્વ તેમાં વસે;
તે તો સ્થૂળ શરીર ઇશ્વર તણું, વેદાદિ શાસ્ત્રો કહે,
તેમાં સૂક્ષ્મ શરીર રૂપ સધળે, સુત્રાત્મ બ્યાપી રહે. ૧
ને જે કારણ દેહ ઇશ્વર તણો, અવ્યાકૃતાખ્યા કહે,
ઉત્પત્તિ સ્થિતિ નાશ ઇશ્વર કરે, તે મધ્ય બ્યાપી રહે;
આ બ્રહ્માંડતણું સદૈવ મણવું, વૈરાટ એ નામ છે,
બ્રહ્મા વિણ મહેશ આદિ સુરનાં, તેમાં રૂડાં ધામ છે. ૨
તે સર્વોપરિ એકને બજ બજ, એવા સમર્થ થયા,
એવા ઇશ્વર કોટિએ સ્થિર થઇ, બ્રહ્માંડ પ્રત્યે રહ્યા;
જાણે જે નિજ વિશ્વની ગતિ બંધી, સર્વથા તે જાણીયે,
નિયંતા નિજ વિશ્વના પણ ખરા, એવા ઉરે આણીયે. ૩

માયાસ્વરૂપ વર્ણન:— (માલીની વૃત્ત.)

અકળ ત્રિગુણ આત્મા, જાણુરી એવિ માયા,
જડ ચિદમય છે તે, હાય અગ્નિ હાયા;
નિગમ પણ કહે છે, શક્તિ શ્રીકૃષ્ણ કેરી,
જનમ મરણ હેતું જીવની એજ હેરી. ૧
જનમ નથિજ લેતી, નામ એતું અગ છે,
મન સમજવિ માયા, જેહ અગ્નિતા છે;
શરિર શરિર કેરાં, સર્વ સંબંધિયો માં,
અસત મમત કારી, એજ છે પ્રાણિયોમાં. ૨
મદ અસદ વિષે તો, મોહ માયા કરે છે,
અમિત તિમર રૂપી, એજ આપે ઠરે છે;
પ્રગટ સકળ માયા, કાર્ય હેતૂ જણાય,
બજન વિધનકારી, એજ બારે ગણાય. ૩
ઉપર ઉપર જોતાં, સઘ દેખાય સારી,
મહણ કરિ જુવે ત્યાં, તે દિસે કષ્ટકારી;

ભ્રમિત મતિ કરે છે, જીવની એજ માયા,
 મુરનર મુનિ મોટા, હાર્ય પામ્યા ગણ્યાયા. ૪
 હરિ શરણ થકી તે, મોહ માયા જીતાય.
 જપ તપ વ્રત કીધે, તેહ જીતિ ન જાય;
 નૃપ પદ તજી કોષ, જમલે જૈ વસે છે, ૫
 વડિ સરપણિ માયા, ત્યાં જધને હસે છે.
 જળ મહિ દવ આણી, ભૂત છે પાંચ જેહ;
 ત્રણ વિધિ અહંકારો, તેમ મહત્ત્વ તેહ;
 સમળ સકળ માયા, શાસ્ત્રનો એજ સાર,
 વળી વિવિધ પ્રકારે, તે કરે છે વિકાર. ૬
 સતત અયળ એ છે, નાશ પ્રાપ્તિ ન તેને,
 પરમ પુરુષ પ્રેરે, અક્ષરેથીજ એને;
 જમત જનનિ વાન્છા, ઘેનુ રૂપે પુરે છે,
 સ્થિર ચર ઉતપત્તી, એજ માયા કરે છે. ૭
 રજ તમ સત રૂપે, એજ માયા રહે છે,
 નહિ ક્ષવ હરિ યાની, તે જીવે ભોગવે છે;
 પછિથિ અધિક પ્રાણી, બંધને તે પડે છે,
 વડી દુષ્પ્રમય માયા, જીવને તે નડે છે. ૮
 તજી હરિ પદ માયા, વશ્ય જે જીવ થાય,
 પ્રભુ પણ તજી તેને, દૃષ્ટિથી દૂર જાય;
 દિનકર જ્યમ દેખી, જાય છે અધકાર,
 પરમ પ્રભુ નિહાળી, તેમ માયા વિકાર. ૯

બ્રહ્મસ્વરૂપ વર્ણન:— (વૈતાલિય વૃત્ત.)

શુભ લક્ષણ બ્રહ્મનું કહું, શ્રુતિ શાસ્ત્ર થકી સર્વ તે લહું;
 ગિદ છે પરિપૂર્ણ સત્ય છે, અવિકારિ સુઅનંત નિત્ય છે. ૧
 મુરતી વણ મુર્તિમાન છે, હરિ કેઈ વસવાતું સ્થાન છે;
 અવિનાશી અને અખંડ છે, સહ તેમાં સ્થિતિ બ્રહ્મઅંડ છે. ૨
 મુરતી વિણ વ્યાપિ તે કરે, ધરિ મુરતી હરિ સેવના કરે;
 શુભ અક્ષર ધામ નામ છે, નહિ સીમાસ્થિતિ સર્વ ઠામ છે. ૩
 સહ તેનિજ શક્તિથી ધરે, વળિ માયાદિ પ્રકાશ તે કરે;
 રવિ કિર્ણુ જણાય શું જ્યહાં, શશિ અગ્નિ પણ શું કરે ત્યહાં. ૪

શ્રુતિ બ્રહ્મપુરી સદા કહે,	જાઇ જ્યાં જન્મ જરા નહીં લહે;	
અજરામર ધામ એવું તો,	નથિ જાણ્યું પુરબ્રહ્મ જેવું તો.	૫
નથિ ત્યાં દુષ્ણ કે ક્ષુધા તૃપા,	નથિ ત્યાં સ્થૂળ તથા નથિ કૃપા;	
નથિ ત્યાં વિષયાદિ વાસના,	નથિ ત્યાં પાપ તથાન ત્રાસના.	૬
ગુણભાયિક ત્યાં નથી કશ્યો,	નથિ ત્યાં લેશ કલેશ જૈ વશ્યો;	
નથિ ત્યાં દિવસો તથા નિશા,	નથિ ત્યાં પુર્વ તથોત્તરા દિશા,	૭
વળિ તે કહું બ્રહ્મના ગુણો,	સદભાગી શુરરાજ સૌ સુણો;	
અતિ અહભુત એતું કૃત્ય છે,	નિજના સર્વ મનોર્થ સત્ય છે.	૮
પરમેશ્વરની રાજ થકી,	સધજે હામ પ્રકાશ દે નકી;	
પ્રભુની ચિદરૂપ શક્તિ તે,	પ્રભુની નિત્ય કરે સુમક્તિ તે.	૯
નથિ ત્યાં બળ કાળ કર્મનું,	નથિ ત્યાં કૃત્ય કથું અધર્મનું;	
સુખ વૈભવ કૃષ્ણ તુલ્ય છે,	મણિ માણિક્ય ત્યાહાં અમુલ્ય છે.	૧૦

પરબ્રહ્મ સ્વરૂપ વર્ણન:— (રથોદ્ધતા વૃત્ત.)

જે ગણાય પ્રભુ સર્વ ઉપરી,	સર્વ શક્તિ નિજમાં રહ્યા ધરી;	
રૂપ રાશિ ગુણ સર્વથી ધણા,	બ્રહ્મઆદિ સહુ દાસ તે તણા.	૧
મુર્તિમાન પ્રભુ પુર્ણ કામ છે,	બ્રહ્મ એજ નિજ કેરૂં ધામ છે;	
લેશ માત્ર નહિ કોઇની સ્પૃહા,	છે સમર્થ પ્રભુ સર્વથી મહા.	૨
બ્રહ્મ આદિ સહુના સુઆત્મા,	સેવનારિ બહુ રાધિકા રમા;	
જ્ઞાન તેજ બળતો અનંત છે,	જેહનો ન કદિ આદિ અંત છે.	૩
સેવનાર બહુ મુક્ત સંત છે,	કિર્તિ ગાય શ્રુતિયો અનંત છે;	
કૃષ્ણ દેવ કરણા નિધાન છે,	દોષ બીજું નહિ તે સમાન છે.	૪
શેષનાગ ગુણ પારના લહે,	નેતિ નેતિ નિગમાગમો કહે;	
ધામકેરૂં 'નર' નામ જાણવું,	'નાર' તત્ર સ્થિતનું પ્રમાણવું.	૫
તે વિષે વળિ નિવાસ જે કરે.	નાર ને અપન નામ તે કરે;	
સર્વ હામ સ્થિત તેજ જેહનું,	વાસુદેવ પણ નામ તેહનું.	૬
સ્વપ્રકાશ વળિ તે સ્વતંત્ર છે,	એજ નાથ સહુના નિયંત્ર છે.	
સર્વ સદગુણ તણા નિદાન છે,	અક્ષરાદિ સહુના નિધાન છે.	૭
દિવ્ય મુર્તિ પરબ્રહ્મ એજ છે,	કૃષ્ણદેવ પરમાત્મ તેજ છે;	
અક્ષરેશ હરિવિષ્ણુ નામ છે,	શ્રીમુકુંદ પ્રભુ મેધ સ્યામ છે.	૮
અવ્યુતાખ્ય તે અનંત છે,	માધવાખ્ય બહુ શક્તિમંત છે;	
જે પરમેશ પુરૂષોત્તમાખ્ય છે,	સત્ય સંકલ્પ અગ્યાયમાખ્ય છે.	૯

સર્વ જાણુ મુદ રૂપ છે સદા, કાળ કર્મ વળગે નહીં કદા; ૧૦
 સર્વ કર્મ ફળદાઇ એહ છે, આત્મનાય પણ આત્મ તેહ છે. ૧૦
 મન્થ આદિ અવતાર જે ધણા, એજ કારણ ગણાય તે તણા; ૧૧
 જેહનો ઉપરી કાંઈયે નથી, એજ એક પ્રભુ શ્રેષ્ઠ સર્વથી. ૧૧
 મંદમંદ મુખ જેનું હાસ્ય છે, જીવ ઇશ સહુના ઉપાસ્ય છે; ૧૨
 ક્રાળ જેહનિ બગુટિથી ડરે, સર્વ દેવ શિર આગન્યા ધરે. ૧૨
 આઘ સૃષ્ટિ રચવા ઇચ્છા ધરે, કાળકર્મ તણિ પ્રેરણા કરે; ૧૩
 તેથી વિશ્વકરતા ગણાય છે, કલ્પનાથિ જગકોટિ થાય છે. ૧૩
 કાળકર્મ નિજભાવને અજા, તે વડે પ્રગટ તે કરે પ્રજા; ૧૪
 તોય નિત્ય નિરક્ષેપ તે રહે, તે થકી અકરતા શ્રુતી કહે. ૧૪
 જેહના ડરથી વાયુ સંચરે, શેષનાગ શિર પૃથ્વી તે ધરે; ૧૫
 સાગરો ન હદ છોડિને ખસે, સૂર્ય ચંદ્ર નભમાં સદા વસે. ૧૫
 એ પ્રભુજી શુભ ધર્મ થાપવા, ભુમિભાર હરિ કષ્ટ કાપવા; ૧૬
 દેહ ધારિ જગમાં કદી ફરે, મુક્ત કોટિજનને તદા કરે. ૧૬
 રૂપ એમ પરબ્રહ્મનું કહું, જેમ શાસ્ત્ર શ્રુતિઓ વિષે રહું; ૧૭
 મૂર્ખ ભૂલિ પથ ઉલટે ચડે, સમતિ ઇશ કૃપાથી સાંપડે. ૧૭

દેવ આરાધનો અપરાધ શુદ્ધિ વિષે:— (શાર્દૂલ વિક્રિંડિત વૃત્ત.)

જાશે દેવ સમ્પીપ ચાખડિ ચઢી, કે વાહને જો ચઢી, ૧
 તો જાણો અપરાધ એજ સુરનો, તેણે કર્યા તે ઘડી; ૧
 જો જન્મોત્સવ દેવનો ન કરશે, તે દોષ ખીજો ગણો, ૧
 પેખી મુર્તિ પ્રણામ જે નહિ કરે, તે દોષ ત્રીજો ધણો. ૧
 એસે મંદિરમાં મનુષ્ય જઇને, જો કાંઈ ઉચ્ચાસને, ૨
 એકાંતે નરનારિ ત્યાં ગતિ કરે, કાં તો કરે હાસ્યને; ૨
 કે ઉચ્ચિષ્ટ અશૌચ આપ તનથી, જે દેવને જો અડે, ૨
 કાં તો થાય પ્રણામ એક કરથી, તે પ્રોઠ પાપે પડે. ૨
 કાંતો એક પ્રદક્ષણાજ કરશે, દુઃશબ્દ ઉચ્ચારશે, ૩
 કે બેશી પ્રભુ પાસ નિજના, લાંબા પગો ધારશે; ૩
 એસે ઢિંચણુ બાધિ વસ્ત્ર વતિને, કાં તો સુરે તે કણે, ૩
 કે કાંઈ પણ ખાય મંદિર વિષે, વા જીભ જીહું બણે. ૩
 ઉચ્ચા શબ્દ થકી મુખેથી ઉચરે, કે કાંઈ કષ્ટે રૂવે, ૩
 સ્ત્રીનો સ્પર્શ કરે સ્ત્રીઓ પુરુષનો, કે ખોટિ દૃષ્ટે જીવે; ૩

મોટાઇ ધરિ કોઇને વચન ત્યાં,	આપે કદી રીઝિને,	
કે કોઇ જનને પ્રભૂ સદનમાં,	શિક્ષા કરે ખીજીને.	૪
ટોટા કોઇ કરે નિવેદિત વિના,	જે કોઇ વસ્તુ જમે,	
બોલે આમ્ય કથા તથા રમતજો,	ત્યાં કોઇ રીતે રમે;	
દેવસ્થાન વિષે અધોપવનનો,	સંચાર કોઇ કરે,	
બેસે દેવનિ સામિ પૂજ્ય કરી કે,	કીર્તિ સ્વની ઉચ્ચરે.	૫
જંઘા જાતુ ઉરોપરી પગધરે,	તે થાય પ્રોઠાસન,	
બેસે મંદિર માંહિ મુખે જનજો,	એવું કરી આસન;	
વાણી ફૂર વદે તથા પરતણી,	નિંદા સ્તુતી ઉચ્ચરે,	
બોલે બોલ કઠોર કોબિ થઇને,	સેવા ન સારી કરે,	૬
જે પોતે લઇ માનતા પણ પછી,	પૂરી કરે તે નહી,	
ઉછીતું લઇ દેવનું પછિ થકી,	પાછું કદી દે નહી;	
જે અર્પે ન કુસો રતે રત તણ્યાં,	વદે બિજાને ત્યહો;	
જે બાવે બહુ આપને સુરસ તે,	નૈવેદ્ય ધારે નહી.	૭
ઇત્યાદી અપરાધ તે ન કરવા,	બક્તી બધી ચઢાય તો,	
પ્રાયશ્ચિત કરે કદિ અસમજો,	એવું થઇ જાય તો;	
ઉભા એક સ્થળે રહી હરિતણી,	સૌ આરતી કીજીયે,	
ખીજી વાત બંધી તજી પ્રભુ પદે,	વૃત્તી તદા દીજીયે.	૮
પોઢયે દેવ પ્રદક્ષણા ન કરવી,	મર્યાદ ના મૂકીયે,	
જે જે સેવનનો સમો સુસજીયે,	ટાણું નહો ચૂકીયે;	
બ્યારાહાખ્ય પુરાણમાં વચન છે,	બ્યારાહ દેવે બધ્યાં,	
પૃથ્વી પાસ પ્રસિદ્ધ છે ઉચરિયાં,	સર્વોપયોગી ધણ્યાં.	૯
મુર્તિનો અપરાધ જે જન કરે,	શું તેહને થાય છે,	
તે આજે હું તમો સમીપ ઉચરું,	સત્શાસ્ત્રનો ન્યાય છે;	
જે પૂજે જમિને પ્રભૂનિ પ્રતિમા,	તે કુંબિ પાકે પડે,	
નાલો તોય ન હંત ધાવન કર્યું,	જે મુર્તિને જો અડે.	૧૦
તેનાં સુક્રિત નાશ થાય સધળાં,	સંદેહ તેમાં નહો,	
માટે સર્વ પવિત્ર થૈ મુરતિને,	સ્નેહેધિ સેવા સહી;	
સ્ત્રીસંભોગ કરી નિમંજનવિના,	મુર્તિ સમીપે ધસે,	
તે તો ચૌદહજાર વર્ષજ લગી,	વિર્યજ વાસો વસે.	૧૧
જોઇને સખ જેન ન્હાય અથવા,	સત્શાસ્ત્ર નિંદા સુણે,	
તે જો સ્પર્શ કરે પ્રભૂનિ છબિને,	બંધાય પાપે ધણે;	

પોતે પૂર્વજ સૌ સમેત વનમાં,	જાંબુક થે ને રહે,	
જેને નિત્ય મશાણુમાંજ સમનું,	તે માંસ ખાવા ચહે.	૧૨
કામે મોહિત થે રજો પતિ તણો,	જે સ્પર્શ ક્યારે કરે,	
તે જો સ્પર્શ કરે પ્રભૂનિ છત્રીને,	તો પાપિ પૂરો ઠરે;	
જે સંપૂર્ણ સહસ્ત્ર વર્ષ સુધિ તે,	સ્ત્રી પુષ્પ વારી પિયે,	
જન્મે ત્યાં જડ્યુદ્ધિ થાય જન તે,	દારિદ્ર મોટું લિયે.	૧૩
જો પોતે સખને કદાપિ અડિને,	દેવાલયે જે જશે,	
તેને ગર્ભ થકીજ જન્મિ મરણું,	તે લક્ષ વારે થશે;	
ને ચંડાળપણું પછાથિ ધરશે,	સો સેંકડો વર્ષનાં,	
જ્યાં ત્યાં શોક કલેશ દુઃખ નડશે,	સ્વમાં નહીં હર્ષનાં.	૧૪
મુર્તિ સ્પર્શ મનુષ્ય કોઇ કરતાં,	વાયુ અધો સંચરે,	
તે સંવત્સર સમ ઉદર તણો,	જે દેહ નિશ્ચે ધરે;	
ત્યાંથી તે ત્રણ વર્ષ શ્વાન થમને,	પંચાન્ક માખી હશે,	
ને વર્ષો નવ કાચમો પછિ થઇ,	દુર્ગંધ બક્ષી થશે.	૧૫
જો સેવા કરતાં પુરિષ તજશે,	તે રૌરવે જે પડે,	
દેવોના દસ સોય વર્ષ વસિને,	જીવેજ વિષ્ટા વડે;	
સત્શાસ્ત્રોથિ વિરૂદ્ધ શાસ્ત્રમતનો,	જો પક્ષ લે મંદિરે,	
તેતો સાતમવો સુધી વિચરશે,	થે કાચમોને નિરે.	૧૬
જો અત્યંત મલીન વસ્ત્ર ધરિને,	મુર્તિની પૂજા કરે;	
તે સંવત્સર પાંચસેં સુધિ સદા,	કીડાની કાચા ધરે;	
મુર્તિને અડવાજ યોગ્ય નહિ જે,	તે જો જઇને અડે,	
તે પાપી મતિમંદતો નરકના,	જે કુંડ માઠે પડે.	૧૭
વિષ્ણું પૂજન અધ્યઅન્ય સુરની,	પૂજા કદી આદરે,	
તે વર્ષો સતસો સુધી મરિમરી,	કાચા કિડાની ધરે;	
કોધી ચંચળ ચિત્તવંત જનજો,	જો મુર્તિ પાસે જશે,	
તો તે ઉદરનીજ દેહ ધરિને,	સો વર્ષ સુધી વસે.	૧૮
સો વર્ષો વળિ સર્પ થે પછિ વસે,	તેના પછી દેડકો,	
થાશે વત્સર ત્રીસ તે પછિ થશે,	જાંબુક જાતે પકો;	
વિષ્ણું પૂજનમાં નિષેધ કુસુમો,	જે જે કહેવાય છે,	
તે પુષ્પે હરિ પૂજનાર નરકે,	તે રૌરવે જાય છે.	૧૯
સુકાં પુષ્પ તથા પડ્યાં અવનિમાં,	નિર્ગંધ કાં તો હશે,	
કે દુર્ગંધ વિશે સ્મશાન સમીપે,	ત્યાં ઉમિયાં જે હશે;	

જે કાંઈ કરિ માનતા પ્રભુ તણી, તે પૂરિ પાડે નહીં,
 ઉછીતું લાઇ દેવતું વળતિ તે, પાછું ન આપે સહી. ૨૮
 તેને કષ્ટ અનેક છેક પડશે, ખાવાતું તો ખૂટશે,
 જે કાંઈ અપરાધ થાય સુરના, દેહે વહી ઇટશે;
 કે અગ્નિપણ્થિ થાય કદિ તો, જાણ્યા પછીથી ડરી,
 પ્રાયાશ્રીત નિવારણાર્થ કરવું, દેહે અવશ્યે કરી. ૨૯
 સાચી આશિષ સંપ્રહી જનસુખા, સત્યશાસ્ત્રી શોધિને,
 પાપીને જમ પીડશે નરકના, કુડો વિષે રોધિને;
 તે માટે અપરાધ કોઈ વખતે, ક્યારે ન થાયે જરી,
 એવી રીત ખચિત ચિત્ત ધરીને, રે'જે દિવે સૌ ડરી. ૩૦

અંતમ લેખક વિશ્લેષ.

(શાહુલ વિહિતિ.)

એ આદી બ્યવહાર ધર્મ ઉમદા, કોટ્યાદિ શાસ્ત્રે કલા,
 જેમાંના જન માત્રને જરૂરના, સંક્ષેપ આ સંપ્રદા;
 તે વાંચી ત્યમ વર્તતાં વિર ઉરે, ના આણુશે અણુમો,
 જેથી ભારતવર્ષના ભવિષ્યમાં, મોટા મનાશે તમે. ૧
 શ્રદ્ધામુર્તિ શ્રીગોડ દીજ સુતના, આ બ્રહ્મવાક્યે ભલા,
 દીર્ઘાયુ બનિ દિવ્ય તેજ દિપવે, સોલંકિ સોળે કળા;
 સ્થાપી સ્વર્ગ સમાન સૌખ્યસદને, ગૂણગ હોજે ધણા,
 એ દે આશિષ માદશંકર કવિ, શ્રી કૃષ્ણપૂરી તણા. ૨

